

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN AZINLIKLAR POLİTİKASI
KAPSAMINDA TÜRK MUSEVİ CEMAATİNİN DURUMU VE
FAALİYETLERİ**

ELİF KANDÖKER

TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

EYLÜL 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN AZINLIKLAR POLİTİKASI
KAPSAMINDA TÜRK MUSEVİ CEMAATİNİN DURUMU VE
FAALİYETLERİ**

ELİF KANDÖKER

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

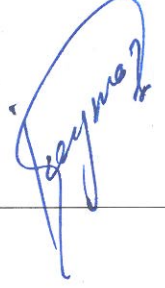
EYLÜL 2019

Elif KANDÖKER tarafından hazırlanan “Türkiye Cumhuriyeti'nin Azınlık Politikası Kapsamında Türk Musevi Cemaati'nin Durumu ve Faaliyetleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. İhsan Şerif KAYMAZ

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan: Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Doç. Dr. Nasrullah UZMAN

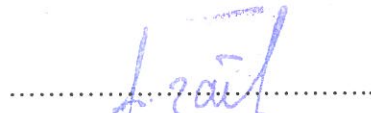
Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 26 / 09 / 2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAI F

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Elif KANDÖKER

26/09/2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN AZINLIKLAR POLİTİKASI KAPSAMINDA TÜRK MUSEVİ CEMAATI'NİN DURUMU VE FAALİYETLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Elif KANDÖKER

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2019

ÖZET

Thales hiçbir şeyin yoktan var edilemeyeceğini söyler. Biz de bu ilkesel inançla devletlerin ancak tarihsel bir birikim ve savaşımın ardından doğdukları kanaatindeyiz. Kökenci olan bu tezahür bize şunu der: Türkiye Cumhuriyeti dil, din, ırk bakımından farklı toplulukların yüzyıllarca bir arada yaşadığı Osmanlı Devleti'nin günümüze uzanan bir parçasıdır. Gayrimüslim olarak bahsi geçen Rum, Ermeni ve Yahudiler ise bu yapının birer örüntüsüdür. 1869 Tanzimat Fermanı'na kadar bu örüntü bozulmamıştır. Milliyetçilik dalgası ile gayrimüslimler Osmanlı Devleti'nden bir bir kopmuştur. Böylece ümmetçilik politikasının devlet açısından işlevselliğini yitirdiği ve ulus-devlet projeleri ile homojen bir toplum yaratmanın hedeflendiği bir döneme girilmiştir. Bütün Avrupa'yı yutan milliyetçilik karşısında Türkiye için başka bir seçenek kalmamıştır. Bu bilinci Lozan Barış Görüşmelerine taşıyan Türkler *azınlık meselesini* devletin üniter yapısını bozmayacak şekilde çözüme kavuşturmuş, gayrimüslimler Lozan'a akdedilen şekliyle yeni devletin şemsiyesi altındaki yerini almışlardır. Yahudiler bu yeni dönemde yurttaşlık bilincine erişmişlerdir. Bu topraklarda evler, okullar, sinagoglar, mezarlıklar kurmuşlardır. Bilgi ve tecrübelerini Türk dünyası ile paylaşarak ortak bir kültür meydana getiren Yahudiler, devletle uyum içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak yeni rejimin yerleşme sürecinde eski konularını kaybetmek istemediklerinden devletle sürtüşmeye girmeyen Yahudiler, dönemin bazı uygulamalardan olumsuz yönde etkilenmişlerdir. 1926 yılında Medeni Kanun çerçevesinde haklarından feragat etmeleri memnun karşılanırsa da yabancı unsur olarak görülmeye devam edilmişlerdir. Nitekim Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında sayıları 80 bin civarında olan Yahudi nüfusunun devlet içindeki sayısal varlığı günümüze kadar giderek azalmıştır. Bugün geride çoğunlukla geçmişin talihsiz olaylarını dillendirmeyen Türk adıyla bütünleşmiş bir Musevi Cemaati karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde kamuoyunun belli bir kesimi Yahudiler ile ilgili birtakım yanlışlara düşmüştür. Özellikle İslamî kesim İsrail Devleti ile Türk Musevileri arasında bağ kurarak İsrail'in Orta Doğu'da yaptığı ihlal ve katliamlardan Türkiye vatandaşı Yahudileri de mesul tutmaktadır. Özellikle 2000'li yıllarda yaşanan İsrail taraflı saldırılar sonrası gerek basında gerekse radikal İslamî çevrede hem İsrail hem de Türk Musevilerine yönelik giderek artan bir nefret söylem gelişmiştir. Hâlbuki bütün Yahudilerin İsrail Devleti'nin eylemlerinden sorumlu olmadığını farkına varmak bugüne kadar sürdürülen uyumun devamlılığı açısından stratejik bir yol haritası olacaktır.

Bilim Kodu : 10049483
Anahtar Kelimeler : Azınlıklar, Lozan Antlaşması ve Yahudiler, Türkleştirme Politikaları,
Türk Musevileri
Sayfa Adedi : 243
Tez Danışmanı : Prof. Dr. İhsan Şerif KAYMAZ

THE SITUATION AND ACTIVITIES OF THE TURKISH JEWISH SOCIETY UNDER
THE MINORITY POLICY OF THE TURKISH REPUBLIC

(M. Sc. Thesis)

Elif KANDÖKER

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

September 2019

ABSTRACT

Thales says nothing can be created from nothing. According to this principle we believe that states are born only after a historical accumulation and struggle. This manifestation which is rooted tells us Republic of Turkey is a part of the dating back to the present of Ottoman Empire where different communities have been lived together for centuries with their languages, religions and race. Greeks, Armenians and Jews who are called non-Muslim are also the patterns of this structure. This pattern was not corrupted until the Tanzimat Edict which was declared in 1869. With the wave of nationalism, the non-Muslims were separated from the Ottoman Empire one by one. So it has been introduced a period in which the Ummahism policy is lost its functionality in terms of the state and aimed to create a homogeneous society with nation-state projects. Against the nationalism which was swallowed all the Europe there was not another option for the Turkey. Turks who had been carried this consciousness to the Lausanne Peace Talks resolved the minority issue in such a way as not to disturb the unitary structure of the state, and non-Muslims were settled under the umbrella of the new state according to the way in Lausanne. Jews built houses, schools, synagogues, cemeteries in these territories. The Jews who shared their knowledge and experience with the Turkish world, created a common culture and lived their lives in harmony with the state every time. However, it was clear that the Jews who did not want to lose their old positions during the settling of the new regime and therefore did not have to contend with the state, suffered from a number of insufficiencies resulting from certain practices. In 1926, the Jews were willing to renounce their rights under the Civil Code, but they remained as a foreign component. Thus, due to some anti-minority practices, the number of Jewish populations which were around 80 thousand during the founding years of the Republic, has decreased gradually until now. Today we come across to the a Jewish community who does not mention about the unfortunate events which are lived in the past United under the name of Turk. Today, some part of public falls into an error about Jews. Turkish public establishes a link between the State of Israel and Turkish Jews, and takes responsible them for the evolutions and massacres of Israel in the Middle East. Especially after the Israel side attacks in the 2000s, both in the press and in the Radical Islamic society has been developed a growing hate speech against to the Israel and the Turkish Jews. However, to conclude that not all Jews are collectively responsible for the actions of the State of Israel will be a strategic road map for the continuity of harmony.

Science Code : 10049483

Key Words : Minorities, Lausanne Agreement and Jewish, Turkification Policies,
Turkish Jewish

Page Number : 243

Supervisor : Prof. Dr. İhsan Şerif KAYMAZ

TEŞEKKÜR

Tez alıŐması sűresince yardım ve katkılarıyla beni yűnlendiren deęerli danıŐmanım Prof. Dr. İhsan Őerif KAYMAZ'a ve her daim desteklerini yanımda hissettięim aileme teŐekkűrű bir borç bilirim. Ayrıca kaynak saęlama konusunda yardımlarını esirgemeyen İstanbul İl Kűtűphane BaŐkanlıęı sorumlusu Mustafa ŐZYŪREK'i de saygıyla anmak isterim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE MUSEVİ CEMAATİ

1.1. Tanzimatın İlanına Kadar Osmanlı Yahudileri	9
1.2. Tanzimat'ın İlanından Sonra Osmanlı Yahudileri	22

2. BÖLÜM

ULUS DEVLETİN KURULMASI SÜRECİNDE TÜRK YAHUDİLERİ

2.1. Medeni Kanun Ekseninde Musevi Cemaati'nin Hukuki Statüsü.....	37
2.2. Atatürk ve Yahudiler	44
2.2.1. Medeni Kanun ve Yahudilere Yansıması	47
2.2.2. Türkiye ve Siyonizm.....	50
2.3. Türkleşmenin Sacayağı; Ventura- Galanti ve Kohen.....	52
2.4. Tek Parti Dönemi Türkleştirme Politikaları ve Yahudiler	56
2.4.1. İktisadi Türkleşme	59
2.4.2. Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası	63
2.4.3. Trakya Olayları	73
2.4.4. Azınlık Vakıflarının Statüleri	81
2.4.5. Musevi Okulları Meselesi	87
2.4.6. Hahambaşılık Seçimi Meselesi	91
2.4.7. Varlık Vergisi.....	94

Sayfa

2.4.8. Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı	105
2.4.9. Urfa Olayları	108

3. BÖLÜM**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI VE SONRASINDA
TÜRK YAHUDİLERİ**

3.1. Artan Antisemitizm Olgusu ve Türkiye'nin Tutumu	111
3.1.1. Yahudi Göçmenler	113
3.1.2. Struma Olayı	122
3.1.3. Yahudi Bilim Adamları.....	126
3.2. Türkiye'de Çok Partili Rejim Denemeleri ve Yahudilerin Siyasal Etkinlikleri	130
3.3. İsrail Devleti'nin Kuruluşu	135
3.3.1. Türkiye'nin İsrail Devleti'ni Tanıması ve Sonrasındaki İlişkiler.....	141
3.3.2. İsrail'in Kurulmasından Sonra Yahudilerin Çifte Sadakat Meselesi.....	144
3.3.3. Türk Musevi Cemaati Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme: İsrail Devleti'nin Kuruluşunun Türk Musevileri Üzerine Etkileri; Göç Olgusu	149
3.4. Demokrat Parti ve Azınlık Politikaları.....	156
3.4.1. DP Döneminde Varlık Vergisi Tartışmaları	161
3.4.2. 6-7 Eylül Olayları'nda Türk Musevi Cemaati	164
3.5. 27 Mayıs Sonrası Türk Musevileri.....	169

4. BÖLÜM**TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI MESELELERİNDE
TÜRK MUSEVİ CEMAATİNİN DURUŞU**

4.1. Beşyüzüncü Yıl Vakfı ve Lobcilik Faaliyetleri	173
4.2. Sabetayizm Üzerine Spekülasyonlar.....	182
4.3. Yahudi Kimliğinin Yeniden Kurgulanması	192
4.4. Türkiye'de Antisemitizm Tartışmaları Üzerine Tarihsel Perspektifler	197
4.5. Mavi Marmara Üzerine Değerlendirmeler	209

	Sayfa
4.6. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Yahudiler.....	213
4.7. Türk Yahudi Basını	216
SONUÇ	221
KAYNAKÇA.....	229
ÖZGEÇMİŞ	243

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
AIU	Alliance Israélite Universelle
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
DP	Demokrat Parti
MNP	Milli Nizam Partisi
s.	Sayfa
T. C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Amaç, kapsam, yöntem

Dinamizmini hiç yitirmemesi nedeniyle azınlıklar konusu birçok araştırmacının kadrına girer. Türkiye’de azınlıklarla ilgili çok sayıda tez çalışması yapılmış olmakla birlikte bunların çalışma alanını çoğunlukla Ermeni ve Rumlar oluşturmuş, Yahudiler bu ilginin dışında kalmıştır. Türk Musevileri hakkında telif eserler ve az sayıdaki yerli tez çalışmalarına baktığımızda tezler kapsam bakımından konuyu bütünüyle ele almamıştır. Bir diğer açıdan araştırmacılar devletin memurları gibi davranmış, geçmişin olumsuzluklarını ayıklayarak yapay birtarih oluşturmuşlardır. Türk Musevileri ile ilgili objektif tez çalışmasının oldukça sınırlı olması bu çalışmayı gerekli kılan birincil nedendir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Azınlık Politikası Kapsamında Türk Musevi Cemaati'nin Durumu ve Faaliyetleri adlı tez çalışmasının kapsamını Lozan Barış Görüşmeleri’nde *azınlıklar* konusunun nasıl çözüme kavuşturulduğu, azınlıkların hukuki statüleri ve günümüze dek izlenen bazı temel politikaların genelde azınlıklar özelde ise Yahudiler üzerinde nasıl bir etki yarattığı konuları oluşturacaktır. Türk Musevi Cemaati’ni merkeze alan bu çalışmada Türkiye’nin bazı temel sorunları azınlık-devlet ilişkileri açısından ele alınacaktır.

Çalışma esnasında konuyla ilgili çok sayıda telif eser, arşiv belgesi, Zabıt Ceridesi, süreli yayınlar ve bazı basın yayın organlarının elektronik veri ortamı incelenmiştir. Olaylar, yaşanan dönemin koşulları içinde değerlendirilmiştir. Değerlendirme yaparken aynı konuyla ilgili birçok esere, farklı bakış açıları tez içinde verilerek eş zamanlı olarak farklı ülkelerin tarih akışı dikkate alınarak karşılaştırılmalı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı bünyesinde kalan Yahudiler, devletin başından geçen bütün badirelerde onun yanında yer almışlardır. 1492 tarihi referans gösterilerek sürekli tekrarlanan hoşgörü hatırlatmaları devletin yanında yer almaları, Avrupa’nın her yerinden kovulurken Osmanlı’nın onlara kucak açması karşılığında ödemeleri gereken bir borç olarak görülmüştür. Türk Musevileri Osmanlı Devleti’ne sığındıkları ilk andan itibaren dillerini, kültürlerini muhafaza ederek ve mesleklerini icra ederek kendilerini devletin hizmetine seferber etmişlerdi. Yahudiler Osmanlı Devleti’nin Batılı Devletlere açılan bir kapısı olmuşlardır. Aslına bakılırsa Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi politikaları farklı din, dil ve kültüre aidiyetleri nedeniyle Yahudilerin gelenekleri ile tam örtüşmemiştir. Buna rağmen

Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde yerli Yahudilerin Osmanlı Devleti'nin girdiği bütün savaşlarda devletin yanında yer almış, Avrupalı Devletlerin tekliflerine karşın Batılı güçlerle iş birliği yapmamış ve geleceklerini devletin devamlılığında görmüşlerdir. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni rejimin kuruluş ve yerleşim sürecinde her alanda bir dönüşüm gerçekleştirilirkendiğer azınlıklar gibi Yahudilerin yaşamlarında da pek çok değişiklik olmuştur. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin en üst kademelerinde görev alan cemaat, yeni dönemde rejimin azınlık politikaları nedeniyle bu imkânlardan uzak kalmıştır. Yahudiler, Cumhuriyetle gelen değişim programlarını ulus-devlet sürecinin doğal bir bileşeni olarak görmüşlerdir. Özellikle İsrail Devleti'nin kurulması ve Filistin sorununun ortaya çıkması sonrasında uğradıkları ağır eleştirileri sükûnetle atlatmaya çalışmışlardır. Türk Musevileri her kaos ortamında devletin yanında oldukları izlenimi vererek süreçten en az hasarla çıkmayı başarmışlardır. Ermeni ve Rum Cemaatleri I. Dünya Savaşı'ndan bu yana devletle zaman zaman çekişmeye girmişlerdir. Bunlar yönetimle ilgili eleştirilerini, taleplerini dile getirmekten de çekinmemişlerdir. Türk Musevi Cemaati ise Cumhuriyet döneminde yaşanan olumsuzluklara rağmen rejimle ters düşmemeye özen gösteren yönetim yanlısı bir söylem geliştirmiştir. Cemaatin genelinde görülen bu eğilim yaşadıkları olumsuzluklara rağmen onları uzun yıllar Cumhuriyet'in hedefleriyle cemaatin çıkarlarını ortak paydada görmeye itmiştir. Azınlıklar nezdinde bu alışılmadık tavır Türk Musevi Cemaati'ni diğer azınlıklara göre devlet nazarında ayrıcalıklı kılmıştır. Türk Musevi Cemaati'nin yönetim yanlısı söylemleri ise diasporadaki diğer Yahudilerin eleştirilerine neden olmuştur. Söylemin nedenleri, beklentiler ve tartışmalar detaylarıyla çalışmanın ikinci aşamasını oluşturacaktır. Buradan hareketle bu çalışmanın sorgulayan ve konuya yeni bir yorum getiren bir perspektifle ele alınması hedeflenmektedir.

Tanımı ve tarihçe

Bugün uluslararası hukuk açısından üzerinde uzlaşa sağlanan bir azınlık tanımı bulunmamakla beraber, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu; Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti'nin 1978 yılında yaptığı tanımlama bugüne kadar yapılan tanımlamaların tümüne temel oluşturacak kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır. Capotorti azınlık sözcüğünü şöyle tanımlamıştır:¹

---

¹ Çağatay, M. (2011). Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu, *TBB Dergisi*, 93.

Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumunda bulunmayan, o devletin vatandaşı olan, üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklerine sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren gruba azınlık denir.

İnsanın, dil, düşünce gibi farklı unsurlara aidiyetinden dolayı içinde bulunduğu toplumda azınlık hissine kapılabilir. Oran'a göre bazı durumlarda “ezilmişlik” kavramı kapsamında görülen eşcinseller, transseksüeller, travestiler hatta kadınlar bile azınlık sayılır. Ona göre önemli olan sayı değil baskı ögesidir.² Burada sözü geçen gruplar içinde buldukları egemen toplumun baskısı altındadırlar. Azınlık kavramında baskı unsuru egemendir, şeklindeki ifade tartışmaya açık bir yargıdır. Ancak azınlık sözcüğünün kapsamı dinamizmini kaybetmeden daha uzun süre tartışılacağı ve yeni anlamlar kazanacağı görülmektedir.

Uluslararası alanda azınlık kavramının doğuşu 16. yüzyılda din savaşları (Protestan-Katolik) sonrasında tarafların, dinsel azınlıkları gözdardı edemeyeceklerini anlamaları ve haklarını Nant Fermanı ve 1648 yılında Vestefalya Antlaşması gibi belgelerle korumaya almasıyla ortaya çıkmıştı.³ Söz konusu yüzyılda azınlık tanımında din olgusu ön plana çıkmıştır. Azınlıkların korunması konusu ilk zamanlarda tek taraflı kral fermanları ile düzenlenirken 17. yüzyıldan itibaren ikili anlaşmalar yolu ile güvence altına alınmıştır. 19. yüzyıldaise 1815 Viyana Kongresi, 1856 Paris Antlaşması ve Islahat Fermanı gibi altınabüyük devletlerinde imza attığı belgelerle kavram uluslararası bir nitelik kazanmıştır.⁴ 19. yüzyılda Fransız Devrimi sonrasında ulus-devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Başlangıçta dinsel bir mahiyette kullanılan azınlık kavramı bu gelişmeye paralel olarak siyasi bir muhtevaya bürünmüştür. Bununla beraber 19. yüzyıldan itibaren azınlık kavramı devletlerin sınırını aşmış, etkin bir dış politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Azınlıklar devletleri kontrol altında tutabilmenin stratejik araçlarından biri haline gelmiştir.⁵ Nitekim Osmanlı Devleti’ni parçalama gayesiyle Şark Sorunu olarak formülize edilen proje ile azınlıklar 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı’ya karşı aktif bir biçimde kullanılmıştır. Bundan sonra devletlerin üniter yapısını zedeledikleri ve millileşmenin önünde engel teşkil ettikleri gerekçeleriyle hem imparatorluklar açısından hem de ulus-devletler nezdinde azınlıklar başlı

² Oran, B. (1994, Haziran-Aralık). “Lozan’ın “Azınlıkların Korunması” Bölümünü Yeniden Okurken”. *Ankara Üniversitesi / SBF Dergisi*. C. 49, S. 3-4, 284.

³ Kaptan, E. (2002). *Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu*. Harp Akademileri Basımevi, 48.

⁴ Ulugöl, M. C. (2009). *Osmanlı ve Türkiye’de Vatandaşlık Kavramı, Azınlıklar Üzerinde Etkisi ve Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 47.

⁵ Ürer, L. (2003). *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*. İstanbul: Derin Yayınları, 50.

başına bir güvenlik meselesi olarak görülecektir. Haliyle azınlıklar artık istenmeyen bir unsur ve sorun olarak addedilecektir.

Yabancı devlet hukukundan istifade etmek isteyen gayrimüslim vatandaşların durumu, vatandaşlık konusunu yasal bir zemine taşımayı gerekli kılmıştır. Osmanlı Devleti vatandaşlığı konusundaki ilk ciddi çalışma Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'dir. Kanun Osmanlı uyrukluğunun kazanılmasında kan bağı ilkesini esas almıştır. Kanunnamenin 1. maddesine göre anne veya babası Osmanlı uyruğundan olanlar, Osmanlı uyruğu sayılmıştır. Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nden sonra 1876'da kabul edilen Kanun-i Esasisi'de ise Osmanlı vatandaşlığı aynı anlayışla sürdürülmüştür. Anayasanın, "Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi bir din ve mezhepten olur ise olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izah edilir." İbaresinden din ve mezhep farkı gözetilmediği anlaşılmaktadır.⁶ Türk kavramının ve kimliğinin tartışılması ise bizi son Osmanlı Mebusan Meclisine kadar götürür. Osmanlı Mebusan Meclisinde tüm Müslüman unsurlar Türk kabul edilmiş olup Yahudilerin de Türk sayıldığı belirtilmektedir.⁷

Azınlıklar hem bir tehlike hem de diğer devletlere karşı kullanılacak en güçlü argümanlardan biridir. Taşıdığı önem dolayısıyla göz ardı edilmemişlerdir. Azınlıklar konusu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti gündemine alınmıştır. Azınlık haklarının korunması açısından en yetkin uluslararası sistem olan Milletler Cemiyeti, azınlıkları *ırk, dil, din* ölçütleri kapsamında ele almıştır. Milletler Cemiyeti güvencesi altına alınan azınlık haklarıyla ilgili hükümler Cemiyet Konseyi'nin çoğunluk oyu olmadan değiştirilemezken bir ihlal söz konusu olduğunda fail ülke Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na sevk ediliyordu.⁸ Yine de cemiyetin azınlıkların korunması konusundaki başarısı hukukun çok gerisinde kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (daha sonra Teşkilatı AGİK/AGİT) gibi uluslararası

⁶ Polat, E. G. (2011/3). "Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı". *Ankara Barosu Dergisi*, 135.

⁷ Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde*. (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 112.

⁸ Oran, B. (2004). *Türkiye'de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 50.

kuruluşların bünyesinde yapılan çalışmalarda azınlık haklarının korunmasına ilişkin önemli gelişmeler sağlanmıştır.⁹

Lozan Barış Antlaşması'nda azınlık kavramının tanımlanması

Milli Mücadelenin kazanılmasının ardından Türkiye'nin varlığını uluslararası alanda hukuksal bir zemine dayandırması gerekmiştir. Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar Osmanlı Devleti'nin devamı gibi görülse de Cumhuriyetin temel ilkeleri imparatorluğunkiler ile taban tabana zıttır. Bir kere yeni dönemde ulus-devlet formülü üzerine yoğunlaşarak tam bağımsız bir Türkiye modeli hedeflenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosuna göre bağımsızlığı zedeleyici olarak görülen tüm meseleleri ortadan kaldıracak bir barışın sağlanması gerekiyordu. Türkiye'nin Lozan Görüşmeleri'ndeki başlıca çekincesi ise kendisine Sevr Antlaşması'nın dayatılmasıydı.¹⁰ Kaldı ki Sevr Antlaşması'nın bir bölümü Osmanlı Devleti'ni uzun süre yabancı devletlerin müdahalesine açan *azınlıkların korunması* konusuna ayrılmıştı. Bu nedenle Türkiye'nin Lozan'daki birincil hedefini Sevr'in dayatmalarını reddederek bağımsızlık sürecinin tamamlanması ve bunun uluslararası bir antlaşmayla tüm dünyaya onaylatılması oluşturmuştur. Azınlıklar sorunu Lozan'da Türkiye'nin karşısına çıkartılmıştır. Bu noktada Türk tarafı Erzurum Kongresi'nde özellikle vurgulanan “*azınlıklara siyasi hâkimiyet ve sosyal yapımızı bozucu haklar verilemez*” yönündeki temel görüşünü Lozan'a taşımıştır.¹¹ Lozan'a gidecek Türk heyetine 14 maddelik bir talimat listesi verilmiştir. Bu liste Lozan Barış Konferansı müzakerelerinde takip olunacak esaslar hakkındaki kararları içermekte idi.¹² Listenin azınlıklarla ilgili maddeleri şu esasları öngörüyordu:

“- Azınlıklar konusundaki esas, karşılıklı değildir.

-.Cemaatler (dinsel azınlıklar) ve İslam vakıflar hukuku eski antlaşmalara göre sağlanacaktır.”¹³

⁹ Çağatay, 2011,98.

¹⁰ Ürer, 2003, 198.

¹¹ Bu görüş Erzurum Kongresi beyannamesinde şu şekliyle yer almıştır: *Anasır-ı Hıristiyaneye hâkimiyet-i siyasiye ve muvazene-i içtimaiyyemizi muhil imtiyazat i'ta olunamaz. Bu karar Sivas kongresinde aynı haliyle onaylanmıştır.* Atatürk, M. K. (2019). *Nutuk.* (5. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 88.

¹² Güler, A. (2003). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar.* Ankara: 227.

¹³ Tunç, a.g.m. 37.

143 maddelik Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili kısmını 37-45. maddeler oluşturur.¹⁴ Lozan Konferansı'nda azınlıklar sorunu toprak sorunlarıyla ilgili Birinci Komisyonun beş ve Azınlıklar Alt Komisyonunun on altı toplantısında görüşülmüş ve hararetli tartışmalara neden olmuştur. İsmet Paşa daha konferansın başında Heyet-i Vekile'yegönderdiği raporlarda: "Ekalliyetler ve özellikle Hıristiyanların konumu gibi meselelerde bilhassa Amerikalıların iştiraki ile şiddetli müşkülât göreceğimizi tahmin ediyorum" demiştir. İtilaf Devletleri azınlıklar konusunda sert ve ısrarcı bir tavır ortaya koymuşlardır.¹⁵ Lozan Görüşmeleri'nde Azınlıklar Alt Komisyonu'nu en çok uğraştıran sorun azınlık kavramının tanımlanması olmuştur.

Konunun özel olarak görüşüldüğü Azınlıklar Alt-Komisyonunun 14 Aralık 1922 Perşembe günü ikinci oturumunda *sorunun adı* konusunda çok şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Genel olarak karşı tarafın sadece *azınlıklar* kavramını antlaşmaya sokmaya çalışmasına rağmen Türk temsilcileri, *gayrimüslim (Müslüman olmayan) azınlıklar* kavramında ısrar etmiştir.¹⁶ İngilizler, Misak-ı Milli'nin maddelerini söz konusu ederek orada sadece *azınlıklar* kavramının geçtiğini bunun da kendi görüşlerini desteklediğini iddia ederek Türk heyetini baskı altına almaya çalışmıştır. Bunun üzerine Alt-Komisyon'un 18 Aralık 1922 günü oturumunda söz isteyen Rıza Nur şu saptamayı yapmıştır:¹⁷ "Türkiye'de azınlıklar denildiğinde her zaman Müslüman olmayanların konu olmuşlardır ve bu yüzden, biz de Misak-ı Millimizde bu kelimeyi bu anlamda anladık."

Türkiye'nin Lozan'da Müslüman olmayanlar dışındakilere azınlık niteliği ve hakları tanımayı reddetmesi üzerine İngiltere, hiç değilse *bütün azınlıklar* deyimini kabul ettirmeye çalışmış fakat bu isteği de yerine getirilmemişti.¹⁸ Lozan'ın Azınlıklar Alt Komisyonlarında büyük devletlerin azınlık kavramının tanımlanmasında özellikle *milliyet* ve *ırk* kavramlarını öne çıkarmaya çalışmalarına Rıza Nur cevaben, "Türkiye'de yalnız Türklerin ve Kürtlerin bulunduğunu" söyleyerek sözlerine şöyle devam etmiştir:¹⁹ "Kürtler, kaderlerinin Türklerin kaderiyle ortak olduğu görüşündedirler; azınlık haklarından

¹⁴ Düstur, Tertip 3, C. 5, Lozan Sulh Muahednamesinin kabulüne dair kanunlar [1] (10 Muharrem 1342 ve 23 Ağustos 1339), 36-42.

¹⁵ Şimşir, B. (1990). *Lozan Telgrafları (Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı / Kasım 1922- Şubat 1923)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 1, 123.

¹⁶ Kaptan, a.g.e.60-61.

¹⁷ Seha, L. Meray (1970). *Lozan Barış Konferansı – Tutanaklar Belgeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 160.

¹⁸ Güler, a.g.e.241.

¹⁹ Seha, a.g.e. 154-155.

yararlanmak istememektedirler. Museviler bu çeşit haklar isteğinde değildirler. Yalnız Rum azınlıkları bunları istemektedirler.”

Bu ifadeden Lozan Görüşmeleri sırasında Yahudilerin diğer gayrimüslim cemaatlerin aksine Türk Devleti lehine hareket ettikleri anlaşılır. İsmet Paşa 24 Aralık 1922 tarihli raporunda Heyet-i Vekile Riyaseti'ne bilgi verirken şöyle demektedir:²⁰ “Bugün (23 Aralık 1922) tali komisyonda Rıza Nur Bey ekalliyetleri çalıştı. Ekalliyetlerin yalnız gayrimüslim tabirine şumülünü kabul ettirdik.”

Sonuçta, Türk heyetinin gayretleriyle antlaşma metninin *Azınlıkların Korunması* başlığı altındaki 37-45. maddelerin tümü *gayrimüslim* veya *Müslüman olmayan* azınlıklarla ilgili olarak düzenlenmiştir.²¹ Bu doğrultuda ilgili maddelerle Türkiye'deki gayrimüslim azınlık için tanınan haklar, Batı Trakya Müslüman Türk halkı için de tanınarak mütekabiliyet ilkesi esas alınmıştır.²²

Milletler Cemiyeti'nin *ırk, dil, din* eksenli azınlık ölçütleri bilhassa Lozan'da Türkiye'nin önüne konulmuş ve Türkiye milli politikasına ters düştüğünden reddedilmiştir. Türkiye Batılı Devletlerin azınlık tanımlarına karşı çıkarakyalnızca din temelli azınlık ölçütünün esas alınmasını sağlamıştır.²³ Sonuç olarak Türk heyeti, Lozan Görüşmeleri'ndeki tezini temel tez olarak tüm Batılı Devletlere benimsetmiştir. Buna göre *Müslüman olmayan Türk vatandaşları* azınlık olarak değerlendirilmiştir. Bunlar Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir. Bunların dışında bulunan bütün unsurlar Türk sayılmıştır.²⁴ Bir başka deyişle yapılan bu dar tanımlamayla gayrimüslimler dışında kalan Türk dışı unsurlar azınlık kavramının dışında bırakılmışlardır. Türkiye'nin Ermeni, Rum ve Yahudi vatandaşları Lozan'daki azınlık koruma hükümlerinden yararlanma hakkına sahiptirler.²⁵ Lozan'ın 40. maddesine göre Müslüman olmayan azınlıklar giderlerini kendileri karşılamak koşuluyla her türlü hayır kurumu, dinsel yada sosyal kurumlar, eğitim kurumları açmak, yönetmek, denetlemek, buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinlerinin gerekliliklerini serbestçe yerine getirmek konularında hem hukuk bakımından hem de fiilen diğer Türk uyruklarıyla eşit

²⁰ Şimşir, a.g.e. 272.

²¹ Düstur, Lozan Sulh Muahednamesinin kabulüne dair kanunlar [1] (10 Muharrem 1342 ve 23 Ağustos 1339), Tertip 3, C. 5, 36-42.

²² Ürer, a.g.e.258.

²³ Ercan, a.g.m. 14.

²⁴ Ürer, a.g.e.247.

²⁵ Oran, B. 2004, Haziran. 54.

haklara sahip olacaklardır.²⁶ Lozan'da azınlıkların korunması ile ilgili maddelerin yalnızca gayrimüslim azınlıklara haklar getirmediği yönünde görüşler de vardır. Buna göre Lozan'da hak tanınan gruplar şunlardır:

A Grubu: Gayrimüslim Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları;

B Grubu: Türkçe'den başka bir dil konuşan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları;

C Grubu: Tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları;

D Grubu: Türkiye'de oturan herkes.²⁷

Türkiye için bir denetim mekanizması olarak düşünülen azınlık sistemi, Lozan Barış Antlaşması'nın 44. maddesinde ifade edildiği gibi Milletler Cemiyeti teminatı ile uluslararası güvencelerle donatılmıştır. Türkiye bu güvenceleri vermekle kalmamış, öngörülen ilkelere uymadığı takdirde uluslararası yargı yolunu peşinen kabul etmiştir. Buna karşın uluslararası sistemde Türkiye'nin Lozan'da kabul etmiş olduğuna yakın bir yapı oluşturulamamıştır.²⁸ Başka bir deyişle azınlıklar, Lozan'da kendilerine tanınan haklardan antlaşmada belirtilen ölçüde istifade edememişlerdir. Medeni Kanun ile haklarından feragat etmiş olmaları ve uygulamalardan kaynaklı bazı hak ihlalleri bunda önemli rol oynamıştır. Milletler Cemiyeti'nden buyana azınlık kavramındaki gelişmeler de Türkiye açısından sorun oluşturmaya başlamıştır. Milletler Cemiyeti sisteminin ortadan kalkması ile Türkiye'nin Lozan'da azınlıklara verdiği güvencelerin uygulandığını denetleyecek bir mekanizmanın kalmadığı öne sürülmüştür.²⁹ Oysa Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde azınlıkları ilgilendiren patrikhane, okullar, mübadele ve vakıflar gibi önemli konularda Milletler Cemiyeti'nin yerini alan Birleşmiş Milletler'ine sarsılmaya göre hareket edeceği açıktır.³⁰ Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın yürürlüğe girişi ile azınlık tartışmaları bireysel haklar temelinde kişi hak ve özgürlükleri açısından ele alınmaya ve uluslararası ilişkilerde bu yönüyle tartışılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Milletler Cemiyeti'nin ortadan kalkmasının Lozan Antlaşması'nda azınlık kapsamında tanımlanan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bu haklardan yararlandığını denetleyecek bir mekanizmanın kalmadığı ve verilen güvencelerin önemini yitirdiği görüşü tartışmalıdır.

²⁶ Düstur, Lozan Sulh Muahednamesinin Kabulüne Dair Kanunlar [1] (10 Muharrem 1342 ve 23 Ağustos 1339), Tertip 3, C. 5, 38.

²⁷ Oran, 1994, 290.

²⁸ Ürer, a.g.e.8.

²⁹ Oran, 2004 Haziran, 50-52.

³⁰ Akkaya, A. Y. (2011). *Menderes ve Azınlıklar*. İstanbul: Mühür Kitaplığı, 31.

1. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE MUSEVİ CEMAATI

1.1. Tanzimatın İlanına Kadar Osmanlı Yahudileri

Yahudilik Ortadoğu kaynaklı bir dindir.³¹ Yahudilerin kökeni bizi İbranilere kadar götürür. Soylarının İbrahim'e (Hz. İbrahim) kadar uzandığına dair bazı söylentiler vardır. Bilgilere göre Harran'dan Kenan iline gelen Yahudiler Mezopotamya'daki kıtlık sonucu kitlesel olarak Mısır'a göçmüşlerdir. Bir müddet sonra Firavun tarafından Mısır'dan çıkarılmalarıyla Filistin'e geçmiş ve burada krallıklarını kurmuşlardır. Yusuf'un (Hz. Yusuf) ölümüyle Mısır'da Yahudiler için zor dönemler başlamıştır. Yahudileri Mısır esaretinden Musa (Hz. Musa) kurtarmıştır. Kendi inancına göre 5800 yıllık bir geçmişe sahip olan din, Musa zamanında kurumsallaşmıştır. Yahudiler Musa'dan sonra Hâkimler Dönemi olarak adlandırılan bir dönem yaşamışlardır. Bu dönemde tüm meseleler, adına hâkim adı verilen liderler tarafından çözüme kavuşturulmuştur. Krallık döneminde sırasıyla Şaul, Davut ve Süleyman hüküm sürmüştür. Büyük Tapınak, Süleyman (Hz. Süleyman) zamanında yapılmıştır. Hz. Süleyman'ın ölümünden sonra ikiye ayrılan krallıktan arta kalan Yahudiler Babil Sürgünü'nü yaşamıştır. Babil Sürgünü Yahudilere tarih boyunca yaşadıkları sürgün hayatına direnç göstermelerini öğretmiştir. Babil Krallığı'nın yıkılmasının ardından bir kısım Yahudi topraklarına geri dönmüşse de bu sefer Romalılar tarafından Filistin'den sürülmüşlerdir.³² Bu dönem M.S. 70 yılında Romalıların Kudüs'e girmelerine tekabül eder. Kudüs'teki Büyük Tapınak'ın Romalılar tarafından yıkılmasının ardından Yahudilerin sürgün hayatı başlamıştır. İsrail kavminin dünya üzerine dağılım süreci buna paralellik göstermiştir.³³ Böylece Ortadoğu'dan çıkışından 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasına kadar bütün tarihleri boyunca sürgün hayatı yaşamış olan kavim terminolojiye *diaspora* kavramını kazandırmıştır. Kaynaklar tarihte ilk diasporanın M.Ö. 8-6 yüzyıl arasında gerçekleştiğine işaret etmektedir.³⁴ Bugün dünya üzerindeki Yahudilerin temel çekirdeğini Ortadoğu'dan yeryüzüne dağılmış olan bu grup oluşturmuştur.

³¹ Taymaz, E. (2002, Ekim). "Anayurda Dönüş Hareketleri". *Bianet*.

³² Eroğlu, A. H. (2000). *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*. Ankara: Alperen Yayınları, 26-32.

³³ Şakir, Z. (2011). *Türkiye Yahudileri*. İstanbul: Akıl-Fikir yayınları, 11-12.

³⁴ Almaz, A. & Batu, P. (2007). *Geçmişten Günümüze Yahudilik Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap, 98.

Yahudilik ilahi kaynaklı dinlerin ilkidir. Tek bir millete tahsis edilmesi yönüyle diğer ilahi dinlerden ayrılmıştır. Kutsal kitapları Tanah'a göre Yahudiler seçilmiş bir millettir. Buyönüyle dışarıya kapalı bir dindir.

Yahudilerin Anadolu'daki ilk varlıkları ve Türklerle ilk teması konusunda bilgilerimiz kesinlik kazanmış değildir. Ancak çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Anadolu'daki ilk Yahudi yerleşimi milattan önceki yüzyıllara kadar uzanır. Gabbay eserinde Yahudilerin Anadolu'ya Hz. İsa zamanından önce yerleştiklerini söyleyerek bu bilgileri doğrulamıştır.³⁵ Moshe Sevilla-Sharon'un *Türkiye Yahudileri* adlı eserinde Anadolu'daki ilk Yahudiler'in Fenikeliler tarafından İyonlular'a satılan Yahudi esirler olduğu ve köle ticareti yoluyla Anadolu'ya gelerek cemaat oluşturdukları anlatılmaktadır.³⁶ Anadolu'daki Yahudilerin sayısı Büyük Tapınak'ın yıkılmasının ardından gelen Yahudilerin eklenmesiyle sayıca artış göstermiştir. M.S 1.yüzyılda Anadolu'nun hemen her şehrinde Yahudilerin varlığına dair ipuçlarına rastlanmıştır.³⁷ Bizans döneminde Yahudiler daha yoğun olarak Ankara ve Amasya civarında görülmüşlerdir.³⁸ Bunların bakırcılık, tabakhane işçiliği, boyacılık, ipek dokumacılığı ve doktorluk gibi meslekler icra ettikleri bilinmektedir. Kaynaklardan zaman zaman Yahudilerin cellâtlık yapmaya zorlandıklarını anlıyoruz.³⁹ Bizans İmparatorluğu'ndan Osmanlılar'a intikal eden Yahudilerin Rumca konuştukları, Türkmen Beyliklerinin idaresi altında bazılarının Türkçe'yi tercih ettikleri ileri sürülmekte ancak göçler sonrasında 15. yüzyıldan itibaren her iki grubun da Avrupa'dan gelenlerin içinde eridikleri belirtilmektedir.⁴⁰

Türklerin Yahudiler ile ilk teması ise Hazarlar devrine kadar uzanmaktadır. Selçuklular ise Bizans'tan kaçan Yahudiler'in koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Selçuklular Yahudilere belirli bir vergi karşılığında din ve vicdan hürriyeti de tanımış, karşılık olarak Yahudiler Türk bürokrasisinde yer almış ve ilim alanında önemli faaliyetlerde

³⁵ Gabbay, M. (2013). *Cumhuriyetle Birlikte Büyüdüm.* (1. Baskı). İstanbul: TÜSTAV, 17.

³⁶ Sharon, M. S. (1992). *Türkiye Yahudileri.* İstanbul: İletişim Yayınları, 11-12.

³⁷ Gülerüz, N. A.(2012). *Bizans'tan 20. Yüzyıl'a Türk Musevileri.* Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.4.

³⁸ Eroğlu, a.g.e.95.

³⁹ Barokas, Y. (1987). *Türkiye'de Yahudi Toplulukları,* 4.

⁴⁰ Çolak, M. (2003, Ağustos). "Milas Yahudileri ve Türk Yahudi İlişkileri (XIX. Yüzyıl Sonu- XX Yüzyıl Başları". *TSA/ Cilt:7 S: 2,* 157.

bulunmuşlardı.⁴¹ Anadolu Türk Beylikleri döneminde Konya, Antalya, Milas, Sinop ve Tire’de Yahudilerin yaşadığı bilgileri vardır.⁴²

Osmanlı Devleti yeni fetihlerle toprak kazandıkça bünyesindeki Musevi Cemaati de genişlemiştir. Yahudiler de Osmanlı Devleti fetihlerine sempati ile bakmışlardır. Avrupa'nın baskısı karşısında Hıristiyanlara boyun eğmek yerine Türklerden taraf bir politika benimsemişlerdir. Bursa'nın alınması esnasında Yahudilerin şehri alması için Orhan Bey’e yardımcı olmaları bunun örneğidir.⁴³ Osmanlı Devleti ilk defa bir cemaat teşkil edecek sayıda Yahudi ile burada karşılaşmıştır. Orhan Beyin çağrısı üzerine Şam’dan ve Bizans’tan bir kesim Yahudi daha Osmanlı topraklarına yerleşmiştir. Hatta Bursa’da Yahudi nüfusunun artması üzerine sinagog ihtiyacı doğmuş ve padişahın fermanıyla *Etz Hayim Sinagogu* ve *Yahudi Mahallesi* adı altında bir mahalle kurulmuştur.⁴⁴ Bir başka kaynağa göre ise Yahudilerin Osmanlı topraklarındaki iskân süreçleri Yıldırım Beyazıt dönemine rastlamaktadır.⁴⁵ Güler, bu dönemde yaşanan Şeyh Bedrettin vakasında bazı Yahudilerin rolü olduğunu vurgulamıştır.⁴⁶ Şeyh Bedrettin vakasına kadar Türkler, Yahudileri hâkimiyeti altına aldıkları en zararsız millet olarak görmüşlerdir. Bundan sonra Türklerin Yahudilere bakış açısında değişiklik yaşanmıştır.⁴⁷ II. Murat Edirne’yi fethettiğinde karşısında Bizans’ın baskılarından yorulmuş ve iktisaden durumu zayıf bir Musevi Cemaati bulmuştur. Yahudiler’in devlet ile olan ilişkileri hukuki bir düzene oturtulmaya başlanmış, bu çerçevede Edirne Hahambaşısı, Rumeli’de yaşayan tüm Yahudiler üzerinde otorite sahibi kılınmıştı.⁴⁸ Osmanlı Devleti’nin II. Murat zamanında *İshale Paşa* adlı bir Yahudi doktoru saraya alarak *Hekimbaşı* payesi vermesi de önemli bir açılımdır.⁴⁹ Bundan sonra Yahudilerin saray doktorluğu gelenek halini alarak Osmanlı saraylarında Yahudi doktorlar görmek sıkça rastlanan bir durum olmuştur.

Osmanlılar İstanbul’u fethettiğinde şehirde bir kısım Yahudi vardı. Savaş dolayısıyla şehirde nüfusu azalmış olan Yahudiler menşelerine göre Romaniotlar (Eski Yunan ve Bizans

⁴¹ Erdal, İ. & Özger Y. (2011). *Türk Sosyal ve Siyasi Hayatında Yahudiler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 7.

⁴² Besalel, Y. (2004). *Osmanlı ve Türk Musevileri*. İstanbul: Göz. Gaz. Bas.ve Yay. A.Ş.22.

⁴³ Stanford S. S. (2008). *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler*. İstanbul: Kapı Yayınları, 41.

⁴⁴ Güler, a.g.e, 169.

⁴⁵ Şakir , a.g.e.23.

⁴⁶ Güler, a.g.e.170.

⁴⁷ Sharon, a.g.e. 32.

⁴⁸ Güler, a.g.e.169.

⁴⁹ Eroğlu, a.g.e. 114.

Yahudileri), Aşkenazlar, İtalyan ve Seferadimler olarak adlandırılıyorlardı.⁵⁰ Yahudiler fethi fiilen yardım etmedilerse defetih sırasında Hıristiyan tebaanın şehri terk etmesine rağmen burada kalarak tarafsızlık örneği sergilemişti. Dolayısıyla destekleri karşılıksız kalmamış⁵¹ bu tutumlarından ötürü Yahudiler bir takım imtiyazlar elde etmişlerdir. Fatih'in duyduğu güvenden ötürü şehirdeki Yahudi nüfusu arttırmak için Anadolu'daki Musevi Cemaati liderlerine mektup gönderip onları İstanbul'a davet ettiği bilinmektedir.⁵² Fatih İstanbul'u almasının ardından Hıristiyanlarla birlikte Yahudilere de *millet başı* payesi vermiştir.⁵³ Yahudilere tanıdığı bu ayrıcalıkla Hıristiyanlar karşısında bir denge kurmak istemiştir. Tarihçilerin Yahudilerin davet edilmesi hususunda hemfikir olmasına mukabil, bir diğer görüşte ise Yahudilerin bir bölümünün buraya zorla yerleştirildiği bilgisi geçer; hatta zorla yerleştirildiklerinden dolayı burada inşa edilen sinagoga *Sürgünler Sinagogu* adı verilmiştir.⁵⁴ Oysa fetihten daha önce Yıldırım Beyazıt döneminde İstanbul'daki Yahudi nüfusu artmaya başlamıştı. Böylece Yıldırım Beyazıt döneminde başlayan Yahudilerin iskânı II. Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyleivme kazanmıştır. Bazı kaynaklar Fatih'in İstanbul'u fethi ile Müslümanların gayrimüslim tebaa karşısında azınlıkta kaldığını belirtir.⁵⁵ Böylelikle bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti'nde azınlık meselesi ilk defa gündeme gelmiştir. Yoğun bir gayrimüslim nüfusla karşılaşmış olan Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim oranının birdenbire artması *millet sistemi* gibi temel bir düzenleme ihtiyacı doğurmuştur.⁵⁶

Millet sisteminin esası Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan gayrimüslim toplulukları din esaslı gözeterek teşkilatlandırmasıdır. Millet sistemi⁵⁷ kapsamında Osmanlı Devletinde yasal statüleri belirlenen milletler; Ermeni, Yahudi, Rum ve Müslüman cemaatler olarak değerlendirilmiştir. Kendi içlerinde bürokratik yapılanmaları mümkün olup miras hukuku,

⁵⁰ Barokas, a.g.m. , 4.

⁵¹ Stanford, a.g.e.46.

⁵² Gülerüz, a.g.e.28.

⁵³ Adıyeke, N. (2014, Eylül-Aralık). “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Millet Sistemi”. *Yeni Türkiye*. Yıl. 20. Sayı. 60, 350.

⁵⁴ Galanti, A. (1995). *Türkler ve Yahudiler: Tarihi, Siyasi Araştırma*. İstanbul: Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş., 22.

⁵⁵Oran, B. (2010, Kasım). “Azınlıklar”. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: 159.

⁵⁶ Millet sisteminin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili olarak sistemin ilk olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde oluşturulduğu, bir diğer görüşe göre ise Tanzimat ile gündeme geldiği yönünde iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Tanzimat çoğunlukla yeniden düzenlemelerin yapıldığı bir dönem olması bakımından ilk görüşün geçerliliği daha olasıdır. Adıyeke, a.g.e. 348.

⁵⁷ Öz itibarıyla millet sistemi *Medine Vesikası* olarak bilinen belgeye dayandırılır. Hz. Muhammed Mekke'den Medine'ye göçün ardından buradaki Müslümanlarla bir İslam Birliği oluşturmaya çalışmış ve daha sonra Müslüman olmayan cemaatlerle de ilişkilerini düzenleyebilmek için aralarında *Medine Vesikası* olarak adlandırılan sözleşme imzalanmıştı. Bu anlaşma millet sisteminde olduğu gibi Müslüman olmayan cemaatlere kendi içlerinde serbest bir yapılanma ve kendi inançlarına göre yaşama hakkı tanıyordu. Ulugöl, a.g.t. 32.

aile hukuku gibi konularda kendi yasal düzenlemelerini yapabilmişlerdir.⁵⁸ Her bir dini cemaat kendi yöneticisini kendi seçmiş, ayrıca padişahın cemaat liderlerine verdiği tam yetkili beratlarla adeta *devlet içinde devlet* gibi davranmalarına olanak sağlanmıştı.⁵⁹ Osmanlı Devleti cemaatlerin kendi kimlikleriyle yaşamalarına izin verdiği için asimilasyon veya entegre sözkonusu olmamıştır. Adıyeye, millet sistemi için segrerasyon ifadesini kullanmıştır.⁶⁰ Sistem, Avrupa'nın birçok ülkesi tarafından sürgün edilen Yahudilere Osmanlı topraklarında yaşama olanağı sunmuştur.⁶¹ Bu oluşum sayesinde gayrimüslimler Müslümanlarla içiçe fakat farklı hukuk sisteminden yararlanmışlardır.⁶² Millet sisteminin ırkçı bir anlayışı üzerine inşa edilmediği çoğu tarihçinin ortak görüşüdür. Sistemin aynı dine mensup insanların diğer grup ile sınırlarını belirleyebilmek için kullanıldığı ifade edilir.⁶³ Türevlerinin çoğaltılabileceği bu tür yorumlardan anlaşılan çoğu araştırmacı millet sistemini övgü dolu bir yaklaşımla ele almıştır. Bazı yazarlar ise millet sisteminin ötekileştirici ve eksik yönleri olduğu görüşündedirler. Shaw, Oran, Tunçay, Ortaylı bu yazarlar arasındadır.

Shaw sistem sayesinde cemaatlerin kendi dinlerini ve kültürlerini, herhangi bir engelleme olmaksızın kullanabilmelerine değindikten sonra, sistemin milletleri tekrar bir araya gelmelerinin mümkün olmayacak şekilde ayırttığı yönüne vurgu yapmıştır.⁶⁴ Ortaylı, millet sistemini kompartıman sistemine benzetmiştir. Ona göre cemaatler kendi iç işlerinde serbest ancak birbirleriyle bağlantısızdırlar.⁶⁵ Tunçay, millet sisteminin Bizans'tan Osmanlı Devleti'ne intikal ettiğini belirtmiştir. Bugünün Türkiye'sinde Osmanlı toplumunda azınlıklara iyi davranılıyormuş şeklinde yapılan yorumların idealize edilmeye çalışıldığını belirtmekte ve millet sisteminde insanların dini aidiyetlerinin ön plana çıkarıldığı hiyerarşik bir yapılanmanın var olduğunu savunmuştur.⁶⁶ Bu hiyerarşik yapılanmaya göre Osmanlı Devleti'nde *milleti hâkime* ve *milleti saire* şeklinde bir örgütlenmenin olup Müslümanlar

⁵⁸ Adıyeye, a.g.e. 345.

⁵⁹ Eroğlu, a.g.e. 70.

⁶⁰ Segreasyon temelde ayrımcılık üzerine kurgulanmış ancak *belli koşullarda* ötekinin farklılıklarını ve haklarını korumuştur. Bu koşullar;

- Egemen unsurun kabul ettiği bir cemaate mensup olmak,

- Farklılıklarını kendi cemaati içinde örtülü yaşamak,

- Egemen unsura bağlı olarak tabii olmak. Cemaatler koşullara uysa bile eşitsizlik temelinde farklı hak ve hukuktan yararlanacaktır. Adıyeye, a.g.e. 346.

⁶¹ Eygi, M. Ş. (2000). *İki kimlikli, Gizli, Esrarlı ve Çok Güçlü bir Cemaat; Yahudi Türkler yahut Sabetaycılar*. İstanbul: ZVİ- GEYİK Yayınları, 42.

⁶² Kaptan, a.g.e. 15.

⁶³ Akkaya, a.g.e.18.

⁶⁴ Standford, a.g.e. 69.

⁶⁵ Ortaylı, İ. (2002, Ağustos). "Osmanlı Millet Sistemi ve Bab-ı Ali." *Tarih ve Toplum*. Cilt. 38. Sayı. 224, 22 . 94.

⁶⁶ Tunçay, M. (2003). "Çok Kültürlülük Perspektifleri". *İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi*, 2.

dışındakiler sair milletler grubunda yer almıştır. Dolayısıyla, “Osmanlı tebbasıMillet-i Hâkime ve Millet-i Mahkûme” esasına dayandırıldığından gayrimüslimler Millet-i Hâkime olan Müslümanlar karşısında ikinci sınıf vatandaş konumuna düşürülmekte, bu yüzden de millet sistemi tam bir eşitsizlik düzeni getirmektedir.”⁶⁷

Demokratik olsun, olmasın millet sistemi bir uzlaşma sistemidir. Osmanlı Devleti'nin Musevi Cemaati'ne karşı uyguladığı politika *buzımmi*⁶⁸ hukuka dayanmıştır. Zimmilerin Müslüman halkla ilişkisi buna göre düzenlenmişti; Yahudi ve Hıristiyan tebaa Müslümanlara nazaran kısıtlı toplumsal ve hukuksal haklara sahip olup belirli bir vergi karşılığında hakları koruma altına alınmıştır.⁶⁹ Böylece Müslümanların zimmetine giren Zimmiler, egemenliğini kabul ettikleridevlete *cizye* ve *haraç*⁷⁰ vergilerini ödedikleri sürece her türlü hakları İslam Devleti tarafından korunmuştur.⁷¹ Bunun anlamı Yahudi ve sair cemaatlerin Müslümanlar karşısında haklar konusunda geri planda kaldığı ve asıl vatandaş sayılmadıklarıdır.

Millet sisteminin devlet açısından pozitif yanları vardı. Mesela nüfus arttıkça devletin vergi gelirleri arttığından Osmanlı Devleti topraklarına başka dinlerden insanların gelmesinden ötürü herhangi bir rahatsızlık duymamıştır. Burada pragmatik bir yaklaşım esas alınmıştır. Vergilerini ödemek kaydıyla fethedilen yerlere yerleştirilmek üzere din farkı gözetilmeksizin herkes davet edilmiştir.⁷² Fatih döneminde Yahudilerin sosyal ve dini yaşamlarını düzenlemek amacıyla Bizans döneminin hahambaşını bir beratla yeniden

⁶⁷ Oran, Azınlıklar, 159.

⁶⁸ Zimmi kendi dinlerini değiştirmeden bir İslam Devleti'nin korunmasından yararlanan Müslüman olmayan Ehl-i Kitap kişilere verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaptan, a.g.e.13.

⁶⁹ Erdal, İ. & Özger Y. (2011). *Türk Sosyal ve Siyasi Hayatında Yahudiler*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 130. Buna göre bir zimminin bir Müslüman üzerinde yetki kullanabileceği bir mevkiye gelmesi, arazi satın alması, Müslümanların duygularını incitecek şekilde kendi inancını yaşaması, Müslümandan daha yüksek bir konuta sahip olması, Gayrimüslim olduğunu belli etmeyen giysiler giymesi, kılıç taşınması, ata binmesi, Müslüman köle edinmesi ya da Müslüman hizmetkâr çalıştırması gibi Müslümanlara tanınan birçok haklar yasaktı. Bu haklardan yoksun bırakılmak bile onların Müslümanlar karşısında duracakları hattı göstermiştir. Bu hükümlerin ihlal edilmesi zimmilik haklarını kaybedecekleri manasına geliyordu. Tabii iktisadi durumlarına göre bazı Yahudilere bu koşullarda esneklik tanınabiliyordu. BKZ. Rozen, M. (2010). *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi Oluşum Yılları (1453-1566)*. (S. Çağlayan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,18.

⁷⁰ Zimmilerden alınan haraç ve cizye vergisi karşılığında Zimmiler İslam ülkesinde kendi dinlerine bağlı kalarak yaşama hakkı elde ediyorlardı. Cizye vergisinin dayanak noktası, Kuran-ı Kerim'den alınan şu ayettir: “Kendilerine kitap verildiği halde Allah'a ve ahiret gününe inanmayan ve Allah'ın Resülü'nün haram ettiğini haram tanımayan ve hak dini İslamı din edinmeyen kimselerle alçalmış oldukları halde cizyeyi elleriyle verinceye kadar harp edin.” Eroğlu'na göre, gayrimüslimlerin verdiği vergilerin kendilerine Müslümanlardan daha fazla yük getirmedeğini, Müslümanlar askere giderken gayrimüslimlerin ticaretle meşgul olup kar elde ettiklerini ve bu nedenle cizyenin gayrimüslimlerden askerlik yapmamaları karşılığında alınan bir vergi olarak değerlendirilmelidir. Eroğlu, a.g.e. 5-23.

⁷¹ Ürer, a.g.e.119.

⁷² Eroğlu, a.g.e.63.

görevlendirildiğini⁷³ ve Musevi Cemaati'nin bu dönem itibarıyla hahambaşı sahibi olabilmek için devlete *Rav akçesi* adı altında bir vergi vermeye başladıklarını biliyoruz.⁷⁴ Millet sistemi noksanlıkları ile birlikte Fatih zamanından Tanzimat'a kadar varlığını sürdüren ve gayrimüslimler ile Müslümanlar arasındaki ilişkileri belirleyen temel politika olmuştur.

Osmanlı nüfusu üç yoldan artmıştır: doğal artış, fetihlerle kazanılan nüfus ve göçler. Şüphesiz Avrupa'da karşılaştıkları kötü muamelelerden kaçıp Osmanlı Devletine sığınan Yahudiler nicelik bakımından göçmenlerin en önemlisiydi. Osmanlı Devleti'ne göç etmeden önceki durumlarına baktığımızda Avrupa'nın birçok ülkesine nazaran Yahudilerin Osmanlı'da daha iyi şartlarda yaşadığı görülmektedir.

Yahudilerin Avrupa'dan kovulmasıyla ilgili olarak ilk ferman İngiltere tarafından yayınlanmıştı.⁷⁵ Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne intikalleri Hıristiyanların baskılarına maruz kalmaları sonucu Avrupa'nın çeşitli şehirlerini terk edip Osmanlı topraklarına yerleşmeleri ile başlamıştır. Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne esas göçleri 1492'de İspanya ve 1496'da Portekiz'den sürgün edilmeleri sonrasındadır. Bu sürgünlerle Osmanlı topraklarına göçler kitlesel bir nitelik kazanmıştır.⁷⁶ Avrupa'da yüzyıllar boyunca baskı ve zulüm altında kalan Yahudiler, Müslümanlar'ın İspanya hâkimiyeti döneminde daha rahat bir hayat yaşamışlardı. Endülüs Emevi Devleti tarafından Hıristiyanlar'ın terk ettiği evlere yerleştirilmişlerdi. Hıristiyanların gaspedilen mülkleri ve hakları ilerleyen yıllarda Yahudi aleyhtarlığına dayanak olmuştur. İspanya'nın ardından Avrupa'nın her tarafında Yahudiler aleyhine alınan kararlar ciddi bir boyutlara ulaşmıştır. Artan baskı üzerine Yahudiler sürgün kararının çok öncesinde Avrupa'yı terk etmeye başlamışlardır. Yahudilerin bir kısmı İtalya'ya bir kısmı ise Türkiye'ye yönelmişlerdi.⁷⁷ İber Yarımadası'nda yaşayan Yahudiler'e yönelik anti-semitik faaliyetleri daha 12. ve 13. yüzyıllarda başlamıştı. İspanya'da Aragon kralı Ferdinand ile Kastilya kraliçesi İsabella'nın evlilik yoluyla ülkelerini birleştirme kararı Yahudiler için bir dönüm noktası olmuştur. Yahudileri bir tehdit olarak gören saray, konuyu engizisyon mahkemelerinin yetki alanına dâhil etmiştir. Bu dönemde pek çok Yahudi din değiştirme veya ölüm seçenekleri arasında bırakılmıştır. Hıristiyanlaştırma politikasının çözüm getirmemesi üzerine gizli Yahudilikleri tespit edilenler idam edilmişlerdir. Çoğu Yahudi 31 Mart 1492'de Kan İftiraları ile meşrulaştırılan *Kovma*

⁷³ Güler, 2003, 171.

⁷⁴ Güler, a.g.e.30-31.

⁷⁵ Şakir, a.g.e. 21.

⁷⁶ Eroğlu, a.g.e.25.

⁷⁷ Eroğlu, a.g.e.40-47.

Fermanı'nın imzalanmasının öncesinde 1483'ten itibaren İspanya'dan kovulmaya başlamışlardı. ⁷⁸

İspanya'dan sürgün edilmeleri Türk-Yahudi tarihi açısından milat niteliğindedir. Sürgün kararıyla birlikte çok sayıda Yahudi din değiştirmeye zorlanır ya da öldürülürken, birçoğu da ülkeden kaçmıştır. Zorunlu göçler sonucu Yahudi dünyasının ağırlık merkezi doğuya kaymıştı. Bunun sonucunda Aşkenazlar Polonya ve Litvanya'ya; Sefarad Yahudiler ise Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdi. ⁷⁹ Kovma Fermanı'nın yayınlanmasının ardından yaklaşık 200.000 İspanyol Yahudisi ülkeyi terk etmiştir. Bu Yahudilerin 40.000 kadarı başta Selanik olmak üzere İstanbul, Edirne gibi Osmanlı topraklarına gelip yerleşmişlerdir. ⁸⁰ Bu göç dalgası Osmanlı Devleti'nde en yoğun Yahudi yerleşimi ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle genellikle Türkiye Yahudi tarihinin başlangıcı, II. Beyazıt döneminde İspanya'da engizisyon mahkemelerinden kaçan Sefarad Yahudilerin Osmanlı topraklarına kabulü olarak görülür.

İspanya Yahudileri'nden önce 1394'te Fransa'dan, 1470'te Bavyera'dan kovulan Yahudiler'in büyük bir kısmının yaşadıkları yerlerden ayrılarak Osmanlı topraklarına yerleştiği bilinmektedir. ⁸¹ Dolayısıyla Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne intikallerinin bir defada yaşanmış bir göç hadisesi olmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin farklı milletleri *millet sistemi* ile özerk statüde yönetmesi onu tarih boyunca göçlere açık hale getirmiştir.

II. Beyazıt'ın Yahudileri Osmanlı himayesine kabul etmesinde onlarda kültürel anlamda istifade edilebileceği fikri etkili olmuş olabilir. ⁸² Padişahın "*Ferdinand'ı bilge bilirsiniz ülkesini fakirleştirir, bizi zenginleştirir*" tabiri imparatorluğun Yahudilere bu dönemdeki bakış açısını yansıtmıştır. ⁸³ Yahudilerin altın, gümüş vb. kıymetli eşyalarını beraberinde götürmeleri yasaklandığından ⁸⁴ bu sözlerinden padişahın onların kültürel zenginliğine vurgu yapmak istediği sonucu çıkarılabilir. Gerçekten de Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudilerin bilim, kültür ve sanat gibi birçok alandaki katkı sağladıkları aşikârdır.

İspanya'dan kovulan Yahudilerin göç ettikleri dönemin Osmanlı'nın refah dönemlerine rastlaması, Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne sığınmasında belirleyici olmuştur. Sultan II.

---

⁷⁸ Gülerüz, a.g.e.37-40.

⁷⁹ Erdal & Özger, a.g.e.129.

⁸⁰ Eroğlu, a.g.e.124.

⁸¹ Galanti, a.g.e. 22.

⁸² Akyol, T. (2011). *Tarihin Dönüşü*. İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 66.

⁸³ Almaz & Batu, a.g.e. 102.

⁸⁴ Şakir, a.g.e.101.

Beyazıt dönemine tekabül eden Yahudi göçü, Osmanlı topraklarına yaşanan ne ilk ne de son göç hareketidir. Ancak bunun Osmanlı tarihinin en geniş çaplı gayrimüslim göçmen kabulü olduğu bilinir.

İspanya Yahudileri'nin sürgününü Sicilya'dan kovulan Yahudiler izlemiştir. 1492'de İspanya'dan ayrılan Yahudilerin bir kısmı Portekiz'de geçici bir süre kalabilme hakkı elde etmişlerdi. Ancak Yahudilere karşı bu hoşgörü ortamı uzun sürmemiş Yahudiler yine ölüm, sürgün veya Hıristiyan olmak seçenekleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Yahudilerin Portekiz'i terk etmeleri için 5 Aralık 1496'da Portekiz kralı tarafından ferman imzalanmış, terketme süresi yaklaştıkça Yahudiler üzerindeki baskı da artmıştır.⁸⁵ 1496'da Portekiz'i de terk eden Yahudilerin nihai adresi yine Osmanlı Devleti olmuştur.

Yahudilere kötü muamelede bulunulmasını yasaklayan Osmanlı Devleti, Avrupa ülkelerindeki Yahudiler için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin fetih politikası ile paralel yürütülen hoşgörü anlayışı gayrimüslimleri kazanmaya yöneliktir.⁸⁶ Yahudiler Osmanlı Devleti'nde hoşgörüyle karşılanıp rahat yaşayabileceklerini ayrıca Hıristiyanların baskılarından Osmanlı sayesinde korunabileceklerini umdukları için sığınmışlardı.⁸⁷ Öte yandan Osmanlı hoşgürüsünün altında devletin Batı ile Doğu arasında ticaretin ayağı olarak gördüğü gayrimüslimleri iyi tutmaya çalışma stratejisi de yatmaktaydı. Yahudilerin, Osmanlı Devleti'ne göç etmeden önce devletin Yahudilere yönelik tutumları hakkında Osmanlı'daki dindaşlarıyla mektuplaşarak ülke hakkında malumat edindikleri bilgisine erişiyoruz. Yahudiler Avrupa'da içinde buldukları koşulları Osmanlı Yahudileri ile mukayese etmeleri sonucunda Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdir.⁸⁸

Osmanlı Devleti'nin her tarafına Yahudi yerleşimi görülmekle birlikte bunlar buldukları şehirlerde sayılarına oranla etkili olmuşlardır. Avrupa'dan kovularak Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudiler Balkan şehirleri, Ege Bölgesi, Ege Adaları, Anadolu'nun bazı şehirleri, Selanik, İstanbul, İzmir, Bursa, Safed, Şam ve Kahire'ye yerleşmişlerdir.⁸⁹ 15 ve 16. yüzyıllarda İberya'dan gelen Yahudiler taşrada yaşayan dindaşları ile devlet erkânı arasında aracı misyona sahip olmuşlardır. İstanbul'a gelen Yahudiler Hasköy, Kasımpaşa, Balat, Fener, Unkapanı, Galata, Beyoğlu, Şişli, Tophane, Eminönü, Sirkeci, Beşiktaş, Ortaköy,

⁸⁵ Gülerüz, a.g.e.43.

⁸⁶ Kaptan, a.g.e.9.

⁸⁷ Yetkin, Ç. (1996). *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*. İstanbul: Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş. 23.

⁸⁸ Eroğlu, a.g.e. 62.

⁸⁹ Eroğlu, a.g.e. 94.

Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Yeniköy, Üsküdar, Bağlarbaşı, Kuzguncuk, Beykoz, Kadıköy, Moda, Fenerbahçe, Yedikule, Bakırköy, Heybeli ve Büyükkada gibi semtlere yerleşmiştir.⁹⁰Buralara yerleşmelerinde ticaretle ilgilenmeleri önemli bir faktör olmuştur. Yahudiler geldikleri yerlere *Kehalim* denilen mahalleler kurmuştur. Her mahallenin kendi hahamı, sinagogu, Bet-din adında özel mahkemeleri ve hayır kurumları vardı.⁹¹

16. yüzyıl Osmanlı Yahudileri açısından altın dönemdir. Yahudiler Kanuni ve II. Selim dönemlerinde cemaat olarak önemli konum elde etmişlerdir.⁹² Yahudilerin imtiyaz elde etmesi ve devlet erkânında makam sahibi olması vb. durumların Rüstem Paşa'nın rüşvetçiliğinden kaynaklandığına dair görüşler ortaya konulmuştur.⁹³ II. Selim dönemi Yahudilerin saraya en fazla nüfuz ettikleri dönemdir. Yasef Nasi II. Selim'in hükümdarlığı esnasında saray ile yakın ilişkiler kurmuştur. Kıbrıs'ın fethi konusunda Padişah'a etki ettiği yolunda görüşler vardır.⁹⁴ Hatta Yasef Nasi'nin, Padişah'ın kendisine beslediği teveccühten istifade ederek, bir *Yahudi Yurdu* kurmayı tasarladığı rivayet edilmiştir.⁹⁵ Sonrasında farklı zamanlarda *Yahudi Yurdu* meselesi tekrar gündeme gelmiştir. Yasef Nasi'den başka Osmanlı Devleti içerisinde nüfuz sahibi olan Yahudiler arasından Dona Gracia Nasi, Salamon Ben Natan Eşkenazi, Salamon Aben Yaeş, Ester Kira gibi çok sayıda şahsiyetler çıkmıştır.

Yahudilerin Osmanlı Devleti'ndeki sosyo-kültürel yaşantıları diğer gayrimüslim tebaya nazaran daha müreffeh bir görünüm arz etmiştir. Yahudilerin 1453 yılında Osmanlı Devleti ile işbirliği yapmaları onları devlet içinde ayrıcalıklı kılmıştı. Osmanlı Devleti bir İslamlaştırma politikası gütmek yerine, gayrimüslimlerden cizye almak karşılığında onlara din ve inanç özgürlüğü tanımıştır. Osmanlı Devleti'nde din değiştirmenin istisnai örneği Boşnakların Fatih'in Bosna'yı fethi ile kendi rızaları ile Müslüman olmasıdır. Bunun dışında Hıristiyanlar Hıristiyan, Yahudiler Yahudi kalabilmişti⁹⁶ ancak bir gayrimüslimin kendi iradesiyle Müslüman olması durumunda mükâfatlandırıldığı bilinen bir durumdur. Din değiştiren Yahudilere din değiştirmiş Hıristiyanlardan daha üstün bir pozisyon tanınması hem mükâfatlandırıldıklarının hem de onlara ayrıcalıklı davranıldığının göstergesidir.⁹⁷

---

⁹⁰ Eroğlu, a.g.e. 104.

⁹¹ Erdal, Özger, a.g.e.136.

⁹² Galanti, a.g.e. 23.

⁹³ Şakir, a.g.e.106.

⁹⁴ Erdal & Özger, a.g.e, 95.

⁹⁵ Şakir, a.g.e.194.

⁹⁶ Kaptan, a.g.e. 10.

⁹⁷ Standford, a.g.e.121.

15. yüzyıl ortalarında yaşayan İsak Zarfati adlı bir şahsın Avrupa'daki soydaşlarına yazdığı mektup, o tarihlerde Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim tebaanın içinde bulunduğu sosyo-kültürel hayat hakkında bize bilgi verir. Zarfati mektubunda, “Burada en iyi elbiseleri giyebilirsiniz, herkes kendi asma ve incirağaçlarının altında oturabilir. Hıristiyan egemenliğinde, çocuklarını mosmor ve kıpkızıl dövülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmadan, mavi veya kırmızı renkli elbiseler giydirebilirsiniz” diyerek adeta Osmanlı Devleti'nin hoşgörü ülkesi olduğunu anlatmıştır.⁹⁸ Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde gayrimüslimlerin giyimleri konusunda önemli sayılabilecek yasaklar görülmemekle beraber, sonraki yüzyıllarda gayrimüslimlerin giyimlerine bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Bu durum Müslümanlarla zımmilerin benzer kıyafetlerle dolaşmamaları gerektiği düşüncesinden doğmuştur.⁹⁹ Kimilerine göre yasakların her iki taraf için de geçerli olması, yasaklamanın Müslim ve gayrimüslim eşitsizliğinden kaynaklı bir durum olmadığını ifadesidir. Ancak altını çizmek gerekirse Müslümanların bu hattı aşması durumunda herhangi bir cezaya çarptırıldıklarına dair elimizde somut bir bilgi yoktur. Bu durumun gayrimüslimlerin kendi kültürlerini korumaları için bir ortam yarattığına ilişkin görüşler de vardır.¹⁰⁰

Sonuçta her milletin kendi mahallesinde karantina altına alındığı bir durum ortaya çıkmıştır. Sınırlayıcı esaslar nedeniyle bir gayrimüslimin, Müslümanlardan daha iyi koşullarda yaşayabilmesi bir ölçüde engellenmiştir. Yahudilerin 18. yüzyılda gitgide Müslümanlara benzer kıyafetler içinde dolaşmaya başladıkları görülmektedir. Bu yüzyıla ait bazı kaynaklarda Yahudilerin yeşil serpuşlar ve Müslümanları gibi ayakkabılar giydiklerini belirtilmektedir.¹⁰¹ Zaman zaman sınırlarını aşmamalarını hatırlatmak maksadıyla gayrimüslimleri hedef alan fermanlar çıkarılmıştır.

Gayrimüslimlerin “zarar vermedikleri” sürece Müslüman mahallelerinde yaşamalarında bir engel yoktu. İstisnai olarak Müslümanlarca kutsal sayılan ibadethanelere yakın yerlerde Gayrimüslim yerleşimi engellenmiştir. Bu yasak, İslam'da uygunsuz görülen fiillerin ibadet merkezlerine yakınyerlerde yapılmasını engellemeye yönelik olarak gerekçelendirilmiştir. Örneğin Eyüp Sultan Türbesi civarında yerleşmeleri yasaklanmıştır. Benzer bir yaklaşım

⁹⁸ Demirağ, Y. (2000). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları”. *OTAM/ Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı*, 24.

⁹⁹ Eroğlu, a.g.e.12.

¹⁰⁰ Demirağ, a.g.m.25.

¹⁰¹ Berber, Ş. G. (2012). “Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Uyum Süreci: (Moiz Kohen Örneği)”. *Turkish Studies Volume 7/4, Fall*, 1784.

Ortaköy Cami civarında meskûn Yahudilerin o bölgeden çıkartılmasını öngören fermanlarda dağörülür.¹⁰² Zaten aynı dil, din ve kültürün bir parçası olan Yahudiler dayanışma ihtiyacından olsa gerek bir arada toplanmışlardı.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda gayrimüslimlerin kılık-kıyafet, iskân, ibadethane ve mahkemeler gibi birçok alanda Müslümanlardan farklı bir uygulamaya tabi kaldıklarını anlıyoruz. Uygulamalardaki farklılıkların temel maksadı Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki toplumsal hattı belirlemektir. Osmanlı Devleti'nde haklar statü göstergesiydi ve ikili bir anlayış egemendi. Buna göre Müslüman tebaa daha ayrıcalıklı konumda idi. Dahası gayrimüslimler yukarıda bahsedilen en temel haklardan bile Müslümanlarla eşit oranda yararlanamamıştı. Tam bir eşitlik anlayışının hâkim olabilmesi için daha bir yüzyıl kadar daha beklemek gerekmiştir. Üstelik Yahudilerin Osmanlı'nın Batı dünyasıyla ilişkilerinde önemli bir rol oynadığı düşünülürse hizmetlerinin göz ardı edildiği söylenebilir. Batı'yı tanımaları ve Batı dillerine hâkim olmaları Osmanlı Devleti'nin Yahudilerden yararlanmasını sağlayan nedenlerin başında gelmiştir. 15. yüzyılda İspanya'dan kovulmalarıyla Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudiler, Osmanlı toplumuna diplomasi, ekonomi ve tıp alanında önemli katkılar sağlamışlardır.¹⁰³ Sarayın içine nüfuz edecek derecede iyi ilişkiler kurmuş, tıp alanındaki bilgi ve tecrübeleri sayesinde padişahların özel hekimliğini yapmışlardır. Fakat zaman zaman Yahudilere yönelik suçlayıcı tavırlar da sergilenmiştir. Mesela bazı kaynaklarda Fatih'i özel doktoru Hekim Yakub'un zehirlediğine dair iddialar ortaya atılmış ancak bu durumu doğrulayıcı nitelikte bir kanıt sunulamamıştır.¹⁰⁴ Yahudiler, Osmanlı bankacılığının gelişmediği ve para naklinin zor olduğu 15-16.yüzyıllarda İstanbul, Bursa, Şam, Halep gibi önemli ticaret merkezlerinde bankacılık görevini ve para nakliini üstlenmişlerdir.¹⁰⁵ Tanzimata kadar sadece Padişah ve Saray ile işbirliği halinde olan Galata bankerleri, sonraları sarayda birçok alanda yetkin vekil ve valilere yanaşarak iş yapmaya başlamışlardır. Bunlar üst kademe memuriyetlere gelmek için verdikleri rüşveti bankerlerden borçlanma usulüyle temin yoluna gitmişlerdir. Valilerin bankerlerle işbirliği içinde olduğu bu sistem kısa zamanda imparatorluk geneline yayılan tüketim toplumunu birlikte getirmiştir. Galata Bankerleri, Osmanlı pazarlarını Avrupa mallarına açmak, İmparatorluğun genelinde kredi işlerine hakim olup yerli tüccar ve tüketiciyi finanse etmek gibi birçok faaliyet yürütmüşlerdir.¹⁰⁶ Bunlar arasından bazı

---

¹⁰² Demirağ, a.g.m.27.

¹⁰³ Akyol, a.g.e. 70.

¹⁰⁴ Gülerüz, a.g.e.32.

¹⁰⁵ Eroğlu, a.g.e.169.

¹⁰⁶ Kazgan, H. (2005). *Galata Bankerleri*. Ankara:Orion Yayınevi.1. Cilt, 13-19.

Yahudilerin kalpazanlık işine girdikleri ve akçelerin kenarlarını kırparak kırkık akçenin Osmanlı piyasalarında dolaşmasına dolayısıyla da para sisteminin bozulmasına neden oldukları yönünde görüşler vardır.¹⁰⁷ Bu görüşlerin aksini yansıtan başka bir ifade ise o dönemde Osmanlı'da yüksek enflasyonunun sebebinin çok sayıda Amerikan gümüşünün Osmanlı piyasalarına girmesi ile açıklanmıştır. Yahudiler hakkında bilinen bir diğer iş kolu esir ticaretidir. Harp zamanlarında ordunun arkasından gidip esirleri toplayarak bunları yüksek fiyatlar karşılığında satmışlardır. Ancak daha sonra Yahudilere esir kullanımı yasaklanmıştır.¹⁰⁸ Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yahudiler Avrupa'daki gibi katliamlarla karşılaşmamış ise de zaman zaman Avrupa'daki dindaşlarının başına gelen sorunların benzerleriyle karşılaşmışlardır.¹⁰⁹ 17. yüzyıl sonundaki Sebatay Sevi (1626-1676) hadisesi Osmanlı Devleti'nin Musevi Cemaati'ne şüpheyle yaklaşmasına neden olmuştur. Sebatay Sevi "*Mesih*" iddiasıyla ortaya çıkmış ve 1666'da tutuklanarak sorgulanmıştır. Sebatay Sevi ölüm korkusuyla Müslüman olduğunu söyleyerek kurtulmuş ve Aziz Mehmet ismini almıştır. Onun yolundan gidenlere Sebatayist ya da "*Dönme*" denilmektedir.¹¹⁰ Osmanlı ticaretini ellerinde bulunduran bazı Yahudiler ellerindeki tüm mallarını satarak Mesih olduğunu iddia eden Sebatay Sevi'nin arkasından kutsal topraklara gitme hazırlığına girişmişlerdir.¹¹¹ Sebatay Sevi hadisesi sonrası içlerine kapanan Yahudilerin saray ile ilişkilerini giderek kaybettikleri görülür.¹¹² Bunların haricinde Yahudiler 15. ve 17. yüzyıllar arasında iskân politikasına maruz kalmışlardır. Örneğin Edirne ve Selanik'teki Yahudiler İstanbul'un fethinin ardından şehrin iskân edilmesi için buraya yerleştirilmişlerdir.¹¹³

Başlangıçta sarraflık ve bankerlik gibi işlerle avantajlı konuma sahip olan Yahudilerin bir yüzyıl sonra Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bulunan tanıdıklarıyla ilişkilerinin kopması ve Rum ve Ermenilerin de rekabete başlaması nedeniyle 17. yüzyıldan itibaren konumlarını kaybettikleri görülür. Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin getirdiği yeniliklerden biri de matba idi. 15. yüzyılda ilk olarak İbranice matba gelişme göstermiş, 18. yüzyılın başlarında ise İbrahim Müteferrika tarafından ilk Arapça/Osmanlıca matbaa getirilmişti.¹¹⁴ Ancak ilerleyen zamanlarda Yahudi yayıncıların tekellerini yavaş yavaş Ermeni matbacılar lehine yitirdikleri gözlemlenmiştir.¹¹⁵ 19. yüzyılda Yahudiler fuhuş faaliyetlerinde önemli pay

¹⁰⁷ Eroğlu, a.g.e. 232.

¹⁰⁸ Eroğlu, a.g.e.172-171.

¹⁰⁹ Lewis, B. (2004). *Semitizm ve Anti-Semitizm: Çatışma ve Önyargıya Dair*. İstanbul: Everest Yayınları, 61.

¹¹⁰ Gabbay, a.g.e. 21.

¹¹¹ Sharon, a.g.e. 75.

¹¹² Lewis, 2004, 61.

¹¹³ Erdal & Özger, a.g.e.131.

¹¹⁴ Standford, a.g.e.166.

¹¹⁵ Güleryüz, a.g.e.171.

sahibi olmuşlardı. İstanbul'da fuhuşun tarihi Kırım Savaşı'ndan sonra İstanbul'a nakledilen savaş esiri Yahudi kökenli Ruslara tevdi edilen genelev açma imtiyazına kadar uzanmaktadır. Bundan sonra uzun bir süre “*bu iş kolu*” Yahudilerin tekeline olmuştur.¹¹⁶

Uzun yıllar Türk topraklarında yaşayan Yahudiler aleyhine bazı olaylar meydana gelmiş ise de bunların sebebini tamamıyla devletin Yahudilere bakış açısında değil, aksak yönetimden kaynaklı toplumsal düzensizliklerde aramak gerekir. Örneğin Yeniçerilerin Yahudilerle münasebetleri bu çerçevede ele alınabilir. Devlet idaresinin zayıfladığı dönemlerde Yeniçerilerin bazen Yahudi mahallelerini yağma ettikleri bilinmektedir.¹¹⁷ Bu durumu ezelden beri aralarında münakaşalar olan devşirme kökenli Hristiyanların varlığı ile açıklamak da mümkündür.¹¹⁸ Dolayısıyla Yahudilerin Yeniçeriler ile ilişkileri pekiyi olmamıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılması Musevi Cemaati'ni Yeniçeri endişesinden arındırmıştır. Yine de Vaka-i Hayriye sonuçları bakımından Yahudiler için pek hayırlı olmamıştır. Çünkü ocağın kapatılması ile Yeniçeri Ocakları'nın maliye işlerine bakan ve *Ocak Bezirgânları* olarak adlandırılan Yahudilerin nüfuzları da kırılmıştır.¹¹⁹ Yahudilere karşın Ermeni ve Rumlar lehine gelişen atmosferin nedeni Avrupalı hamilerinin olmasıydı. Yahudilerin konumlarını birçok alanda Ermeni ve Rumlara kaptırmasında Osmanlı Devleti'ne yapılan nitelikli Yahudi göçlerin azalması nedeniyle zamanla gelen Yahudilerin kendilerini yenileyememelerinden ötürü Musevi Cemaati'nin başlangıçtaki nüfuzunu kaybederek Saray ve Babıâli ilişkilerinin alt düzeye inmesi etkili olmuştur.¹²⁰

1.2. Tanzimat'ın İlanından Sonra Osmanlı Yahudileri

Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmet'le başlayan azınlıklara tanınan bazı haklar Tanzimat, Islahat ve II. Meşrutiyetle teyit edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar genişletilerek sürdürülmüştür.¹²¹ Ancak tüm cemaatlerin bu imtiyazlardan aynı oranda istifade ettiğini söylemek mümkün değildir. Mesela zaman içinde Musevi Cemaati giderek iktisadi gücünü kaybetmiş ve Osmanlı Devleti içindeki etkinliğini yitirmiştir.

¹¹⁶ Bali, R. N. (2004a). *Devletin Yahudileri ve “Öteki” Yahudi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 326.

¹¹⁷ Galanti, a.g.e. 30.

¹¹⁸ Standford, a.g.e.188.

¹¹⁹ Gabbay, a.g.e. 2013, 18.; Yetkin, a.g.e. 112.

¹²⁰ Güleriyüz, a.g.e.121.

¹²¹ Süslü, A. (1991, 9-11 Eylül). “Atatürk ve Azınlıklar, Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu Bildirisi.” Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 139.

19. yüzyılda Yahudilerin gittikçe mali çöküş içine düşmelerinin bir diğer sebebi başlarında onları içinde buldukları müşkül durumdan kurtaracak bir teşkilat ya da yöneticilerinin olmamasıdır.¹²² Millet sistemine dayanarak kendi iç işlerinde tamamen serbest olan Yahudiler geldikleri mahallelerde yerel cemaatler halinde teşkilatlanmıştı.¹²³ Bu yüzden Hıristiyanlar gibi merkezi bir yönetime sahip olamayan Yahudilerde dayanışma genellikle ferdi veya mahalli düzeyde kalmıştır.¹²⁴ Duraklama döneminden itibaren ağırlaşan koşullar Yahudileri Hahambaşılık Kurumu (22 Şubat 1835) çatısı altında ortak bir örgütlenmeye zorlamıştır. Hahambaşılık Kurumunun resmen tanınması ve Hahamhane Nizamnamesi'nin 1864'te yayınlanmasına rağmen Osmanlı Yahudilerinin bu nizamnameye uygun olarak ilk Hahambaş'ını seçmeleri ancak 1909 yılında mümkün olabilmıştır.¹²⁵ Yine de Hahambaşılık kurumunun oluşturulması merkezî bir yönetimin oluşmasını sağlamıştır. Yahudilerin diğer azınlıklar karşısında gerilemesinin nedenlerinin başında “*kendilerini yenileyememeleri, artan ayrımcılık ve azalan hoşgörü*” gelmektedir.¹²⁶

19. yüzyıl itibariyle millet sistemi toplumsal düzeni sağlamada yeterli olmayıp etkisini yitirmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti azınlıklara bir takım tavizler vererek onların devletten kopmalarını engellemeye çalışmıştır. 3 Kasım 1839'da okunan Gülhane Hatt-ı Hümayunu temel olarak benimseyerek Müslümanların gayrimüslimlerle haklar bakımından *eşitliği* ilkesini getirmiştir. Böylece geleneksel Osmanlı hukuk sistemini kökten değiştirecek hâkim millet anlayışı terkedilerek Osmanlılık/ Osmanlı vatandaşlığı şemsiyesi altında eşit vatandaş olma hukuku benimsenmiştir.¹²⁷ Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere imtiyaz tanıyıp geniş bir hürriyet ortamı sağlaması karşılıklı yapılmış bir anlaşmanın neticesi değildi. Bu haklar Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki halklara kendi inisiyatifleriyle tanınmıştı.¹²⁸ Abdülmecit'in 1846 yılında Edirne'ye yaptığı ziyaret sırasında Sadrazam Mustafa Reşit Paşa gayrimüslim cemaat liderlerine şu konuşmayı yapmıştır:¹²⁹

“Tüm Müslim tebaa'sının saadet ve huzurunu arzulayan Hükümdarımız, Yahudi ve Hıristiyan tebaasının da huzurlu ve himayesinden müstefit olmasını (faydalanmasını) diler.

¹²² Güteryüz, a.g.e.151.

¹²³ Güler, a.g.e.177.

¹²⁴ Eroğlu, a.g.e.158.

¹²⁵ Güler, 2003, 178-181. Hahambaşılık Kurumu Cumhuriyet dönemi Hahambaşılık Seçimi başlığı altında detaylarıyla ele alınacaktır.

¹²⁶ Güteryüz, a.g.e.98.

¹²⁷ Güler, a.g.e, 17.

¹²⁸ Eroğlu, a.g.e.72.

¹²⁹ Güteryüz, a.g.e.146.

Din ve mezhep farkları yalnızca kendilerini ilgilendirir, haklarına zarar getirmez. Hepimiz aynı Hükümdarın tebaa'ları ve aynı imparatorlukta doğmuş vatandaşlarız.”

Başta Abdülmecit olmak üzere Osmanlı padişahları Musevi Cemaati'nin sorunlarıyla yakinen ilgilenmiştir. Osmanlı Devleti Hıristiyan-Yahudi anlaşmazlığında hakem rolü üstlenmiştir. Bu bağlamda Abdülmecit yayınlattığı fermanla Osmanlı'da görülmeye başlayan kan iftiralarına karşın Yahudileri koruyacağını açıkça bildirmiştir.¹³⁰ İtalyan Musevi Kabristanı Abdülaziz'in fermanıyla Kırım'dan gelen Yahudilere tahsis edilmiştir. Bugün Şişli yakınlarındaki İtalyan Musevi Kabristanı olarak geçen tabelanın iç kapısında padişahın bu fermanı yer almaktadır.¹³¹ Tanzimat gayrimüslimlerin devlet hizmetinde istihdam edilmelerini zorunlu kılmıştır. Bu bakımdan Tanzimat ile gayrimüslimlerin devlet hizmetinde görev alması bir bakıma hız kazanmıştı. Osmanlı Devleti'nde memur olabilmek için gereken sadakat, liyakat sahibi ve Osmanlı vatandaşı olma şartlarını taşıyan Yahudilerin devlet hizmetinde çalışmaları için önlerinde bir engel yoktu.¹³² II. Mahmut'un, “Ben tebaanın Müslüman'ı camide, Hıristiyan'ı kilisede, Musevi'sini de havrada fark ederim. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır” ifadesi tebaanın ancak ibadethanelerde ayrıldığı bunun dışında devletin tüm tebaaya aynı nazarla baktığı anlamına gelir. Bu ifade ile ayrıca olası bir kopuşun önüne geçilmek istendiği fikri açığa çıkar.¹³³ Tanzimat'tan sonra tanınan iş fırsatlarıyla Yahudilerin statülerinde canlanma görülmüş olup Yahudilerin aleyhine olan durum telafi edilmiştir. II. Abdülhamit döneminde Yahudiler eskisiyle kıyas yapılamayacak derecede yüksek bir oranda bürokraside yer almışlardı.¹³⁴ Osmanlı Devleti tarafından verilen madalyalar ve para ödülleri ise Yahudi memurların işlerini ne denli iyi yaptıklarını açıklar.¹³⁵ Ancak Yahudilerin devlet hizmetinde istihdam edilmelerinde diğer azınlıklara nazaran daha az istifade ettikleri görülür. Mesela Gayrimüslim memurların sicil kaydının tutulduğu Sicill-i Ahval Defterleri'ne göre toplamda 60 Yahudi memur tespit edilmiştir.¹³⁶ 1877 öncesinde Hariciye Nezareti'nde görev alan 128 gayrimüslim arasından yalnızca beş tanesi Yahudi idi.¹³⁷ Görüldüğü gibi bu rakamlar Abdülhamit döneminde istihdam edilen

¹³⁰ Bozkurt, G. (2005). “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 44/1, 53.

¹³¹ Güteryüz, a.g.e. 165.

¹³² Erdal & Özger, a.g.e. 125-115.

¹³³ İlyas, A. (2017). *Türkiye'de Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Urfa (1923-1950)*. Konya; Çizgi Kitabevi, 37.

¹³⁴ Akkaya, a.g.e. 21.

¹³⁵ Balcı, S. ve Yadi, A. (2013). *Osmanlı Bürokrasisinde Yahudiler*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 56-57.

¹³⁶ Erdal, Özger, a.g.e, 195.

¹³⁷ Kılıç, M. (2012, Bahar). “Sicil-i Ahval Kayıtlarına Göre II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Bürokrasisinde Yahudi Memurlar”. *OTAM*, S.31, 136.

Yahudilerin beklenen oranda çok olmadığını ortaya çıkarır. Açıkçası hukuksal açıdan Müslüman ile Müslüman olmayan arasındaki ayrımı kaldıran Tanzimat'ın Yahudiler açısından doğurduğu en önemli sonuç diğer azınlıkların Osmanlı olanaklarından daha fazla yararlanmaları nedeniyle Yahudiler aleyhine bir ekonomik rekabetin gelişmesi olmuştur.¹³⁸ Tanzimat'ın öngördüğü eşitliğin kapsamı Islahat Fermanı'yla daha genişletilmiş terk edilen zımmi politikası yerine Osmanlı vatandaşlığı anlayışı benimsenmişti.

Tanzimat'tan sonra gayrimüslimlerin askerlik meselesi yeniden görüşülmüştür. Bilindiği gibi gayrimüslimler daha evvel cizye vergisi ödeyerek askerlikten muaf tutulmuşlardı. 10 Mayıs 1855 tarihli “*İrade-i Şahane*” ile gayrimüslimlerden alınan cizye vergisi kaldırılmış ve daha önce askerlikten muaf tutulan gayrimüslimlerin askere alınmaları kararlaştırılmıştır.¹³⁹ Ancak Yahudiler açısından bu karar sadece eczacı ve doktor olan Yahudilerin askerliğe alınmalarının önünü açmıştır.¹⁴⁰ Gülsoy'a göre gayrimüslimlerin askere alımı ihtiyaç oranında gerçekleştirilecekti. Askere alınmayanlar ise bu hizmet için “*bedeli askeri*”denilen vergi ödeyeceklerdi. Ancak yüzyıllardır askerlik yapmayan gayrimüslimleri bir anda askere almak kolay olmamıştır. Gayrimüslimlerin 1856 Islahat Fermanı ve Kanuni Esasi'nin öngördüğü “*hak ve görevlerde eşitlik*” ilkesi ancak 1909'da gerçekleştirilebilmiştir.¹⁴¹ II. Abdülhamit'in Hahambaşı Kaymakamı ile görüşmesinden sonra Yahudilerin askere alınması talebi olumlu karşılanmıştır.¹⁴² Abdülhamit'in Rusya ve diğer yerlerden kaçan Yahudileri 4. Ordu'ya bağlı bir askeri birlik oluşturmaları karşılığında Doğu Anadolu'ya yerleştirmeyi kabul ettiği ancak Avrupalı devletlerin onların hamiliğini üstlenmesinden çekindiği için bu kararını değiştirdiği belirtilir.¹⁴³ Teklifin Bakanlar Kurulunca reddedildiğine dair bilgiler görüşler mevcuttur.¹⁴⁴ Yahudiler fiiliyatta ancak 1910'da Müslümanlar ile birlikte silahlı altına alınmıştır.¹⁴⁵ Önce gayrimüslimlerin üç aylık kısa bir eğitime tâbi tutularak Birinci Dünya Savaşı'nda askere alınmaları düşünülmüş ancak uyum problemleri dikkate alınarak bunlar cephelelerde değil, *Amele Taburları* teşkil edilerek cephe gerisinde kullanılmışlardır.¹⁴⁶

¹³⁸ Yetkin, 1996, 103.

¹³⁹ Güler, a.g.e. 75.

¹⁴⁰ Barokas, a.g.m. 87.

¹⁴¹ Gülsoy, U. (2000), 1909'dan 1919'a Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Askerlik Meselesi. İzmir: *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri (1999, 8-10 Nisan)*, 529- 533.

¹⁴² Güler, a.g.e. 170.

¹⁴³ Yetkin, 1996. 132-134.

¹⁴⁴ Barokas, a.g.m. 87.

¹⁴⁵ Standford, a.g.e. 244.

¹⁴⁶ Ancak asıl sorun uyum problemlerinden ziyade güvenlik endişeleridir. Güler, a.g.e. 76.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar azınlık kavramı yoktu. Bunun yerine gayrimüslim ifadesi kullanılmıştır. Millet sistemi Tanzimat'tan sonra devlet aleyhine işleyen bir mekanizmaya dönüşmüştür. Her biri geniş bir serbestiye sahip gayrimüslimlerin durumu Birinci Dünya Savaşı öncesinde azınlık haklarını bahane eden Avrupalı Devletlerin Osmanlı Devleti'nin işlerine müdaahale etmesine ortam hazırlamıştır. Gayrimüslimlerin Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla sahip oldukları haklara rağmen Müslümanlarla eşit statüye sahip olamadıklarını hatırlatmakta fayda vardır. Osmanlı Devleti kendisi için giderek büyüyen bir sorun haline gelen gayrimüslimlere karşı yeni dönemde temkinli yaklaşıma başlayacaktır.

Tanzimat ve Islahat fermanlarının öngördüğü eşitlik ilkesine Müslüman halk daolumsuz yaklaşmıştır. Bugüne kadar milleti hâkime konumunda olan Müslümanların gayrimüslimlerle denk bir düzleme indirgenmesi çabuk kabul görecektir bir konu değildi. Gayrimüslimler açısından değerlendirildiğinde ise reformlar yeterli bulunmamış, eşitlik ilkesi bağımsız olma arzularının önünde fren özelliği teşkil etmişti. Oysa Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik dalgasının etkisi altında bağımsızlık arayışı içine girmiş olangayrimüslimler eşitlikten çok daha fazlasını istiyorlardı.¹⁴⁷ Tanzimat ve Islahat Fermanı'ndan sonrası hukukî statüleri tartışılan gayrimüslimlerin durumu hakkında Avrupalı Devletlerin dayatmaları ile millet sisteminin yeniden düzenlenmesi söz konusu olmuştur.¹⁴⁸ Ermeni ve Rum nizamnamelerinin yayımlanmasının ardından Yahudilerden de böyle bir talep gelmesiyle akabinde *Yahudi Nizamnamesi* de kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁹ Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimleri elinde tutabilmek amacıyla 1862-1865 yılları arasında birbiri ardınahazırlattığı nizamnameler Osmanlı Devleti'ni çöküşe götürmüştür.¹⁵⁰ Devletin son dönemlerinde Avrupa devletleri tarafından dayatılan reform paketleri çözüm getirmemiş tersine üst üste verilen ödünlerle Avrupa Devletleri'ne Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etme fırsatı vermişti. Nizamnameler sayesinde daha geniş yetkilerle donatılan gayrimüslimler, ortaya çıkan serbesti ortamında bağımsızlık mücadelelerini daha kolay yürütmüşlerdir.

Git gide Avrupa'nın müdahalesine açık hale gelmesi Osmanlı Devleti'ni bir dizi yeni önlemler almaya sevk etmiştir. Osmanlı Devleti gayrimüslimlere bir takım siyasi haklar tanıyarak parçalanmanın önüne geçmeye çalışmıştır. 1876'da I. Meşrutiyeti ilan etmesi bu

¹⁴⁷ Ercan, Y. (2008, Mart). "Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslimler)". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi*, 4.

¹⁴⁸ Güler, a.g.e.19.

¹⁴⁹ Akkaya, a.g.e.21.

¹⁵⁰ Ercan, a.g.m. 7.

amacayöneliktir. Kanun-i Esasi'de kişi haklarının bütün Osmanlı halkları için geçerli olduğu ve tüm vatandaşların din ve mezhep farkı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu vurgusu yapılmıştır.¹⁵¹ Kanun-i Esasi ile Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin dayatmaları nedeniyle Osmanlı vatandaşlığı kavramını bu sefer anayasal eşitlik temelinde yeniden düzenlemiştir.

19. yüzyılın son çeyreğinde yayınlanan ve Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Yahudilerin konu edildiği yıllık raporlarda şöyledenmektedir.¹⁵² “En uygar ve aydın geçinenler arasında dahi, Yahudilerin Türkiye'de yararlandıkları tam eşitlikten daha fazlasına sahip oldukları az ülke vardır.”

Avrupalı devletlerin Şark Meselesi'ni görüşmek üzere toplandığı İstanbul Konferansı'nda (Tersane Konferansı) Dünya Musevi Cemaati'nin birleşerek konferansa sundukları muhtırada değinilen ifadeler Yahudilerin Osmanlı Devleti'nin şemsiyesi altında olmaktan duydukları memnuniyeti dile getirmesi bakımından önemlidir. Muhtırada şöyle denmektedir:¹⁵³ “Yahudiler Osmanlı imparatorluğunda daima iyi yaşamışlardır. Türkiye'de her zaman Müslüman olmayan halka herkes gibi eşit muamele uygulanmıştır. 1839 ve 1856 Fermanları ile Osmanlı İmparatorluğu'nda kanun önünde herkes ırk, din ayrımı gözetmeksizin eşittir.”

Bu bağlılık duygusu içinde Yahudiler Osmanlı Devleti'nin zor zamanlarında devletin yanında yer almışlardı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hatta Cumhuriyet döneminde içeriye sürekli bir Yahudi göçü yaşanmasını duydukları hoşnutluğa bağlayabiliriz. Yahudilerin Türkiye'ye göç ettiği ülkelerden biri de Rusya'dır. Rusya'nın Yahudiler üzerine baskı uygulaması nedeniyle bir kısım Rus Yahudisi Filistin topraklarına sığınmıştır. Ancak bu göç diğerlerinden farklı olarak Yahudi devletinin kurulmasına yönelik ilk adımı oluşturmuştur. Bu amacı henüz fark edememiş olan Osmanlı Devleti ilk etapta bu göç dalgasını insanî gerekçelerle normal karşılamıştır.¹⁵⁴ 1897'de Basel'deki Birinci Siyonist Kongresi'nde Filistin'de Yahudilere bir yurt sağlanması fikri ortaya atıldıktan sonra Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne göç etmesine sınırlamalar getirilmiştir.¹⁵⁵

¹⁵¹ Akkaya, a.g.e.19.

¹⁵² Güteryüz, a.g.e.38.

¹⁵³ Çınar, A. Ö. (2005). *Lozan'dan Sonra Türkiye Yahudileri (1923- 1960)*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 43-44.

¹⁵⁴ Arslan, A. (2007, Haziran). “Avrupa'dan Türkiye'ye Yahudi Göçünün Stratejik Olarak Kullanılması (1880-1920)”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S.5, 24.

¹⁵⁵ Eroğlu, a.g.e.68.

Siyonistler, Yahudi Devleti'nin kurulmasıyla yetinmeyip başkenti Kudüs olan daha geniş bir coğrafyada büyük bir İsrail Krallığını kurmayı planlıyordu. Yahudilerin ellerindeki en önemli araçparaydı.¹⁵⁶ Theodor Herzl'in Abdülhamit ile gerçekleştirdiği görüşmelerde Siyonistlerin Filistin'de Yahudilere bir yurt sağlamak için para harcamaktan çekinmedikleri görülmüştür.

İktisadi gücün her kapıyı açtığına inanan Herzl, II. Abdülhamit'e Yahudilerin Filistin topraklarına dönmelerine izin verilmesi karşılığında Osmanlı Devleti'nin bütün borçlarını ödemeyi teklif etmiş ancak padişah bu teklifi reddetmiştir. II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin altında bu hadisenin yattığına dair görüşler vardır. Bu görüşü savunanlara göre II. Abdülhamit'in ret cevabı üzerine Yahudiler Basel'de toplanarak Siyonist isteklerin karşılanmaması karşısında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını zaruri görmüşlerdir. Hatta II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin ardından Yahudiler faaliyetlerini arttırarak kendi adamlarını İttihat ve Terakki idaresine yerleştirip Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini engelleyen sınırlamaları kaldırmış oldukları ileri sürülmüştür.¹⁵⁷ Ancak bu iddiaların dayandırıldığı hiçbir somut belge / kaynak yoktur. Theodor Herzl'in Abdülhamit'ten toprak değil kültürel otonomi istediği görüşü de dile getirilmiştir. Bu talebin Osmanlı toprak bütünlüğünü bozacağı düşüncesiyle padişah tarafından reddedildiği belirtilmektedir.¹⁵⁸

Osmanlı Devleti siyonist hareketlerle mücadele hususunda Filistin'e Yahudi göçünü ve Yahudiler'e toprak satılmasını yasaklamaya çalışmış fakat başarılı olamamıştı. Bir defa Filistin'e göç edilmesi yasağı kapsamlı değildi. Bunun yanısıra Arapların (mahalli yönetici) topraklarını göçmenlere gönüllü satmaları, yabancı konsoloslukların da bu satışları destekleyici müdahalesi toprak satışının engellenmesini zorlaştıran etkenlerdendi.¹⁵⁹ Bazı Osmanlı yöneticilerinin gerek gördüklerinde Siyonistlerle temasa girmekten çekinmedikleri hatta Osmanlı bürokrasisindeki yetkililerin Siyonistlerden borç para aldıkları iddia edilmiştir.¹⁶⁰

Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında gerilemeye başlamasıyla birlikte gayrimüslimler Avrupalı düşmana sempati ile bakan sadakatsiz tebaalar olarak görülmüşlerdir. Bu nazardan Yahudiler de nasibini almıştı. 20. yüzyıla yaklaştıkça Müslümanların gayrimüslimlere

---

¹⁵⁶ Lewis, a.g.e. 188.

¹⁵⁷ Almaz & Batu, a.g.e. 171-176.

¹⁵⁸ Akyol, a.g.e. 79.

¹⁵⁹ Lewis, a.g.e. 183.

¹⁶⁰ Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 57.

pragmatikve hoşgörölü bakışiyerini baskıcı bir tutuma bırakmıştı.¹⁶¹ Ekseriyetle önceleri gayrimüslimlere karşı lütufkâr bir tutum sergileyen Müslümanlar, artık onları küçümsenecek varlıklar olarak görmeyi bırakmışbir tehdit olarak algılamaya başlamışlardı. Oysaki Osmanlı ülkesinde yaşayan Yahudiler kendilerini Osmanlı gibi görüp milliyetçi oluşumlardan uzak kalarak Siyonizm ile mesafelerini korumayı bilmişlerdi. Yani II. Abdülhamit döneminde Avrupalı Yahudiler Siyonist faaliyetlerde bulunur iken Osmanlı Yahudilerinin bu faaliyetlere katılmadıklarını görüyoruz.¹⁶² Osmanlı Devleti'nde edindikleri konumlarını kaybedecekleri endişesi onların Siyonizme karşı mesafeli durmalarında etkili olmuştur.

İstanbul Yahudicesinde kullanılan “*hükümetin işine karışamayız*” ifadesinden Yahudilerin siyasi meselelere mesafeli ve çekinceli oldukları anlaşılmaktadır. Osmanlı tarihinde Yahudilerin siyaset hayatına girmeleri ancak I. Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki'nin kurulma yılları ile başlamıştır.¹⁶³ Yahudilerin Jön-Türk hareketi içinde faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Cemiyetin merkez üssü durumunda bulunan Selânik'te¹⁶⁴ Yahudiler hem şehir nüfusundaki ağırlıkları hem de cemiyetin Selânik Mason Locaları ile olan bağları sebebiyle İttihat ve Terakki içinde etkin bir rol oynamışlardı.¹⁶⁵ Jön-Türk ve İttihat ve Terakki hareketleri Abdülhamit yönetimine karşı olduklarından bunların içinde yer alan Yahudiler de aynı tavrı sergilemişlerdir.¹⁶⁶ 1876 Anayasası'nın askıya alınmasıyla hakları zedelenenSelânik Yahudilerikendisini İttihat ve Terakki içinde bulmuştur.¹⁶⁷ Jön-Türk hareketinin içinde yer alan Yahudiler Siyonist hareketlere karşı ya ilgisiz ya da karşı olan kimselerdi.¹⁶⁸ İsrail'in ilk başbakanı olacak David Ben Gurion'un İstanbul'da hukuk eğitimi alması ve Osmanlılık fikrini desteklemesi Yahudilerin Osmanlı Devleti ile birlik içinde olduğunu göstermiştir. Osmanlı idaresinde Yahudilerin rahat hareket edebilme kabiliyetleri, onlara Yahudi çıkarları için bir süre daha en uygun ortamın Osmanlı idaresi olduğunu düşündürmüştür. Diğer taraftan Ben Gurion'un Jön-Türk siyasetini yakından tanıma fırsatı ilerideki siyasi hayatına temel teşkil etmiştir.¹⁶⁹ 1908'de Meşrutiyet ilân edildiği sırada Musevî Cemaati içinde meşrutî rejim taraftarları etkin olduğu gibi Abdülhamit'e sempati

¹⁶¹ Lewis, a.g.e. 133.

¹⁶² Besalel, a.g.e.53.

¹⁶³ Gabbay, a.g.e.19.

¹⁶⁴ Selânik önemli bir Yahudi yerleşkesiydi. Yahudilerin zenginliğinin kaynağı bu kentin bir liman kenti olmasında yatıyordu. Öte yandan kentin kültürel gelişmişliği de Abdülhamit rejiminden kaçan İttihatçılar ile Yahudiler'in burada buluşmasını sağlamıştı. BKZ. Yetkin, 1996. 150.

¹⁶⁵ Güler, a.g.e. 59.

¹⁶⁶ Yetkin, 1996. 122.

¹⁶⁷ Besalel, a.g.e. 55.

¹⁶⁸ Lewis, a.g.e. 184.

¹⁶⁹ Erdemir, H. (2011, Yaz) İsrail Devleti'nin İlanından Önce David Ben- Gurion'un Filistin'i Yahudileştirme Politikası. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:4, Sayı: 8, 181.

duyanlar da olmuştur. Bu düalizm Musevi Cemaati'nin yönetim kademelerine de yansımış ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi üzerine hahambaşılık el değiştirerek yönetime İttihat ve Terakki yanlısı hahambaşı getirilmişti.¹⁷⁰

Yahudilerin İttihatçılarla münasebetleri II. Abdülhamit istibdadından Avrupa'ya kaçan Jön Türkler'e Mısır'daki Türk Musevileri tarafından kurulan "*Mısır Cemiyeti İsrailiyesi*" adında bir kuruluşun yardım etmesi ile başlamıştır. Cemiyet, Jön Türklerin yayınlarını Türkiye'ye yollamak görevini üstlenmişti.¹⁷¹ İttihat ve Terakki Partisi içindeki bazı Yahudilerin Selanik'teki mason localarına kayıtlı olmaları, İngilizler tarafından Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin mason komplosu olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.¹⁷²

Gayrimüslimler, II. Meşrutiyet döneminde Mebusan Meclisi'nde temsil edilmişlerdir. Güler, Meclis-i Mebusan'da yer alan Yahudi üyelerin sayısını 5 olarak ifade etmiştir.¹⁷³ Ancak bir süre sonra İttihat ve Terakki'nin Türkçülük ideolojisi gayrimüslimlerle arayı açmıştır. Türkçülük ideolojisini kendisine prensip edinen İttihat ve Terakki'nin *millet sistemi* gereği Müslümanlara Türk muamelesi yaptığına ve gayrimüslimleri *öteki* ilan etmiş olduğuna ilişkin görüşler vardır.¹⁷⁴ Dahası İttihat Terakki'nin milli iktisat politikası gayrimüslim unsurları ekonomik sahanın dışında tutmayı gerektirdiğinden gayrimüslimlere karşı dışlayıcı nazarla bakıldığı ileri sürülmüştür.¹⁷⁵ Jön-Türklerin anti-siyonist politikasının temelinde hükümetteki Arap milletvekillerinin varlığı da önemli bir faktördü.¹⁷⁶ Bu yeni durum gayrimüslimlerin hoşuna gitmemiştir. İttihat ve Terakki'nin Türkçü politikasından memnun olmayan Rum, Ermeni gibi gayrimüslim milletvekilleri cemiyete karşı 14 Eylül 1908'de kurulan Osmanlı Ahrar Fırkası'nı desteklerken Yahudiler İttihat ve Terakki'nin yanında yer almaya devam etmişlerdir.¹⁷⁷

Osmanlı Devleti'nin emperyalist çıkarlar uğruna sömürgeleştirilmesi Yahudilerin de aleyhine işlemiştir. Hem Yahudi milletini himaye edecek bir devlet yoktu hem de Osmanlı toprakları Hıristiyanların eline geçtiği takdirde Yahudiler varlıklarını koruyamayacaklarından endişe duymuşlardır. Bundan ötürü II. Meşrutiyet hareketinden

---

¹⁷⁰ Ortaylı, a.g.e. 45.

¹⁷¹ Galanti, a.g.e. 49-50.

¹⁷² Besalel, a.g.e. 57.

¹⁷³ Güler, a.g.e. 56.

¹⁷⁴ Oran, Azınlıklar, 48.

¹⁷⁵ Gabbay, a.g.e. 20.

¹⁷⁶ Lewis, a.g.e. 184.

¹⁷⁷ Güler, a.g.e. 60.

medet uman Yahudiler İttihatçılarla uzlaşma içinde olmuşlardır.¹⁷⁸ Yahudiler, İttihat ve Terakki içinde etkin rol oynamış ancak amaçları bu konumlarını siyonist amaçlar doğrultusunda kullanmak olmamıştır. Yahudiler devletin bekasını kendi bekası bilip devletin çöküşünü engellemek için gösterilen çabaların içinde yer almışlardır.¹⁷⁹ 19. yüzyılın sonlarından itibaren diğer gayrimüslimler uluslaşma sürecinde eşitlik prensiplerini kendi çıkarları için kullanma yoluna giderken Yahudiler Osmanlı Devleti'nin birlik ve bütünlüğünden yana tavır sergilemişlerdir.

Balkan Savaşları'nda Türklerin Yahudilerin evlerine sığındıkları bilgisini birçok kaynak doğrular. Edirne Bulgar kuşatması altında iken buradaki Yahudilerin Türkleri korumak amacıyla ellerindeki şapkalarla Türkler'e verdikleri ve rahatlıkla dolaşmalarını sağladıkları bilgisine ulaşıyoruz.¹⁸⁰ Balkan Savaşları'ndan en fazla etkilenen topluluk Yahudiler olmuştur. Çünkü Selanik dağılmış¹⁸¹ ve Balkan Savaşı esnasında Türklerin yanında yer almalarından dolayı Osmanlı Devleti'nin Trakya ve Makedonya topraklarındaki Yahudiler saldırılara maruz kalmışlardır.¹⁸² Selanik'in Yunanlılarca işgalinin ardından yaklaşık 10.000 Yahudi buradan Türkiye ve Avrupa'nın diğer şehirlerine göç etmek zorunda kalmıştı.¹⁸³

Osmanlı Yahudileri, Birinci Dünya Savaşı'nda da Osmanlı savaş gücünü her yönden desteklemiş ve yönetime bağlı kalmışlardır. Bu destekleri Filistin topraklarını vaat eden İngiliz faktörüne hatta savaşın sonlarına doğru bazı Yahudilerin Cemal Paşa tarafından Filistin'den tehcir ettirilmelerine rağmen sürmüştür.¹⁸⁴ Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi Yahudiler açısından sığındıkları toprakların yitirilmesi manasına gelecekti. Kendi geleceklerini Osmanlı Devleti'nin sürdürülebilmesinde gören Yahudiler seferberlik çağrılarını uyararak askerlik görevlerine katılmış ve savaş giderleri için destek olmuşlardır.¹⁸⁵ Mütarekenin ertesinde Rumlar ve Ermeniler İtilaf Devletleri'nin bayraklarını her yere asmışlardır. Yahudiler arasında bu tür taşkınlık yapanlara rastlanılmamıştır.¹⁸⁶ Buna karşın Mondros Ateşkes Antlaşması'nı takip eden günlerde Rumların artan taşkınlıklarına bir kısım

¹⁷⁸ Karadağ, N. F. (2010). *Tanzimattan Sonra Osmanlı Devletinde Azınlıkların Hukuki Statüsü*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 114 -116.

¹⁷⁹ Besalel, a.g.e. 57.

¹⁸⁰ Galanti, a.g.e. 51- 55.

¹⁸¹ Behmoaras, L. (1993). *Türkiyede Aydınların Gözüyle Yahudiler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik, Basın ve Yayın A.Ş. 25.

¹⁸² Standford, a.g.e. 308.

¹⁸³ Erdal, Özger, a.g.e.157.

¹⁸⁴ Çolak, a.g.m.157.

¹⁸⁵ Besalel, a.g.e.59.

¹⁸⁶ Yetkin, 1996.192.

Yahudi'nin de katıldığına ilişkin bilgiler de vardır.¹⁸⁷ Ancak Yetkin, Osmanlı Yahudisi olmayan Yahudilerin gönüllü birlikler oluşturarak Osmanlı Devleti'ne destek olduklarını dile getirmiştir.¹⁸⁸ Bazı kaynaklarda ise söz konusu gönüllü birliklerin Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele ettikleri ileri sürülmüştür. Buna göre Birinci Dünya Savaşı'nda Yahudilerin oluşturdukları *Katır Alayları* adı verilen lejyonlarla Çanakkale ve Filistin'de İngiliz ve Fransız saflarında Osmanlı Devleti'ne karşı savaştıkları, Çanakkale'de cephe gerisinde İngilizlere askeri malzeme taşıdıkları iddia edilmiştir. Adı geçen Yahudi lejyonunun 20 subay, 500 asker ve 750 katırdan oluştuğu ve İngiliz Albayı John Henry Patterson'un komutasında Gelibolu'da görev yaptığı, bunun 2000 yıldır diasporada yaşayan Yahudilerin ilk askeri birliği olduğu belirtilmektedir. İddiaya göre Yahudiler kurdukları lejyon sayesinde İngilizlerin desteğini almışlardır.¹⁸⁹ Bunların Filistin'de İngiltere lehine çalışan NİLİ adlı bir casusluk şebekesi kurduklarına ilişkin bilgiler vardır. İddialara göre NİLİ Osmanlı birliklerinin asker sayısı, cephe durumu, mevzileri, güzergâh vb. birçok konuda istihbarat toplayarak bunları İngilizlere aktarmıştır.¹⁹⁰ Fakat Yahudi kaynakları bu iddiaları yalanlamaktadır. Bir Yahudi web sitesinde konuyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Türklerle Yahudilerin arasını açmak amacıyla arada bir Osmanlı tebaası olmayan Yahudilerin mensubu buldukları ve 1915 yılında Çanakkale'de muharip olmayıp İngiliz üniformasıyla sadece nakliye hizmeti vermiş olan Siyon Katır Birliği konusu gazete köşelerinde yer alır. Amaç Yahudilerin Osmanlı'ya nasıl ihanet ettiğini kanıtlamaktır. Ancak ihanet olgusunun gerçekleşmesi için olmazsa olmaz koşulun yani söz konusu kişilerin Osmanlı tebaası olması gereği bilinçli bir şekilde göz ardı edilir.¹⁹¹

Tarih, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını kendileri için gelecek olarak gören Siyon Katır Birliği içindeki Yahudiler ile Osmanlı ordusuyla kader birliği yapmış olan soydaşlarını karşı karşıya getirmiştir. Hatta bir grup Osmanlı Yahudisi İngilizlerle işbirliği yapmanın yanlışlığını dillendirmek için protesto mitingleri düzenlemiştir.¹⁹² Genel olarak imparatorluk topraklarındaki Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne bağlı oldukları görülür. Özellikle Trakya ve Selanik Yahudileri göz önüne alınarak bir değerlendirme yapıldığında birlikte hareket etme ruhu daha da ön plana çıkar. Şöyle ki; 31 Mart hadisesinde Trakya ve Selanik'ten toplanan 700 Musevi gönüllüsü *Hareket Ordusu*'na katılmış ve bu insanlardan bir kısmı İstanbul'da

¹⁸⁷ Akkaya, a.g.e.22.

¹⁸⁸ Yetkin, 1996.169.

¹⁸⁹ Umar, Ö. O. (2002). "Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri". Elazığ: *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı: 2,435-436.

¹⁹⁰ Bozkurt, C. (2014, Mart). "I. Dünya Savaşı'nda Filistin Suriye Cephesi'nde Nili Casusluk Örgütünün Faaliyetleri". *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Sayı. 88. 96.

¹⁹¹ Ojalvo, D. (2012, Eylül). "Siyon Katır Birliği Nedir, Ne Değildir?". *Şalom*.

¹⁹² İşcen, Y. (2004, Mayıs). *Zion Katır Bölüğü*.

isyancılarla çıkan çatışmalarda hayatını kaybederek bugün Şişli'deki *Abide-i Hürriyet* olarak bilinen anıtın bulunduğu yere defnedilmişlerdir.¹⁹³ 1922-1923 yıllarında İstanbul'daki Ortaköy Yetimhanesi'nin (El Orfelinato)¹⁹⁴ savaş yıllarında öksüz kalan çocukların bakımını üstlenmesi Yahudilerin Osmanlı ordusunda savaşa katıldıklarının ve Osmanlı Devleti ile birliğinde olduklarının bir diğer somut kanıtıdır.¹⁹⁵ Yahudiler Osmanlı Devleti'nin devamlılığını istemişlerdir. Yüzyıllardır sürgün hayatı yaşayan Yahudileri kollayan bir Avrupa Devleti'nin bulunmayışı nedeniyle Hıristiyanlarla birlik olmaksızın Türklerle yan yana olmak düşüncesine daha olumlu bakmışlardır. Azınlıklar arasında giderek artan milliyetçi söylemlerden zarar gören Yahudiler için yüzyıllardır bünyesinde yaşadıkları, tanıdık bir Osmanlı Devleti, yeni kurulacak milliyetçi devletlere göre daha cazip gelmiştir.¹⁹⁶

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na dahil olması ile Yahudiler de savaşa katılmışlardır. Ateşkes sırasında Yahudilerin tutumunun Türk yönetiminden yana olması nedeniyle İtilaf Devletleri'nin temsilcileri Osmanlı yönetimi altında yaşayan unsurların yönetimden memnun olmadıkları propagandasını yapmak için hazırladıkları raporlarda *gayrimüslim* ifadesi yerine Hıristiyan ifadesi kullanmışlardır. Çünkü İtilaf Devletleri'nin Avrupa Devletleri nezdinde yaptığı bu propagandaya Yahudiler ortak olmamıştır. Kurtuluş Savaşı kongrelerinden Rum ve Ermenilerin aksine Yahudilere yönelik olumsuz karar çıkmadığı bilinmektedir.¹⁹⁷ İtilaf Devletleri donanmalarının İstanbul'a geldiği sıralarda İstanbul Hıristiyan basını Türkleri hedef alırken, El Tiempo ve El Telegrafo gibi Yahudi gazeteler yaptıkları yayınlar ile Osmanlı yönetimine bağlılıklarını bildirmişlerdir.¹⁹⁸

Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarına dair örnekler çoğaltılabilir. Ateşkesin ilk günlerinde bir grup azınlık İzmir'e gelen İngiliz donanmasına bağlı gemiyi Yunan

¹⁹³ Şimşek, H. (2014, Bahar). "İttihat ve Terakki Yönetimi ve Gayrimüslim Cemaatler". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl:12, Sayı: 16, 183.

¹⁹⁴ Ortaköy Yetimhanesi olarak da bilinen El Orfelinato bazı kaynaklarda Yahudi Öksüz Kurumu olarak da aktarılmıştır. Faaliyetlerine Balkan ve Çanakkale Savaşlarında olmak kaydıyla diğer cephelerde şehit düşen birçok Yahudi'nin yetim veya öksüz kalan çocuklarına bir yuva ve eğitim merkezi olarak adım atmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru yetim sayısının artmasıyla kurumun ehemmiyeti artmış konu Hahambaşılığın gündemine alınmıştır. Ortaköy'de yeni bir binanın alınması ile 22 Temmuz 1924'te İstanbul Musevi İtamhanesi Cemiyeti kurulmuştur. 1925'te Atatürk'in imzasıyla eytamhane olarak faaliyet yürütülmesine izin verilmiş ve ek binalar tesis edilmiştir. Cemiyet ileriki yıllarda Öksüzleri Koruma Cemiyeti, sonrasında Yetimleri Koruma ve Barındırma Derneği vb. olarak isim değiştirmiştir. Bkz. Gülerüz, N. (2016). "Ortaköy Yetimhanesi (El Orfelinato)". *Şalom*.

¹⁹⁵ Levi, A. (1996). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler: Hukuki ve Siyasi Durumları*. İstanbul: İletişim, 16.

¹⁹⁶ Erdal, Özger, a.g.e.156.

¹⁹⁷ Akkaya, a.g.e.23.

¹⁹⁸ Galanti, a.g.e. 57.

bayraklarıyla süsleyerek karşılamıştır. Ellerinde Yunan bayrakları taşıyan bir grup Rum'a Nesim Navaro adında bir Yahudi tepki göstererek bayrakları parçalamıştır.¹⁹⁹ Jak Kamhi, İstanbul'da İngiliz işgaline ilk karşı çıkanların Yahudiler olduğunu fakat bunun tarih kitaplarında yer almadığını belirtmiştir. Ona göre Atatürk İzmir'e geldiğinde Yahudiler şehri Türk bayraklarıyla donatmışlardı.²⁰⁰ Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildiğinde Yunanlılar burada bir plebisit yapmak istemişlerdi. O zaman İzmir şehri Aydın ilinin merkezi konumunda olup Yunanlıların verdikleri rakamlara göre eski Aydın ilinin nüfusu 783,557 Türk, 681,502 Rum, 15,998 Ermeni ve 80,572 kadar diğer unsurlardan oluşmaktaydı. Bu listeden anlaşılacağı üzere sayıları yaklaşık 40 bin civarında olan Yahudiler Türklere bağlılıkları nedeniyle ayrı gösterilmemiştir.²⁰¹ Yahudilerin Türklere yana tutum sergilemeleri Yunanlıların işgale hukuki zemin oluşturmak için öne sürdükleri “*Türkler azınlıktır*” tezini zayıflatmıştır.²⁰² Ayrıca İngiliz hükümetinin İzmir'e özerklik vereceğine dair vaatte bulunması üzerine Yunan işgal kuvvetleri tarafından tüm cemaatlerin imzasını taşıyan bir kararname hazırlanmıştır. Bahsi geçen kararnamede Yahudilerin imzaları yoktur.²⁰³

Türkler için,

Bu milletin yakın zamana kadar kendisine mahsus bir adı yoktu. Tanzimatçılar ona: “Sen yalnız Osmanlısın. Sakın başka milletlere bakarak sen de milli bir ad isteme! Milli bir ad istediğin dakikada Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına sebep olursun” demişlerdi. Zavallı Türk, vatanımı kaybederim korkusu ile “Vallahi Türk değilim. Osmanlılıktan başka hiç bir içtimai zümreye mensup değilim.” demeye mecbur edilmişti.²⁰⁴

diyen Gökalp'çi yaklaşımı benimseyenler Türkçülük şiarıyla başlattıkları projelerini başarıyla nihayete erdirmiş ve Milli Mücadele'yi Lozan Barış Antlaşması'na taşımışlardı. Bu sonuç Osmanlı Devleti ile birlikte hareket eden Osmanlı Yahudileri için de bir devrin sonu olmuştur. İspanya'dan geldikleri zamanlardan beri kendilerini geri çevirmeyen Osmanlı Devleti'ne minnettarlık duyguları içinde olan Yahudiler verilen örnek anlatımlardan da anlaşılacağı üzere bağlılıklarını defalarca kanıtlamışlardır. Elbette Yahudiler arasında Türklere karşı ihanet etmeyeceklerini bildirenler olduğu gibi Siyonist düşünceye sahip olup devletin parçalanmasını arzu edenler de vardı. Bu iki farklı anlayış

¹⁹⁹ Besalel, a.g.e.53.

²⁰⁰ Kamhi, J. (2013). *Gördüklerim Yaşadıklarım*, Remzi Kitapevi, 56.

²⁰¹ Galanti, a.g.e. 28.

²⁰² Çınar, a.g.m.59.

²⁰³ Galanti, a.g.e.64.

²⁰⁴ Yetkin, 1996. 224.

Milli Mücadele boyunca yer yer birbiri ile çatışmıştır.²⁰⁵ Savaş yıllarında diğer azınlıkların aksine ayrılıkçı bir tutum izlemeyen Yahudiler yurttaşlık bilinciyle hareket ederek devletin bekasını düşünmüşlerdi.²⁰⁶ Çanakkale Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde Yunanlılarla savaşırken öldürülen Yahudi şehitlerin varlığı bu gerçeği açıkça ortaya koymuştur.²⁰⁷ Türk Yahudi basını işgal yılları, Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde milli tezlerin yurt dışına aktarılmasında ve anlatılmasında önemli rol oynamıştır.²⁰⁸ Bundan ötürü Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu Türklerle kader birliği yapmış olan Yahudiler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

---

²⁰⁵ Tüfekçi, V. (2009). *Türk Musevileri ve Milli Mücadele*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü / Tarih Anabilim Dalı, 9.

²⁰⁶ Kılıç, M. (2010). "Türkleştirme Dağında Bir "Musa" ve Evamir-i Aşere (On Emir)". *SDÜ/ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21,176.

²⁰⁷ Akyol, a.g.e.81.

²⁰⁸ Gülerüz, a.g.e.172.

2. BÖLÜM

ULUS DEVLETİN KURULMASI SÜRECİNDE TÜRK YAHUDİLERİ

2.1. Medeni Kanun Ekseninde Musevi Cemaati'nin Hukuki Statüsü

Siyasi literatürde 1923-1945 yılları arasını işaret eden Tek Parti dönemi, ulus devlet oluşturma süreci ile çağdaşlaşma çatısı altında inkılapların birbirini takip ettiği bir tarihsel kesiti içine alır. Osmanlı Millet Sistemi'nin zararlarını tecrübe etmiş yeni Türk devleti, ulus devlet çatısı altında homojen bir toplum inşa etmeyi planlamıştır. Oluşturulabilecek en ciddi proje azınlıkları Türkleştirme politikaları adı altında şekillenmiştir. Türkleştirme projesi azınlıkların iktisadi ve toplumsal egemenliğini asgari düzeye indirmeyi gerekli kılmıştır.²⁰⁹ Nüfusun homojenleşmesini arzu eden Rıza Nur'un meclis konuşması şöyledir:²¹⁰

Şimdi efendiler, bu ekalliyetler meselesi en mühim meseledendir ve (azınlıkların hukuku) Misak-ı Millimizce kabul edilmiştir. (Lozan'da) kabul etmek istemediğimiz zamanlarda Misak-ı Millimizi gözümüze dayamışlardır. Biz de kabul ettik... (Lozan'da) mübadele-i ahaliyi kabul ettik, cebri olarak (yapılacaktır). (Artık, Anadolu'da) ekalliyetler kalmayacaktır. Yalnız İstanbul müstesna olmak üzere.(Ermeniler sesleri) Fakat arkadaşlar, kaç tane ermeni vardır? (Yahudiler sesleri) İstanbul'da otuz bin Yahudi vardır. Şimdiye kadar bir mazarrat iras etmeyen(sorun çıkarmayan)insanlardır. (gürültüler) Museviler malum nereye çekilirlerse oraya giden insanlardır. Tabii, olmasalardı daha iyi olurlardı.

Bu ifadelerden Lozan'da istemeye istemeye hukuki statüleri Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul olunan azınlıkların, millet inşa sürecinin önünde bir engel olarak görüldükleri anlaşılır. Problemin çözülmesi için azınlıklar *Türkleştirme Politikaları* adı altında nüfusa entegre edilmeye çalışılmıştır. Dönemin hâkim millet anlayışı, kimliğin etnik temel yerine, kültür ve ülkü birliğine dayandırılması yönündedir.²¹¹ İsmet İnönü'nün “Vazifemiz bu vatan içinde bulunanları behemehal Türk yapmaktır” sözleri bu çerçevede değerlendirilir.²¹² Türk kavramına yüklenen anlam toplum yapısının Türk dil, kültür ve ülkü birliğine dayandırılmasıdır. Doğal olarak bu bir yönüyle azınlıkların kendi özgün kültürel kimliklerinin Türk ulusal kimliği içinde eritilmesi demektir. Alp, bir ulusun atalardan gelen

²⁰⁹ Bali, R. N. (2009a). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri; Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 44.

²¹⁰ Aktar, A. (2012). *Vartık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 41-42.

²¹¹ Kılıç, M. (2010). 167-168.

²¹² Alp, T. (2001). *Türkleştirme*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2.

ruhun değişmeyeceğini ancak bu ruhun yeni yönler alabileceğini söylemiştir. Ona göre ulusallaşma başka bir kimlik içinde tümüyle eriyip yok olmak değildir.²¹³

Savaş şartlarının olağanüstü koşullarında hazırlandığı için 1921 Anayasası'nda vatandaşlığa ilişkin herhangi bir düzenlemeye rastlanılmamaktadır. Bu nedenle Türkleştirme politikalarının hukuki zemine dayandırılması 1924 Anayasası ile mümkün olmuştur. 1924 Anayasası'nda *Türklük* tanımlaması yapılarak “*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın, vatandaşlık itibarı ile Türk ıtlak olunur*”²¹⁴ hükmü ile ülke içindeki azınlıklar hukuken Türk olarak değerlendirilmişlerdir. Uygulamada ise farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Türk sayılabilmeleri Müslüman olma, Türklük sevgisini taşıma ve Türkçe konuşma koşullarına bağlanmıştır. Öz Türkler ile Türkiye vatandaşı Türkler arasındaki bu ayrım 1924 Anayasası sürecinde belirginleşmiştir. Bazı milletvekilleri anayasada bütün vatandaşların “*Türk*” kabul edilmesine açıkça karşı çıkmışlardır. Örneğin Hamdullah Suphi'nin “*lafzen biz bir tefsir bulabiliriz (...) Fakat bir hakikat vardır: Onlar Türk olamazlar*”²¹⁵ sözlerinden anlaşılacağı üzere sadece anayasada Türk olarak yerlerini almışlardır. Bir Türk Musevisi olan Tekin Alp anayasa ile yapılan atılımları Yahudilerin Türkleşmesi için tamamlayıcı bir adım olarak görmüştür. Türk Musevisi / Yahudisi ifadesi biraz anlaşılmaz görünse de 1924 Anayasası Yahudiler açısından kucaklayıcı olmuş ve onları Türk vatandaşı saymıştı. Tekin Alp'e göre bu yeni tanım sayesinde Yahudilerin Türkleşmesi kolaylaşacaktı.²¹⁶ Cumhuriyetin Türkleşme talebi özellikle Yahudi azınlığa yöneliktir. CHF döneminin basın ve aydınları Ermeniler ve Rumlara kıyasla Yahudileri “*Türkleşmesi en kolay azınlık*” olarak görmüüldür.²¹⁷ Böyle görülmelerinde Yahudilerin sergilediği ılımlı tavır etkili olmuştur. Bu bakımdan Türkleştirme politikaları içerisinde Musevi Cemaati önemli bir yere sahip olmuştur.

Musevi Cemaati ile ilişkiler daha Lozan Konferansı sürecinde olumlu sinyaller vermişti. Henüz Lozan Görüşmeleri sürerken İsviçre Yahudileri Türk heyetini ağırlamış ve Hahambaşı Haim Nahum Türk heyetinin danışmanlığını yapmıştı. Yahudilerin devlet adına gösterdikleri çabalar İsmet İnönü tarafından olumlu karşılanmıştır.²¹⁸ Lozan görüşmeleri

²¹³ Alp, *Türkleştirme*. 7-8.

²¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 2, 371. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kanun maddeleri ilgili Zabıt Ceridesi'nde olmayıp kanunun meclis görüşmelerini içermektedir. Kanun maddeleri için sırasıyla TBMM/ Kanunlar/ Kanun metni bölümünden bakabilirsiniz. Diğer kanunlarda da aynı yöntemle başvurabilirsiniz.

²¹⁵ Guttstadt, C. (2012). *Türkiye, Yahudiler ve Holokost*. İstanbul: İletişim Yayınları, 35.

²¹⁶ Kılıç, a.g.m. 181.

²¹⁷ Bali, R. N. (2013b). *Toplu Makaleler 1 & Tarihin Ufak Bir Dipnotu: Azınlıklar*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 65.

²¹⁸ Erdal & Özger, a.g.e.274.

sonrasında Yahudilerin olumsuz olarak nitelendirilebilecek tek davranışı mübadele konusunda yaşanmıştır. Mübadele konusunda Lozan Antlaşması'nda yer alan düzenlemeye göre Yunanistan'daki Türkler (Batı Trakya'dakiler müstesna olmak üzere) ile Türkiye'deki Rumlar (İstanbul Rumları hariç) yer değiştirecekti. Mübadele sırasında Selanik'te yaşayan bir kısım Sabetaistler (dönmeler) Yunan hükümetine başvurarak Türkiye'ye gönderilmelerine itiraz etmişlerdi. Sabetaistler, “*biz her ne kadar ismen ve suret olarak Türk ve Müslüman görünüyorsak da hakikatte Beni İsrail koluna mensubuz ve Sebatay Sevi'nin dinine bağlıyız*” diyerek Yahudi olarak kabul edilmelerini ve mübadele dışı tutulmalarını talep etmişlerdi.²¹⁹ Sabetaistler'in bu talepleri karşılanmamış, Yunan hükümeti bunlardan kurtulmak için hepsini Türkiye'ye göndermiştir.²²⁰ Sabetaistlerin bu isteğini Türkiye aleyhine duygular beslediklerine bağlamak aceleci bir tavır olur. Mübadele dışı tutulma talepleri, yıllardır yaşadıkları topraklardan kopmak istememe arzusu olarak görülebilir. Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti ile kader birliği yaptıklarından daha önce söz edilmişti. Elza Niyego Olayı²²¹dışında uluslaşma sürecinde Yahudilerle ciddi anlamda bir sorun yaşanmamıştır.²²²

Tek parti döneminde azınlık cemaat temsilcileri ile hükûmet ilişkileri olabildiğince sıcak tutulmaya çalışılıyordu. Lozan görüşmeleri esnasında İsmet Paşa'nın Musevi Cemaati hakkında söylediği övgü dolu sözler Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türk Musevileri üzerinde iyimser bir hava yaratmıştı. Ancak bu atmosfer çok geçmeden bozulmuş ve Yahudiler Lozan Antlaşması ile tanınan hakların uygulanamayacağını farketmişlerdi. Çünkü Ermeni ve Rumlardan tamamen kurtulmak isteyen Türkiye, Lozan'daki müzakereleri daha fazla aksatmamak adınadef-i belâ kabul ettiği azınlık haklarını peşinen kabul etmiş

²¹⁹ Eygi, a.g.e. 7.

²²⁰ Eygi, a.g.e. 35.

²²¹ Elza Niyego Olayı İstanbul'da genç bir Yahudi kızın bir Türk tarafından öldürülmesi hadisedir. Osman Ragıp adındaki kişi genç kızın hislerine yanıt vermemesi sonrası kızı öldürmüştür. Elza Niyego'nun ölümünün ardından cinayet zanlısı hemen tutuklanmıştı. Genç kız öldürülmeden önce ailesi şikâyetle bulduysa da Osman Ragıp bir süre tutuklu kaldıktan sonra salıverilmişti. Dönemin basını olaya büyük bir alaka gösterdi. Olay kişisel olmasına rağmen Elza'nın dönemin genç kız idealine uygun olması daha fazla ilgi görmesine neden oldu. Cenazesine çok sayıda insan katılmıştı. Elza Niyego olayının din veya milliyetle alakalı olmamasına rağmen Tek Parti döneminin Türkleştirme uygulamaları ile aynı döneme rastlaması nedeniyle cenaze töreni tepkisel bir boyuta ulaştı. Cenazenin ardından tören esnasında Türkler aleyhine atılan sloganlar yerel basında Yahudilerin Elza Niyego olayını Cumhuriyet karşıtı gösterilere dönüştürdüğü başlıkları yer alıyordu. Levi'ye göre olay Yahudi karşıtı uygulamalardan biri idi. Gazeteler eleştirileri yetmezmiş gibi Yahudiler tutuklanmaya başlamıştı. Bkz. Levi, a.g.e. 75-76, Olayın ardından Yahudilere kısa süreli seyahat etme yasağı getirildi. Bkz. Bali, R. N. (2000). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923–1945)*. İstanbul, İletişim Yayınları, 125. Elza Niyego olayının sanıkları üç kez davanın ardından beraat edilmişti.

²²¹Akyol'un kızın adını yanlış verdiğini vurgulamak gerekir. Fakat Akyol önemli bir noktaya değinir: Esther Niyego adlı kızın bir Türk tarafından öldürülmesi ve polis olayı örtbas etmeye kalkmasına rağmen Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti ile olan bağları kopmamıştır. Bkz. Akyol, a.g.e.82.

²²² Kılıç, a.g.m. 178.

bulunuyordu.²²³ Fakat Lozan Antlaşması ile azınlıklara tanınan hakların 37- 45. maddelerde kabul edildiği şekliyle uygulanması, ulus devlet projesi ile çelişen bazı sonuçlara yol açabilecekti. İlgili maddeler Türkleşmenin önündeki engel olarak görülmüştür. Bu maddeler, azınlıklara ibadet, serbest dolaşım, hukuk karşısında eşitlik, eğitim, din ve dil alanında haklar tanıdı.²²⁴ Ayrıca azınlıkların kendi okullarını açıp kendi dillerinde eğitim vermeleri bunun içinde devletten destek almaları mümkün kılınmıştı. Bu, Türkiye açısından ikilik anlamına geldiği gibi azınlık hakları Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına alındığı içinde bir dış müdahale söz konusu olabilirdi.²²⁵ Bu yüzden Lozan'da azınlıklara tanınan haklar Cumhuriyet'in ilanından sonra azınlıkların devlet ile olan ilişkilerinde soruna neden olacaktır.²²⁶ Sorunun kaynağı Lozan'ın 42. maddesiyle azınlıklara tanınan haklardı. 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen Medeni Kanun, söz konusu haklarla çelişen hükümler içeriyordu. Medeni Kanun, laik bir toplum ve devlet yapısı oluşturma gereksiniminden doğmuştu. Ancak Medeni Kanun'un kabulü ile Türkiye'nin Türkleşme doğrultusunda istediği hedefe varması için azınlıkların bir takım haklarından feragat etmeleri şart olmuştu. Bu koşul hak ihlali gibi görünse de Medeni Kanun'un Türkiye'de farklı din ve mezheplerdeki cemaatleri bütünleştirici bir etki yaptığı kabul edilir; çünkü bu kanunla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının din ve mezhep ayırt edilmeksizin aynı yasa etrafında toplanılması mümkün olmuştur.

Tekin Alp'e göre kanunlar medenileştiği ve Batılı devletler hukukunun prensiplerine dayandığı için dini, mezhebi imtiyazları sürdürmeye gerek kalmamıştır. Bunu gören azınlıklar Lozan'ın tanıdığı haklardan kendiliğinden vazgeçmişlerdir.²²⁷ Lozan'da azınlıklara bazı haklar tanınmasına ilişkin olan hükümler, Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle geniş ölçüde varlık nedenini yitirmiştir.²²⁸ Azınlıkların Medeni Kanun'un kabulü ile hak kaybına uğramaları konusunda birbirinden farklı görüşler gündeme gelmiştir. Bu görüşler günümüz Lozan tartışmalarının çekirdeğini oluşturur. Ancak azınlıkların Lozan'daki haklardan feragatleri konusunda çoğu araştırmacı ortak bir görüşe sahiptir. Örneğin Ali Güler şöyle demektedir:²²⁹

Lozan Barış Konferansı'ndan üç yıl sonra 1926'da Türkiye Cumhuriyeti'nin Medeni Kanun'u kabulünden sonra, zaten Lozan'da verilen bazı azınlık hakları otomatik olarak

²²³ Bali, 2013b, 65.

²²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, İçtima: 2. Cilt.8, N0: 491, 36-42.

²²⁵ Kılıç, a.g.m. 181.

²²⁶ Bali, 2013b, 195.

²²⁷ Alp, T. (1936). *Kemalizm*. İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, 107.

²²⁸ Güler, a.g.e.236.

²²⁹ Güler, a.g.e.251.

ortadan kalkmıştır. Yahudiler 15 Eylül 1925, Ermeniler 17 Ekim 1925, Rumlar 27 Kasım 1925 tarihlerinde yaptıkları müracaatlarla, “aile hukuku” ve “kişi hukuku” açısından farklı bir işleme tabi olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bunun Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık iki yıl sonra meydana gelmesi; Türk Devleti içinde ve Türk insanıyla birlikte yaşadıkları sürece gayrimüslim azınlıkların herhangi bir hukuki kayıt olmaksızın da tabii haklarına sahip olabileceklerine inanmış ve bu konuda tecrübeleri olduklarının bir delili olsa gerekir. Bu gelişmeler, Lozan görüşmelerinde başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin hangi amaçlarla azınlıklar sorununu canlı tutmak arzusunda olduklarını açıkça göstermektedir. Amaç, azınlık haklarını bahane ederek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi “vesayet” altına almaktır.'

Stanford Shaw bu kanaatleri şu sözleriyle destekler:²³⁰

Cumhuriyet Anayasası, hangi dinden olduğuna bakılmaksızın herkesin eşit haklara sahip olduğu laik bir ulusal devlet kurdu; Bütün vatandaşlar, öncelikle kendi cemaatlerine değil devlete bağlı olacaklardı. Böylece, dine dayalı imtiyazlar ve cemaatlerin hukuki ve kültürel özerkliği sona ermişti. Antlaşma imzalandıktan ve yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası kabul edildikten kısa bir süre sonra 15 Eylül 1925'te Hahambaşı Hayim Bejerano, Lozan Antlaşması'nın Yahudi milletine verdiği özel hukuki statüden ve haklardan gönüllü olarak feragat etti.

Bunun tersini ifade eden görüşlere de rastlıyoruz. Ayhan Aktar'a göre Şubat 1926'da Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesinin ardından azınlık temsilcilerinin kendi cemaat meclislerini toplayarak hükümetin baskısı altında haklarından vazgeçmişlerdir.²³¹ Ona göre azınlıklar görünürde kendi serbest iradeleriyle ancak gerçekte siyasi makamların telkinleriyle 42. maddedeki haklarından feragat etmişlerdir. Haklarından feragat eden ilk azınlık cemaati Yahudiler olup onu Ermeni ve Rum cemaatleri izlemiştir.²³² Azınlıkların zorlama ve baskı altında dışlanma korkusuyla böyle bir karar aldıklarını destekleyen başka görüşler olmuştur. Yaygın görüşün tersine azınlıklardan, Lozan'daki haklarının tümünden değil, yalnızca *madde 42/1* gereğince dinsel nikâh yapabilme haklarından feragat etmeleri istenmiştir.

Medeni Kanun'un resmi nikâh zorunluluğu getirmesi ile devlet bu üç azınlıktan, dinsel nikâhın bağlayıcı olacağı hükmünden feragat etmelerini talep etmiştir. Bu feragat, dinsel nikâh yapılmasını yasaklamadığı gibi tüm haklara yönelik de değildir. Buna karşın “*bir bireyin hakkından o bireyin mensup olduğu grubun veya o grubu temsil eden/ettiğini ileri süren temsilcilerin vazgeçmesi söz konusu olamaz*” görüşü dile getirilmiştir.²³³ Kişi hakları üzerinde bir başkasının insiyatif kullanamayacağı, insan haklarının bireysel mi kolektif mi

²³⁰ Stanford, a.g.e.396.

²³¹ Aktar, a.g.e.112.

²³² Bali, R. N. (1998c, Kasım). Cumhuriyet Döneminde Azınlık Politikası. *Birikim Dergisi*, Sayı: 115., 2.

²³³ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 71-70.

olduğu noktasında Medeni Hukuk'un bu şekilde uygulanması eleştiri almıştır. Bugün azınlıkların korunmasında genel eğilim, azınlık haklarının bireysel haklar olduğu yönündedir. O nedenle de sonraki sözleşme metinlerinde hep *azınlığa mensup bireyler* ifadesine yer verilmektedir.²³⁴

Başka bir yoruma göre Türk heyeti istemeyerek de olsa antlaşma hükümlerini imzalamak zorunda kalmış ve daha sonra Halk Fırkası'nın lider kadroları arasında antlaşmanın bu kısmının kaldırılması, hiç değilse içinin boşaltılması yönünde görüş ağırlık kazanmıştır. Bunu sağlamak için azınlık temsilcileriyle yaptıkları görüşmelerde onlara haklarından feragat etmeleri yolunda telkinde bulunulmuştur. Öte taraftan eş tarihli olarak laiklik ilkesi gereği bu dönemde halifelik, tekke zaviye ve medreseler gibi İslami kurumların da kaldırıldığı unutulmamalıdır.²³⁵ O dönemde bu uygulamalar yalnızca azınlıklara özgü olmayıp, ayırım yapılmaksızın her kesimin dinsel faaliyet alanları laik ölçütlere uygun olarak daraltılmıştır. Yeni rejim inkılâpları uygulama sırasında her kesime tavizsiz yaklaşmıştır.

Türk Musevi Cemaati, Lozan Antlaşması'nın onlara tanıdığı hakların Medenî Kanun açısından aykırılık taşıyan hükümlerinden hükümete sundukları bir feragatname ile vazgeçmişlerdir. Bu hususta kurulan Kanun Encümeni Komisyonu'nda Musevi Cemaati ile ilgili kurulda görev alan Mişon Ventura, Lozan Antlaşması'nın 42. maddesinin Türkiye'nin hakimiyetini ihlal edeceği gerekçesiyle dönemin Hahambaşısı ile görüşmeler yapmış ve haklarından feragat etmeleri yönünde telkinde bulunmuştur.²³⁶ 42. madde azınlıkların aile hukuku ve özel hukukla ilgili sorunlarının kendi dini gelenek ve göreneklerine uygun biçimde çözümlenmesini güvence altına alıyordu. Bu maddenin somut uygulamasına dair müzakereler Medeni Kanun hazırlıklarına paralel olarak başlatılmıştır. Görüşmeler devam ederken Türk Musevilerinin İspanya hükümetine bağlılıklarını bildiren bir mektup iddiası ortaya atılarak Yahudiler ihanet etmekle suçlanmışlardı. Baskı altındaki Yahudilerin töhmetten kurtulmak için haklarından feragat ettikleri iddia edilmiştir.²³⁷ Musevi Cemaati 1 Ağustos 1926'da Hahamhanede düzenlenen cemaat ileri gelenlerinin de katıldığı toplantıda Lozan Antlaşması'nın 42. maddesi ile kendilerine tanınan haklarından feragat etmiştir.²³⁸ Bu toplantıda alınan kararlar "*Milliyet Gazetesi*" aracılığıyla duyurulmuştur. Toplantı Umum-i kâtabi verdiği demeçte, "Türkiye Yahudilerinin Türkiye'nin öz evlatları olduklarını

---

²³⁴ Tunç, a.g.m, 11.

²³⁵ Guttstadt, a.g.e. 31.

²³⁶ Bali, 2004a, 196.

²³⁷ Guttstadt, a.g.e. 31-32.

²³⁸ Kılıç, a.g.m. 181.

ve vatandaşlığın getirdiği bütün görev ve hukuka sahip olduklarını, Türkiye Cumhuriyeti anayasasının öngördüğü siyasi medeni ve cezai hukuku güvence kabul ettiklerini ve müesseselerinin Cumhuriyet kanunlarına göre yönetileceğini kabul ettiklerini” belirtmiştir.²³⁹

Medeni Kanun’un laik esaslara göre düzenlenmesinin ardından Yahudiler, kendilerine ilişkin aile hukuku ve kişisel hükümlerin durumunun tespiti için Hahambaşı başkanlığında cemaat ileri gelenleriyle birlikte toplanmışlardır. Toplantı neticesinde Yahudiler, Medeni Kanun’un uygulanmasından öncesine tarihlendirilen ve haklarından feragat etmek istediklerine dair kararların yazılı olduğu dilekçeyi hükümete sunmuşlardır. (15 Eylül 1925) Dilekçe metninde Lozan Antlaşması’nın 42. maddesi gereğince İslam dini esasları uygun olmadığı için azınlıkların örf ve adetlerine dayalı hükümlerin bir komisyon aracılığıyla saptanacağı ve Müslüman olmayan azınlıkların her biri için özel hükümler konulup uygulanacağı kabul edilmişti. Yahudiler, Medeni Kanun ile birlikte Türkiye’de artık laik hukuk sistemi tesis edildiği için aile ve kişisel hükümler alanında ayrı bir hukuka tabi olmaya gerek kalmadığını belirtmişlerdir.²⁴⁰

“*Resmi tarih*” eleştirisinin sahipleri dilekçe metninin önceden hazırlanıp Yahudilere dayatıldığını öne sürerler. Hakları uluslararası güvence altında olan bir cemaatin haklarından vazgeçmesi onlara pek akla yatkın gelmez. Ancak haklarında yapılan onca sadakat sorgulamalarına rağmen Musevi Cemaati temsilcilerinden bugüne kadar bu yönde bir beyana rastlanılmamıştır. Musevi Cemaati feragatnameyi imzalarken Osmanlı Devleti’nden beri süregelen uyumu ve huzuru bozmak istememiş ve sürtüşmeye girmekten kaçınmıştır.

Yahudilerin, feragatname ile dinî ve laik cemaat kurumlarını birbirinden ayırmayı da taahhüt etmeleriyle aile hukuku ile ilgili olarak nikâh, boşanma ve nafaka gibi hususlarda hahambaşılığın yetkisi kaldırılmıştır.²⁴¹ Savaş döneminde yurt dışına çıkan Yahudilerin ise Lozan’daki haklarından feragat ettiklerine dair kişisel beyana dayanan bir işlemle ülkeye geri dönebilmeleri mümkün hale getirilmiştir.²⁴² Türkiye Yahudilerinin Lozan Antlaşması’nın tanıdığı azınlık haklarından vazgeçmeleri üzerine Amerika’nın Yahudilerinden tepki gecikmemiştir. İstanbul’da çıkan *El Tiempo* Gazetesi Müdürü David Fresko ise bu tepkilere

²³⁹ Erdal, Özger, a.g.e.275.

²⁴⁰ Galanti, a.g.e. 70-73.

²⁴¹ Şimşek, a.g.m. 2973; Kılıç, (2010), a.g.m. 181.

²⁴²Düstur, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (18.10.1982), No: 2709, Tertip : 5 Cilt : 22, 144.

şu karşılığı vermiştir.²⁴³ “Türkiye Musevileri Türk ulusunun birer üyesi olduklarından, yasalar önünde devletin eşit bireyleri olur ve hakları güvenceye alınırsa diğer memleketlerde yaşayan Museviler gibi özel haklar istemeyi öne sürmeyeceklerdir.”

1924 Anayasası'nın 88. ve 1961 Anayasası'nın 54. maddesinde “Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür” ifadesi yer almıştır. Daha sonra 1982 Anayasası'nın 66. maddesinde bu ifade olduğu gibi yinelenmiştir.²⁴⁴ Böylece Türk anayasalarında yer alan vatandaşlık maddesi ile kişinin, Türkiye Cumhuriyeti arasındaki yurttaşlık ilişkisi ırk, dil ve din kavramlarından soyutlanarak hukuksal bir bağ üzerine kurulduğu teyit edilmiştir.

1923 sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş ve laik bir temel üzerine kurulması hedeflenmiş ve bu bakımdan Osmanlı siyasi ve idari yapısını red eden bir devlet ortaya çıkmıştı. Hedeflenen ulus-devlet yapısını oluşturmak için bir dizi çalışmalar yürütülmüştür. Bu noktada homojen toplum yapısına uymayan azınlıklar devletin önünde bir engel olarak durmuştur. Çünkü Lozan müzakereleri sırasında ciddi tartışmalar yaşanmasına rağmen azınlık hakları uluslararası güvence ile garanti altına alınmıştı. Ancak buna rağmen azınlıklar kısa bir süre sonra cemaat yapılanmalarını sürdürmelerine olanak olmadığını anlamışlardı.²⁴⁵ Türk Musevileri Lozan Antlaşması'nın 42. maddesinden kendilerine tanınan haklarından feragat etmeleriyle Türkleşme sürecine aktif katılım sağlamışlardır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Lozan'da istemeyerek kabul ettiği bu hükümleri kendi iç siyasetiyle çözmeyi uygun bulmuştur.

2.2. Atatürk ve Yahudiler

Türkiye Cumhuriyeti'nin azınlıklara ilişkin politikası Atatürk'ün bu konudaki görüş ve düşüncelerine dayanmaktadır. Atatürk, II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki hâkim anlayışı sürdürmüştür. Ona göre “*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran halka Türk Milleti denir.*” Onun millet kavramına yüklediği anlam tanımdan anlaşılacağı üzere dinsel ve etnik bir temele dayanmamaktadır.²⁴⁶ Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında Türk etnik kimliğine vurgu yapmaktan özenle kaçınmış; sürekli olarak *Türkiye ve Türkiye halkı*

---

²⁴³ Galanti, a.g.e. 74-75.

²⁴⁴ Koç, M. B. (2012, Kasım). “Atatürk'ün Vatandaşlık Anlayışı ve Günümüzde Yahudiler”. S. 84, 3.

²⁴⁵ Bali, 1998c, 1.

²⁴⁶ Ercan, a.g.m. 9.

kavramlarını kullanarak kan temelli anlayışı terk etmiştir.²⁴⁷ “Milliyetçiler 1923’te Cumhuriyetlerini kurdukları zaman, bunu, bölgesel ve dolayısıyla da vatansever bir tanımla “Türkiye Cumhuriyeti” olarak tanımlayarak “Türk Cumhuriyeti” şeklinde bir etnik tanımdan kaçındılar.” ifadeleribu kanaatigüçlendirir.²⁴⁸ Böyle bir tercihin sebebi elbetteki Milli Mücadele döneminin zorlu koşullarında birleştirici güçlerinden yararlanmaktır. 1924 Anayasası’nın 88. maddesi ile *Türk vatandaşına Türk denilmesi* Türkiye’deki azınlıkların Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin vatandaşı olduklarını göstermenin yanı sıra anayasanın birleştirici yönünü ortaya koyar. Ancak bu çağrı yalnızca Yahudiler nezdinde yankı bulmuştur.²⁴⁹ Atatürk’ün azınlıklara karşı düşünceleri şu ifadelerde toplanır: “Bugün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevi vatandaşlar mukadderat ve talihlerini Türk milliyetine vicdani arzularıyla rapt ettikten sonra kendilerine yan gözle yabancı nazariyle bakılmak medeni Türk milletinin asil ahlâkından beklenebilir mi?”

Sırf bu sözlerinden azınlık mensubu vatandaşlara yabancı gözüyle bakmadığı anlaşılır. Öte yandan azınlıkların Türk milletinden sayılması ortak paydada buluşmaya bağlı kılınmıştı. Mustafa Kemal’e göre millet; zengin bir geçmişe sahip olup birlikte yaşama arzusu içinde olan insanların oluşturduğu cemiyetti.²⁵⁰ 23 Mayıs 1928 tarihinde çıkarılan Türk vatandaşlığı kanununun 1. maddesinde Türk kavramının kapsamı belirtilmiştir. Buna göre; “*Bir Türk baba veya ananın Türkiye’de veya ecnebi memlekette doğan çocukları Türk vatandaşıdır.*”

Ayrıca kanunun 4.maddedeki “*1 Kânunusani 1929 tarihinden itibaren Türkiyede doğan ecnebinin Türkiye’de doğan çocuğu Türktür.*” ifadesi de azınlıklar açısından kucaklayıcı olmuştur.²⁵¹ Osmanlı İmparatorluğu döneminde Müslüman ve gayrimüslim olarak tanımlanan toplum, Cumhuriyet döneminde herhangi bir ayrıştırmaya tabi tutulmadan vatandaşlık şemsiyesi altında toplanmıştır. Böylece 1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi 23 Mayıs 1928 tarihinde Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun kabulü ile yürürlükten kalkmıştır.²⁵²

Atatürk milliyetçiliği vatandaşlık üzerine kurgulanmıştır. Nazi Almanya’sındaki gibi ırkçı ve dışlayıcı bir anlayışın egemen olduğunu dile getirmek yanlış bir yargıdır. Bilakis

²⁴⁷ Polat, a.g.m. 139.

²⁴⁸ Ahmad, a.g.e. 10.

²⁴⁹ Akkaya, a.g.e.29.

²⁵⁰ Bali, 2013b, 73.

²⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 80, Cilt. 262-263.

²⁵² Polat, a.g.m.143.

Cumhuriyetin kurulduğu dönemlerde herkes Türk kimliği etrafında toplanmıştır. Ancak Atatürk'ün dış güçlerle işbirliği yapan ve içeride karışıklık çıkaran azınlıklara bakış açısı oldukça sert ve açıktır: “Ülkemizdeki Müslüman olmayan toplulukların başına ne gelmişse kendilerinin yabancı entrikalarına kapılarak ve ayrıcalıklarını kötüye kullanarak vahşi bir şekilde izledikleri ayrılma politikasının sonucudur.”

Atatürk'ün Yahudilerle tanışıklığı oldukça eskiye dayanmıştır. Sofya Askeri Ateşeliğine atandığında Yahudileri yakından tanıma fırsatı bulmuştur.²⁵³ Yahudilerle kurulan yakın ilişkiler onda iyi bir etki bırakmıştır. Daha sonra Yahudilerle yollarının kesişmesi Yahudilerin talepleri üzerine gerçekleşir. Atatürk, Kurtuluş Savaşı yıllarında toplumsal düzeni sağlamak amacıyla içki satılmasını yasaklamıştır. Fakat dini ritüellerde şarabın kullanılması Yahudiler için oldukça önemlidir. Yahudilerin ricası üzerine şarabın dinitörenlerde kullanımına izin vermesi, Yahudilerin de Atatürk'e olumlu bir nazarla bakmasını sağlamıştır.²⁵⁴

Atatürk Musevilerin Cumhuriyet'e ve kendisine karşı gösterdikleri bağlılığı takdirle karşılamıştır. Başbakan İsmet İnönü'yü Heybeliada'ya ziyareti sırasında Yahudilerin kendisini gayet heyecanlı bir surette alkışlaması Atatürk'ü memnun etmişti.²⁵⁵

2 Şubat 1923'te Atatürk tarafından verilen bir konferans sırasında bir Musevi avukatın kendisine yönelttiği “Paşa hazretleri, Türklerin mutluluğuyla mutlu ve matemleriyle yash olan Yahudi vatandaşları hakkında yüce düşünceniz nedir?” şeklindeki soruya Atatürk şu karşılığı vermiştir:²⁵⁶ “Egemen öge olan Türklerle kader birliği etmiş bazı sadık öğelerimiz vardır ki özellikle Museviler, bu ulusa ve bu yurda bağlılıklarını kanıtladıklarından şimdiye kadar refah içinde yaşam geçirmişlerdir ve bundan böyle refah ve mutluluk içinde yaşayacaklardır.”

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve yasaların düzenlenmesiyle Yahudiler artık tebaa statüsünden çıkıp laiklik ilkesi gereğince dini kimliklerinden arınmış bir vaziyette devletin eşit vatandaşı olmuşlardı. Yeni süreçte Yahudilerin topluma adaptasyonu hızlı bir

---

²⁵³ Ercan, a.g.m. 10.

²⁵⁴ Galanti, a.g.e. 212-213.

²⁵⁵ Galanti, a.g.e.100.

²⁵⁶ Galanti, a.g.e.217.; Koç, a.g.m. 16.

şekilde gerçekleşmiştir. Böylece Türkleşme sürecinde *Türk Musevileri* olarak yerlerini almış ve Atatürk'ü bir lider olarak benimsemişlerdir.²⁵⁷

Atatürk'ün ölüm haberi, Yahudiler arasında derin bir etki uyandırmıştır. Vefat haberi üzerine Filistin Musevi Milli Meclisi'nin Türkiye Cumhurbaşkanlığı'na çektiği telgrafta şu ifadeler yer verilmiştir:²⁵⁸ “Yeni Türkiye'nin büyük ıslahatçısı olan Mustafa Kemal'in ölümünden üzüntü duyarak asil Türk ulusuna, Filistin Yahudiliği adına müessir ve muhterem başsağlığı dilekelerimizi sunarız.”

Atatürk'ün manevi kızı Ülkü Çukurluoğlu 23 Ağustos 1962 günü bir Musevi ile evlilik yapmıştır. Bu haber basında sansasyonel bir başlıkla sunulmuştur. Haliyle haberin ardından evlilik çokça tepki çekmiştir. Bunun üzerine Tel Aviv'de yayınlanan *La Verdad* Gazetesi sahibi Yitzhak Yaeş konuyla ilgili olarak Atatürk'ün antisemit olmadığını ve şayet hayatta olsaydı kızının bir Yahudi ile evlenmesini olağan karşılayacağını dile getirmiştir.²⁵⁹ Yahudilerin bağlılığına her fırsatta değinen Atatürk'ün ağzından Musevi Cemaati'ne karşı olumsuz bir söz duyulmamıştır. Buna karşın resmi söylemde yer almayan Yahudi karşıtlığının halk arasında her zaman belli bir ağırlığı olmuştur. Bunun kaynağını iyi bilmek lazımdır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı günlerinde artan Yahudi karşıtlığı dıştan gelen bir tazyik sonucudur. Almanya'da başlayan Yahudi düşmanlığı dalgası, Türkiye'de de etkisini hissettirmiştir.²⁶⁰ Alman ırkçı politikaları Türkiye'de Türkçü-Turancı olarak adlandırılan bir grup insanın antisemit duygularını kaşımıştır. Ancak olumsuzlukları tümüyle dış odaklı olmayıp Türkiye'de yabancılar özellikle Yahudiler söz konusu olduğunda belli bir kesim hep hazır kıta olarak beklemededir.

2.2.1. Medeni Kanun ve Yahudilere Yansıması

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarını yeni rejimin kuruluş ve yerleşme süreci oluşturur. Bu süreç içerisinde Atatürk'ün temel hedefi yıllardır bir dizi savaş geçirmiş ve her bakımdan geri kalmış olan halkı tüm alanlarda çağdaş medeniyetler seviyesine çıkartmak olmuştur. Bu bakımdan Cumhuriyetçi kadro bir dizi reform paketiyle Türkiye'nin uluslararası arenadaki çıtasını yükseltmeye çalışmıştır.

²⁵⁷ Erdal, Özger, a.g.e.273.

²⁵⁸ Galanti, a.g.e.214.

²⁵⁹ Bali, 2013b, 271.

²⁶⁰ Gabbay, a.g.e.41.

Devlet modern anlamda bir dönüşüm geçirmiştir. Atatürk inkılapları Tanzimatla başlayan çağdaşlaşmanın tamamlayıcı rolünü üstlenmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen inkılapların bir özelliği devlet ile azınlıklar arasındaki ilişkilerin belirlenmeye çalışılmasıdır.²⁶¹ Tek Parti döneminde azınlık cemaat temsilcilerinin hükümetle ilişkileri siyasi nitelikte olup azınlıklar iktidar ile ters düşmemeye gayret göstermişlerdir; hatta devletle iyi geçinmeye yönelik bir diyalog kurmaya çalıştıkları görülür. Dolayısıyla azınlık cemaatlerinin inkılaplara yaklaşımları da olumlu olmuştur. Özellikle cemaat önderleri inkılapları destekleyici tarzda politikalar izleyerek cemaatin diğer mensuplarını bu doğrultuda teşvik etmişlerdir. Ancak diğer azınlık grupları gibi Yahudiler de hükümete ya da inkılaplara karşı homojen bir tutum içerisinde olmamışlardır. Örneğin Tekin Alp ve diğer Musevi Cemaati önde gelenleri inkılapları desteklerken aynı cemaatin önemli simalarından Avram Galanti, Harf İnkılabı'na karşı olmuştur. Galanti, bu düşünce doğrultusunda "*Arabi Harfler Terakkimize Mani Değildir*" adıyla 1927 tarihli bir eser kaleme almıştır.²⁶² Trakya Umum Müfettişi İbrahim Tali, Yahudilerin rejim ve inkılapları benimsemelerinin görünüşte olduğu görüşünü savunmuştur. Yahudilerin özellikle milliyetçilik ve devletçilik ilkelerini bir tehdit olarak algıladıkları yönünde kanaatler oluşmuştur.²⁶³ Bunlara göre, milliyetçilik ilkesi, azınlıklara kendi asli kimliklerini unutmayı söylemiştir. Reform sürecinin tüm halkı kapsayıcı görünmesine rağmen pratikte azınlıkları olumsuz yönde etkileyen ve onları geri planda bırakan bir tarafı olmuştur; çünkü hedeflenen reform paketleri Türk ulusal ruhunu canlandırma amacıyla uygulamaya konmuşlardır.

Musevi Cemaati ile bağlantılı olarak tartışılan bir konu da mason localarının kapatılmasıdır. Bunu tartışma konusu yapan neden masonlukla Yahudilik arasında doğrudan bir bağlantı olduğuna ilişkin yaygın kanaattir. Radikal İslamcı bazı yazarlar masonların çoğunun Kemalizm kisvesine büründüklerini iddia ederek Kemalizm'e bu yoldan saldırmaktadırlar; hatta bazı Radikal İslamcılar bu iddiaları daha öteye taşıyarak Mustafa Kemal'in mason localarına maşrık-ı azam olmak istediği, talebinin reddedilmesi üzerine mason localarını kapattırdığını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlere dayanak oluşturmak için mason localarında Atatürk'ün resminin asılı olduğu şeklinde açıkça gerçek dışı görüşler öne sürmüşlerdir.²⁶⁴ Bir diğeri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup çok sayıda kişilerin mason localarının

---

²⁶¹ Levi, a.g.e.13.

²⁶² Şimşek, a.g.m. 2978.

²⁶³ Bali, R. N. (2013a). *1934 Trakya Olayları*. (4. Baskı) Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 455.

²⁶⁴ Eygi, a.g.e. 14.

üyeyi olması dolayısıyla Cemiyet'in masonlukla anılmasıdır.²⁶⁵ Masonların bir bölümü Milli Mücadele hareketinin yanında yer aldıklarını öne süren, bundan ötürü Milli Mücadele'yi bir mason hareketi gibi gösterenler de çıkmıştır. Aynı radikal İslamcı kaynaklara göre Atatürk, onların Türk ülküsüne bağlı olduklarını düşündüğünden mason localarının lağvını hemen gerekli görmemiştir. Ancak Türk Ocakları kapatıldıktan sonra ocak mensuplarının sıkı muhalefeti karşısında mason cemiyetinin çalışmalarını 1935'te durdurmuştur. Locaların tasfiyesinden sonra dahi mason cemiyeti içinde yer alanların devletin ileri kademelerindeki görevlerine devam etmeleri mason localarının kapatılmasının dönemin zorunlu şartlarının bir gereği olduğunun işaretidir.²⁶⁶ Atatürk, Türk ülkü birliğini temine çalışan resmi kurumları hariç tutarsak sadece mason localarına değil, Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapmadan resmi ideolojiye ters düşen hiçbir kuruma müsamaha göstermemiştir. Mason localarının kapatılma süreci iyi değerlendirildiğinde Atatürk ile ilgili yapılan ilişkilendirmelerin asılsız olduğu apaçık ortaya çıkar. Ancak bu tür iddialar gerçeği yansıtmaktan ziyade kasten bilgi kirliliği yaratmaktadır.

Musevi Cemaati'ni etkileyen bir diğer düzenleme hafta sonu tatili ile ilgili olmuştur. 27 Mayıs 1935 tarihli *Millî Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun* öncesinde hafta sonu tatili Cuma günüydü. Herhangi bir yasal zorunluluk olmadığı için o tarihe kadar Yahudiler dini inançları gereği Cumartesi günleri tatil yapmışlardı. Hafta sonu tatili ile ilgili düzenleme kanun lahiyasında belirtildiği gibi ekonomik kaynaklıdır. Düzenlemeyle birlikte hafta sonu tatilinin Pazar gününe alınmış²⁶⁷ Yahudiler yasal bir zorunluluk olmamasına rağmen iktisadi kaygılarla ikileme düşmüşlerdi. Bu kaygı cemaatin çoğunluğunu Pazar günü tatil yapmaya itmiştir. Yahudilerin bu değişime ayak uydurmasıyla laik düzen içindeki yerlerini almaları konusunda önemli bir adım atılmıştır.²⁶⁸

1924 yılında çıkarılan devrim yasası ile işgal yıllarında pasaport olmadan yurt dışına çıkan gayrimüslimler affedilmiştir. Yasa kapsamında Yahudilere öncelik tanınmış ve Lozan'daki haklarından feragat ettiklerine dair kişisel beyana dayanan bir işlemle Türkiye'ye geri dönmeleri sağlanmıştır.²⁶⁹ 1925'ten 1930'lara kadar süren idari bir yasakla gayrimüslimlerin izinsiz İstanbul sınırları dışına çıkmaları engellenmiştir. Yasak dolayısıyla özellikle

²⁶⁵ Gökbayır, S. (2012) Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 3(1). 70.

²⁶⁶ Aybars, E. (1994). Mahmut Esat Bozkurt ve Masonlar. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.2, 246-262.

²⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 31, Cilt 3, 302-303.

²⁶⁸ Şimşek, a.g.m.2972.

²⁶⁹ Levi, a.g.e.54.

Anadolu'ya mal satan azınlık toptancılarının mali durumu sarsılmıştır.²⁷⁰ Sıkı takibin gerekçesi o günlerde özellikle Alman ve İngiliz ajanlarının ülke içindeki faaliyetlerine bağlanmıştır.²⁷¹ Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında azınlıklara yönelik bazı uygulamalar Yahudiler söz konusu olduğunda esnetilmiştir. Örneğin azınlıkların yurt içinde dolaşmaları için seyahatin amacı, süresi vb. hususlar bildirilerek polisten izin almaları gerekirken bu kısıtlamaların Yahudilere uygulanmadığı görülmüştür.²⁷²

Cumhuriyet kadrosunun reformları değerlendirildiğinde Türk Musevileri'nin bazı uygulamalardan dolayı kısmen zarar gördüğü sonucu çıkar. Tüm olumsuzluklara rağmen Türk Musevileritüm yaşanan aksaklıkları, imparatorluktan Cumhuriyet'e geçişin yarattığı dalgalanmanın bir neticesi olarak görmüşlerdir. Ayrıca rejimin ve inkılâpların tam olarak yerleşmesinin ardından bu tür problemlerin kendiliğinden yok olacağına inanmışlardır.²⁷³

2.2.2. Türkiye ve Siyonizm

Türkiye siyasetinde etkili olan iki türlü Yahudiden söz edebiliriz: Birincisi Milli Mücadeleye katılmış, bu devletin kuruluşunda ve sonrasında hizmet vermiş Türk Yahudiler, öbürü İsrail'in Türkiye'ye doğrudan ya da dolaylı olarak zarar veren Siyonist politikaları. Bu iki taraf zaman zaman karşı karşıya gelmiştir. Türk Yahudiler Atatürk'e ve onun ilkelerine bağlı iken bazı dış Yahudi unsurların Güneydoğu'daki Kürt oluşumuna katkıda bulunarak Türkiye devletini yıpratıcı bir siyaset izledikleri yönünde bir kanaat oluşmuştur. İsrail'in kurulmasıyla gelen yol ayrımı Türkiye'deki Yahudilerin güvenilirliğini teyit ederken, Siyonistlerin planlarını deşifre etmiştir.

Kemalizm, Atatürk düşünce sistemi üzerine temellendirilmiş Türklerin uluslaşması ve çağdaşlaşma olgusunun resmi ideolojisidir. Siyonizm ise Yahudilerin kutsal saydıkları topraklara dönmelerini Nil'den Fırat'a kadar olan topraklarda Yahudi devletinin kurulmasını, Kudüs'ün önce İsrail'in, sonra Büyük İsrail Devleti aracılığı ile Ortadoğu merkezi coğrafyasının daha sonra da Yahudilerin ekonomik üstünlükleri aracılığı ile bütün dünyanın, başkenti olmasını, Siyon tepesinde Yahudi krallığının tahtının oluşturulmasını, böylece Siyon Tepesi'nin dünyanın merkezi olarak bütün dünyaya kabul ettirilmesini

²⁷⁰ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyanname, 147.

²⁷¹ Stanford, S. S. (2014). *Yahudi Soykırımı ve Türkiye (Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtarılmasında Türkiye'nin Rolü, 1933-1945*. İstanbul: Timaş Yayınları, 46.

²⁷² Levi, a.g.e.57.

²⁷³ Bali, 2013b,131.

öngören emperyalist bir ideolojidir. Biri Türk ulusunun çağdaş bir ulus-devlet olarak var olma ideolojisi, diğeri ise Yahudilerin emperyal ideolojisidir.

Türkler Osmanlı Devleti'nin yıkılması sürecinde Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırarak kendi ulus devletlerini kurabilmişlerdi. Ardından Atatürk Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Misak-ı Milli'yi temel alan bir dış politika anlayışıyla gerçekçi ve uzlaşmacı bir yaklaşım sergilemiştir. Uzlaşmacı yaklaşım teslimiyetçilik ile karıştırılmamalıdır. Atatürk her zaman Batılı güçlerin emperyalist tutumlarının karşısında olmuştur. Filistin sorununa bakışı da bu çerçevededir. Tarihten gelen ortak bağlardan dolayı Filistin'e kayıtsız kalmamıştır. Emperyalizm karşısındaki dik duruşu onun Filistin politikasına da yön vermiştir. Fakat onun döneminde devrimlerin yerleştirilmesi öncelikli amaç olarak görüldüğünden ve Filistin sorunu henüz ön plana çıkmadığından konuyla ilgisi ikincil düzeyde kalmıştır.

Avrupa'da baskı ve dışlanmaya maruz kalan Yahudilerin kendi ulus devletlerine sahip olma çabaları İkinci Dünya Savaşı öncesinde hız kazanmıştır. Avrupa Yahudilerinin, tüm Yahudileri Hıristiyanların baskı ve dışlamalarından kurtulmak için çözüm aradıkları bir dönemde, Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılması ile buradan göçle gelen Sefarad Yahudileri kendi geleceklerini Osmanlı Devleti'nin devamlılığına bağlamışlardır. Bunlar, Cumhuriyet döneminde de toplumun geneliyle uyum içerisinde olmuşlardır. Siyonistler Osmanlı topraklarındaki Siyonist emelleri için çözüm ararken, Osmanlı Yahudileri Türk Kurtuluş Savaşı'na etkin bir biçimde destek vererek Balkanlardan atılmanın öcünü Hıristiyan dünyasından almaya çalışmışlardır. Cumhuriyet ile birlikte Türk Musevileri Türk inkılâbının yerleşmesine katkı sağlarken, Siyonistler Orta Doğu'ya yerleşmek için teşkilatlanmışlardır. Siyonistler İsrail Devleti'nin kurulmasına rağmen büyük İsrail projesini gerçekleştirme emellerinden vazgeçmiş değillerdir. Fakat bu noktada Türkiye Cumhuriyeti ile karşı karşıya kalmışlardır. Temel çatışma alanı Kuzey Irak'tır. Büyük İsrail hedefine varılabilmesi için Türkiye topraklarının daraltılması gereklidir. Siyonistlerin emellerine ulaşmak için Kuzey Irak'ta kurmayı tasarladıkları Kürdistan projesi Kürt ve Türk halkını karşı karşıya getirmiştir.²⁷⁴ Kuzey Irak'taki oluşum Siyonistlerin hedeflerine bir adım yaklaştıkları izlenimini yaratmaktadır. Sözüm ona Siyonistlerin Araplara karşı denge unsuru olarak Kürtleri desteklemeleri alternatif bir politika olarak düşünülmüştür. İsrail'in Kuzey Irak'ta kurulacak Kürdistan projesine taraf olmaları bir yana, Kuzey Irak Kürtleri'nin İsrail'in güdümünde bir Kürdistan devletine evet demeleri olası mıdır? 1990'lı yıllarda İsrail, PKK

²⁷⁴ Çeçen, A. (2008). Kemalizm ve Siyonizm, *Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Dergisi*, S.117, 1-5.

ile mücadele konusunda Türkiye ile işbirliği içinde olduğu izlenimi vermiştir; çünkü bu dönemde Türkiye ile askeri, ekonomik, jeopolitik ve doğal kaynakların kullanımı gibi birçok noktada işbirliğine dayanan ortak çıkarları vardı. En azından her ikisinin de ülke içindeki ayrılıkçı gruplar ve güvenlik tehditlerine karşı birbirlerine gereksinimleri vardı. Abdullah Öcalan'ın yakalanma sürecinde İsrail, Türkiye ile bir takım istihbarat bilgilerini paylaşmıştı. Yine de bu yardımlar Türkiye'de görünürde yapılmış basit çıkışlar olarak algılanmış ve İsrail'in PKK'ya karşı yeterince olumsuz tavır geliştirememesi eleştirilmiştir.²⁷⁵ Fakat bu noktada Türkiye'de yaşayan Yahudileri Siyonist emeller peşinde koşan İsrail'den ve bir kısım diaspora Yahudisinden ayırt etmek büyük önem taşımaktadır.

2.3. Türkleşmenin Sacayağı; Ventura- Galanti ve Kohen

Türkiye Cumhuriyet'inin kurulmasıyla beraber Yahudiler Türk ulus-devletine entegre olma süreci yaşamışlardır. Bu noktada cemaat önderleri yol gösterici olmuştur. Gayrimüslimler Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin her ikisinde de devletle olan ilişkilerini cemaatin önde gelen, elit olarak adlandırabileceğimiz kişiler vasıtasıyla yürütmüşlerdir.²⁷⁶ Yahudilerin bilinçli birer Türk vatandaşı olmalarında Yahudi elitlerinin rolü azımsanmayacak ölçüde önemlidir. Türkleşmenin öncüsü olan Türk Musevileri, çabalarından ötürü *Devletin Yahudileri* şeklinde adlandırılmışlardır. Devletin Yahudileri olarak addedilen kişilerin özelliklerinin başında inançlı birer Türk milliyetçisi olmaları, devlet hizmetinde buldukları süre zarfında kendilerini her şeyin üstünde bir kamu çalışanı ve Türk vatandaşı olarak görüp, dinsel kimliklerini arka planda tutmaları gelmiştir. Yahudi önderleri Osmanlı'da millet sistemini sürdürmeyi düşünen milletlerinin aksine birer Türk milliyetçisi ve vatansever olmuşlardır.²⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde inkılâpların yerleşmesi için ciddi uğraşlar vermiş Gad Franko, Samuel İzisel ve Abrevaya gibi Türkleşme gönüllüsü pek çok insan vardır. Fakat Musevi Cemaati arasından Mişon Ventura, Moiz Kohen ve Avram Galanti gibi isimler Türkleşirmenin sacayağı olarak görülmüşlerdir.

Cumhuriyet döneminin Kemalist kadrosu içinde yer alanlardan ilki Mişon Ventura'dır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Wilson prensipleri doğrultusunda Türkiye'ye gelerek ülkedeki azınlıkların durumuyla ilgili olarak azınlık temsilcileriyle görüşen ve bilgi toplayan King-Crane komisyonu üyelerine, Ermeni ve Rum cemaatlerinin aksine

²⁷⁵ Yılmaz, M. E. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri. *Akademik Orta Doğu*, Cilt 4, Sayı 2, 51-62.

²⁷⁶ Bali, 2004a, 19.

²⁷⁷ Bali, 2004a, 21-25.

Yahudilerin Türkiye'de herhangi bir Amerikan mandası taleplerinin olmadığını, yalnızca Wilson İlkeleri'nin 12. maddesi gereği azınlıkların haklarının korunmasının sağlanmasını arzu ettiklerini bildirmiştir. Ventura, Medeni Kanun Encümeni Komisyonu'nda da yer almış ve hahambaşılıkla yaptığı bir görüşme sonucunda Lozan Antlaşması'nın 42. maddesinin Türkiye'nin egemenlik haklarını ihlal edeceğini belirterek Musevi Cemaati'nin haklarından feragat etmeleri yönünde telkinde bulunmuştur.²⁷⁸ Cumhuriyet döneminde oluşturulan yeni yasa komisyonunda yer almıştır. Bu görevi süresince İsviçre Medeni Kanunu'nun olduğu gibi kabulünün uygun olmayıp, memleketin genel ihtiyaçları gözönüne alınarak diğer Avrupa yasalarından da yararlanarak bağımsız bir yasanın düzenlenmesinin gerekliliğini savunmuştur.²⁷⁹ Bütün çabalarına rağmen Yahudilere yöneltilen Türk toplumuna yeterince hızlı uyum sağlayamadığı eleştirilerinin muhatabı olmuştur.²⁸⁰ Tek Parti döneminin Trakya Olayları, Yirmi Kur'a ve Varlık Vergisi gibi uygulamaları Türkleşmeye büyük emek vermiş olan Ventura üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır.²⁸¹

1855 yılından itibaren Osmanlı alfabesinin değiştirilmesi tartışmaları başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde dil ve alfabe tartışmaları, Yusuf Akçura'nın *Üç Tarzı Siyaset* etrafında şekillendirilmeye başlanmıştır. Zaman, Türklere Osmanlı Devleti ile kader birliği yapmayan Araplarla yol ayrımına geldiklerini göstermiştir. Yeni parolası Türkçülük olan devletin Cumhuriyet döneminde dil çalışmaları kesintisiz olarak sürdürülmüştür. Bir yandan *Vatandaş Türkçe Konuş* kampanyaları ile azınlıkların Türkçeyi akıcı şekilde konuşmaları için çaba gösterilirken, diğer taraftan dil çalışmaları harf devrimi ve Güneş Dil Teorisi ile desteklenmiştir. Avram Galanti, Osmanlı alfabesinin değiştirilmesini savunanlara karşı Arabî harfler yerine Latin harflerin kullanılmasının sakıncalarını kendince teknik, politik, iktisadi ve bilimsel açıdan açıklamaya çalışmıştır.²⁸² Avram Galanti'nin dil konusundaki yaklaşımı eleştiri konusu olmuştur. Şahsına yapılan iddialara karşın kendisinin cevabı şu yönde olmuştur:²⁸³ “1492'de İspanya'dan kovulduğumuzda Osmanlı Devleti bize kucak açtı ve dört yüz yıl kadardır Türkiye'de Müslümanlar arasında kendi kimliğimizi koruyarak yaşıyoruz. Elbette bu maksatla Müslümanları müdafa ediyorum, menfaatim için değildir.”

²⁷⁸ Bali, 2004a, 196.

²⁷⁹ Galanti, a. g.e. 231.

²⁸⁰ Bali, 2004a, 27.

²⁸¹ Bali, 2004a, 220.

²⁸² Cin, A. (2009, Spring). Avram Galanti'den “Türkçede Arabî ve Lâtin Harfleri Ve İmlâ Meseleleri” Adlı Çalışması. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4/3, 446-450.

²⁸³ Eygi, a.g.e. 190.

Avram Galanti Osmanlı kültürünün unutulacağı ve millet sisteminin Yahudilere sağlayacağı serbestinin yitirileceği düşüncesiyle harf devrimine karşı çıkmıştır. “*Dil devrimi kendisinden önceki dili devirmiştir*” ifadeleri Galanti’nin Arabî harfleri kullanmak istemesindeki ısrarına yöneltilen bir eleştiridir. Galanti’nin Türk dilinin Avrupa dillerinin vesayetine gireceği konusunda endişelenmesi de Arap harflerinde ısrarı da boşunadır. Yenilikler kaçınılmazdır; yozlaşmaya da tümünden yok olmak ise yenilikler karşısında eskinin kaderidir. Üstelik Türk dilinin Latin harfleri ile yazımının daha kolay olması onun halk arasında kısa sürede yayılmasını sağlamıştır.²⁸⁴ Bazı kaynaklar Galanti’nin İsmet Paşa tarafından destek gördüğünü aktarmıştır. Aynı zamanda bir tarih profesörü olan Avram Galanti’nin Atatürk döneminde üniversiteden uzaklaştırıldığı ancak İsmet Paşa döneminde vekillik yaptığı yönünde bu görüşü destekleyici bilgiler sunulmuştur.²⁸⁵

Devletin Yahudisi kavramına örnek gösterilecek isimlerin başında eski bir İttihatçı olan ve “*Türkleştirme*” adlı eseriyle Osmanlı milletler topluluğunun farklı aidiyetlerini Türk ulusal kimliği adı altında birleştirmeyi amaçlayan Moiz Kohen gelir.²⁸⁶ Bu vasfıyla Moiz Kohen’i Türkçülüğün teorisyenlerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür. Bu alandaki ilk çalışması 1928 yılında yayınladığı *Türkleştirme* adlı kitaptır. Moiz Kohen kitabında Yahudilerin nasıl birer Türk vatandaşı haline gelebileceğinin yol haritasını çizmiştir. Moiz Kohen faaliyetlerini bununla sınırlı tutmayı doktrinlerini pratiğe koymaya çalışmıştır.²⁸⁷ Bu bağlamda Tekin Alp ismini alarak Musevi Cemaati’nin Türkleşmesi yönündeki ilk adımı kendisi atarak Yahudilere örnek olmuştur.²⁸⁸ Ona göre Türkçe adlar almak görünüşte değil, aldıkları adlar bireyin ruhsal dokusunu besleyecektir.²⁸⁹

Moiz Kohen genelde bütün azınlıkların özelde ise Türkiye Yahudilerinin Türkleşmesi için birçok girişimde bulunmuştur. Türkleştirme kitabı içerisinde yer verdiği Evamir-i Aşere (On Emir) ile Musevi Cemaati’ne adlarını Türkleştirmeleri, Türkçe konuşmaları, havralarda duaların hiç değilse bir kısmının Türkçe okunması, okullarını Türkleştirmeleri, ekonomi vb. alanlarda ülke işlerine dâhil olmaları, Türklerle münasebette bulunmaları, cemaat ruhunu söküp atarak ulusal alanda üzerlerine düşeni yapmaları gibi bir çok alanda telkinde

²⁸⁴ Erş, İ. (2015, Şubat-Mart). Prof. Avram Galanti’nin “Arabî Harfleri Terakkimize Mânî Değildir” Kitabına Eleştirisi, *Düşünüyorum/Anadolu Aydınlanma Vakfı Sosyal ve Kültürel Bülteni*, 11-12.

²⁸⁵ Akyol, a.g.e. 56-83.

²⁸⁶ Bali, 2004a, 23.

²⁸⁷ Kılıç, a.g.m. 175.

²⁸⁸ Ertan, Temuçin, F. (2000) Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu, *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi*, Sayı: 10, 269.

²⁸⁹ Alp, *Türkleştirme*, 68

bulunmuştur.²⁹⁰ Tekin Alp'in Türkleştirme konusundaki tavrı gerek Musevi Cemaati gerekse Türk kesiminden eleştirilere mazruz kalmıştır. Vakit gazetesi Türk'üm demekle Türk olunamayacağını Türklük iddialarını kanıtlanmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Moiz Kohen dönemin birçok gazeteci ve siyaset adamıyla kalem münakaşasına girmiştir. En dikkat çekici tepkiler ise cemaat ileri gelenlerinden ve Yahudi basınından gelmiştir. *El Tiempo* Gazetesi sahibi ve başyazarı David Fresko, Moiz Kohen'in Türkleştirme adlı kitabındaki *Evamir-i Aşere*'yi eleştirmiştir. Fresko'ya göre Moiz Kohen'in belirttiğinin aksine Yahudilerin Türkleşmesinin önündeki en büyük engelin Türk toplumu tarafından itilmeleri olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca Fresko'ya göre Moiz Kohen böyle yaparak Musevi Cemaati'ni cahil ve bilgisiz görüntüsüne büründürmüştür. Dolayısıyla *On Emre* rağmen Yahudilerin Türkleşmesinin gerçekleşmemesi durumunda, tüm kabahat Yahudilere mal edileceğinden, haklı oldukları halde haksız duruma düşürüldüklerini ifade etmiştir.²⁹¹ Moiz Kohen'in bir başka eleştirilme konusu ise 1936 yılında basılmış olan *Kemalizm* adlı eseridir. Kitabın içerisinde "*Kahrolsun Şeriat Hükümeti*" şeklinde bir bölümün yer alması nedeniyle radikal İslamcı çevreler Moiz Kohen'i din düşmanı, Türkleri İslam camiasından koparmak gayesiyle onlara İslam ile uyuşmayan yeni bir kimlik kazandırma eğiliminde olan şahsiyet olarak değerlendirmişlerdir.²⁹² Bütün bu eleştirilere karşın Moiz Kohen'in Kemalist ideolojiyi tanıtmak için yazmış olduğu eserler ve halk evlerinde Kemalizm'in savunuculuğunu yapmıştır. Fuat Köprülü kitabın önsözünde eser için "*Türkiye'nin maddi manevi bünyesini öğrenmek isteyenler için kıymetli bir rehber olacaktır*" ifadesini kullanmıştır.²⁹³ Moiz Kohen öyle Türkleşmiştir ki, Tekin Alp adını almasının yanısıra, kendisine tarh edilen Varlık Vergisi'ne rağmen rejimle ve üyesi olduğu parti ile ters düşmemiştir.²⁹⁴ Moiz Kohen'in Siyonizm'e karşın Kemalizm'i yeğlemesinin nedeni Kemalizm'in ona ve Musevi Cemaati'ne istediğini sunmasıdır. İçerisinde batılılaşma hedeflerinin olduğu bir dizi reform çalışması, Moiz Kohen'in ihtiyacı olan yaşam modelini vermektedir.²⁹⁵ Bu nedenle Siyonizm ile arasına mesafe koymuş ve Siyonist olduğu yönündeki iddiaları reddetmiştir. Moiz Kohen'in milliyetçiliği laiklik esasına dayanmıştır. Türk ülküsü için bu kadar çaba sarfetmiş birini Atatürkçülük kisvesi altına sığınmış bir Siyonist / Sabetayist olarak nitelendirilmiştir.²⁹⁶ Türkleşme konusunda Musevi Cemaati'ne öncülük etmesini onu değersizleştirmeye çalışmak içerisinde antisemitizm barındıran laiklik

²⁹⁰ Alp, *Türkleştirme*, 75-78.

²⁹¹ Kılıç, a.g.m. 180.

²⁹² Eygi, a.g.e. 9.

²⁹³ Alp, *Kemalizm*, 107.

²⁹⁴ Yetkin, a.g.e.232.

²⁹⁵ Alp, *Türkleştirme*, 89-90.

²⁹⁶ Efe, U.(2004, Temmuz). Kemalizmin Mucidi; Moiz Kohen (M. Tekinalp) Yahudisi. *Milli Çözüm*.

karşıtı radikal İslami cephelerden gelebilecek bir tasavvurdur. Bu tür adlandırmalar ile tüm zamanlarda toplumun belleğinde yatan Yahudi veyabancı düşmanlığını kaşımak ve uyandırmak çok zor değildir.

Tüm bu eleştiri ve söylemler şunu açıkça göstermektedir; tüm uğraşlarına rağmen Türk Musevileri hakkındaki toplumsal önyargı kırılmayacak ve toplum nezdinde ancak anayasal düzeyde Türk sayılacaklardı. Örneklemeden anlaşılacağı üzere iki Yahudi kökenli vatandaş Türk dili ve alfabesi üzerinde tezat fikirlerle Türk dilinin geleceği için mücadele etmişlerdir. Galanti'nin Arap alfabesinin Türk dilini beslediği ve şayet başka bir alfabe kullanılacak olunursa, Türk dilinin zayıf düşeceği görüşüne karşın; Moiz Kohen'e göre Türkler İslamiyetin kabulü ile tanıştıkları Arap alfabesini kullandıklarından beridir, modernleşmenin ve ilerlemenin eşiğini aşamamışlardır.²⁹⁷ Türk dilinin geleceğini birbirinden farklı iki görüşte bulan bu iki vatandaş Türk kabul etmemek ve her defasında çabalarından şaibe ile bahsetmek toplumun azınlık kompleksini henüz aşamadığını ortaya koyar.

Musevi Cemaat önderlerinin Türkiye Cumhuriyeti için yaptıkları tüm çabalarına rağmen zaman zaman azınlık oldukları kendilerine hatırlatılmış ve sırf azınlık oldukları gerekçeleriyle ayrımcılıkla karşı karşıya kalmışlardır. Devlet ile kendi cemaatleri arasında aracı fonksiyonunu üstlenen Yahudi elitleri kendi cemaatleri nezdinde de pek itibar görmemişlerdir. Sözü geçen kişiler cemaatin çıkarlarından ziyade devletin çıkarlarını savunan kişiler olarak görülmüşlerdir. Türkleşmenin hararetli savunucuları olduklarından ve devlete karşı eleştirel duruş sergileyemediklerinden, kendi kimliklerini korumaya çalışan cemaatle karşı karşıya gelmeleri cemaat içinde pek hoş karşılanmamıştır.²⁹⁸ Türklük bilincini özümsemiş olan Yahudi elitleri Rıfat Bali'nin deyimiyle, "Her mevsimin insanıydılar, yani iktidar değişimlerinden etkilenmeyip, siyasi eğilimleri ne olursa olsun her daim devletin adamlarıydılar."²⁹⁹

2.4. Tek Parti Dönemi Türkleştirme Politikaları ve Yahudiler

Türk Musevileri tanımlaması en dar anlamıyla bugün Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde yaşayan Yahudiler için kullanılır. Cumhuriyet'in ilk genel nüfus sayımı verilerine

---

²⁹⁷ Alp, *Kemalizm*, 109.

²⁹⁸ Bali, 2004a, 27.

²⁹⁹ Bali, 2004a, 23.

göre 81.872 olan Yahudilerin sayısı günümüzde 25.000 civarındadır.³⁰⁰ Yıllar içinde Yahudilerin varlığındaki sayısal düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşe etki eden sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik faktörler Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri sürdürülen Türkleştirme politikaları ile birlikte ele alınacaktır.

Atatürk'ün Milli Mücadele günlerinden beri devleti destekleyen Yahudilere yaklaşımı kucaklayıcı olmuştur. Atatürk için, Türk ülküsüne bağlı olduktan sonra farklı bir dine mensup olmalarının pek ehemmiyeti yoktu. Ancak yüzyıllardır Osmanlı millet sisteminde tam serbestiesahip toplulukların Türkleşmesi bir anda mümkün olmamıştır. Zamanla azınlıklar reformların uygulanması ve rejimin pekişmesi önünde engel olarak görülmeye başlanmıştır. Bu noktada kimi zaman sert uygulamalarla karşılaşmışlardır. Ancak bu durum yalnızca gayrimüslimlere özgü olmayıp Türkiye Cumhuriyeti hükümetini bazı katı uygulamalara iten dönemin reel politiğinin zorlayıcı koşullarıdır.

Savaş yıllarını geride bırakan Türkiye Cumhuriyeti için yeni bir dönem başlamıştı. İçte bir çağdaşlaşma mücadelesi verilmeye başlanmıştı. Yıllardır cephe savaşlarının ağırlığı altında yıpranmış ve iktisadi, askeri, siyasi, hukuki her açıdan geri kalmış bir ülkenin bayındır hale getirilmesive kültürel olarak aydınlatılması gerekmiştir. Bu noktada Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki mücadele ruhu sürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'ni 15 yıl gibi dar bir zamanda devrimlerle taçlandırmıştır. İzmir Suikastı sonrasında söylediği *“Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, ancak Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır”* vecizi Cumhuriyet'in geleceğineduyduğu güveni yansıtır. Ödünsüz ve hızlı bir tempoyla az zamanda çok ve büyük işler başarmıştır. Türk ülküsü etrafında birleşen bir Türkiye ve Türk toplumu yaratmak arzusunda olmuştur. Bu amacına yönelik pek çok uygulama, çıkarılan kanunlarla yasal bir zemine oturtulmuştur. Atatürk öldüğünde geride her anlamda kalkınma yolunda büyük mesafe almış, içte ve dışta barışı esas alan bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti bırakmıştır. Bu süreç içerisinde bazı uygulamaların olumsuz yansımaları olmuştur. Bu olumsuzluklar yasaları uygulayan devlet memurlarının katı tavırlarından olduğu gibi, Musevi Cemaati'nin eski geleneğini bir anda terk edememesinden de kaynaklanmıştır. Velhasıl bazı olumsuzluklar Yahudi vatandaşlarını doğrudan etkilemiştir.

Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Savaş yıllarında Avrupa'yı etkisi altına alan Nazizim ve antisemitizmin, Türkiye'nin Yahudilere

³⁰⁰Aydın (2011, 1 Eylül - 1 Ekim). “Haddini Bil”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Uygulama Gazetesi*, S. 6, 1.

yönelik tutumundaki olumsuz etkisizsınırlı düzeyde kalmıştır. “*Almanya'nın hatta tüm Avrupa'nın Yahudileri vatandaşlıktan çıkardığı bir dönemde Türkiye'de Vatandaş Türkçe Konuş kampanyaları yürütülerek bir Türkleştirme sağlanmaya çalışılmıştır.*”³⁰¹ Bu bağlamda egemen görüşreformların bütünleştirici olduğudur. Bu görüşe göre dünyada Yahudiler katı ve ölümcül bir antisemitizm ile karşılaşırken, Türk Musevileri ciddi anlamda dışlayıcı bir tutuma maruz kalmamışlardır. Bununla birlikte ulus-devlet inşa sürecinde vatandaşlık şemsiyesi altında toplanan azınlıkların ve özelde Yahudilerin bazı yanlış / aşırı uygulamalar nedeniyle zor zamanlar geçirmişlerdir. Avrupa ölçeğinde güçlü bir antisemitizm yaşanırken Türkiye tümüyle bunun dışında kalmamıştır. Ancak, kendi iç siyasetinde ulus-devlet kurmak gibi temel bir hedefi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin azınlıklara karşı sürdürdüğü ödünsüz politikayı antisemitizm ile karıştırmamak gerekir. Uygulamalardaki katılık ulus-devlet yaratma sürecinden geçen her ülkenin başvurduğu bir yöntemdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinden beri kurucu kadro, azınlıklarla ilgili konularda Lozan Barış Antlaşması'nın hükümlerine ters düşmemek şartıyla bir takım yasal düzenlemeler yapmayı amaçlamıştır. Ancak uygulama aşamasında farklılıklar ortaya çıkmış ve Musevi Cemaati'nin bugün dahi hatırlamak istemediği anılar yaşanmıştır.³⁰²

Cumhuriyet'in ilk genel nüfus sayımında verilerine göre 81.872 olan Yahudi nüfusu zaman içinde azalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın verilerine göre günümüzde Türkiye'de yaşayan Yahudilerin sayısı 25.000 civarındadır. Türk Musevilerinin yaklaşık 22.000'i İstanbul'da, 2.000'i İzmir'de ve geri kalan kısmı da Ankara ve Adana'da yaşamaktadır.

Azınlıklar konusu ile ilgili çalışmalar yürüten çoğu araştırmacı resmi politikaları eleştirmenintaşdığı risklerden dolayı resmi söylemle uyumlu çalışmalar yürütmüştür; hattabu endişe bazı araştırmacıları azınlıklara yönelik olan uygulamaların yerinde olduğunu kanıtlamaya yöneltmiştir. Yani genelde azınlıkların, özelde Yahudilerin başlarına gelen her şeyi onlara reva görmek gibi bir anlayış oluşmuştur. Rıfat Bali'nin deyimiyle bu araştırmacılar tarafından *güzelleştirilmiş bir tarih*³⁰³ anlatımı benimsenmiştir. Oysaki Türkleştirme politikaları aynı zamanda azınlık karşıtı uygulamaları içinde barındırmaktadır. Çünkü Türkleşmek ekseninde ulusal bir birlik haline gelmek, ulusal bir toplum yaratmak, Yahudiler ve diğer azınlıklar açısından bir dereceye kadar kendi dinsel kimliklerinden

---

³⁰¹ Çolak, a.g.m.173.

³⁰² Akkaya, a.g.e.193.

³⁰³ Bali, 2004a, 27.

vazgeçmek olarak algılanmıştır. Türkleşmek, Türk ulusal benliğini dil, kültür ve ülkü birliği içinde benimsemektir. Bunun anlamı, devletin toplumun tüm bileşenlerini Türklük potasında eritmesidir. Bu, ulus devlet oluşturma sürecinin doğal bir gereksinimi olarak görülmüştür. Bu süreçte Yahudiler, memurların ayrımcı davranışlarından dolayı zarar görmüşlerdir. Aşağıda Tek Parti döneminde Musevi Cemaati'nde tahribat yaratan bazı temel uygulamalar aktarılmaya çalışılmıştır.

2.4.1. İktisadi Türkleşme

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar Türkler ticaret ve zanaatı küçümseyerek pek ilgilenmemiş ve Osmanlı ordusu ve bürokrasi içinde yer almayı yeğlemişlerdi. Ancak imparatorluğun son dönemlerindeki kapitalist gelişmeler, Jön Türklerin bu durumu eleştirmelerine ve ekonomi ile ilgilenmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla iktisadi Türkleştirilmenin sağlanması daha o zamanlardan süregelen temel hedeflerden biri olarak belirlenmiştir.³⁰⁴ Ziya Gökalp'ın 1912 yılında yayımladığı *Vatan* adlı şiirinin son bölümünü Türk iktisadi milliyetçiliğinin manifestosu niteliği taşır;

“Bir ülke ki çarşısında dönen bütün sermaye
San'atına yol gösteren ilimle fen Türk'ündür,
Hirafetleri birbirini daim eder himaye;
Tersaneler, fabrikalar, vapur, tren Türk'ündür;
Ey Türk oğlu, iste senin orasıdır vatanın!”

İktisadi Türkleşme yönünde ilk adımlar daha İttihat ve Terakki Partisi yıllarından itibaren başlamıştır. Müslüman tüccarlar, “Milli Türk Ticaret Birliği” adı altında örgütlenmeye gitmişlerdir. Bu amaç çerçevesinde gayrimüslim malları boykot edilmiştir.³⁰⁵

Cumhuriyet'in ilanına kadar memleketin sanayi ve ticaret ağına çoğunlukla Hıristiyanlar hâkimdi. Ancak tehcir ve mübadele sonucu ülkede Rum ve Ermenilerin sayısı azalınca bu faaliyet alanlarında Yahudiler ön plana çıkmıştır.³⁰⁶ Hıristiyanların gitmesiyle Yahudiler uzun zamandan beri kendilerine rakip olan unsurlardan kurtulmuş oldular.³⁰⁷ Ancak Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ülkenin Batı emperyalizmi karşıtı duruşu, Yahudileri

³⁰⁴ Guttstadt, a.g.e.28.

³⁰⁵ Ulugöl, a.g.t. 88.

³⁰⁶ Galanti, a.g.e. 118.

³⁰⁷ Stanford, a.g.e. 366.

etkilemiştir;³⁰⁸ çünkü Müslüman-Türk halkı arasında Rum ve Ermenilerin gitmesiyle doğan boşluğu Müslümanların dolduracağı beklentisi oluşmuştu. Fakat Türkler, deneyim yetersizliği nedeniyle beklenildiği gibi ekonomik alanda etkin olamamıştı. Bu durum ister istemez bir Yahudi karşıtlığının gelişmesine sebep olmuştur.³⁰⁹ Ekonomik refah düzeylerinin çoğunluğu oluşturan yerli halklardan daha yüksek olması, Yahudilerin Batı Avrupa'da da antisemit uygulamalara maruz kalmalarına yol açmıştı. Avrupa'dakinden farklı olarak Türkiye'de Yahudiler insanlık dışı yöntemlerle kamplarda / pogromlarda katledilmemişlerdir. Türkiye'de Yahudilerin iktisadi güçleri kırılmış, iktisadi egemenlikleri yavaş yavaş ellerinden alınmıştır. Yahudilerin ülkenin zor zamanlarında ticareti canlı tutarak halkın erzak ihtiyacını kesintisiz karşılamaları bu durumu değiştirmemiştir.³¹⁰ Aslında Türkiye'nin Milli Mücadele'yi takiben yabancı sermayeyi dışlayan tutumu, yıllarca kapitülasyonlardan büyük zarar görmüş olmasının yarattığı bir savunma refleksidir. İlk tepkiler daha Cumhuriyet kurulmadan verilmiş, İzmir İktisat Kongresi gibi önemli iktisadi kararların alınacağı bir toplantıya azınlıkları temsilen kimse davet edilmemişti.³¹¹

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gayrimüslimlerin Türkler oranında memuriyetlerden yararlanmasının önü açılmıştı. Örneğin Osmanlı Hariciye Nezareti'nde gayrimüslimlerin de istihdam edilmesi husunda fırsat eşitliği tanınmıştı.³¹² Bu durum İttihatçılar tarafından Türk ekonomisinin Batı sömürüsüne açılması olarak nitelendirilmişti. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ilk adım, iktisadi Türkleşmenin uzantısı olan 18 Mart 1926 tarihli ve 788 sayılı *Memurin Kanunu* ile memur olma şartının *Türk* olmaya bağlanmasıydı. Böylece daha önceleri kolaylıkla memur olan azınlıkların devlet hizmetinde istihdam edilmelerinin yolu fiilen tıkanmış ve bu durum ilgili kanunla yasal zemine oturtulmuştur.³¹³ İleri tarihli ilave bir düzenleme ile azınlıkların devlet memuriyeti dışında bazı iş kollarında çalışmalarının da önü kapatılmıştı. 10 Nisan 1926'da *İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe Kullanılması Hakkında Kanun* adı altında TBMM'de alınan bir kararla Türkiye'deki tüm şirketlere defterlerini Türkçe tutma zorunluluğu getirilmiş ve bunun tavizsiz uygulanması istenilmiştir. Kanunun birinci maddesi Türk tabiyetindeki her türlü şirket ve müesseseleri, Türkiye dâhilindeki her çeşit işlem, sözleşme, haberleşme, hesap ve defterlerini Türkçe

---

³⁰⁸ Behmoaras, a.g.e. 26.

³⁰⁹ Yıldız, S. (Haziran 2015). Asimile Olma, İçer Kapanma, Kimliklenme Cumhuriyetten Bugüne Türkiye Yahudilerinin Kimlik Stratejileri. *Alternatif Politika*, Cilt 7, S. 2. 263.

³¹⁰ Galanti, a.g.e. 118.

³¹¹ Bali, 2000, 203.

³¹² Aktar, a.g.e. 118.

³¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 23, Birleşim 71, 179.

tutmaya mecbur tutmaktadır.³¹⁴ Benzeri hükümler Ticaret ve Vergi Usul Kanunu içinde geçerli kılınmıştır. Uygulama Yahudileri Türkleştirmeden ziyade yabancı şirketlerdeki Türk istihdam oranını arttırma amacı taşımıştır.³¹⁵ 1926'da yabancı şirketler, personellerinin yüzde 75'inin Müslüman-Türk olması için idari baskıya maruz kalmışlardır.³¹⁶ 16 Mayıs 1929'da çıkartılan 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu ve Nizamnamesibu duruma örnek teşkil eder. Kanuna göre borsa acentesi kurucusu ve çalışanlarının Türk vatandaşı değil "*Türk*" olması gerekmektedir.³¹⁷

Kâğıt üzerinde Türk oldukları kabul edilen Yahudilerden Türk gibi davranmaları istenilmiş fakat iş istihdamına gelince Türklükleri göz ardı edilmiştir. Dönemin egemen anlayışı, azınlıkların ekonomik ve toplumsal alandaki üstünlüklerinin asgari düzeye indirilmesini öngörmüştür.³¹⁸ Ekonominin Türklerin tekeline geçmesi için Cumhuriyetin ilk on yılında başlayan ve sonraki yıllarda da devam eden bir milli ikisat politikası izlenmiştir. Fakat tüm uğraşlara rağmen Müslüman halk kalkınma için gerekli hamleyi gerçekleştirememiş, bu sorumluluğu devlet üstlenmek zorunda kalmıştır. Elde yerli sanayiye kuracak yeterli sermaye olmadığından, devletçilik uygulaması ile sanayinin kurulması için gerekli sermaye kredilerle sağlanmaya çalışılmıştır.³¹⁹ Ancak bunun dışında başka önlemlerin de alınması gerekli olmuştur. Ekonominin Türkleştirilmesinde yabancı işletmelerin devletleştirilmesi yeterli bulunmayarak Yahudi ve Hıristiyan şirket çalışanlarının ekonomik hayattan uzaklaştırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu uygulama, İzmir İktisat Kongresi kararlarına dayandırılmıştır. Kurtuluş Savaşı'dan hemen sonra henüz Lozan Antlaşması imzalanmadan (17 Şubat-4 Mart 1923) toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde iktisadi milli politikasıyla ticaret hayatında yerli unsurların ağırlığının artmasına karar verilmişti. Bu bağlamda önce yabancı işletmeler çalıştırdıkları azınlık personeli işten çıkarmaya zorlanmış ve asgari kaç Müslüman çalıştırmaları gerektiği kendilerine bildirilmiştir.³²⁰ Böylece Yahudilerin ekonomik faaliyet alanları daraltılarak iktisadi hâkimiyetin el değiştireceği hesaplanmıştır. Bu doğrultuda "*Türkiye Türklerindir*" sloganı ile yürütülen siyasetle, mübadeleden sonra İstanbul'da sayıları artan azınlıklara ekonomik olarak zarar verilmiştir.³²¹ 1930'larda devletçi kalkınma modelinin benimsenmesinden sonra iç ve dış ticaret hayatı ağırlıklı olarak devletin

³¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 24, Birleşim 85, 92-93.

³¹⁵ Aktar, a.g.e.117.

³¹⁶ Aktar, a.g.e.119.

³¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 11, Birleşim 65, 20.

³¹⁸ Bali, 2009b, 44.

³¹⁹ Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 20.

³²⁰ Guttstadt, a.g.e. 29.

³²¹ Aktar, a.g.e.55.

kontrolüne geçmiştir. Uygulamalar İzmir İktisat Kongresi kararlarına uygunluk taşır.³²² Bu dönemde alkollü içki üretiminin devlet tekeline alınması ve Yahudilikte haram olmayan Kaşer şarabının üretiminin durdurulması, Yahudileri iktisadi bakımdan zor bir duruma sokmuştur.³²³ Daha sonra Atatürk'le görüşme yapan Yahudi önderlerinin ricası üzerine dinsel hassasiyetleri göz önünde bulundurularak onlara bu konuda ayrıcalık tanınmıştır.

1935 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Yahudi erkeklerinin % 24'ü ticaretle, % 20,5'i zanaatla ve sanayi ile meşgul iken % 45,9'u bir meslek sahibi değildi ve gündelik işlerle geçimini sağlıyordu.³²⁴ Cumhuriyetin kuruluşundan beri devam eden devletçi ve milli iktisadi politika artan para ihtiyacından dolayı yavaş yavaş yerini serbest ekonomik politikaya bırakınca, CHP 1946 yılından itibaren azınlıklara karşı daha sıcak bir tutum sergilemeye başlamıştı. Kamu kurumlarında memur olmalarını engelleyen bazı uygulamalar hafifletilmişti. Ancak bunun örtülü bir şekilde devam ettirildiği örnekler yaşanmıştır. Örneğin Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'de faaliyet gösterecek yabancı sermayeli şirketlere, çalıştırılacak azınlık personelin sayısında sınırlama yapılmasını öngören bir genelge yollanmıştır. Bu uygulamanın bir diğer amacı, yabancı sermayeli şirketlerde çok sayıda azınlığın istihdam edilmesini önleyerek, bu şirketlerin azınlıklara ayrıcalıklı davrandığı yönünde Türk kamuoyunda oluşan algıyı kırmaktır.³²⁵ 1924 Anayasası'na göre azınlıklar Türk vatandaşı sayılmakla beraber, Memurin Kanunu'nun içerdiği anlamda *Türk* değillerdi.³²⁶ Bu durum, ancak 1965'teki *Devlet Memurları Kanunu* adlı düzenlemeyle telafi edilerek kanununun 48. maddesi ile devlet memuriyeti için sadece *Türk vatandaşı* olma koşulu getirilmiştir.³²⁷

Türkleştirme politikalarının kısıtlayıcı uygulamalarına rağmen Yahudiler Türkiye ekonomisinde belirli ölçüde söz sahibi olmuşlardır. Yahudiler 1920'lerde Türkiye'de gazoz, sigara kâğıdı ve cam fabrikaları gibi önemli firmaların temsilcileriydi. Her ne kadar Cumhuriyet döneminde özellikle Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül Olayları, Yahudilerin iktisadi gelişimlerini sekteye uğratmışsa da 1950'lerde otomotiv sektöründe yine Yahudileri ön planda görmekteyiz. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Yahudiler hâlâ çeşitli sanayi ve ticaret

³²² Gabbay, a.g.e.20.

³²³ Şimşek, H. (2015). *Türk İnkılâbı ve Azınlıklar*. (y.y.), 2972.

³²⁴ Guttstadt, a.g.e.30.

³²⁵ Bali, 2009a, 56-58.

³²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 23, Birleşim 73. Bkz. Devlet Memurları Kanunu, kanun maddeleri ilgili Zabıt Ceridesi'nde olmayıp kanunun meclis görüşmelerini içermektedir. Kanun maddeleri için sırasıyla TBMM, Kanunlar, Kanun metni bölümünden bakabilirsiniz. Diğer kanunlarda da aynı yönteme başvurabilirsiniz.

³²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1. Cilt.43. Birleşim, 347-360.

kollarında etkin konumdaydılar. Egemen oldukları iş kollarının başında tekstil geliyordu. 1980'li yıllarda çalışma sahalarını daha da genişletmişlerdi.³²⁸ Türkiye'de nal çivisinin dahi ithal edildiği bir dönemde, ülkenin ihtiyaç duyduğu birçok malzemenin arkasında Yahudiler yer almıştır.³²⁹

Milli iktisadi politikalar ulus devlet kurma sürecinde olan tüm devletlerin başvurduğu uygulamalardır. Üniter yapılanma hedefi olan Türkiye açısından milli ekonominin oluşturulması zorunlu bir durumdur. Bu bağlamda Türkiye'de Misak-ı İktisadi kararları ile başlayan milli ekonomi politikaları, iktisadi Türkleşmenin ilk halkasını oluşturmuştur. Fakat pratikte bazı uygulamaların baskıcı bir anlayışa dönüşen eylemler içermesi ve azınlıkları yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamayacak derece tümüyle iktisadi hayattan uzaklaştırma eğilimleri, Türkiye'nin haklılığına gölge düşürmüştür. Trakya Olayları, Yirmi Kur'a Olayı ve Varlık Vergisi gibi örnekler, azınlıkları ekonomik alandan uzak tutarak sermayenin el değiştirmesini ve Türklerin iktisadi güce ulaşmasını hedefleyen uygulamalardır.

2.4.2. Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası

Bugün Türkiye Musevi Cemaati'nin çoğunluğunu oluşturan Sefarad Yahudilerinin dilleri Ladino'dur. Osmanlı millet sisteminin sunduğu serbesti ile Yahudiler yüzyıllarca kendi dillerini koruyabilmişlerdi.³³⁰ Türkçe konuşulmasıyla ilgili tartışmalar ilk kez 1876 Kanun-ı Esasi'nin uygulanış usulleri hakkında sunulan *Kavanin ve Nizamatin Suret-i Neşr ve İlanı Hakkında Kanun Layihası* adlı önerge ile gündeme gelmiştir. Ancak Abdülhamit, 1877 tarihinde kendisine sunulan düzenlemeyi onaylamamıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra layiha tekrar sunulmuştur. Layihayı önemli kılan şey, 1876 Kanun-ı Esasi'nin 18. maddesindeki Osmanlı tebaasının devlet hizmetlerinde istihdam olunabilmeleri için "*devletin lisan-ı resmisi olan Türkçe'yi bilmeleri şarttır*" ibaresidir. 1909 değişikliğinde bu madde korunmuştur. Burada Türkçe'nin devletin resmi dili olduğuna dair örtük bir ifade kullanılmıştır.³³¹ Osmanlı Yahudilerinin 1900'lü yıllara değin Türkçe konuşma gereği hissetmemişlerdir. Yahudiler, devlet içerisinde kendilerini yalnız hissetmeye başlamalarıyla Türkçe öğrenmeye yönelmişlerdir.³³² Önceleri millet sistemi içinde tebanın dil, din ve

³²⁸ Besalel, a.g.e.205-207.

³²⁹ Kamhi, a.g.e. 140.

³³⁰ Eriş, M. Ü.(2015). Türk Toplumsal Yaşantısının Ladino Üzerindeki Etkileri. 551.

³³¹ Özçelik, A. (t.y). "Osmanlı Mebusan Meclisi'nde "Türkçe" Tartışması (*Kavanin ve Nizamatin Suret-i Neşr ve İlanı Kanun Layihası Münasebetiyle*)". **Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü**,214.

³³² Eroğlu, a.g.e.85.

kültürel alandaki faaliyetleri serbest bırakılarak bunların denetimi daha çok cemaat liderleri vasıtasıyla yürütülmüştür. Daha sonra Yahudilerin Türkleşmesinin ve Türkçenin Yahudiler arasında yerleşmesinin sağlanması için eğitim temel bir araç olarak görülmeye başlandı. 1908’de II. Meşrutiyet’in ilan olunmasından sonratüm azınlık okullarına eş zamanlı olarak Musevi okullarının programlarına da Türk Dili dersi eklendi.³³³ Türkçe’nin 19. yüzyıl sonlarından itibaren Yahudi aydınlar arasında kabul gören bir dil olduğu basın hayatından anlaşılır. Yahudiler 1888-1890 yıllarında İzmir’de *Üstad* adlı Türkçe bir gazete dahiçikarmıştı.³³⁴ Yine deJön-Türk hareketinden sonra Türkçe’nin yaygınlaştırılması amacıyla yürütülen bir dizi çalışma beklenen sonucuvermemiştir.³³⁵ Ancak Türkleştirme çabalarının temelini gerçek anlamda İkinci Meşrutiyet ile atıldığı kuşkusuzdur.

Cumhuriyetle birlikte devlet cemaatleri aradan çıkararak bireyle doğrudan muhatap olmuştur.Bu doğrultudatek dil, tek kültür, tek ülkü politikası ekseninde toplumu doğrudan düzenlemeye ve denetlemeye başlamıştır.³³⁶HâlbukiLozan Antlaşması’nın 39. maddesi ile azınlıklara kendi dillerini kullanması hakkı tanınmıştı. Bu madde şöyle idi:³³⁷

“Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk vatandaşları Müslümanlarla eşit medeni ve siyasi haklardan yararlanabileceklerdir. Herhangi bir Türk vatandaşının gerek özel ya da ticari, din, basın veya diğer her türlü yayın konusunda ve gerek toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir sınır konulmayacaktır”

Lozan’ın konuyla ilgili kanun maddesi şu şekilde devam eder: “Devletin resmi dili bulunmasına rağmen Türkçe’den başka bir dil konuşan Türk vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri açısından kolaylıklar sağlanacaktır.” Bu ifadelerden Lozan’da azınlıkların ana dillerini kullanım hakkının saklı olduğu anlaşılır. Devlet daha sonra Anayasa ve Medeni Kanun ile gerekli düzenlemeleri yaparakdil sorununu ulus-devlet projesi ekseninde çözüme kavuşturmuştur.

Atatürk açısından konunun özel bir öneme haiz olduğu açıktır. “*Türk dili, Türk milletinin kalbidir.*” diyen Atatürk Türkçe konuşmayan birinin Türk harsına ve camiasına bağlılığına

³³³ Galanti, a.g.e. 175.

³³⁴ Ortaylı, a.g.e. 85.

³³⁵ Erdal &Özger, a.g.e. 154.

³³⁶ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 110.

³³⁷ Düstur, Tertip 3, C. 5, Lozan Sulh Muahedenamesinin kabulüne dair kanunlar [1] (10 Muharrem 1342 ve 23 Ağustos 1339), 36-42.

inanmanın mümkün olmadığını dile getirmiştir.³³⁸ Yasal olarak hiçbir engelin kalmadığı bu dönemde, dil çalışmaları sıkı bir sürece girmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki temel hedeflerden biri azınlık okullarının Türkleştirilmesi konusuydu. Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi'nin 1925'te Eğitim Bakanı olmasıyla bu konu ağırlık kazanmıştır.³³⁹ İsmet Paşa Muallimler Birliği'nde yaptığı konuşmasında Milli Eğitim politikalarını şöyle açıklamıştı.³⁴⁰

Bu yekpare milliyet içinde yabancı harslar hep erimelidir. Bu milliyet kütlesi içinde ayrı medeniyetler olamaz. Dünya üzerinde her millet mutlaka bir medeniyet temsil eder. Kendilerini Türk milletinin medeniyetinden başka camialara bağlı görenlere işte açıkça teklif ediyoruz. Türk milleti ile beraber olsunlar. Fakat halita halinde değil, konfedere olmuş medeniyetler halinde değil, bir tek medeniyet halinde. Bu vatan işte tek olan bu milletin ve bu milliyetindir.

Sistemli olarak sürdürülen çalışmalar ile beş yıl gibi kısa bir süre içinde Yahudi okulları milli eğitim müfredatına bağlanmıştır.³⁴¹ Lozan Antlaşması hükümlerine göre eğitim kurumlarında “*milli dil*” kullanılması öngörülmüştü. Ancak Yahudiler, milli dilleri olan İbranice yerine Fransızca eğitimi tercih etmişlerdi. Milli Eğitim Bakanlığı, Yahudilerin İbranice'yi eğitim kurumlarında kullanmadıklarını gerekçe göstererek, Türkçe kullanmalarını istemiştir.³⁴² Azınlık ve yabancı okullarının işleyişi ile ilgili 26 Eylül 1925 tarihinde yayınlanan 3965 sayılı genelge oldukça önemlidir. Genelgeye göre;³⁴³

Hiçbir okulda Türk ve Türk Devleti aleyhinde derslerde veya ders dışında bir ifade kullanılmayacak, Türklerin bugününü ve dününü kötüleyen, Türk ve Türk Devleti aleyhine yazılmış kitap bulunmayacak; Türk Tarihi ve Coğrafyasına ilişkin en ufak bir yanlış ders kitaplarında, duvar panolarında bulunmayacak, Türk okulları hiçbir ülkenin parçası olarak kabul edilmeyecektir. Azınlık ve yabancı okullarında Türk Dili, Türk Tarihi ve Coğrafya dersleri Türkçe olarak okutulacak; öğretmenleri ise Türk olacak ve Milli Eğitim Bakanlığınca seçilecektir.

Belirlenen eğitim esaslarıyla azınlık okullarının Türk Milli Eğitim sistemi içerisinde yer alması hedeflenmiş olup azınlık okullarının sınırları çizilmiştir. Yahudiler ise Fransızca konuşmak istemelerindeki ısrarlarını ticari nedenlere bağlamışlardır. Türkçe konuşmanın ticari ilişkilerini zayıflatacağını öne sürmüşlerdir. Bu nedenle kendilerine Türkçenin

³³⁸ Guttstadt, a.g.e.36.

³³⁹ Guttstadt, a.g.e. 33.

³⁴⁰ Bali, 2013b,78.

³⁴¹ Galanti, a.g.e. 175.

³⁴² Levi, a.g.e.49.

³⁴³ Akkaya, a.g.e.34.

dayatılmasını ticari faaliyetlerine bir müdahale olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla Türkçe eğitim kararlarına prensipte karşı durmuşlardır.³⁴⁴

Hedeflenen milli birliğin tamamlayıcısı olarak 1920 ve 1930'larda devletçe desteklenen *Vatandaş Türkçe Konuş* kampanyaları yürütülmüştür.³⁴⁵ Türkçe konuşurma kampanyası Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin 13 Ocak 1928 tarihinde düzenlediği yıllık kongresinde aldığı bir karar ile başlamıştır. Buna göre İstanbul başta olmak üzere azınlıkların umumi yerlerde Türkçe'den başka bir lisan kullanmaları yasaklanmıştır. Akabinde alınan bir kararla umumi yerlerde Türkçe konuşulmasını tavsiye eden tabela ve flamaların asılması, okullarda konferanslar verilmesi kararlaştırılmıştır. Pratikte umumi yerlerde sert yaptırımlarla karşılaşan Yahudilerin Türkçe konuşma kampanyalarına karşı algısı olumsuz olmuştur.³⁴⁶ Çünkü dil birliği sağlanması amacıyla yürütülen kampanyalar, pratikte özellikle Yahudileri hedef almıştır. Uygulama görünürde Türkçe konuşmayan herkesi kapsamışsa da İspanyolca ve Fransızca konuşanlar yalnızca Yahudilerdi. Yahudiler Türkleşmemekte direnen azınlık olarak görülmeye başlanmıştı. Yahudilerin Türkçe'yi beklenildiği gibi konuşamamaları âdeta bir başkaldırı olarak algılanmaya başlanmıştır. Örnek azınlık sıfatı artık unutulmuştur.³⁴⁷ Hemen her fırsatta Yahudilere 1492 yılında İspanya'dan kovulduklarında Osmanlı Devleti'nin kendilerine kucak açtığını dile getirerek hoşgörü hatırlatmasında bulunulmuştur. Kendilerini kovan bir milletin dilini kullanmaya devam edip Türkçeyi tercih etmedikleri için nankörlük ile suçlanmışlardı.³⁴⁸ Bir yandan Latin harflerinin kabulü ile Türk dili Arapça ve Farçanın boyunduruğundan kurtarılmaya çalışırken, Türkçe konuşmanın gerekliliği *Güneş Dil Teorisi* gibi tezlerle desteklenerek toplum içinde diğer dilleri kullanmalarına gerek olmadığı vurgusu ön plana çıkarılmıştır.³⁴⁹

Bu yıllar resmi devlet ideolojisinin gereği olarak toplum kesimleri arasındaki farklılıkların silinerek ortak bir toplumsal bellek oluşturulmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Her ne kadar *Vatandaş Türkçe Konuş* kampanyalarıyla amaçlanan azınlıkların entegrasyonunu sağlamak olmuşsa da kampanyalar bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Yahudilerden bir anda kusursuz bir Türkçe konuşmalarının istenmesi beraberinde bazı olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Uygulamalara kolayca uyum sağlayamayanlar Türkçeyi

³⁴⁴ Pınar, M.(2015). "Tek Parti Döneminde Trakya'da Yahudi Politikası (1923-1934)". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 273.

³⁴⁵ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 112.

³⁴⁶ Bali, R. N. "Vatandaş Türkçe Konuş". *Birgün*, 2.

³⁴⁷ Bali, 2013b, 89.

³⁴⁸ Bali, Vatandaş, 3.

³⁴⁹ Ulugöl, a.g.t, 86.

sevmemekle suçlanıp şiveleri karikatürlere konu olmuştur.³⁵⁰ Cumhuriyetçi kadronun Türkleşme konusundaki aceleci tavrı, yüzyıllardır Yahudi İspanyolcasını konuşan Yahudiler yönünden beklenen sonucu vermemiştir. Onlar için Ladino'yu bir çırpıda terk etmek, zorlamalara karşın hiç kolay olmamıştır.³⁵¹ Hahambaşı Vekili Hayim Becerano Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki bir demecinde Yahudilerin 10 ile 15 yıl içinde Türkçeyi anadil olarak benimseyeceklerini belirtmiştir. Bu, dolaylı bir şekilde resmî makamlara sabırlı davranmaları gerektiğinin ifadesidir.³⁵²

Dönemin kayıt defterlerinden Yahudi memurların neredeyse tamamının Türkçe bildiği ortaya çıkar. 1927'de bunların 236'sı Türkçe'yi okuryazar, 14'ü yalnızca konuşabilirken, 5'i ise Türkçe'ye aşinadır. Sekiz memurun ise Türkçe bilip bilmediği hakkında dosyalarında herhangi bir bilgi bulunmamıştır.³⁵³ 1927 yılı Türkiye'sinde halen ana dili olarak Yahudi İspanyolcasını beyan edenlerin oranı ise % 85'dir. Türkçe konuşma henüz sadece memur kesimin ilgilendiği bir konudur. Türkleşme sorunu, azınlık toplumunun tamamının bir an evvel Türkçe'yi akıcı bir dille konuşması şartına bağlanmıştı.

Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası İstanbul'la sınırlı kalmamıştır. Mustafa Kemal'in 17 Şubat 1931'de Adana'da yaptığı konuşmada, “Milletin çok bariz vasıflarından birisi kıymetli esaslarından birisi dildir. Türk milletindenim diyen insan her şeyden evvel ve behemehal Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan, Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz”

Şeklindeki ifadeleri Musevi Cemaati tarafından ikaz olarak algılanmış ve birbiri ardı sıra Türkçe Konuşurma Birlikleri kurulmuştur. Milas'ta bir grup Yahudi ile Türkçe konuşmaya taraf olanlar arasında çıkan anlaşmazlık basın tarafından Milas Yahudilerinin Türkçe'ye kafa tutması olarak yorumlanmıştır.³⁵⁴ Türkiye'nin sosyolojik yapısı göz önünde bulundurulduğunda Vatandaş Türkçe Konuş kampanyalarının sadece Yahudileri hedef almamıştır. Ankara'daki Başbakanlık arşivi kayıtlarında 1926'dan 1938'e kadarki dönem içinde Türklük'e hakaret suçlamasını içeren toplam 1.034 başvuru dilekçesi bulunmaktadır. Bunlardan 94 tanesi dolaylı bir şekilde Yahudileri işaret etmektedir. Bu oran Yahudilerin Türklük ve Türkçeye muhalefeti olarak algılanmıştır ancak devrede kulak

³⁵⁰ Besalel, a.g.e.66.

³⁵¹ Bali, *Vatandaş*,2.

³⁵² Bali, 2013b, 76-77.

³⁵³ Balcı, S. ve Yadi, A. (2013). *Osmanlı Bürokrasisinde Yahudiler*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 42.

³⁵⁴ Çolak, a.g.m.169-171.

misalidir.³⁵⁵ Gabbay, Türkçe seferberliği günlerinde Yahudilerin Türkçe'yi öğrenmede çektiği güçlükleri ve çabalarını anılarında şöyle dile getirir:³⁵⁶

Osmanlı günlerinde bizim cemaatte Türkçe'yi iyi konuşabilen kişiler azdı. Daha çok avukat, doktor ya da mühendisler Türkçe'yi iyi konuşurdu. Çoğu askerde öğrenirlerdi. Onun dışında tüccar ve halkın diğer kısmı Türkçe'yi çok zor konuşur ancak anlardı. Ekmek, su, bekçi, polis, gel, git gibi, pek az günlük kelimelerle idare ederlerdi. Cumhuriyet döneminde biz gençler bunun sıkıntısını çok çektik. Ben birçok Musevi'nin resmi dairelerde, bankalarda dilekçesini yazdığını bilirim. Diyelim ki bankaya gidecek "benimle gel, ben anlatamam, sen anlat" derlerdi. Ben çok kızar, yine de yardım ederdim. "Biraz efor sarf edin, kitap okuyun, bu memleket bizim" derdim. Orta yaşlılar da şivelerini düzeltmek için bağıarak konuşur gibi roman okurlardı. Ama bizim nesil, Türkçe'yi öğrendi ve ailenin içinde konuşulan dil haline getirdi. Büyüklerimiz yavaş yavaş en azından çocuklarının Türkçe'yi öz dilleri gibi, öğrenmesine gayret etmeye başladılar. Mesela Musevi Lisesi'ne en iyi Türkçe hocalarının atanması için gayret sarf ettiler, Büyükdada'da karşılaştığım Musevi Lisesi'nin Türkçe öğretmenini hatırlıyorum. Musevi gençleri yakalar, onları imtihan ederdi. Kötü konuşanları azarlar, cümlelerini düzeltirdi.

Harf inkılâbının akabinde ciddi propagandalar yürütülmüştür. 1932 yılında İzmir Yahudileri Türkleşme siyasetini desteklediklerini göstermek için aşağıdaki bildiriye imzalamışlardır:

"Türk harsını benimsemeye ve vatandaşlarım arasında milli kaynaşmayı temin etmeye çalışacağımı, bu gayeye vüsül için her vakit Türk diliyle konuşacağımı ve bütün tanıdıklarımı da Türkçe konuşmaya teşvik edeceğimi ve bu fikri her tarafta neşri tamime gayret edeceğimi beyan ederim."

1933 yılı boyunca diğer şehirlerdeki Musevi Cemaati'nin de benzer bildiriler yayımladıkları görülmüştür.³⁵⁷ 1934 tarihli İskân Kanunu ile Türk kültürüne uyum sağlamayanlara ya da Türkçe'den başka bir dil konuşanlara karşı yeni düzenlemeler getirilmiştir. Ekim 1934'te kurulan Türk Kültür Birliği'nin *Türkçe Konuşurma Kampanyası* Türkçe konuşmayan vatandaşlar arasında tedirginlik yaratmıştır.³⁵⁸ Tüm bu olumsuz havaya rağmen Türk Musevileri, Avrupa ülkelerindeki Yahudilere oranladaha iyi koşullarda yaşama olanağını bulmuşlardır.³⁵⁹ Ancak 1920-1930 tarihleri arasında Yahudiler basında ve günlük hayatta Türkçe konuşmadıkları için sık sık eleştirilmişlerdir. Yahudilerin Türkçe konuşma konusu basında sık yer almıştır. Özellikle 1933 yılının Nisan ayından itibaren Türk basını Türk

³⁵⁵ Guttstadt, a.g.e. 40.

³⁵⁶ Gabbay, a.g.e.27.

³⁵⁷ Guttstadt, a.g.e.41.

³⁵⁸ Koç, a.g.m.13.; Çolak, a.g.m. 173.

³⁵⁹ Guttstadt, a.g.e. 42.

Musevilerinin Türkçe konuşmamaları meselesiyle ilgili eleştirilerinin dozunu arttırmıştır. Bunun kaynağı da Hitler'in Almanya'da uygulamaya başladığı antisemit siyaset olmuştur. Antisemit üslûbun çok fazla sayıda örneği mevcuttur. Kadro dergisinin Nisan 1933 tarihli sayısında “*Bizdeki Azlıklar*” başlığı altında Yahudilerle ilgili şu ifadeler yer almıştır:³⁶⁰

“Hitler’in Almanya’daki Yahudi azlığına karşı aldığı vaziyeti, telgraf haberlerinden takip etmişsinizdir. Haklı haksız, sert yumuşak, bu hareketin manası, “çokluğa uymayan azlık, er geç pişman olur” etrafındadır. (..) Almanya'da hiçbir Yahudi İspanyolca, hiç bir Pomak Lehçe bilmez. Sorarsanız, hepsi de “Almanım” der.

1935’te Başbakan İnönü, “*Bundan sonra susmayacağız, bizimle beraber yaşayan bütün vatandaşlar artık Türkçe konuşacaklar*” diyerek vatandaş Türkçe Konuş Kampanyasını yeniden gündeme taşımıştır. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise cümledeki “biz” ve bu biz’le beraber yaşayanlar vurgusudur. Bu açıklamaya göre azınlıklar hala misafir olarak görülüp yalnızca kanun vatandaşı sayılmışlardır.³⁶¹ Otuzlu ve kırklı yıllarda toplumun Türk Musevilerini nasıl algıladığını anlamak için dönemin popüler mizah dergilerine bakmak yeterlidir. Buradaki karikatürler aynı dönemde Almanya’daki antisemit yayın organlarında yer alanlarlabüyük bir benzerlik taşımaktadır. Bu karikatürlerin kahramanı Salamon cimri, paraya düşkün, dalavereci, menfaatperest, Türkleri her fırsatta aldatmaktan büyük bir zevk alan, sudan korkan, yıkanmayı sevmeyen ve Türkçe’yi son derece bozuk bir şiveyle konuşan İstanbullu bir Yahudi tiplmesi ile resmedilmiştir.³⁶² Basında ve mizah dergilerinde Yahudilerin Türkçe konuşmalarının alay konusu edilmesi, onların tam anlamıyla Türkleşmesi ve Türkçe konuşmalarının önünde bir set haline gelmiştir. Alay konusu edilen Yahudiler kendi içlerine kapanarak Türkçe konuşmayı tercih etmemişlerdir.³⁶³ Fakat cemaat önderlerinden Tekin Alp Yahudi toplumunun Türkçe konuşması için telkinlerde bulunmuştur. Alp dilin Türkleştirilmesinin gerekliliğini şu sözleriyle açıklamıştır; “*Alfabeyi, başı ve serpuşu, tarihi, sosyal veferdi bütün hayatı Türkleştirdikten son-ra, haklı olarak milli telakki edilmeyen bir dili kullanmaya devam edebilir miydik? Dil maşeri ruhun aynasıdır.*”³⁶⁴

³⁶⁰ Belge, B. A. (1933, Nisan). “Bizdeki Azlıklar”. *Kadro (Aylık Fikir Mecmuası)*, S.16,52.

³⁶¹ Aktoprak, E. (2010). “Bir ‘Kurucu Öteki’ Olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler”. *Ankara Üniveristesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İnsan Hakları Merkezi, İnsan Hakları Çalışma Metinleri: XVI*,26.

³⁶² Bali, 2013b, 140.

³⁶³ Alp, Türkleşme, 85.

³⁶⁴ Alp, Kemalizm, 159.

Mart 1928'de kurulan Millî Hars Birliği Cemiyeti Cuma hutbelerinin Türkçe'ye çevrilmesi yönünde propaganda yürütmüştür. Eş zamanlı olarak Tekin Alp Yahudilerin havralarda ettikleri duaların Türkçe okunması önerisinde bulunmuştur. Bu telkinleri nedeniyle kendisi Musevi Cemaati'nin sert eleştirilerine maruz kalmıştır.³⁶⁵ Türk Kültür Birliği'nin dağıttığı bildirilerde şu ilkeler esas alınmıştır;

- Ana dilimiz Türkçedir.
- Türkçe düşünür, Türkçe konuşuruz.
- Kültürümüz Türk kültürüdür.
- Ülkümüz Türk elinin Türk milletinin her şeyden üstün olmasıdır.
- Hedef ve gayemiz milli kalkınma ve milli yükseliştir. Şiarımız millet ve vatan sevgisidir.
- Düstürümüz milli birliktir.

Bu bildiri ile Yahudilerin her bir ferdinin aynı ilkeleri benimsemesi hedeflenmiştir.³⁶⁶ Buna karşın Şalom gazetesi *Vatandaş Türkçe Konuş* kampanyalarının dayatma olduğunu dile getirmiştir. Türkleşmenin mimarlarından Tekin Alp'in Türk Musevilerinin Türkleşip Türkleşmediği hususunda düşüncelerini eleştirmiştir. Tekin Alp'e göre Türkleşmenin tam olarak gerçekleşebilmesi için zamana ihtiyaç vardır.³⁶⁷ Mısır'da çıkan *Aurore* adında bir Yahudi gazetesinde, Yahudilerin Türk kültürüne ve Türk diline sahip çıkmaları şu ifadelerle tavsiye edilmektedir:³⁶⁸

“Bugünkü Türkçülük bir hars ve dil birliği aramaktadır. Türkiye'de Türk vatandaşı olarak hür yaşayan Yahudilerin bu prensibe uymaları lâzım gelir. İspanyolca ve Fransızca bir Türk Yahudisi'nin ağzına yakışmaz. Çünkü artık o bir Türktür. Türkçülüğün on sekiz milyonu içinde bir unsurdur.”

Musevi Cemaati liderlerinden Marsel Franko'nun bu konuda görüşleri Musevi Cemaati'nin Türkçe'ye uyum sağlamaya hazır oldukları fakat ayrımcı politikalardan rahatsızlıklar olduğu yönündedir.³⁶⁹ 1932'te Yahudilerin Gelibolu Türkçe Konuşurma Birliği adı altında kurdukları birlik amaçlarının siyaset yapmak olmadığını ve Türkleşmek istediklerini

³⁶⁵ Şimaşek, a.g.m, 2974.

³⁶⁶ Bali, 2013a, 348.

³⁶⁷ Bali, 2009a, 85.

³⁶⁸ Şimşek, a.g.m.2974.

³⁶⁹ Aktar, a.g.e.131.

açıklamıştır. CHP teftiş raporlarına göre ise birlik siyonist propaganda içerisindeydi. Kırklareli Yahudi Kulübü duvarlarına ise *Türkçe Konuşalım* levhaları asılmıştır.³⁷⁰ 21 Haziran 1934 yılında Soyadı Kanunu TBMM’de görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Kanununun 1. maddesine göre her Türk vatandaşının bir soyadı alması zorunlu kılınmıştı. Soyadı Kanunu Lahiyası’nda “*Her Türk, Türk dilinden soy adı takınır*” ibaresine açıkça yer verilmiştir.³⁷¹ Mustafa Kemal’e *Atatürk* soyadının verilmesinin ardından yakın çevresindekilerin de konuya yönelimi artmıştır. Halkevleri ve basın toplumun ilgisini arttırmak için sıklıkla Atatürk’ün yakın çevresinden örnekler vermiştir. Soyadı Kanunu’nun bireyleri birbirinden ayırt etmeyi sağlamanın yanında ulusal birliği sağlama yönü de ortaya çıkmıştır. Bu dönemde azınlıklara da Türkçe soyadları almaları yönünde çağrıda bulunulmuştur. Fakat toplumun her kesiminde soyadı kanununa ilgi aynı ölçüde olmamıştır.³⁷² Yahudiler çağrıya uygun davranarak Türkçe soyadları almışlardır. Türkleşmenin ateşli savunucularından Moiz Kohen ve Türkçe konuşmadıkları gerekçeleriyle sıklıkla eleştirilen Milas Yahudileri örnek oluşturur. Soyadı Kanunu’nun yürürlüğe girmesini izleyen günlerde bir Musevi Okulu öğrencileri de İspanyolca, Fransızca ve İbranice olan isimlerini Türk isimleriyle değiştirmişlerdir.³⁷³ 1930’lu yılların sonunda Türkçe Konuşurma Kampanyaları’nda artık taşlar yerine oturmuştur. Geçen yıllar içinde bazı olumsuz hadiseler yaşanmışsa da bunlar yasalardan değil, dönemin uygulayıcı memurlarından ve kamuoyunun milli birlik konusundaki hassasiyetinden kaynaklanmıştır.

Türkçe seferberliği ilerleyen yıllarda yeniden canlandırmak istenmiştir. Manisa Milletvekili Mehmet Sabri Toprak TBMM Başkanlığı’na “*Türk Dili Yerine Yabancı Dil Kullananların Cezalandırılması Hakkında Kanun*” tasarısı sunmuştur.³⁷⁴ Tasarı mahiyeti bakımından Türkçe konuşmayanların hapis ve para cezasıyla cezalandırılmalarından meslekten men edilmeye ve vatandaşlıktan çıkarılma gibi ağır cezai yaptırımları içermiştir. Ancak kanun teklifi Meclis Genel Kurulu’na gelmeden komisyonda oybirliğiyle reddedilmiştir.³⁷⁵

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi ve Türkiye’de çok partili demokrasi döneminin başlamasıyla birlikte *Yahudilerin Türkçe Konuşmaları* tartışmaları eskisi gibi kamuoyunun gündeminde olmamıştır. 27 Mayıs 1960 ihtilâline kadar bir daha sözü edilmemiştir. 27

³⁷⁰ Pınar, a.g.m.276.

³⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Devre, Cilt 23, Birleşim 70, 222-223.

³⁷² Ertan, a.g.m. 260-269.

³⁷³ Şimşek, a.g.m.2976.; Çolak, a.g.m, 172.

³⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Devre, Cilt 22, Birleşim 24, 30.

³⁷⁵ Koçak, C. (2012, Haziran). Vatandaş Türkçe Konuş. *Agos*

Mayıs ihtilâlini takip eden Ağustos ayında bazı üniversitelerdeki öğrenci birlikleri gene *Vatandaş Türkçe Konuş* kampanyası başlatmıştı. Ancak bu kampanya ekonomik kaygılar nedeniyle kısa ömürlü olmuştur.³⁷⁶

Türkçe'ye en hızlı uyum gösteren topluluk Yahudiler olmuştur.³⁷⁷Yahudilerin Türkleşme ve Türkçeye katkıları bununla sınırlı kalmamıştır. Türkçülük akımının gelişmesine, çalışmalarına temel oluşturan "*The Grammer of Turkish Language*" adlı eserin yazarlarından biri olan dünyaca ünlü Filolog ve Türkolog Arminius Vambery Yahudi asıllıdır.³⁷⁸Yahudilerin aynı yönde pek çok çalışmaları olmuştur. Türkçe'yi konuşamadıkları için kimi çevrelerce eleştirilere ve hakaretlere maruz kalan Yahudiler İsrail'e göçmelerinden sonra dahiTürkçe konuşmaya devam etmişler, İsrail'de Türkçe gazete çıkarmışlar, dükkânlarına Türkçe adlar koymuşlardır.³⁷⁹ Göç etmeyip Türkiye'de kalan Türk Musevi Cemaati mensupları ise Türk toplumuyla entegrasyonunu büyük ölçüde tamamlamışlardır. Yahudi gençleri Türkçe konuşmakta, Türkçe adlar kullanmaktadır.³⁸⁰ Özetle*Vatandaş Türkçe Konuş* kampanyaları beklenen sonucu vermiştir. Fransızca'nın Musevi Cemaati üzerindeki etkisi kırılmış, Ladino'nun eksiklikleri Türkçe ile tamamlanmıştır.³⁸¹

2000'li yılların Türkiye'sinde artık Yahudilerin Türkçe'yi akıcı konuşamamaları gibi bir sorun kalmamıştır.³⁸² Bugün 65 yaş üzeri kişiler tarafından konuşulan Ladino, bu yaş grubunun altındaki zümre tarafından anlaşılabilir olsa bile artık konuşulamadığından yok olmak üzeredir.³⁸³ Cumhuriyet döneminin Türkleştirme politikaları sonuç vermiş ve Musevi Cemaati'nin büyük bir çoğunluğu Türkleşmiştir. Bugün bir Türk ile Yahudi arasında ilk etapta belirgin bir fark görülmemektedir.³⁸⁴ Yahudilere yöneltilen ayrımcılık ise kütüphanelerin tozlu raflarında kalmıştır.

---

³⁷⁶ Bali, Vatandaş, 4.

³⁷⁷ Şimşek, a.g.m. 2974.

³⁷⁸ Besalel, a.g.e.78.

³⁷⁹ Düzgün, M. (2000). "Cumhuriyetin İlanından İsrail'in Kuruluşuna Kadar Türkiye'deki Yahudiler". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. S.3, 83.

³⁸⁰ Besalel, a.g.e. 251.

³⁸¹ Eriş, a.g.m. 555.

³⁸² Bali, R. N. (1998). "1923'ten Günümüze Türkiye Yahudileri-Gayri Resmi Bir Yaklaşım". *Folkloru Doğru*. 113-114.

³⁸³ Aydın, a.g.e. 1.

³⁸⁴ Bali, 1998b, 115.

2.4.3. Trakya Olayları

Trakya Yahudilerinin tarihi II. Murat zamanına kadar dayanır. Cumhuriyet dönemine kadar geçen tarihi süreç içerisinde bölgedeki Yahudi nüfusunda sürekli hareketlilik olmuştur. Savaş yıllarında ve Cumhuriyet'in ilanının hemen sonrasında Yahudilerin bir kısmı Trakya'dan İstanbul'a göç etmiştir. Dolayısıyla bölgenin demografik yapısında yine değişimler yaşanmıştır. 1927 nüfus sayımına göre Edirne'deki Yahudi nüfusunun kısa sürede 15.000'den 6.098'e gerilediği izlenmiştir.³⁸⁵ 1930'lu yıllarda Trakya'nın Yahudi nüfusunda yeniden bir düşüş yaşanmıştır. Tek Parti döneminin Yahudiler üzerinde olumsuz bir iz bırakan uygulamalarından biri bu düşüşün temelini oluşturmuştur. Trakya'nın başta Edirne, Kırklareli, Keşan ve Çanakkale gibi merkezleri olmak üzere tüm bölgede Yahudi tüccarlara karşı önce boykot, ardından yağma hareketi yaşanmıştır. 1934 yılında Trakya'da yerleşik Yahudilere karşı girişilen yağma, ticari boykot, saldırı ve kovma eylemleri tarihe *Trakya Olayları* adıyla geçmiştir. Yahudiler, kısa bir süre önce uğruna öldükleri topraklarda dışlanmaya, yabancı olarak görülmeye başladıklarını ilk kez bu olaylarla fark etmişlerdir.³⁸⁶

1934 yılında Trakya Yahudilerine yönelik bu fiillerin sorumluluğu CHP'ye yüklenmiştir. Olayların eş zamanlı olarak bir kaç ilde birden patlak vermesinin tesadüf olmadığı öne sürülmüştür. Trakya bölgesindeki Yahudilerin aşamalı olarak bölgeden tasfiye edilmesine ilişkin olarak hükümetin gizli bir talimatı olduğunu ileri sürenler vardır. Bunlara göre, Yahudileri Trakya'dan göç etmeye zorlamak üzere hükümet, yerel yöneticilere gizli bir sözlü talimat ulaştırmıştır. Buna göre Türk şehirlerinde sınırlı düzeyde olmak kaydıyla yapılacak tehdit ve boykotlar yoluyla Yahudi azınlık giderek sindirilerek yerleşim yerlerini kendi inisiyatifleriyle terk etmeleri sağlanmak istenmiştir. Fakat partinin yerel yöneticilerinin yanlış tutumlarıyla olaylar önüne geçilemez bir hal almıştır.³⁸⁷ CHF teftiş raporlarında Yahudilerin, Yahudi Mensupları Mahfili, Uhuvvet Kulübü, İşçiler Kulübü, Mahfil gibi çeşitli teşkilatlanmalar içinde oldukları belirtilmekte, Yahudilerin bu tür girişimlerinin kendilerine yönelik tasfiyeyi haklı kıldığı anlamına gelen ifadeler yer almıştır. Yahudilerin rejim karşıtı gizli faaliyetlerde buldukları, bundan dolayı cezalandırmak istedikleri iddia

³⁸⁵ Pınar, a.g.m.268-269.

³⁸⁶ Tarih ve Medeniyet (2013,Şubat). "Türkiye'de Yahudi Aleyhtarlığı ve Trakya Olayları". *Tarih ve Medeniyet*.

³⁸⁷ Güven, D. (2009). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 99.

edilmiştir. Konuyla ilgilikesin bir yargıya varmak içinolayların oluştuğu koşullarıtüm yönleriyle değerlendirmek gereklidir.

Guttstad'a göre Trakya'daki Yahudilerin sürülmesi yasal meşruiyetini 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu'ndan almaktadır. Kanun'a göre Türklüğün bir parçası olmadığı düşünülen unsurlarıyeniden iskâna tabi tutulacaktır.³⁸⁸ İskân Kanunu ile devletin maksadı, ana dili Türkçe olmayanların yoğun gruplar oluşturmalarını önlemektir.³⁸⁹ Şark Islahat Planı çerçevesinde yürütülen İskân Politikası'nın gerçek hedefi Kürt bölgelerine Kafkasya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenleri yerleştirmektir. Fakat sonrasında İskân Politikası, antisemit politikanın da aracı olmuştur.³⁹⁰ İskân Kanunu'nun 9. ve 11. maddeleri casusluk şüphesi olanların ve Türk kültürüne bağlı olmayanların sınır bölgelerinden uzaklaştırılmalarından vatandaşlıktan iskat edilmelerine kadar bir dizi önlem içermektedir.³⁹¹ Henüz Türkçe konuşmayan Yahudilerin Türkleşmedikleri göz önüne alınırsa Yahudilerin Trakya'dan nakli gerekli görülmüştür. Olaylardan önce Yahudilerin Türkçe konuşmamaları da sıkça eleştiri konusu olmuştur.³⁹² Yahudilere karşı duyulan güvensizlik, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı öncesinde ve savaş sırasında bazı azınlıkların beşinci kol faaliyetlerinde bulunmalarından kaynaklanmıştır.

Olaylardan CHP'nin sorumlu tutulmasına gelince, bazı antisemitler İskân Kanunu'nu dayanak göstererek İsmet Paşa'nın adının arkasına sığınmışlardır. Antisemitler, İsmet İnönü'nün Yahudileri bu bölgeden sürmek istediği şaiyelerini yaymıştır.³⁹³ Trakya Olayları'nın, suçu Atatürk'e yıkmak isteyen ve Yahudileri İsrail'e göçe mecbur etmeyi amaçlayan Sebatayist ve gizli Siyonistlerin tertibi olduğunuiddia edenler olmuştur.³⁹⁴ Bazı kaynaklar ise Trakya olaylarından dolayı Atatürk ile İnönü arasında bir ihtilaf yaşandığını, İnönü'nün bu nedenle görevinden uzaklaştırılmış olduğunu ileri sürmüştür.³⁹⁵ İsmet Paşa'nın antisemit bir kişiliği olup olmadığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Atatürk ile arasındaki ihtilafın Yahudi sorunundan kaynaklandığını destekleyen kanıtlara da ulaşılammıştır. Olayların yaşandığı dönemde İsmet İnönü Başbakan, Şükrü Kaya İçişleri Bakanı ve İbrahim Tali Öngören ise Trakya Umum Müfettişi görevinde bulunuyorlardı. Rivayete göre Atatürk,

³⁸⁸ Madde Guttstad'ın kitabında şu haliyle kategorize edilmişti; Nüfusun asimile edilecek gruplarının iskân için öngörülen bölgeler. Bkz. Guttstadt, Türkiye Yahudiler ve Holokost, 134.

³⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 25, Birleşim 110, 649-652.

³⁹⁰ Güven, a.g.e.95-96.

³⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 25, Birleşim 110, 649-652.

³⁹² Bali, 2013a, 59.

³⁹³ Besalel, a.g.e.72.

³⁹⁴ Kızılkın, N. (2011, Şubat). "1934 Trakya Olayları ve Perde Arkası". *Milli Çözüm Dergisi*, 1/10.

³⁹⁵ Akyol, a.g.e.39-40.

Trakya'daki olayların haberi kendisine ulaştırıldığında hükümete Yahudilerin rahatsız edilmemeleri konusunda uyarıda bulunmuştur. Yahudiler arasında Atatürk'ün “*bu kafasızlar on seneden beri yaptıklarını bozacaklar*” ifadesini kullandığına inananlar olmuştur.³⁹⁶ Olayların baş gösterdiği günlerde Atatürk Çanakkale'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 25 Haziran 1934 tarihindeki bu gezi esnasında Atatürk ile bir Yahudi vatandaş arasında şu diyalog geçmiştir:

Yahudi: - *Paşam bizi kovuyorlar biz ne yapacağız?*

Atatürk: - *Sizi kim kovuyor, hükümet mi, kanun mu, polis mi, jandarma mı?''*

Yahudi: -*Hayır paşam, halk kovuyor.*

Atatürk: -*Halk isterse beni de kovar.*³⁹⁷

Konuşmadan çıkacak iki temel yargı vardır: İlki Atatürkulus fikriyatını ve egemenliğini her şeyin üstünde tutmaktadır. İkincisi Musevi Cemaati'nin sorunlarıyla yakinen ilgilenmiştir.

Olayların çıkmasında İnönü'nün etkisi olduğuna dair görüşler ağırlık kazanmıştır. Türkiye Yahudileri nezdinde Trakya Olayları'nın müsebbibi İsmet İnönü görülürken Atatürk'e olayların yayılmasının önleyen kişi nazarıya bakılmıştır. Türkiye Yahudileri'nin Atatürk'ün ölümü ile birlikte gelecekleri konusunda endişeleri artmıştır. Atatürk'ün ölümünü takiben başlayan savaş yıllarında Avrupa'da gelişen Nazi antisemit politikalarının Türkiye'de hayat bulacağı endişesi sarmıştır. Bu dönem Türkiye Yahudileri açısından korku içinde geçen yılları yansıtır.³⁹⁸ Bazı kaynaklar Atatürk'ün Yahudileri koruduğunu ancak İnönü ile aralarında konuya ilişkin itilafli bir çizginin olmadığını belirtmiştir. Tersine, İnönü tarafından Yahudileri koruyacak resmi adımlar atılmıştır ve Atatürk ile tam bir işbirliği içinde hareket etmiştir.³⁹⁹

Trakya Olayları öncesindeki gelişmeler olayların çıkış nedenlerini daha kolay açıklar.1924 Anayasası'yla azınlıklar vatandaşlık bağı ile Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlanmasına rağmen hâlâ zımminde olarak görülüyorlardı. Osmanlı döneminde sanayi ve ticareti elinde bulduran bu zümrelerin Cumhuriyet sonrasında da ekonomik kaynaklar üzerindeki denetimlerinin sürmesi hoş karşılanmıyordu. Kalkınma için ulusal iktisat politikaları geliştirilmişti. Fakat tehcir ve mübadele sonrasında Hıristiyan azınlık karşısında ağırlıkları

³⁹⁶ Bali, 2013a, 418.

³⁹⁷ Bali, 2013a, 143.

³⁹⁸ Bali, R. N. (2004c, Ocak).Savaş Yıllarında Türkiye Yahudileri. *Toplumsal Tarih*. 119.

³⁹⁹ Levi, a.g.e.119.

giderek artmış olmasına karşın Türkler hâlâ ekonomiye istenilen oranda hâkim olamamışlardı. Bunun en önemli nedeni Yahudilerin ticaretteki üstünlükleriydi. Bunun sonucunda halk arasında Yahudilere karşı olumsuz duygular besleniyordu.⁴⁰⁰ Yahudilere yönelik bu önyargıların dayanağı çok güçlü değildi; çünkü Yahudiler sanıldığı kadar zengin olmayıp yerli halkla aralarında önemli bir refah farkı yoktu.⁴⁰¹

Olaylar öncesinde Türk Gençliği Birliği adında bir dernek, Çanakkale halkına üzerlerinde "*Türk oğlu paramı bizim iktisadi düşmanlarımıza verdiğinde kalbin sızlamıyor mu?*" yazan bildiriler dağıtmıştı.⁴⁰² Basında da ticari alanda Yahudilere karşı mücadele edilmesini isteyen yazılar yer almıştı.⁴⁰³ Antisemit bir tutum içine girmiş basın, Yahudilere yönelik ciddi propaganda aracı haline gelmişti. Hüseyin Nihal Atsız, Cevat Rıfat Atilhan gibi yazarlarsıkça Yahudi düşmanlığını körükleyen kışkırtıcı yazılar kaleme almışlardı. Örneğin Nihal Atsız, Orhun Dergisi'nde Yahudileri "*zilletin, kötülüğün ve korkaklığın örneği*" olarak aşağılayıp bu soruna kalıcı çözüm getirdiğini söylediği Hitler'in övgü dolu sözler sarfetmiştir.⁴⁰⁴ Saf ırkın savunucularından olan Atsız, Hitler'in yaklaşımına benzer bir söylemle "*Türk ırkının Yahudiler ve Çingenele gibi unsurlardan arındırılması*" gerektiğini ileri sürüyordu. Edirne'de öğretmenlik yaptığı dönemde halkı açıkça Yahudilere karşı tahrik etmiştir.⁴⁰⁵ Musevi Cemaati, Atsız ve Cevat Rıfat Atilhan'ın antisemit yayınları⁴⁰⁶ karşısında

⁴⁰⁰ Koç, a.g.m.12.; Bali, R. N.(2013). *1934 Trakya Olayları*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 4. Baskı, 64.

⁴⁰¹ Pınar, a.g.m.276; Oral O. (2005). *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*. İstanbul: Bellek Yayınevi, 232.

⁴⁰² Güven, a.g.e.101.

⁴⁰³ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi,144.

⁴⁰⁴ Besalel, a.g.e.72.

⁴⁰⁵ Bali, 2013a, 65-68.

⁴⁰⁶ Atilhan'ın kaleme aldığı kitap Siyonistlerin kaynağı belli olmayan 15 maddelik propaganda programını içeriyordu. Burada Siyonistlerin dünya hâkimiyetini elde etmek için bütün Yahudilerin uyması gereken kıstaslar sayılıyordu. Talimat niteliği taşıyan programın maddeleri şunlardı:

- 1 — Radyo, televizyon, gazeteler, sinema, mecmualar ve kitaplar üzerindeki kontrolümüzü genişletiniz.
- 2 — Hukuk, tıp, kimya ve buna benzer bütün tahsillerden, Yahudi olmayanları uzaklaştırınız ve Yahudileri bilhassa bu şubelerde tahsile ve okumaya teşvik ediniz.
- 3 — Gayri Yahudilerin mektep ve kolejlerini birer içtimai ihtilal merkezi haline getiriniz.
- 4 — Gayri Yahudi peygamberlerini gülünç şekle sokup onları rezil rüsva edecek mevzular icat ve aynı zamanda Yahudi olmayanlar arasında tefrik ve nifak çıkarınız. Din müesseselerini zayıflatınız, fakat bizlerle ilişkilerinde kendilerine kardeşlik hisleri telkin ediniz.
- 5 — Bizden olmayanların kadın ve çocuklarının ahlaklarını ifsat ediniz.
- 6 — Kanunları ve anayasaları yanlış şekillerde tefsir ederek mahkemelerini dahi belirsiz hale getirip her yere şüphe yaratınız.
- 7 — İçtimai sınıflar arasında nifak ve mücadelecî tohumlarını ekiniz. Renkli ırkları diğer ırklara düşman kılınız.
- 9 — Çeşitli aşılar ve suya katılan türlü yabancı maddelerle bizden olmayanları tımarhanelere atarak ve medeni hakları suistimal ederek onları yok ediniz, tüketiniz.
- 10 — Devlet adamlarını eliniz altında tutmağa çalışınız.
- 11 — Memleketlere girmek imkânlarını ve kanunlarını kolaylaştırınız.
- 12 — Her vasıtaya muracaat ederek para üzerindeki diktatorlüğümüzü takviye ediniz.
- 13 — Hükümetin, ordunun ve bahriyenin en can alıcı noktalarına Yahudileri yerleştiriniz.
- 14 — Cumhuriyeti ortadan kaldırarak onun yerine demokrasiyi ikame ediniz.

rahatsızlığını dile getirmiş, olaylardan önce Başbakanlık'aşikâyetlerini bir dilekçeyle bildirmiştir. Böyle bir dilekçenin varlığı hükümet yetkililerinin gelişmeler konusunda bilgi sahibi olduklarını gösterir.⁴⁰⁷ Buna karşın Cevat Rifat Atilhan kendisini eleştirenleri Siyonist olmakla suçlamıştır.⁴⁰⁸ 1934 yılında Trakya Olayları'nı ateşleyen bir diğer neden; bazı Yahudilerin gümrükten kaçak mal sokmak için devlet memurlarına rüşvet teklifinde buldukları iddiasıydı. Bu iddialar, Milli İnkılâp gibi bazı yayın organları tarafından antisemit söylemlerin yayılmasında bir fırsat olarak kullanılmıştır.⁴⁰⁹

O tarihlerde Avrupa'da yaygın olan antisemitik düşünce ve eylemler Türkiye'de de etkisini göstermiştir.⁴¹⁰ Türkiye'deki antisemit yayınların sayısı Adolf Hitler'in 30 Ocak 1933 tarihinde Almanya'da iktidara gelmesinden sonra hızla artmıştır. Ancak Milli İnkılâp'ta da Orhungibi dergilerin tirajlarının düşük oluşu değerlendirilirse bu yayın organlarının Trakya'daki Müslüman Türkler arasında tek başına derin antisemit bir etki yaratmasının mümkün olmadığı görülür. Buna rağmen hükümet, ulusal birliği zedeleyici yayınlar yaptığı gerekçesiyle *Milli İnkılâp* dergisini yasaklamıştır.⁴¹¹ 1934 tarihli bir hükümet bildirisinde Yahudilerin yabancı dil ve harsta kalmakta ısrar ettikleri ve memleketin emniyeti için zararlı faaliyetlere giriştikleri suçlamalarının yer aldığı öne sürülmüştür.⁴¹² Basın, saldırıları kınamak bir yana, Yeşilyurt gazetesi örneğinde olduğu gibi “*Acaba bu hadiselerde, Musevi vatandaşlarımızın hiç kabahati yok mu?*” diyerek olayların sorumluluğunu saldırıya uğrayan Yahudilere yüklemiştir.⁴¹³

Zaman zaman Yahudilerin güvenilmez insanlar olduğuna ilişkin savlar üretilmiştir. Örneğin Yahudilerin Bulgarlarla birlikte hareket ederek asayiş sorunlarını Türk sermayesini kontrol etmek için bir araç olarak kullanmak istedikleri iddia edilmiştir.⁴¹⁴ Türkiye'de resmi politikada antisemitizme rastlanmayıp antisemitizmin varlığı kesin bir dille red edilmiştir.

---

15 — Türlü hile ve desise kullanarak işçileri elde tutunuz. Mitingler tertip ediniz. Grevler yaptırınız ve bu mevzuda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyiniz.

Atilhan madde madde Siyonistlerin emellerinin dökümünü yaptıktan sonra, “*eğer protokollar hakikaten Beni İsrail ulemasının eseri ise Yahudilere karşı söylenebilecek her söz, girişilecek her mücadele, yapılacak her hareket meşrudur, elzemdir ve müstaceldir!*” şeklinde kışkırtıcı bir üslup kullanmaktan geri kalmıyordu. Bu maddelerin, görüşlerine dayanak oluşturmak üzere bizzat Atilhan tarafından üretilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Atilhan, C. R. (1968). **Fesat Programı ve Protokollar**, İstanbul: Talat Matbası, 17-18.

⁴⁰⁷ Aktar, a.g.m. 305. 49.

⁴⁰⁸ Bali, 2013a, 114.

⁴⁰⁹ Barokas, a.g.m. 96.

⁴¹⁰ Akkaya, a.g.e.35.

⁴¹¹ Güven, a.g.e.100.

⁴¹² Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 144.

⁴¹³ Yıldız, a.g.m. 265.

⁴¹⁴ Pınar, a.g.m.282.

Antisemitist mesajlar içeren bazı posta kartlarının Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır.⁴¹⁵ Fakat antisemitizm içeren örnek olaylar yaşanmıştır. Örneğin Avrupa'da antisemitizm içerikli "Kavgam" vb. kaynakların Türkiye'de yayımlanmasına yasak getirilmemişti.⁴¹⁶

Antisemit çevreler bir yandan Yahudilerin Türkleşmelerini olası görmezken bir yandan da onların Türkleşmelerini istememeleri gibi çelişkili bir durum oluşturmuştur. Bunlara göre Türklük, Yahudilerin mazhar olamayacağı bir ayrıcalıktır.⁴¹⁷ Almanların antisemit propagandalarının Türkiye'deki Ermenileri de etkisi altına aldığı görülmektedir. Bir grup Ermeni Türk-Alman dostluk derneklerine üye olarak Yahudi aleyhtarlığına yapmış ve Yahudilerin Türkiye'yi terk etmeleri yolunda çalışmalar yürütmüşlerdir.⁴¹⁸ Fakat Türkiye kamuoyundaki antisemit tutumlar, Avrupa ile kıyaslanmayacak derece düşük düzeyde ve tekilolaylar olarak kalmıştır. Alman ırkçı politikaları Yahudilerin toplum içinde yaşamalarını engel olduğu dönemlerde Türkiye'de bir Yahudi milletvekili olarak seçilebilmiştir. Avrupa'da pogromlarda binlerce Yahudi'nin katledilmesine karşın Türkiye'deki olaylar hiçbir zaman cinayet aşamasına varmamıştır.

Trakya olaylarının gelişmesinde etkili olan bir aktör dış tehdittir. Bir devletin iç siyasi olayları dış gelişmelere bağlı olarak şekillenmektedir. Yabancı odaklar Türkiye açısından olayların bu derece varmasının gerekçesi olmuştur. İç dinamiklerin yanı sıra, İtalya'nın yayılmacı tehdidi karşısında Trakya'nın sınırda bulunması bölgenin stratejik önemini arttırmıştır.⁴¹⁹ İtalya'nın yayılmacı siyaseti, Türkiye açısından bir güvenlik problemi doğurmuştur. Dolayısıyla Batı sınırını güvenceye almaya çalışan hükümet Trakya'yı kapsayan bir askeri güvenlik şeridi oluşturulmak istemiştir. Bu açıdan olaylar, kısmen dönemin siyasi konjonktürünün doğurduğu politikanın ürünü olarak görülmüştür. İtalya'nın Antalya bölgesindeki emelleri ve Trakya üzerinden harekete geçebileceği ihtimali Türk hükümet yetkililerine Yahudilerin bölgeden naklinin gerekli olduğunu düşündürmüştür.⁴²⁰ Nitekim İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1935 yılında yaptığı bir basın açıklamasında Trakya bölgesinin yeni bir iskân politikası vasıtasıyla güçlendirilmesi gerektiğini dile getirmişti. Bu doğrultuda Trakya ve İstanbul Boğazı'nda askeri güvenlik tedbirleri uygulanmaya başlanmıştır. Silahlı çatışmaların çıkması durumunda azınlıkların Türk devletine olan

---

⁴¹⁵ Atılhan, a.g.e. 17-18.

⁴¹⁶ Guttstadt, a.g.e. 139-140.

⁴¹⁷ Aydın, a.g.e. 1.

⁴¹⁸ Stanford, a.g.e.51.

⁴¹⁹ Koç, a.g.m.12.

⁴²⁰ Aktar, a.g.m. 307. 51.

sadakatinden şüphe edildiği için Trakya'daki Yahudilerin bölgeden çıkartılması öngörülmüş olmalıdır. Bu şekilde Yahudilerin Trakya'daki ekonomik üstünlüklerine son verilmeside amaçlanmış olabilir.⁴²¹ Bu dönemde İtalya'nın yayılmacı politikasının Türkiye'yi savunma programlarını gözden geçirmeye zorladığı ve bu doğrultuda Çanakkale Boğazı'nı tahkim edildiği bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sinyalleri, Türkiye'nin bölgenin güvenlik ve savunmasına yönelik tedbirlerini arttırmasını ve muhtemel casusluk faaliyetlerine zemin oluşturabilecek unsurların denetim altına alınmasını zorunlu kılmıştır.⁴²² Yaklaşan genel kaos ortamı, hükümeti elini çabuk tutmaya zorlamıştır. Kısaca iç ve dış koşullar ve gelişmeler, olayların patlak vermesine yol açmıştır. Trakya'da esnaf ve basının Yahudiler aleyhine yapmış olduğu propaganda kısa sürede boykot hareketine dönüşmüştür. 22-24 Haziran tarihlerinde olaylar kısa süre zarfında hızlı gelişmiş, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli ve Çanakkale gibi kentlerde Yahudilere ait dükkân ve evlerine saldırılar olmuştur.⁴²³ Başvuru üzerine polis koruması sağlanmışsa da bu ancak birkaç günle sınırlı kalmıştır. Kolluk kuvvetlerinin isteksiz tavrı, Yahudilerin şehri terk etmedikleri takdirde öldürüleceklerine olan inançlarını arttırmıştır. Kısa bir süre içinde çok sayıda Yahudi bölgeyi terk etmiştir. Yahudilerin ölümle yüz yüze oldukları endişesini taşımaları, Almanya'daki antisemitist eylemlerin Türkiye'ye sıçraması korkusundan kaynaklanmıştır.

Tanıkların, güvenlik güçlerinin kendilerine devletin talimatı olduğunu söylediklerine ilişkin savlar, olaylardan CHP'nin sorumlu tutulmasının nedenleri arasındadır.⁴²⁴ Olasılıkla sınır bölgelerinde askeri tahkimat yapılacak alanların boşaltılması için verilen emirler saptırılarak ya da saptırılmalarına göz yumularak Yahudilere yönelik yağma ve saldırılara dönüşmüştür.⁴²⁵ Olaylar bu raddeye varmadan kısa bir süre önce 19 Şubat 1934 tarihinde Trakya'da nafia ve iskân işlerinin idaresi için *Trakya Umumi Müffettişliği* kurulmuş, başkanlığına da İbrahim Tali getirilmişti.⁴²⁶ İbrahim Tali bölgeye atanmadan bir süre önce teftiş için gittiği Trakya ile ilgili olarak hükümete bir rapor sunmuştur. Tali'nin sunduğu raporda, Yahudilerin bölge ekonomisine hâkim oldukları, Türkleri sömürdükleri ve komünizmin propagandası yaptıkları gibi pek çok ithamlarda bulunduğu ve bölgede gizli bir askeri tahkimatın yapılmasını öngördüğü belirtilmektedir. Ankara'daki Haber gazetesi olayları kınamış; Yahudilerin tek borçlarının vatana bağlılıkları olduğunu, bunu

⁴²¹ Güven, a.g.e.98.

⁴²² Şimşek, H. (2009, Bahar). Çanakkale Bağlamında 1934 Trakya Yahudi Olayları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 5. Sayı 9. 138.

⁴²³ Koç, a.g.m.12.

⁴²⁴ Guttstadt, a.g.e. 141-146.

⁴²⁵ Bali, 2013a, 400.

⁴²⁶ Bali, 2013a, 46. Bkz. Guttstadt, a.g.e. 147.

sürdürdükleri müddetçe yerlerinden ayrılmalarını gerektiren bir durum olmadığını ve suçluların muhakkak cezalandırılacaklarını dile getirmiştir.⁴²⁷ Hükümet ise saldırılara son vermek için Yahudilerin devletin koruması altında olduğuna ilişkin bildirimler yayınlamıştır. Ancak müdahale etmekte geç kalınmış ve yapılan müdahale yetersiz olmuştur. Kısa bir süre içinde 8.000 kadar Yahudi İstanbul'a göç etmiş.⁴²⁸ Olayların ardından Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya bölgeyi ziyaret etmiştir. Gezinin ardından Cumhuriyet Gazetesi'ne verdiği beyanda, hadiselerden Türk milletinin duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.⁴²⁹ Olayların akabinde Musevi Cemaat ileri gelenlerinin hiçbir şikâyetleri olmadığına dair bir beyanname imzalamaları için Edirne valisi tarafından ikna edilmeye çalışıldıkları ileri sürülmüştür.⁴³⁰ Trakya Olayları bazı kaynaklarda Çarlık Rusyası'nda gerçekleşen ve Yahudi soykırımı anlamına gelen *pogrom* kelimesi ile karşılık bulmuşsa da bir kıyım ya da katliam söz konusu değildir.⁴³¹ Dolayısıyla bu yöndeki savlar kasıtlıdır. Ancak göç edenlerin sayısı İnönü'nün azımsadığı kadar 100 kişi ile sınırlı da değildir.⁴³²

Trakya Olayları'nın ardından birçok Yahudi, o zamana kadar görülmemiş derecede Siyonizm'e yönelmiş ve Filistin'e gitmek dışında çareleri olmadığını düşünmeye başlamıştır.⁴³³ Olaylardan sonra Yahudiler arasında tedirginlik artmıştı. Yahudiler, gayrimenkullerini değerlerinin çok altında fiyatlarla satıp bölgeden ayrılmaya çalışırken hükümetin Yahudi vatandaşların mağduriyetine engel olmak adına Türklere satış yapılmasını yasaklaması, yeni mağduriyetlere yol açmıştır. Yasal kanallardan satış yapamayan Yahudiler, bu sefer yasa dışı yollara başvurarak mallarının değerinin çok daha altında fiyatlarla elden çıkarmaya razı olmuşlardır.⁴³⁴

Sonuç olarak Orhun ve Milli İnkılâp dergilerindeki Nazi antisemitizmine paralel antisemit yayınlar, Yahudi tüccarların sermayeyi ellerinde bulundurmalarının yerli esnafı rahatsız etmesi, İskân Kanunu, Yahudilerin beklenen düzeyde Türkleşmemesi, halkın diline pelesenk olmuş *İğneli Fıçı* hikâyeleri ve beliren İtalya tehlikesi karşısında Trakya bölgesinde askeri istihkâm oluşturma düşüncesi olayların gelişmesini tetiklemiştir. Bunları birbirinden

---

⁴²⁷ Besalel, a.g.e.74

⁴²⁸ Koç, a.g.m.12.

⁴²⁹ Bali, 2013a, .200.

⁴³⁰ Bali, 2013a, 177.

⁴³¹ Bali, 2013a, 34-35.

⁴³² Guttstadt, a.g.e.142.

⁴³³ Şimşek, a.g.m. 2009, 138.

⁴³⁴ Örtlek, M. (2014). Türkiye'de Etnik Azınlıklara Yönelik Yaklaşımlar, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, No 2, Issn: 2146-0817, 18.

bağımsız olarak düşünmek doğru olmadığı gibi içlerinden herhangi biri Trakya Olayları'nın boyutunu açıklamada tek başına yeterli değildir.⁴³⁵

Bir devletin tehdit algıladığında sınır hattında daha sıkı güvenlik önlemi alması tabiidir. Bu nedenle Trakya Olayları'nın yükünü hükümete yıkmak dönemin şartlarını bilmemekten ileri gelen aceleci bir yaklaşımdır. Ayrıca hükümet yetkililerinin olayları engellemek için girişimde buldukları da açıktır. Fakat hadiselerin başka şehirlere sirayet etmemesi ve ciddi boyutlara ulaşmasını önlemek için müdahalede geç kalınmıştır. Bugün, dönemin yetkililerinin olayların sorumlusu olarak tutulmasındaki en haklı gerekçe bir bakıma bu gecikme olmalıdır.

Mişon Ventura'nın ifadelerine göre Trakya Olayları sistemli bir antisemit politikanın ürünü olmayıp bazı vatandaşların kural dışı davranışları sonucu ortaya çıkmıştır. Ventura Türk tarihinde antisemitizmin olmadığı vurgusu yapmıştır.⁴³⁶ Olayların ardından Yahudi elitlerinin Türkiye'de Yahudilerin durumlarının gayet iyi olduğu doğrultusundaki anlatımları kendi cemaatlerinin tepkisine neden olmuştur.⁴³⁷ Her zamanki gibi Türk Musevi seçkinleri devletle sürtüşmeye girmekten kaçınmışlardır. Türk Musevi Cemaati'nin başında bir hahambaşının bulunmayışı bu tepkisizliğin nedenleri arasında sayılmıştır. Cemaat Haim Becerano'nun 1931'de ölümünden sonra başsız kalmıştı.⁴³⁸ Cemaat önderlerinin olaylar karşısındaki tutumu Musevi Cemaati'nin pasif tavrı olarak yorumlanmıştır. Bazı Musevi Cemaat mensuplarına göre bu durum, halk arasındaki antisemist kesimi daha da cesaretlendirmiştir.⁴³⁹ Özetle 1934 Trakya Olayları Türk Musevi tarihinde kalıcı izler bırakmış ve o güne dek Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalan Yahudi toplumunun entegrasyon sürecinde bir kırılma noktası olmuştur.

2.4.4. Azınlık Vakıflarının Statüleri

Azınlık vakıfları konusunda iki farklı bakış açısı geliştirilmiştir. Bir kesim tarihi referans olarak bunların faaliyet alanlarını sınırlamak istemiştir. Diğer bir kesim ise serbestlikten taraf

---

⁴³⁵ Bali, 2013a, 135.

⁴³⁶ Barokas, a.g.m. 1987, 98.

⁴³⁷ Bali, 2004a, 27.

⁴³⁸ Bali, 2013a, 345.

⁴³⁹ Bali, 2013a, 99.

olmuştur.⁴⁴⁰ Azınlık vakıfları konusunda doğru olan kuşkusuz kanunlar, hukuk devleti ve insan hakları ilkeleri çerçevesinde bir bakış açısı geliştirmektir.

Vakıflar konusunun bu denli tartışılmasının arka planında; vakıfların, cemaatlerin sürdürülebilirliği açısından maddi kaynak oluşturduğu düşüncesi yatmaktadır. Eğer cemaatlerin maddi kaynakları törpülenirse varlıklarını sürdürme olanakları kısmen engellenmiş olacaktır. Dolayısıyla devlet müdahaleyi şart görmüştür. Osmanlı döneminde padişah fermanı ile kurulmuş olan cemaat vakıflarının tüzel kişilik haline gelerek tapu sahibi olmaları 1912 yılında mümkün olabilmişti. Lozan Antlaşması sayesinde de âdil ve kalıcı bir statü sahibi olmaları sağlanmıştır. Ancak Lozan'ın gereği gibi uygulanmaması, sonrasında cemaat vakıflarına yönelik düzenlemelerde bir dizi değişikliğe gidilmiştir.⁴⁴¹ Vakıflar Kanunu'nun 25. maddesine göre "Vakıflar; vakıf senetlerinde yer almak kaydıyla, amaç veya faaliyetleri doğrultusunda, uluslararası faaliyet ve işbirliğinde bulunabilirler, yurt dışında şube ve temsilcilik açabilirler, üst kuruluşlar kurabilirler ve yurt dışında kurulmuş kuruluşlara üye olabilirler."⁴⁴² Bu ifade de bir başka endişe kaynağı olmuştur. Cemaatin vakıflar aracılığıyla dışarıya açılması denetimini zorlaştıracak bir durumdur.

Osmanlı döneminde azınlıklar vakıf kurabilmiştir. Ancak bu konuda belirli sınırlamalara tabi kalmışlardı. Örneğin kilise kurmak, bunları tamir etmek veya İncil ve Tevrat'ın basım ve dağıtımına yönelik olarak vakıf kurulamazdı.⁴⁴³ Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıflar mütevellileri tarafından yönetilirdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile azınlık vakıfları ile ilgili değişikliğe gidilmiştir. Herkes kanunlar önünde din ve inanç bakımından özgür ve eşit görünse de azınlıkların bir toplum olarak örgütlenmesi ve özerk kurumlara sahip olmaları engellenmiştir.⁴⁴⁴ Cumhuriyetten sonra vakıfların yönetimi 1924 yılına kadar Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'ne devredilmiştir.⁴⁴⁵

Azınlık vakıfları Türkiye'de yaşayan ve Türk yurttaşı olan Ermeni, Yahudi ve Rumlar tarafından Osmanlı hukuk düzeni içinde kurulan Lozan Antlaşması gereğince 2762 sayılı

---

⁴⁴⁰ Korkusuz, M & Ergün, Ö. (2009). Hukuksal Boyutları ile Eski ve Yeni Vakıflar. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12-13 (16-17-18-19), 107.

⁴⁴¹ Mahçupyan, E. (2004, Haziran). Türkiye'de Gayrimüslim Cemaatlerin Sorunları ve Vatandaş Olamama Durumu Üzerine. *TESEV*. 4.

⁴⁴² Vakıflar Kanunu ilgili "Zabıt Ceridesi Devre 5, Cilt 4, Birleşim 34" belge kanununun 33'üncü maddesi ile ilgili değişiklikleri kapsadığından kanun metni için TBMM / Kanunlar/ Kanun Metni alanından erişim sağlanabilir.

⁴⁴³ Korkusuz & Ergün, a.g.m. 111.

⁴⁴⁴ Yeşildal, M. (2006). *Balat'taki Yahudi Kurumlarının Tarihsel Gelişim Süreci*, 20.

⁴⁴⁵ Korkusuz & Ergün, a.g.m. 82-83.

Vakıflar Yasasıyla tüzel kişilik kazandırılan dini ve hayri kurumlardır. Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşması ile şer'î hukuk esaslarına göre kurulan cemaat vakıflarını belirtilen koşullarla koruma ve diğer vakıflarla eşit işleme tabi tutma yükümlülüğünü üstlenmiştir.⁴⁴⁶

Rum, Ermeni, Yahudi toplulukları tarafından kurulan bu vakıflar cemaatlerin dini, kültürel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamıştır.⁴⁴⁷Lozan Barış Antlaşması'nın 41. maddesi; "Türk hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma taahhüt eder." hükmüyle azınlık vakıflarına yasal güvence sağlanmıştır. Aynı maddeye göre; "Hükümet azınlıkların Türkiye'deki mevcut varlıklarına, dini ve hayır kurumlarına her türlü müsadeyi gösterebileceği gibi yenilerinin kurulması konusunda da gerekli kolaylığı göstermekten çekinmeyecektir."⁴⁴⁸

Bugün Türkiye Yahudilerinin başlıca sorunlarından birisi vakıf malı sayılan kurumlarını yaşatmaktır. Osmanlı devrinden kalan Yahudi kurumları bugün sayıları sınırlı kalan bir kesime intikal etmiş, neredeyse hiçbir Yahudi'nin yaşamadığı birçok kentte bu kurumlar sahipsiz kalmıştı.⁴⁴⁹ Vakıf kurumların insiyatifi Yahudilerin ellerindedir. Kullanılmayanların, işlevi kalmayanların devredilemesi ya da satılması konusunda bir yasal düzenleme bulunmamaktadır.⁴⁵⁰ Cumhuriyet sonrasında bu kurumların geleceği, Türk Devleti adına Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kararına bırakılmıştır. Yahudilerin terkettiği yerlerdeki birçok eski mezarlık, havra, okul bugün yok olma tehlikesiyle yüz yüzedir.⁴⁵¹

3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı yasa ile Evkaf Vekâleti kaldırılarak azınlık vakıfları ile ilgili işler, Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. 1935 yılında Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girmesi bunu tamamlayıcı niteliktedir. Bu tarihler arasında vakıflarla ilgili herhangi bir mevzuat yürürlüğe konulamamış, Evkaf Umum Müdürlüğü ve vakıflar bütçe kanunlarına eklenen maddelerle idare edilmiştir.⁴⁵² 1926 yılında kabul olunan Medeni Kanun'da vakıflara ilişkin bazı hükümleryer almaktadır. Kanunun 101/4 maddesi' "*Belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz*" dediği için

⁴⁴⁶ Kanun metni için "TBMM / Kanunlar/ Kanun Metni/ Vakıflar Kanunu" alanına bakınız.

⁴⁴⁷ Korkusuz & Ergün, a.g.m. 82-83.

⁴⁴⁸ Düstur, Tertip 3, C. 5, Lozan Sulh Muahedenamesinin kabulüne dair kanunlar [1] (10 Muharrem 1342 ve 23 Ağustos 1339), 40.

⁴⁴⁹ Levi, a.g.e.160.

⁴⁵⁰ Akkaya, a.g.e.51.

⁴⁵¹ Levi, a.g.e.161.

⁴⁵² Çağatay, M. (2011). Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu, *TBB Dergisi*, 110.

Lozan'da vakıflar ile ilgili hüküm geçerliliğini yitirmiş,⁴⁵³ Türkiye'de cemaatlerin vakıf kurması kesin bir hüküm ile yasaklanmıştır.⁴⁵⁴ Eski vakıfların tüzel kişiliğini düzenlemeye yönelik “*Kanun-u Medeninın Suret’i Meriyeti ve Şekli Tatbiki Hakkındaki Kanun*” Şubat 1926 yılında yürürlüğe girmiştir.⁴⁵⁵ Azınlık vakıflarının lağvedilmesi, Türkleştirmeyi hızlandıracak önemli bir adım olarak görülmüştür. 13 Haziran 1935 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 2762 sayılı *Vakıflar Kanunu* ile azınlık vakıflarının Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne bağlı bir müteveli tarafından idare edilmesi hükme bağlanmıştır.⁴⁵⁶ Bu şekilde bir yandan azınlıkların merkezi yapılanması engellenirken, öte yandan vakıfların mülk edinmesi kısıtlandığından azınlık cemaatlerinin sürdürülebilirliği kalmamış olacaktı.⁴⁵⁷ Türkleştirme lehine olan bu gelişmeler beraberinde bir takım ihlal ve hukuksuzlukları getirmiştir.

Azınlık vakıfları Medeni Kanun öncesinde kurulmuşlardı. Medeni Kanun'un öngördüğü haline ancak 1936 Beyannamesi ile ulaşılmıştı.⁴⁵⁸ Azınlık vakıflarına doğrudan el koyma yöntemi Lozan'a aykırı olacağından, ilk adım olarak cemaatlerce yönetilen vakıfların denetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne bırakılmıştır. Ardından vakıfların mütevellilerce denetlenmesi hükmü konmuştur.⁴⁵⁹ 1936 Beyannamesi Yunanistan ile Kıbrıs meselesinin tartışıldığı dönemde Yunanistan’ı köşeye sıkıştırmak için Türkiye’nin gayrimüslimlerden vakıfnameleri istemesiyle yeniden gündeme gelmiştir. Gayrimüslimlerin vakıf mallarının listesi olan vakfiyeye göre 1936’dan sonra elde edilen tüm taşınmazlara devlet el koymuştur. Çünkü bu mallar 1936 Beyannamesi’nde yer almamıştır. Sadece 1936 yılı esas alınarak taşınmazların kabuledilmesine itirazlar yapılmışsa da devlet bu mallara el koymayı 2003 tarihine kadar sürdürmüştür.⁴⁶⁰ Türkiye’de 161 gayrimüslim vakfı vardır. Bunlardan 18’i Yahudi vakfidir.⁴⁶¹ Aslında vakıf beyannamesi istenmesinin temel amacı şeriatçılığın ekonomik bel kemiğinin kırılmak istenmesidir. Yani asıl hedef dinsel – irticai

⁴⁵³Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 140.

⁴⁵⁴ Kanun metni için “*TBMM / Kanunlar/ Kanun Metni/ Vakıflar Kanunu*” alanına bakınız. (12-15.)

⁴⁵⁵ Korkusuz & Ergün, a.g.m.109.

⁴⁵⁶ Kanun metni için “*TBMM / Kanunlar/ Kanun Metni/ Vakıflar Kanunu*” alanına bakınız. 91, 519.

⁴⁵⁷ Bali, 2013a, 78.

⁴⁵⁸ 1935 yılında çıkan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu’nun ardından 1936’da Vakıflar İdaresi gayrimüslim azınlık vakıflarından mal ve mülklerine ilişkin beyanname istemişti. Bu liste vakıfların ellerindeki mülklerin, herhangi bir kıstasa veya formel ölçüte tabi olmayan basit bir listesinden ibaretti. Ne var ki 1974’de vakıflar idaresi hukuk genel kurulu’nun tefsir kararıyla, 1936 Beyannameleri bir vakıfname olarak telakki edildiler. Böylece 1936 yılından sonra edinilmiş olduğu için beyannamelerde yer almayan mülkler hakkında iptal davaları açıldı ve söz konusu mülklere ya devlet tarafından el konuldu ya da eski sahiplere bedelsiz olarak iade yolu açıldı. İdarenin dayandığı mantık 36 Beyannamelerinde *mülk edinme hakkının* olmamasıydı. Bkz: Mahçupyan, a.g.m.4.

⁴⁵⁹ Kaptan, a.g.e.171.

⁴⁶⁰ Oran, B. (2004). Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi. *İstanbul Rumları-Bugün ve Yarın*.114.

⁴⁶¹ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 131

yapılanmalardır. Vakıf adı altında açılan yerlerin dini propaganda yuvası haline geldiği düşünülürse bu uygun bir bakış açısıdır. Atatürk'ün sağlığının giderek bozulması üzerine yeni beyannamelerin düzenlenmesi mümkün olmamıştır.⁴⁶² 1936 Beyannamesi Yahudilerin faaliyet alanlarını daraltmıştır. 1936 Beyannamesi her vakfın bir mütevellî tarafından yönetilmesini öngörerek, azınlık toplumunun tek bir yönetim heyetine sahip olmasını engellemiştir.⁴⁶³ Bu kısıtlamanın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 33.maddesiyle güvenceye alınmış örgütlenme özgürlüğünün ve Lozan Antlaşması'nın 40. maddesinde sözü edilen kendi kurumlarını kurma, yönetme, denetleme haklarının ihlalidir.⁴⁶⁴ Osmanlı döneminde cemaatlerin tam bir serbestî ile hareket etmesi o dönemde devlet için bir sorun olduğundan, cemaatlerin bu şekilde frenlenmeye çalışılması, devletin yeni dönem politikalarıyla uyumlu olmuştur. Nitekim devletin, vakıfların denetlenmesini sağlamak ve o ana kadar fiilen tasarruf altında tuttukları ancak kayıt altına alınamayan tüm mal varlıklarının tespit edilmesi için onlardan vakfiyelerini istemesinin amacı budur.⁴⁶⁵ Ancak azınlık vakıflarının kuruluşunu belgeleyecek vakfiyeleri⁴⁶⁶ olmayıp bunlar Osmanlı zamanında birer padişah fermanı ile kurulmuştu.⁴⁶⁷ Bununla birlikte azınlık vakıfları mülhak vakıf statüsünde kabul edilerek, azınlıkların dini, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayan bu vakıfların 1936'da verdikleri beyannameler onların vakfiyeleri olarak kabul edilmiştir. Bu vakfiyelerde daha sonra mal edinebileceklerine dair bir hüküm bulunmadığından azınlık vakıfları 1936'da beyan ettikleri dışında herhangi bir yolla mal sahibi olamazlardı.⁴⁶⁸ Beyanname bağlamında Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1936'da alınan beyannameleri bu vakıfların vakfiyesi sayacağını bildirmiş olduğundan, devlet, vakıfların 1936'dan sonra herhangi bir yolla edindikleri taşınmazlara 1936 mal beyannamesinde kayıtlı olmadıkları gerekçesiyle el koymuştur.⁴⁶⁹

DP döneminde azınlık vakıflarına yönelik olarak Lozan Barış Antlaşması'ndaki hükümlere uygun politikalar izlenmiştir.⁴⁷⁰ Yahudi asıllı DP İstanbul Milletvekili Salamon Adato azınlık vakıflarına ilişkin bir kanunteklifi sunmuştur. Teklifin kabul edilmesiyle azınlık

⁴⁶² Oran, B. (2002). Cemaat Vakıfları Bugünkü Sorunları ve Çözüm Önerileri, 1936 Beyannamesi. *İstanbul Barosu/ İnsan Hakları Merkezi Azınlık Hakları Çalışma Grubu*, 22.

⁴⁶³ Besalel, a.g.e.77.

⁴⁶⁴ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 140.

⁴⁶⁵ Çağatay, a.g.m. 2011, 128.

⁴⁶⁶ Vakıf senedinde vakfın adı, amacı, bu amaca özgülenen mal ve haklar, vakfın örgütlenme ve yönetim şekli ile yerleşim yeri gösterilir. Türk Medeni Kanunu TBMM / Kanunlar/ Kanun Meetni bölümüne bakınız. (106.)

⁴⁶⁷ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 138.

⁴⁶⁸ Kaptan, a.g.e.171-172.

⁴⁶⁹ Aktoprak, E. (2010). Bir "Kurucu Öteki" Olarak: Türkiye'de Gayrimüslimler. *İnsan Hakları Merkezi, İnsan Hakları Çalışma Metinleri: XVI*, 41-42.

⁴⁷⁰ Akkaya, a.g.e.53.

cemaatlerine ait vakıfların gelirlerinden yüzde beş kontrol hakkı kesilmesi ile vakıfları idare edecek mütevellilerin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tayin edilmesi hükümleri iptal edilmiştir. Azınlık vakıflarına müteveli seçimi tekrarcemaat yönetimine bırakılmıştır.⁴⁷¹ DP liderlerinin Ermeni ve Musevi Cemaati'ne 1950 ve 1953 yıllarında merkezi cemaat meclislerini seçme ve birleştirme iznini vermesi, gayrimüslimleri cemaat kurumlarının faaliyetlerini daha geniş bir alanda gerçekleştirebilecekleri yönünde umutlandırmıştı. Fakat DP yöneticileri 1953 yazından itibaren gayrimüslim cemaatlerle işbirliğine son vererek danışma meclislerinde yeniden seçim yapılmasına izin vermemişlerdir.⁴⁷²

1970'lerden itibaren 1936 Beynamesidayanak gösterilerek azınlık vatandaşlarının taşınmazlarına bedelsizolarak el konulmuştur. Bu konudaki Yargıtay kararlarında azınlıklarayabancımuamelesi yapıldığı görülmektedir.⁴⁷³ Türklerin vakıf kurması için sadece Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne başvurmaları yeterli olurken, azınlıkların talebinin Bakanlar Kurulu onayından geçmesi gerekmektedir.⁴⁷⁴ Bu tür uygulamalar, azınlıkların eşit birer Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oldukları anlayışının henüz yerleşmediğini göstermektedir. Bu görüşün aksine Türkiye Cumhuriyeti'nin zaman zaman azınlık kurumlarına gerekli ekonomik desteği verdiğine ilişkin bilgilere de ulaşmaktayız. Akkaya, Musevi Hastanesi'nin yapımı sırasında devletin 40.000 liralık yardım yaptığını belirtmiştir.⁴⁷⁵

2002 tarihinden beri Vakıflar Yasası üç kere değiştirilmiştir. Bütün çabalara rağmen şu andaki son durumda bile azınlık vakıflarına ayrımcı muamele yapılmasının önüne geçebilmiş değildir.⁴⁷⁶ TBMM'de 9 Kasım 2006 tarihinde alınan karar ile yabancıların Türkiye'de hukuki ve fiili mütakabiliyet esasına göre yeni vakıf kurmalarının önü açılmaya çalışılmıştı.⁴⁷⁷ İlgili yasa 20 Şubat 2008 tarihinde yeni bir Vakıflar Yasası olarak 5737 sayıyla kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.⁴⁷⁸ Yasanın TBMM'de 9 Kasım 2006 tarihinde kabul edilmiş olmasına rağmen yürürlüğe geç girmesinin nedeni, 2006'da Cumhurbaşkanı Sezer tarafından veto edilmesiydi. Cumhurbaşkanı Sezer veto gerekçesinde yeni yasa

---

⁴⁷¹ Akkaya, a.g.e, 38.

⁴⁷² Güven, a.g.e.131.

⁴⁷³ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beynamesi, 93.

⁴⁷⁴ Oran, a.g.m. 115.

⁴⁷⁵ Akkaya, a.g.e.52.

⁴⁷⁶ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beynamesi, 138.

⁴⁷⁷ Kanun metni için ilgili alana bakınız. "TBMM / Kanunlar/ Kanun Metni/Vakıflar Kanunu (Devre 22), 1.

⁴⁷⁸ Kanun metni için ilgili alana bakınız. "TBMM / Kanunlar/ Kanun Metni Vakıflar Kanunu (Devre 23), 454-495.

tasarıyla azınlık vakıflarının Lozan'da olmayan ekonomik ve siyasi güç elde edeceğini savunmuştur.⁴⁷⁹ AKP yönetimi ise bu konuda Sezer'in duyarlılığını paylaşmamıştır.

Azınlık vakıflarının Avrupa Birliği süreci ile gündeme gelmesi azınlıkların uluslararası arenada destek bulacağı düşüncesini kuvvetlendirmiş, bu ise Türkiye'yi endişelendirmiştir. Çünkü azınlık vakıflarının gayrimenkul edinmeleri ve dış ilişkilerinin serbest bırakılmasının Türkiye'nin toprak bütünlüğünü zedeleyeceği kaygısıyla hareket edilmektedir. Azınlık vakıflarına taşınmaz mal edinmeleri hakkı bir ayrıcalık olarak nitelendirilebilir. Ancak bu ayrıcalığın temelini, Lozan Antlaşması'na ve 1935 yılında çıkarılan Vakıflar Kanunu'na dayandığı hatırlanmalıdır. Azınlıklara vakıf kurma ve faaliyet yürütme hususunda Türk vatandaşları ile eşit konumda olma hakları Lozan antlaşması ile güvence altına alınmıştır. Ancak kurulacak vakıfların Türkiye Cumhuriyeti'nin aleyhine faaliyet yürütmemesi koşulu öne sürülmüştür.

Türkiye'nin cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmeleri konusundaki eksiklikleri 2002, 2003 ve 2008 yıllarında yapılan yasal düzenlemelerle gidermeye çalışması dış dünyada önemli birer adım olarak değerlendirilmiştir. Bugün cemaat vakıfları ile diğer vakıflar arasında taşınmaz mal edinmeleri noktasında mevzuatta her hangi bir farklılık kalmamıştır.⁴⁸⁰ Buna karşın uygulamada gayrimüslim vakıflarına ayrımcı muamele yapılmasının önüne geçilememiştir.⁴⁸¹ Son durumda çıkarılan yeni yasa, birtakım düzeltme ve açılım sinyalleri verse de pratikte pek geçerliliği yoktur. Türkiye'nin AB uyum süreci çerçevesindeki atılımları görünüşte kalmıştır. Geri attığı bir takım adımlardan eski uygulamalara dönmek için uygun bir altyapı arayışında olduğu görülür. Vakıfların iadesine ilişkin başvuru davalarında Danıştay'ın Kasım 2003'e kadar yapılmış olan toplam 1532 iade başvurusunun hepsini vakfın ilk sahibinin kimliği ve eksik belge gibi gerekçelerle reddetmesi bu fikre dayanak oluşturmaktadır.⁴⁸²

2.4.5. Musevi Okulları Meselesi

Tanzimat döneminde açılan karma okullar ile Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki farklılıklar giderilmeye çalışılmıştır. 1827'de kurulan Mekteb-i Tıbbiye, Osmanlı Devleti'nde bu amaca yönelik hizmet veren ilk örnek olmuştur. Ancak gayrimüslimlerin

⁴⁷⁹ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 138.

⁴⁸⁰ Çağatay, a.g.m. 131-144.

⁴⁸¹ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 138.

⁴⁸² Mahçupyan, a.g.m.6.

Müslüman devlet okullarında eğitim görmeleri Mekteb-i Tıbbiye'deki bu uygulama dışında uzun bir süre askıya alınmıştır. Mekteb-i Sultani'nin (Galatasaray Lisesi) açıldığı 1868 yılına kadar karma okullar konusunda başka ilerleme görülmemiştir. O tarihlerde memur olmanın ön koşulu Türkçe bilmektir. Bu durum 1868'den itibaren karma okulları gayrimüslimler için cazibe merkezi haline getirmiştir. Fakat Yahudilerin tercihleri çoğunlukta Mekteb-i Tıbbiye yönünde olmuştur. Gayrimüslimlere ilk kucak açan karma okul olma ve tıp alanındaki itibarlarını yeniden kazanma arzuları bu eğilimlerinin başlıca nedenleri arasındadır. Karma okullara gösterilen ilgi yine de beklenen düzeyde olmamıştır. 1894'te bütün gayrimüslim okullarında Türkçe konuşma zorunluluğu, 1908'de ise Türkçe'nin yanı sıra Türkiye Tarihi ve Türkiye Coğrafyası gibi derslerinin Türk öğretmenlerce okutulması kararı alınmıştır.⁴⁸³

Karma okullara alternatif olarak gayrimüslimlerin çocuklarını gönderdiği azınlık veya yabancı okullar vardı. Musevi Cemaati'nin en önemli eğitim merkezleri Alliance Okulları'ydı. Fransız İhtilali sonrası başlayan ve Haskala olarak tanımlanan Yahudi aydınlanması tüm Yahudi toplumları için bir yenileşme ve özgürleşme sürecini içermiştir. Bu amaçla Alliance Israélite Universelle (AIU – Evrensel Yahudi Birliği)'nin kurulması atılan ilk önemli adım olmuştur. Alliance Israelite Universelle Cemiyeti, Yahudilerin birçok alanda karşılaştıkları ayrımcılığa karşı onları korumak için 1860 yılında Paris'te Yahudi zenginler tarafından kurulmuştur.⁴⁸⁴ Alliance Israelite Universelle cemiyetinin asıl hedefi Doğu Yahudileriydi. Dünyanın birçok bölgesinde faaliyet yürüten Alliance Israélite Universelle'nin asıl çalışma sahası ise Osmanlı toprakları olmuştur. Osmanlı Devleti'nin giderek zayıflaması cemiyetin kolay hareket etmesine olanak sağlamıştır. 1865 yılından itibaren Osmanlı'da okul açmaya başlayan kurum Abdülhamit döneminde faaliyetlerine hız vermiş ve 19. yüzyılın sonuna geldiğinde 150'den fazla okul açmayı başarmıştır.⁴⁸⁵ Bunların akademik kadrosunu ve yetiştirdiği öğrenci kapasitesi düşünüldüğünde Osmanlı Devleti'ndeki etkinliği anlaşılır. Modern bir anlayışla eğitime başlayan bu okullar, geleneksel cemaat mekteplerini etkilemiş ve başka okulların açılmasına öncülük etmiştir.⁴⁸⁶ Alliance Okulları modern-gelenekçi tartışmasını başlatmış ve bütün Yahudi semtlerinde modern müfredata hâkim bu okullar 1870'lerin başından itibaren devletteki yerini

⁴⁸³ Kılıç, a.g.m.136-137-141.

⁴⁸⁴ Gülerüz, a.g.e. 2012, 168.

⁴⁸⁵ Kuran, N. (2009). "Haskala'nın Yahudi Eğitimine Etkisi: Alliance Israelite Universelle ve Toplumsal Dönüşüm "İstanbul AIU Okulları Örneği ile", Milel ve Nihal İnanç". *Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:6, S. 2, 326.

⁴⁸⁶ Somel, S. A. (2014, Nisan). "Gayrimüslim Okulları Nasıl 'Azınlık Okulu' Oldu?". *Tarih Vakfı*,75.

almışlardır. Okul müfredatlarında Din Bilgisi, Tevrat Kaynaklı Tarih, İbranice (okuma, yazma, çeviri), Fransızca, Aritmetik, Coğrafya, Tarih, Fen Bilimleri, Fransız Hattatlığı, Müzik ve Yahudi Tarihi gibi dersler yer almıştır.⁴⁸⁷ Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerinde açılan Alliance Okulları'nın eğitim dili Fransızca'dır. Ancak Osmanlı topraklarında bir okulun eğitim dilinin Türkçe yerine Fransızca olması, bu okulları sıkı eleştirilere maruz bırakmıştır. Nitekim II. Abdülhamit döneminde gayrimüslim okullarında Osmanlı Türkçesi'nin öğretilmesi yönünde bir baskı oluşturulmuştur. 1894'ten itibaren Alliance okullarına maaşları Maarif Nezareti tarafından karşılanmak kaydıyla Osmanlıca hocaları atanmaya başlanmıştır. 1897'de Alliance okullarında Türkçe'nin ağırlığı arttırılmıştır. Öte yandan Alliance Okulları Osmanlı Türkçesi'ne olumlu bakmışlardır; çünkü Türkçe bilmek memuriyete hak kazanmak olanağını sağlıyordu.⁴⁸⁸ Bunlardan başka 1897'de açılan Kuzguncuk Haham Okulu gelirsizlik nedeniyle kısa ömürlü olmuştur. Ancak okulda Tevrat, Talmud, Tefsir derslerinin Türkçe olmasının yanısıra Türkçe, Türkiye Tarihi, Türkiye Coğrafyası dersleri de okutulmuştur. Türkleşme yolunda Yahudilerçocuklarının Türkçe konuşmasını desteklemişlerdir. Türkçe öğretimini desteklemek amacıyla hükümet de öğretmen maaşlarını ödeme yoluna gitmiştir.⁴⁸⁹

Azınlık okulları Türkiye'de hukuken azınlık olarak tanım altına alınan Rum, Ermeni ve Musevi Cemaati'ne ait okullardır. Bu okullar Lozan Antlaşması'nın 40. ve 41. maddeleri ile güvenceye bağlanmışlardır.⁴⁹⁰ Ayrıca Lozan Barış Antlaşması'nda azınlık okulları ile ilgili şu hüküm yer alıyordu:⁴⁹¹ “Okullar konusunda Türkiye Türk dilinin öğretimi zorunlu kılınmak üzere, aynı durumda bulunan devletlere kabul ettirilmiş özgürlük şartlarını, aynı şartlar altında, kabul etmektedir.”

Osmanlı Devleti'nde işleyişi bakımından Alliance okullarının yabancı okulmu azınlık okulu mu olduğu konusunda bir karmaşa yaşanmıştır.⁴⁹² Bu okullar Paris'teki Merkez Komitesi'ne bağlı olup tüm personel ve ihtiyaçları buradan karşılanmıştır. Her türlü dış etkinin

⁴⁸⁷ Kuran, a.g.m. 327-334.

⁴⁸⁸ Somel, a.g.m.78-84.

⁴⁸⁹ Galanti, a.g.e.173.

⁴⁹⁰ Nasuhbeyoğlu, T. (2007). “Halen Varlığını Devam Ettiren Türkiye'deki Yabancı ve Azınlık Okulları.” İstanbul: 17.

⁴⁹¹ Seha, a.g.e. 162.

⁴⁹² Türkiye'deki yabancı okulların hukuki statüsü konusu Lozan Antlaşması'nda geçmemesine rağmen yabancı eğitim kurumları hakkındaki “30 Ekim 1918'den önce Osmanlı ülkesinde mevcut yabancı okulların imtiyaz ve garantilerinin devam edeceği” güvencesine uyulmuştur. Bu okullar 1992 yılından itibaren Anadolu Liseleristatüsüne getirilerek “Yabancı Özel Okullar” adıyla faaliyetlerini yürütmeye devam etmişlerdir.Bkz.Nasuhbeyoğlu, a.g.m. 1.

güdümünde olan bu kurumlar azınlık statüsünde yer almalarına rağmen işleyiş bakımından birer yabancı okul gibi hareket etmişlerdir.⁴⁹³

3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitim birliği sağlanmış ve bütün eğitim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştı. Böylece özerk eğitim yapılanması sona erdirilmiştir. Kanunda “Türkiye dâhilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâleti'ne merbuttur” denilmiştir.⁴⁹⁴ Kanunun çıkarılmasını takiben Alliance Okulları'nın Alliance İsrailite Cemiyeti ile bağlarını keserek artık Türk eğitim sistemi içinde yer almaları istenmiştir. Bu doğrultuda Fransızca eğitim yerine Türkçe veya İbranice dillerinden birini seçmeleri yönünde baskı oluşturulmuştur. Yahudiler arasında İbranice'nin yaygın olmaması Türkçe'nin avantajlı konuma geçmesini sağlamıştır. Israrlar üzerine ilkokul kademelerinde Türkçe eğitimin başlamasıyla Alliance Okulları'nın Türkiye'deki varlığı sona ermiştir.⁴⁹⁵ Bununla birlikte faaliyette olduğu süre boyunca Alliance İsrailite Universelle (AIU – Evrensel Yahudi Birliği) gerek cemiyet gerekse eğitim kurumları olarak Yahudiler nezdinde sistemli ve başarılı bir politika izlemişlerdir. Nitekim AIU aracılığıyla dağılmış ve geri kalmış Yahudi toplumu bir nebze olsun birlik ve beraberlik düşüncesi içinde olmuştur. Alliance'ın başarısı ve Alliance Okulları'ndan mezun olan birçok kişinin Siyonist harekete katılması, Alliance'ın siyonizmin altyapısını oluşturduğuna dair görüşleri güçlendirmiştir.⁴⁹⁶ Ancak Yahudi aydınları bu tür iddiaların antisemitler tarafından yayıldığını, bu kurumlarda dersten başka hiçbir şey görmediklerini savunmuşlardır. Balkan Savaşı (1912-1913) sırasında AIU Kızlar Okulu'nun son sınıf öğrencilerinin oluşturduğu bir dikiş atölyesi askerlerin iç çamaşırı, gömlek, mintan, yama ve söküük dikimi gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle Alliance Okulları'nın Paris'teki merkezle tüm ilişkileri kesilmiştir. Fransızca'nın eğitim dilinden kaldırılması ile bu okullardaki öğrenci sayısında düşüş yaşanmıştır.⁴⁹⁷ 1920'lerde ve 1930'larda Musevi Cemaati'nin İstanbul'un belli başlı semtlerinde toplam sekiz ilköğretim okulu vardı. Karma eğitimin yapıldığı bu okullara her yıl yaklaşık 1,500 öğrenci kayıt yaptırıyordu. Beyoğlu Musevi Lisesi ve bir ortaokul cemaatin ayrıca desteklediği okullar arasındaydı.⁴⁹⁸ Bunların dışında 1914–1915 eğitim yılında Midraşa Yavne adıyla kurulan Ulus Özel Musevi Lisesi

---

⁴⁹³ Kuran, a.g.m, 339.

⁴⁹⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2. Cilt 7. Birleşim 2, 25.*

⁴⁹⁵ Somel, a.g.m. 90.

⁴⁹⁶ Kuran, a.g.m, 341.

⁴⁹⁷ Palti, C. (2017, 5 Ocak). Mozağin Kayıp Parçası: Trakya Yahudileri (8/15) <http://www.avlaremaz.com/2017/01/05/mozaigin-kayip-parcasi-trakya-yahudileri-815/> sitesinden erişilmiştir.

⁴⁹⁸ Stanford, 2008, 403

bugün Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel azınlık okulu statüsünde eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir.⁴⁹⁹

2.4.6. Hahambaşılık Seçimi Meselesi

Osmanlı Yahudilerinde din merkezli bir yönetim anlayışı egemendi. Cemaat yönetiminde din adamları etkindi ve başlarında haham bulunuyordu. Kelime anlamı olarak haham *hikmet sahibi ve bilge kişi* demektir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden günümüze kadar 33 hahambaşı görev almıştır.⁵⁰⁰ Tanzimat öncesinde Yahudiler ancak yerel düzeyde örgütlenebilmişlerdi. Bu yüzden de diğer gayrimüslim unsurlar gibi merkezi bir yönetime sahip olmakta gecikmişlerdi.⁵⁰¹ Bu noktada hahambaşılar cemaatin birlik ve düzenini sağlamada aracı rol üstlenmişlerdi. 19. yüzyılda imparatorlukta birbirinden bağımsız hahambaşılar bulunmuştur. İmparatorluğun farklı yerlerinde türeyen hahambaşılar arasında herhangi bir birlik olmamıştır. İstanbul Hahambaşısı ise hukuken olmasa da imparatorluğun başkentinde olmasından kaynaklı ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur.⁵⁰² Hahambaşılık mücadelesi Sefaradlar-Aşkenazlar mücadelesine dayanmıştır. İzmir hahambaşıları arasında II. Mahmut döneminde yapılan reformları destekleme hususunda çıkan ihtilaflar, padişahın 1835 yılında Osmanlı Hahambaşılığı müessesini tanınması ile geçici bir çözüme kavuşmuştur.⁵⁰³ Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatıda onları bir Hahambaşılık çatısı altında toplanmaya zorlamıştır.⁵⁰⁴

Hahambaşılık kurumunun resmen tanınmasına ve 1864'te bir Hahamhane Nizamnamesi yayınlanmasına rağmen Osmanlı Yahudilerinin bu nizamnameye uygun olarak ilk hahambaşısını seçmeleri ancak 1909 yılında mümkün olabilmiştir.⁵⁰⁵ Hahambaşılık Nizamnamesi, Hahambaşılığın ana hatlarını belirlemiştir. Hahambaşı olabilmenin şartları, görevleri, seçimi, istifa ve azli gibi tüm hususlar nizamnamede açıkça belirtilmiştir.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹ Nasuhbeyoğlu, a.g.m.13.

⁵⁰⁰ Hahamların adları ve yönetimde oldukları dönemle ilgili daha detaylı bilgi için bakınız; Şakir, Z.(2011). *TürkiyeYahudileri*, 42-43.

⁵⁰¹ Eroğlu, a.g.e, 158.

⁵⁰² Barokas, a.g.m. 1987, 101.

⁵⁰³ Arslan, H.(18-19 Şubat 2012).Tarih Boyunca İzmir Yahudileri: Yedi Kiliseler, Sürgün, Cemaatleşme Süreci ve Modern Durum'. *Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII*,Ankara:Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum), 200.

⁵⁰⁴ Güler, a.g.e.178.

⁵⁰⁵ Güler, a.g.e.181.

⁵⁰⁶ Barokas, a.g.m.101.

Milli Mücadele döneminde Musevi Cemaati'nin başında iki hahambaşı görev yapmıştır. Hayim Nahum Efendi 24 Ocak 1909 tarihinden istifasının kabul edildiği 24 Nisan 1920 tarihine kadar hahambaşılık görevini yerine getirmiştir. Nahum Efendi'nin istifasından sonra Hayim Becerano Efendi 3 Ağustos 1931'e kadar bu görevi vekâleten üstlenmiştir.⁵⁰⁷

Osmanlı döneminde hahambaşı olan Hayim Nahum Paris'teki eğitim yılları sırasında Jön Türklerle ilişkilerini geliştirmişti.⁵⁰⁸ Nahum Efendi'nin çabalarıyla 1908'de Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilen bütün Yahudi milletvekilleri, İttihat ve Terakki Partisi'nden parlamentoya girmişti. Ayrıca Batı Yahudilerini Osmanlı Devleti lehine çevirme yönünde Avrupa'daki önemli Siyonist liderlerle görüşmelerde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında 30 Ekim 1918'de Mondros Antlaşması'nın ağır şartlar altında imzalamak zorunda kalınması üzerine İttihatçı liderler yurdu terk etmişler, İttihat ve Terakki yönetiminin desteği ile ilerleyen Nahum Efendi de zor durumda kalmıştı.⁵⁰⁹ Ateşkesten kısa bir süre sonra Hayim Nahum, Wilson'un prensipleri çerçevesinde imparatorluk adına başarı odaklı bir antlaşma koparmak için görevlendirilmişti.⁵¹⁰ Hayim Nahum Efendi, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü isteyen demeç ve çalışmalarından dolayı 13 Temmuz 1919'da birinci dereceden Osmanlı nişanı ile ödüllendirilmişti.⁵¹¹ Milli Mücadele hareketine başından beri destek vermiş, bu doğrultuda Osmanlı Devleti adına birçok diplomatik girişimde bulunmuştu. Paris'e giderek Avrupa'da Ankara hükümeti için kamuoyu oluşturmaya çalışmıştı.⁵¹² Nahum Efendi, Milli Mücadele ve Ankara hükümeti yanlısı tutumunu Lozan Konferansı'nda da sürdürmüştür. Kendisi, konferansa giden Türk delegasyonu içinde danışman olarak yer almıştı.⁵¹³

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Musevi Cemaati'nin başında bir hahambaşı yoktu. Ribî Hayim Nahum 1921 yılında istifa edince, görevi vekâleten Ribî Becerano üstlenmişti. Hayim Becerano, beyanlarında Türkiye'de bir azınlık meselesinin olmadığı mesajını vermiştir. Üstelik bu konuda Yahudilerin diğer gayrimüslimler gibi bir tutum içerisine girmemeleri için onlarasürekli uyarıda bulunmuştur.⁵¹⁴ Hahambaşı Hayim Becerano, Türkleri İstanbul'dan ve Anadolu'nun büyük bir bölümünden atmak için Yahudilerden destek bekleyen Hıristiyan azınlıkların isteklerini geri çevirmiştir. Bu tutumuyla Türk Yahudi

---

⁵⁰⁷ Tüfekçi, a.g.t.2009,10.

⁵⁰⁸ Güler, a.g.e.182.

⁵⁰⁹ Güler, a.g.e.191-193.

⁵¹⁰ Stanford, (2008). *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, Meriç Sobutay (çev), İstanbul: Kapı Yayınları, 389.

⁵¹¹ Tüfekçi, a.g.t. 45.

⁵¹² Yetkin, a.g.e.186.

⁵¹³ Güler, a.g.e.196.

⁵¹⁴ Yetkin, a.g.e.189.

halkını Cumhuriyet dönemine taşımayı başarmıştır.⁵¹⁵ Ülke genelinde Yahudilerin hahambaşılarının çizdiği yolu izlemeleri bakımından Mütareke ve Milli Mücadele yıllarında hahambaşılarının Türk yanlısı tutumu oldukça önemli olmuştur.⁵¹⁶ Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulması konusuna gelince, iki hahambaşının düşünceleri bu noktada ayrılmıştır. Nahum Efendi Osmanlı Devleti himayesi altında bir Yahudi devletine daha sıcak bakmıştır. Siyonistler Cemiyet-i Akvam himayesinde bir devlet istediklerinden Hayim Nahum’un görüşleri Siyonist düşüncelere uzaktır.⁵¹⁷ Hayim Becerano ise barış içinde yaşayan Türkiye Musevilerinin Filistin’de kurulacak devlete göç etmeye ihtiyaçları olmadığını fakat dünyanın pek çok yerinde sıkıntı içinde yaşayan Museviler için bir yurt bulunması gerektiğini savunmuştur.⁵¹⁸

Lozan görüşmeleri sırasında Atatürk’ün hahamhaneleri kapatma girişimi olduğu iddia edilmiştir. İddiaya göre bu girişim başarısızlıkla sonuçlanınca hahambaşı yalnızca dini yetkiler ile sınırlandırılmıştır.⁵¹⁹ 1939 yılında Hahambaşılık cemaat üyelerine yazışmaların Türkçe yapılması gerektiğini bildirerek Türkleştirme politikaları çerçevesinde önemli bir adım daha atmıştır.⁵²⁰ Hayim Becerano’nun 1931’de ölmesinden sonra uzun süre başsız kalan Türkiye Yahudilerinin yeni bir hahambaşı seçimi ancak 25 Ocak 1953’te Salamon Adato’nun gayretiyle mümkün olmuştur.⁵²¹ Böylece 32 yıl aradan sonra Türk Musevi Cemaati yeni bir başhahamakavuşmuştur. Hahambaşılık sorununun çözülmesiyle Musevi Cemaati DP’ye biraz daha yakınlaşmıştır.⁵²² Yeniden hahambaşılık seçimlerinin yapılabilmesi, Yahudi kimliğinin sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir.⁵²³

2 Mayıs 2017’de son Hahambaşı Rav İshak Haleva’nin yedi yıllık görev süresinin dolması ile yeni hahambaşı seçimi gündeme gelmiştir. Hahambaşı seçilme şartları arasında; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak, seçim tarihi itibarıyla 40 yaşını doldurmuş olmak, devlet ve toplum nezdinde itibar sahibi olmak, Musevi dininin kurallarına ve geleneklerine uygun şekilde din adamı olmak, belgelerle ispat kaydıyla dini kurallar, gelenekler ve ibadet hakkında derin bilgi sahibi olmak, görevin gerektirdiği ahlak ve seciyeye sahip olmak gibi

⁵¹⁵ Stanford, a.g.e.393

⁵¹⁶ Tüfekçi, a.g.t.110.

⁵¹⁷ Tüfekçi, a.g.m.10.

⁵¹⁸ Tüfekçi, a.g.m.28.

⁵¹⁹ Süslü, a.g.m. 143-144.

⁵²⁰ Bali, 2000, 382-383.

⁵²¹ BCA, Fon Kodu: 030. 01.133. 866. 5

⁵²² Akkaya, 2011, 77-78.

⁵²³ Yıldız, 2015, 270.

ilkeler yer almaktadır.⁵²⁴ Türk Musevileri hahambaşılık seçiminin *Türkiye Musevileri Hahambaşısı Seçim Usul ve Esaslarına İlişkin Düzenleme* çerçevesinde yapılması planlanmıştır. 14 Mayıs 2017 tarihinde yapılan hahambaşı seçimlerinde tek aday yine Rav İsak Haleva olmuştur. Belirtilen süre içerisinde başka bir aday başvurmadığı için Rav İsak Haleva 2755 oyun 2701'ini alarak Türk Musevi Cemaati'nin yeni hahambaşısı olmuştur.⁵²⁵

2.4.7. Varlık Vergisi

Varlık Vergisi uygulandığı tarihten itibaren Tek Parti dönemini eleştirenlerin sıkça kullandığı argümanlardan biri olmuştur. Varlık Vergisi hem ortaya çıkış hem de uygulanış biçimi nedeniyle zaman eleştiri konusu olmuştur. Vergi, kimilerine göre ırkçı politikaların ürünü iken kimilerine göre dönemin şartlarının getirdiği yerinde bir uygulama olmuştur. Varlık Vergisi yorumlanırken onu savunanlarca verginin azınlıklar üzerindeki etkisi azımsanmış, azınlıkların vergiye karşı itirazları yok sayılmış, öte yandan vergiyi eleştirenlerse dönemin Türkiye'sinin içinde bulunduğu seferberlik koşullarının gözardı etmek gibi bir dizi hataya düşmüşlerdir.

Uzun yıllar süren mücadeleler sonrası kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik anlamda bağımsız olabilmesi, ancak uzun vadede gerçekleşecek bir hedefti. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ülke ekonomisi büyük ölçüde azınlıkların denetimindeydi. 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde ekonomide liberal bir politika izlenmesi için Misak-ı İktisadi Kararları alınmıştı. Bu doğrultuda devlet 1923 ile 1933 yılları arasında, ekonomik teşebbüslerin içerisinde çok fazla yer almamıştır.⁵²⁶ Fakat daha iktisadi hedefler gerçekleştirilememişken 1929 yılında ekonomik bunalım patlak vermişti. Bunun üzerine Türkiye, 1930'lu yıllarda uyguladığı devletçi politikalar ve *Birinci Sanayi Planı* ile önemli bazı ekonomik başarılar elde etmişti. Ancak 1939 yılına gelindiğinde, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte oluşan ortam, iyimser havayı tümüyle değiştirmiştir.⁵²⁷

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı başlarken izlediği temel politika; savaşa dahil olmama, toprak bütünlüğünü koruma, serüvene atılmama ve tarafsızlık gibi ilkelere dayanıyordu.⁵²⁸

⁵²⁴ Avlaremöz (2017, 2 Mayıs). Türkiyeli Yahudiler Hahambaşısı'nı seçiyor.

⁵²⁵ Avlaremöz (2017, 15 Mayıs). Tek Aday İsak Haleva Hahambaşı.

⁵²⁶ Dokuyan, S. (2014). "Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 24.

⁵²⁷ Öztürk, İ. M. (2013). "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi". *Ankara Üniversitesi Dergiler Veri Tabanı*, Cilt: 32 S. 54, 136.

⁵²⁸ Kayra, Cahit. (2011). "Savaş Türkiye Varlık Vergisi". İstanbul; Tarihçi Kitabevi, 27.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen, savaş ekonomisi şartları içinde bulunmuştur. Çünkü Türkiye her ne kadar savaş dışı kalmayı başarmışsa da İkinci Dünya Savaşı süresince Almanya ve İngiltere gibi ülkelerin siyasi ekonomik ve askeri baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır.⁵²⁹ Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı yılları Türkiye için hem siyasi hem de ekonomik açıdan son derece sıkıntılı geçmiştir. Her an savaşa girme tehlikesi karşısında yarı seferberlik havasına girilmiş ve dinamik nüfussilah altına alınmıştır. Haliyle ülke bütçesinin büyük bir kısmı askeri giderlere ayrılmıştır. Türkiye yıllar itibariyle bütçe harcamalarının 1940'da %53'ü; 1941 'de % 55'i, 1942'de %54'ü, 1943'de %52'si, 1944'de ise %51'ini milli savunmaya tahsis etmiştir.⁵³⁰ 1939'da 164 milyon lira olan ordu bütçesi, 1943 yılı sonuna kadar 542 milyon liraya ulaşmış ve toplanan vergiler bu giderleri karşılamamıştır.⁵³¹ Devlet masraflarının normal varidatlarla karşılanamamasının sonucu olarak, 1943'te iç ve dış borç toplamı 1.227 milyar liraya ulaşmıştır.⁵³² Bu rakamlar Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik çıkmazı göstermektedir. Milli savunmaya ayrılan meblağlar ülke ekonomisini ciddi bir darboğaza sokmuştur. Askeri harcamalara ilaveten üretimin yapılamaması nedeniyle halkın en temel ihtiyaçları bile karşılanamaz duruma gelmiştir.

İnsanlar henüz Birinci Dünya Savaşı'nın sarsıntılarını atlatamamışken 1929'da baş gösteren ekonomi kriz ve İkinci Dünya Savaşı nedeniyle hemen tüm toplumsal kesimler daha da fakirleştirmiştir.⁵³³ 1941 yılına gelindiğinde ülke gündemini kıtlık, hızlı fiyat artışları ve vurgunculuk meseleleri oluşturmuştu. Bu olumsuzluklar ekonomiyi yeniden yasal bir dengeye oturtma zorunluluğu doğurmuştur. Hükümet Milli Korunma Kanunu, varolan vergileri arttırma, yeni vergiler uygulama gibi tedbirlere başvurmuştur. Milli Korunma Kanunu ile hükümet, olağanüstü hallerde milli ekonomi ve savunma konularında yetkileri eline almıştır. Kanunun temel ilkesi olağanüstü koşullarda ekonomiyi ve sosyal yaşamı düzenlemek olduğundan olağanüstü koşullar ortadan kalktığında uygulama da ortadan kalkacaktır.⁵³⁴ Bu yönüyle Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu'nun dayanak

⁵²⁹ Keser, U.(2012). *1945-1948 Sürecinde Türkiye Kıbrıs -Filistin Ekseninde Yahudiler*. Ankara: Atılım Üniversitesi, 217.

⁵³⁰ Akar, R.(1992). *Varlık Vergisi Kanunu, Tek Parti Rejiminin Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, İstanbul: Belge Yayınları, 1. Baskı, 25.

⁵³¹ Standford, S. S. (2014). *Yahudi Soykırımı ve Türkiye (Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtarılmasında Türkiye'nin Rolü, 1933-1945)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 63.

⁵³² Ökte, a.g.e. 28.

⁵³³ Gabbay, a.g.e.68.

⁵³⁴ Kayra, a.g.e. 39.

noktasını oluşturmuştur.⁵³⁵ Devlet bu dönemde ekmek, kömür ve kira üzerine sınırlama konulması gibi önlemler almıştı.⁵³⁶ Şükrü Saraçoğlu'nun başbakanlığa gelmesiyle Refik Saydam'ın devletçi anlayışına karşılık piyasacı yaklaşım ön plana çıkmaya başlamıştır. Özel sektörle olan soğuk savaşı sürdürmek istemediğini göstermek amacıyla gıda ve tarım ürünleri üzerindeki devlet denetimini en aza indirmiştir. Ancak bu durumdan yararlanan fırsatçılar fiyatları hızla yükseltmiştir.⁵³⁷ Konya'da 30 kuruşa satılan buğdayın değeri İstanbul'da 200 kuruşa kadar ulaşmıştır. Ülkede tam bir *piyasa anarşisi* ortamı hâkim olmuştur. Saraçoğlu'yla yumuşayan denetimler kısa bir süre sonra yerini yeniden ve öncekinden daha sert bir müdahaleci yaklaşıma bırakmıştır. Ülkenin giderek darboğaza girdiği bir dönemde Türkiye Varlık Vergisi'ni gerekli görmüştür. Varlık Vergisi savaş ekonomisinin şartlarından yararlanarak, vurgunculukla, karaborsacılıkla büyük servet sahibi olan kimselerden hiç olmazsa servetlerinin bir kısmının geri alınmasını amaçlamıştı. Yeni gelir kapıları arayan Tek Parti iktidarının rotası savaş döneminde servetlerini büyük oranda katlamış olan sermaye sahiplerine dönük olmuştur.⁵³⁸

Varlık Vergisi ilk kez 1943 yılında gündeme gelmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücelbir konuşmasında köylülere okul inşası için ihtiyaç olunan 400 milyon liranın normal bütçe ile 50 yılda ancak tamamlanacağı, bu parayı bulabilmek için köylüyü mükellef yapmaktan başka çare olmadığını dile getirmiştir. Bunun üzerine dinleyicilerinden birinin “*Bu gayet basit bir iştir; bir Varlık Vergisi çıkararak 400 milyon lirayı bir günde toplarsınız*” demesiyle basında kısa süren bir tartışma başlamıştır.⁵³⁹

TBMM'de bütçe tartışmalarının yaşandığı bir sırada fevkalade kazançların vergilendirilmesi konusunda görüşmeler yapılmıştır. Maliye Bakanlığı harp ve ihtikar dolayısıyla fazla kazançların vergilendirilemediğini ve azınlıkların bu bakımdan büyük servetler elde ettiklerini vurgulamıştır.⁵⁴⁰ Varlık Vergisi'nin başta mecburi bir borç olarak tanzim edilmesi düşünülmüştür. Ancak ecnebilerin buna yanaşmayacakları yönündeki düşünceler üzerine vergiye dönüştürülmüştür. Verginin çıkış noktası, Şükrü Saraçoğlu'nun ekonomide Türkler'e

⁵³⁵ Aksanyar, N.&Biçer, M. (2008). “İkinci Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergi'sinin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları (11 Kasım 1942 – 15 Mart 1944)”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, 379.; Öztürk, a.g.m.142.; Koç, a.g.m. 14.

⁵³⁶ Ökte, a.g.e. 36.

⁵³⁷ Öztürk, a.g.m.144.

⁵³⁸ Savaş finansmanı sorununu çözmek için vergiye başvurmak yeni bir uygulama değildir. Avrupa'nın birçok ülkesinde daha öncesinde bu tür vergilere başvurulmuştu. Mesela Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere gelirlerinin %20'si, Almanya'da % 13'ü ve Fransa'da %16'sını olağanüstü vergilerden karşılamıştı. Bu oran 1941'de Almanya için %50, İngiltere için %36'a ulaşmıştır. Akar, a.g.e. 1992, 19-27.

⁵³⁹ Bali, R. N. (1997a). “Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Tartışmaları”. *Tarih ve Toplum*, 1.

⁵⁴⁰ Akkaya, a.g.e.37.

ağırlık vermek istemesidir. Konu CHP'nin gizli oturumunda gündeme gelmiştir.⁵⁴¹ Varlık Vergisi Kanunu görüşmelerinin azınlık milletvekillerine kapalı bir toplantıda kararlaştırılması Vatan ve Tan gazeteleri tarafından uzun süre eleştirilmiş ve sonrasında bu gazeteler kapatılmıştır.⁵⁴²Varlık Vergisi'nin tüccarlar, emlak ve akar sahipleri ve çiftçiler olmak üzere üç matrah olarak toplanılacağı belirtilmiştir. Harp yıllarında en fazla kazanç sağlayanlar bunlar olduğu için verginin yükü de bunlara yüklenilmiştir.⁵⁴³

İsmet İnönü “*Devletin selameti için büyük fedakârlıklar zaruridir*” gibi söylemlerde bulunarak uygulamanın haklı olduğunu dile getirmiştir.⁵⁴⁴ Varlık Vergisi uygulamasında basın önemli bir araç haline gelmiştir. Konunun gündemde kalması için basın aracılığıyla gereken altyapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Başbakan Saraçoğlu basının desteğini istemek için ülkenin önde gelen gazetelerinin başyazarlarıyla görüşmüştü. Görüşme vasıtasıyla onlardan yayınları aracılığıyla verginin ülkenin yararına olduğu düşüncesinin kamuoyuna benimsetilmesi isteğinde bulunmuştur. Bu direktif doğrultusunda basın tarafından zenginlerin savaş sırasında fedakârlıklar yaparak ekonomiye katkı sağlamaları gerektiği hususunda bir algı yaratılmaya çalışılmıştır.⁵⁴⁵ Kamuoyunu hazırlama çabaları beklenen sona ulaşırken kanun için teknik hazırlıklar başlamıştır. Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmadan önce, Maliye Bakanlığı tarafından İstanbul Defterdarı Faik Ökte'ye bir yazı gönderilmiştir. Bu yazı ile savaş sürecinde fevkalade kazanç elde edenlerin kısa sürede tespit edilmesi ve cetveller oluşturulması istenmiştir. İstanbul Vergi Dairelerinden toplanan bilgilere göre yüksek kazanç temin eden vergi mükellefleri dini ve etnik kökenlerine göre listelere ayrılmıştır.⁵⁴⁶Ankara'ya gönderilen bu cetvellerde şahısların isimleri, adresleri, hangi işle meşgul oldukları, savaş öncesi ve son servet durumları ile ilgili bilgiler yer almıştır. Hazırlanan cetveller içerisindeki isimler öncelikli olarak Müslüman (M) ve gayrimüslim (G) olarak iki gruba ayrılmıştır. Sonraki süreçte bunlara Dönme (D) ve Ecnebi (E) sınıflandırmaları eklenmiştir.⁵⁴⁷ Türk ve Müslüman olduklarını ifade eden Dönmeler, Dönme (D) sınıfında yer almışlardır.⁵⁴⁸ Bu cetvellerde her grubun ödeyeceği

⁵⁴¹ Karabulut, K. (2005). “11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış”. **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, Sayı 27.326.

⁵⁴² Bali, 2009a, 65-66.

⁵⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 6, İçtima: 4, Cilt. 28, 21.

⁵⁴⁴ Öztürk, a.g.m. 150.

⁵⁴⁵ Aktar, A. (1976, Kış). “Varlık Vergisi ve İstanbul [The Capital Levy and Istanbul, 1942 – 1944]”. **Toplum ve Bilim**. No.71, 128.; Dokuyan, a.g.m.24.31.; Aksanyar & Biçer, a.g.m. 383.

⁵⁴⁶ Öztürk, a.g.m. 145.

⁵⁴⁷ Dokuyan, a.g.m.34.

⁵⁴⁸ Baer, M. D. (2011). **Selanikli Dönmeler (Yahudilikten Dönenler Müslüman Devrimciler ve Seküler Türkler)**. İstanbul: Doğan Kitap, 264.

vergi miktarını gösterilmiştir.⁵⁴⁹ Dönmelikleri tespit edilenlerin ödeyeceği vergi miktarı, Müslümanların iki katı, Yahudi ve Hıristiyanların ise yarısı nispetinde belirlenmiştir.⁵⁵⁰ Böylece vatandaşlık kurumunun dayandığı eşitlik ilkesi açıkça ihlal edilmiştir.

Alt yapısı hazırlandıktan sonra Varlık Vergisi Kanunu, 11 Kasım 1942’de kabul edilerek Resmi Gazete’de yayınlanmış ve 12 Kasım 1942 tarihinde 4305 sayılı kanun ile yürürlüğe girmiştir. Buna göre,“Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere Varlık Vergisi adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.”⁵⁵¹

Yasada bir defaya mahsus denilmesinden maksat olağanüstü koşullar altında olduğu mesajının verilmek istenmesidir. Kanun servet ve fevkalâde kazanç sahiplerine hitap etmektedir.Bu yönüyle Varlık Vergisi büyük çiftçileri, uhdesinde 2500 lira geliri veya 5000 lira kıymetli emlakli bulunanları mükellefiyete almaktaydı.⁵⁵²

Varlık Vergisi'nin sıklıkla eleştirilen “Azınlıklara yöneliktir” ifadesine kanun metninde rastlanmamıştır. Ancak Varlık Vergisi Kanunu Meclis’te görüşülürken Başbakan Saraçoğlu'nun,“Kanun muhtekirleri, harp zenginlerini ve özellikle azınlıklardan olan vurguncuları hedefliyor. Böylece piyasaya egemen olan yabancılar ortadan kaldırılarak Türk piyasası Türklerin eline verilecektir”⁵⁵³ şeklinde sarfettiği sözler ve uygulamanın da bunu desteklemesi, bu yönde eleştirilere neden olmuştur. Saraçoğlu, 16 Ocak 1943 tarihli Times gazetesine verdiği demeçte de şu sözleri sarf etmiştir: “Bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçan kimseler hakkında bu kanun bütün şiddetiyle tatbik edilecektir.”⁵⁵⁴

Esasen Varlık Vergisi'nin ülkedeki savaş fırsatçılığı ile servetlerini katlayan tüm vatandaşları kapsayıcı olması amaçlanmıştı. Fakat uygulamada azınlıklara yönelik olarak gerçekleşmiştir.⁵⁵⁵ Uygulama biçimine bakılırsa Varlık Vergisi, İttihat ve Terakki'nin son dönemlerinde başlatılan sermayenin yabancıların tekelinden çıkarılarak Türkleştirilmesi

---

⁵⁴⁹ Guttstadt, a.g.e. 155.

⁵⁵⁰ Baer, a.g.e.267.

⁵⁵¹TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 6, İçtima: 4, Cilt. 28, 4.

⁵⁵²TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 6, İçtima: 4, Cilt. 28, 4

⁵⁵³ Karabulut, a.g..m. 279.

⁵⁵⁴ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 150.

⁵⁵⁵ Akkaya, a.g.e.36.

anlayışının devamı niteliğindedir.⁵⁵⁶ Varlık Vergisi'nin adeta azınlıkları hedef alan siyasi araç gibi kullanıldığı iddia edilmiştir. Vergi miktarlarını belirleyen 1. numaralı komisyon üyelerinin İttihat ve Terakki döneminden beri azınlık karşıtı politikaların takipçisi olan kişilerden seçilmiş olması tesadüfi görülmemiştir.⁵⁵⁷ Bazı kaynaklar verginin azınlıklardan daha fazla tahsil edilmesini İkinci Dünya Savaşı yıllarında yalnızca gayrimüslimlerin zengin olarak addedilebilecekleri düşüncesine dayandırmış ve bu nedenle Varlık Vergisi'nin büyük bir oranının gayrimüslimlere tarh edilmesi doğal karşılamıştır.⁵⁵⁸ Cahit Kayra bunlardan biridir. Kayra, Türklerin varlık açısından gayrimüslimlerin gerisinde olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁹

Varlık Vergisi tüm ülkeyi kapsamasına rağmen asıl uygulamanın İstanbul'da yapılması verginin azınlıkları hedef almasının kanıtı olarak ileri sürülmüştür. Azınlıkların büyük bir kısmının bir ticaret merkezi olan İstanbul'da toplanmış olması, böyle bir iddiaya dayanak oluşturmuştur.⁵⁶⁰ İstanbul'da toplanılması öngörülen vergi miktarının 349,5 milyon lira olması, belirlenen toplam vergi miktarının büyük bir meblağının azınlıklardan alınmasının hedeflendiğinin kanıtı olarak gösterilmiştir.⁵⁶¹ Vergiye tabi tutulan gayrimüslim mükelleflerin toplam mükellefler içindeki oranı %80, Müslümanlarınki ise yalnızca %5'dir.⁵⁶² Verginin oranı ile ilgili farklı bilgilere ulaşıyoruz. Bir kaynak, "*Müslümanlar mal varlıklarının %12,5'ini, gayrimüslümlerin %50'sini, dönmelerin %25'ini ve ecnebilerin de %12,5'ini ödeyeceklerini*" belirtmektedir.⁵⁶³ Varlık Vergisi'nin kazanca endekli olması nedeniyle azınlıklardan tahsil edilen miktarın fazla olmasının doğru bir orantıyı yansıttığı öne sürülmüştür. Buna göre toplam verginin %52'sini gayrimüslimler, %29'unu Müslümanlar, %19'unu yabancılar ödemiştir.⁵⁶⁴ Vergiye tabi tutulan mükelleflerin ödedikleri verginin olağan koşullarda ödediklerine oranı ise, cemaatler itibariyle şöyledir: Türkler % 4.9; Rumlar % 156, Yahudiler % 179 ve Ermeniler % 232. Bu oranlar ortada bir eşitsizlik olduğunu net bir biçimde göstermektedir.⁵⁶⁵ En yüksek meblağlı vergi ödeyen 11

⁵⁵⁶ Gabbay, a.g.e.74.

⁵⁵⁷ Aktar, a.g.m. 127.

⁵⁵⁸ Karabulut, a.g..m. 331, Dokuyan, a.g.m. ,47.

⁵⁵⁹ Kayra, a.g.e. s.179.

⁵⁶⁰ Karabulut, a.g..m. 329.

⁵⁶¹ Guttstadt, a.g.e.156.

⁵⁶² Koç, a.g.m.14.

⁵⁶³ Öztürk, a.g.m. 150.

⁵⁶⁴ Dokuyan, a.g.m. 47.

⁵⁶⁵ Baer, a.g.e.269

mükelleften dokuzunun gayrimüslim, diğer ikisinin ise D (dönme) grubundan olması verginin asıl hedef kitlesini ortaya koymuştur.⁵⁶⁶

Varlık Vergisi kimilerinin elinde siyasi bir ölç alma mekanizmasına dönüşmüştür. Faik Ökte, Varlık Vergisi sırasında yüklendiği sorumluluğu hafifletebilmek için daha sonra ‘*piyeste yazılanı oynadık*’ sözlerini sarfetmiştir. Hem İstanbul’daki listelerde hem taşradaki listelerde adı geçen mükelleflerden yalnız birinin tarh edilmesi gerekirken uygulamadaki aksaklıktan dolayı aynı kişiden birden fazla verginin alındığı durumlar yaşanmıştır.⁵⁶⁷

Aktar, Varlık Vergisi’nin Türk mükelleflere karşı da aynı katılıkla yürütüldüğünü dile getirmiştir. Örneğin devlet aleyhine açtığı davaları kazanan İbrahim Ali adlı bir avukatın estimatörlerin 100 bin lira dediği vergisi, komisyonlara sevk edilince önce 200 bine daha sonra 300 bine çıkarılmıştır. Avukatın maliyeye karşı elde ettiği hukuki başarısı devlete meydan okuma olarak algılanmış ve vergi üç katına çıkarılmıştır.⁵⁶⁸

Vergiye itiraz-ı temyiz yolunun kapalı olması, 15 gün gibi kısa bir sürede tahsil edilmesi, 30 gün içinde ödeyemeyenlerin tutuklanmaları ve çalışma kamplarına gönderilmeleri, mal varlıklarının haczedilmesi gibi hükümler⁵⁶⁹ verginin ağırboyutlarını göstermektedir. Bu kadar kısa sürede verginin ödenememesi birçok mükelleflerin mal varlıklarına el konulmasına neden olmuştur. Uygulama, dolaylı olarak sermayenin el değiştirmesinin yolunu açmıştır⁵⁷⁰ Mükelleflerin tarh edilen vergiye itiraz edememesi daha başından doğabilecek haksızlıklara engel olmanın önünü tıkamıştır. Sadece mükelleflere verginin tekrarı durumunda buldukları yerlerdeki en büyük mal müdürlüğüne itiraz etme hakkı verilmiş olup mükellef tarh edilen en yüksek meblağı ödemekle sorumlu tutulmuştur.⁵⁷¹ Tekrar tarh edilen vergi ve fazlalık gibi nedenlerle toplamda 24.316 itiraz başvurusu gerçekleşmiştir.⁵⁷² Varlık Vergisi’ne getirilen eleştirilerden biri de yasanın kendisinden ziyade uygulama aşamasında keyfilik esasına dayanması idi. Varlık Vergisi’nin uygulanması komisyonlara bırakılmıştı. Komisyonlarda verilecek verginin miktarı belirlenmediği için uygulama aşamasında keyfilik söz konusu olmuştur.⁵⁷³ Yan yana

---

⁵⁶⁶ Akar, a.g.m. 59.

⁵⁶⁷ Ökte, a.g.e. 61-70.

⁵⁶⁸ Aktar, a.g.m. 127.

⁵⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 6, İçtima: 4, Cilt. 28, 7.

⁵⁷⁰ Kamhi, a.g.e. 80.

⁵⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 6, İçtima: 4, Cilt. 28, 8.

⁵⁷² Ökte, a.g.e. 110.

⁵⁷³ Aktar, a.g.e.181.

dükânlarda çalışan, aynı kirayı veren, aynı istidatta olan Müslim ve gayrimüslim iki vatandaşa tarh edilen vergilerin arasındaki ölçsüz fark verginin azınlık karşıtlığı olduğunugöstermiştir.⁵⁷⁴

Tarhiyat ve tahakkuk sürecinde kollama ve adam kayırma örneklerine de sıkça rastlanmıştır.⁵⁷⁵ Bazı bürokratlar yakinen tanıdıkları kişilerin vergisini düşürmek için uğraşmışlardır.⁵⁷⁶ Asıl büyük haksızlık ise verginin ödenememesi durumunda vatandaşların vergi sorumluluklarını yerine getirmedikleri gerekçesiyleErzurum Aşkale'ye gönderilerek yol hizmetinde çalıştırılmalarıdır. Böylece vatandaşların devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirilmesi sağlanacaktı.⁵⁷⁷ Ancak çalışma mükellefiyeti yalnızca azınlıklara yönelik olup Müslümanlara uygulanmamıştır.⁵⁷⁸ Borcunu zamanında ödemeyen 55 yaşını aşmış kişiler de çalışma mükellefiyetinden sorumlu tutulmuşlardır.⁵⁷⁹ Çalışma mükellefiyeti mükelleflerin 100 bin liralık borç için 250 sene çalışmasını gerektirecek bir tutarsızla hesaplanmıştır. Üstelik gündelik 2 liraya çalıştırılan işçilerden 1 lirasının vergi için kesildiği ve işçilerin giderlerinin de mükellefe ait olduğu düşünülürse mükellefin tasarruf yapma gibi bir ihtimali kalmamış⁵⁸⁰ ancak belgelere göre mükelleflerin çalışmalarını denetleyen memurların ek mesai yapması durumunda ek ücret almaları kararlaştırılmıştı.⁵⁸¹ Varlık Vergisi kapsamında 1400 kişi Aşkale'ye gönderilmiştir.⁵⁸² Aşkaleye gönderilenler arasında Tekin Alp, Avram Galante, Gad Franko, Mişon Ventura ve Şekip Adut gibi Musevi Cemaati'nin önde gelen isimleri de yer almıştır.⁵⁸³ Aşkale'ye gönderilenlerin sayısı kaynaklarda farklı gösterilmiştir. Varlık Vergisi kapsamında çalışmaya gönderilenlerin sayısı 1229 olup 21 gayrimüslimin Aşkale'de öldüğünü aktarılmıştır.⁵⁸⁴ Buna karşın başka bir kaynaktan bu rakamların yalnızca İstanbul'dan gidenleri kapsadığı, çalışma kamplarına alınan yükümlülerin toplam sayısının 2057 olduğu belirtmiştir.⁵⁸⁵ Borcunu ödeyemeyen mükelleflerin daha sonra Aşkale yerine Eskişehir-Sivrihisar'a gönderilmeleri Varlık Vergisi

⁵⁷⁴ Yıldız, a.g.m.267.; Aktar, a.g.e. 128.

⁵⁷⁵ Ökte, a.g.e. 105.

⁵⁷⁶ Aktar, a.g.e.127.

⁵⁷⁷ Akkaya, a.g.e.37.

⁵⁷⁸Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 6.

⁵⁷⁹ BCA, Fon Kodu: 30.18.1-2. Yer no: 101 - 10 – 19.

⁵⁸⁰ Ökte, a.g.e. 57-58.

⁵⁸¹ BCA, Fon Kodu: 30.18.1-2. Yer no: 100 - 113 – 17.

⁵⁸² İnci, İ. (2012). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı: 2, 286.

⁵⁸³ Guttstadt, a.g.e. 160.

⁵⁸⁴ Aktar, a.g.e.149.

⁵⁸⁵ Akar, a.g.m. 71.

uygulamalarında yumuşamaya gidildiği şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁸⁶ Bazı kaynaklar çalışma kamplarındaki hayat koşullarının ifade edildiği gibi ağır olmadığını dile getirmişlerdir.⁵⁸⁷

Varlık Vergisi'ni ekonomik yönden değerlendirdiğimizde, gelir toplama adına başarılı bir uygulamadır. Kanun ile 114.368 mükelleften 314.920.940 TL vergi tahsil edilmiş olup tahsilât oranı %74'ü bulmuştur.⁵⁸⁸ Tahsil edilen vergi miktarı arasında bazı kaynaklarda küçük nüanslar vardır. Stanford Shaw toplanan vergi miktarını 318 milyon lira olarak vermektedir.⁵⁸⁹ Ökte ise tahsil edilen vergi miktarının 221 milyon liraya ulaştığını söyler.⁵⁹⁰ Dönemin Tapu Sicil Müdürlüklerinin kayıtları incelendiğinde verginin mükellefiyeti karşısında evlerini, gayrimenkullerini satmak zorunda kalan gayrümüslimlerin sayısında artış olduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁹¹ Gayrimenkul satışları açısından değerlendirildiğinde en kıymetli gayrimenkullerin azınlıklar içinde Yahudi grubu tarafından satıldığı gözlemlenmiştir.⁵⁹² Savaş yıllarının sıkıntılı günlerinde ellerinde biraz parası olanlar savaş fırsatçılığı ile gayrimüslimlerin mallarını yok pahasına satın alarak zengin olmayı başarmışlardır.⁵⁹³ Verginin tatbikinin ardından Almanya ve müttefiklerinin Türkiye'yi tebrik etmesi uygulamanın özellikle Yahudiler üzerinde ağırlığını hissettirdiğinin açık göstermiştir.⁵⁹⁴ Bu temas, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında antisemitizmin çekim alanına girdiği yönünde algıları kuvvetlendirmiştir.

Varlık Vergisi ilk defa 9–13 Eylül 1943 tarihlerinde New York Times gazetesiyle dış basında yer almış ve vergi hakkındaki tepkiler dile getirilmişti. Yazılanlar Ankara yönetimi üzerinde etkisini göstermiştir. Birkaç gün sonra 17 Eylül'de toplanan TBMM, mükelleflerin kalan vergi borçlarını silme kararı almıştır.⁵⁹⁵ Dış müdahale yolunun açıldığı Varlık Vergisi uygulaması notalarla protesto edilmiştir. ABD'nin Yahudi kökenli Ankara Büyükelçisi Steinhord Washington'a sunduğu raporunda olayın ırkçı boyutlarda olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁶

---

⁵⁸⁶ Aktar, a.g.e.151.

⁵⁸⁷ Ökte, a.g.e. 159.

⁵⁸⁸TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 6, İçtima: 4, Cilt. 28, 1.

⁵⁸⁹ Stanford, 2014, 401.

⁵⁹⁰ Ökte, a.g.e. 209.

⁵⁹¹ Aktar, a.g.e.200.

⁵⁹² Aktar, a.g.e.203.

⁵⁹³ Kamhi, a.g.e. 82.

⁵⁹⁴ Levi, a.g.e.143.

⁵⁹⁵ Aksanyar &Biçer, 2008, 391; Güven, a.g.e. 117.

⁵⁹⁶ Öztürk, a.g.m. 156.

Gabbay Varlık Vergisi'nin bütün varlıklı vatandaşlardan alınmasının daha uygun olacağını şu sözleriyle dile getirmiştir:⁵⁹⁷

Bu konuyu düşündüğümde, savaş yıllarında paraya ihtiyacı olan Türkiye Cumhuriyeti devleti acaba tüm iş sahipleri, tüccar, toprak, mal, mülk sahiplerine varlıklarına ve kazançlarına göre adaletli vergi koysaydı daha iyi olmaz mıydı? Böyle yapılırsa devlet daha büyük gelir elde edemez miydi?

Varlık Vergisi'nin mükelleflerin evlerini, gayrimenkullerini satmalarını gerektirecek derecede yüksek olması nedeniyle vergilendirmenin genel ahlak ilkelerine de ters düştüğü belirtilmiştir.⁵⁹⁸ Sonuç olarak vergi gayrimüslimlerle Müslümanlar arasında derin uçurumlar açmış ve verginin ırkçı yönünü ortaya koymuştur. Verginin tasfiyesinde ilk olarak 17 Eylül 1943 tarihinde 4501 sayılı kanunla adım atılmış ve hizmet erbabıyla seyyarların vergisinin iptaline gidilmiştir.⁵⁹⁹ Asıl kanun ise 15 Mart 1944 tarihli ve 4530 sayılı "*Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair Kanun*" gereğince tasfiye edilmiştir. Düzenlemeyle o güne kadar tarh edilip de tahsil olunamayan vergiler (109 985 481 lira) silinmiştir.⁶⁰⁰ Bu gelişmelerden sonra Türkiye uluslararası arenada yalnız kalmamak için İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru 2 Ağustos 1944'de Almanya ile ilişkilerini kesmişti. İleride kurulması ön görülen Birleşmiş Milletlerin ön ayağı olan San Francisco Konferansı'na katılmak için de 23 Şubat 1945'de Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmişti.⁶⁰¹ Nazi Almanya'sının çökmesinden kısa bir süre sonra Türk hükümeti Varlık Vergisi konusunda tamamen yumuşamaya gitmiştir. Sürgündekileri serbest bırakma ve borçların silinmesi gibi gelişmeler Almanya'ya paralel bir siyaset uygulandığı fikrini güçlendirmiştir.⁶⁰²

Varlık Vergisi uygulamasından sonra azınlıkların rejimle bütünleşmesi projesi sekteye uğramıştır. Musevi Cemaat önderleri Varlık Vergisi uygulamalarından ciddi derecede zarar görmüşlerdir. Gad Frankovergi uygulamasına şiddetle karşı çıkanlardan biri olmuştur.⁶⁰³ Kendisine tahakkuk ettirilen vergi miktarları birbirini tutmamakla beraber yüksek miktarda vergiyi ödeyemediği için müşkül duruma düşmüştür. Aşkale'den döndükten sonra tüm malvarlığını kaybettiğine dair bilgiler mevcuttur.⁶⁰⁴ Türkleşme yolundaki çalışmalarına bakılmaksızın onlara çok yüksek oranda vergi tarh edilmesi, Türk Yahudilerine yurttaş olma

⁵⁹⁷ Gabbay, a.g.e.79.

⁵⁹⁸ İnci, a.g.m. 288.

⁵⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 7, Birleşim 56, Cilt.5, 102.

⁶⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 7, Birleşim 1, Cilt. 8, 57.

⁶⁰¹ Akar, a.g.m. 1992,14.

⁶⁰² Barokas, a.g.m. 1987, 99.

⁶⁰³ Bali, 2004a, 129.

⁶⁰⁴ Bali, 2004a, 138.

yolunutıkamıştır.⁶⁰⁵Mişon Ventura Varlık Vergisi döneminde tanıdığı bir siyasetçi sayesinde vergisini ödeyerek Aşkale'ye gitmekten son anda kurtulan biri olarak vergilere itiraz eden Yahudilerin davalarını üstlenmiştir.⁶⁰⁶Vergiden etkilenen bir diğer isim Tekin Alp'tir. Tekin Alp 1942'de kendisine tarh olunan verginin tamamını ödeyememesi üzerine Varlık Demirkapı kampında yaklaşık bir hafta göz altında tutulmuştur. Tekin Alp buna rağmen CHP'den uzaklaşmamıştır. Tekin Alp verginin sorumluluğunun bütün Türk halkına ve dönemin iktidarı olan CHP'ye mal edilmesinin yanlış olacağını vurgulamıştır. Tekin Alp'e göre Varlık Vergisinin asıl mağduru bütünüyle bizzat Türk halkı olmuştur. Çünkü vergi Türk halkını dünya kamuoyunda ırkçı bir halk görünümünde tanıtmamasından ötürü maddi açıdan yerli ve yabancı yatırımcıların güvensizliğine neden olmuştur.⁶⁰⁷ Varlık Vergisi mağdurlarından Şabat Levi ise vergi uygulamasında haksızlık olduğunu ancak olayın bir Yahudi karşıtlığı olmadığını da şu sözleriyle anlatmıştır.⁶⁰⁸ "Bizi Hitler'den kurtardı İnönü, Varlık Vergisi'ni de affettim böylece. Eğer bizi Hitler'e verseydi sabun olacaktık. Parayla hayat ölçülmez. İnönü sayesinde hayatta kaldık. Bunu unutmadım."

Benzer bir anlayışla Varlık Vergisi hakkında görüşülen Yahudiler ile yapılan söyleşilerde sürekli olarak aynı noktaya temas etmişlerdir. Varlık Vergisi altında ezilmelerine rağmen Yahudilerin zihinlerinde, Türkiye'nin Nazilerin isteklerine uymayarak onları ölüm kamplarına göndermemelerine karşı minnettarlık duygusu oluşmuştur.⁶⁰⁹

Bizler Türk vatanperverleriydik; sahip olduğumuz her şeyin bedelini seve seve ödedik; fakat sonra daha fazlasını istediler ve elimizde hiçbir şey kalmadı. Öte yandan, Naziler, Türklerden bizi onlara teslim etmelerini veya öldürmelerini istediler; Türkler ise onların söylediklerini yapmadılar. Yunanistan'daki ve Avrupa'daki kardeşlerimizin aksine biz hayatta kalmayı başarabildik.

Almanların ilerleyişinin Türk Musevileri üzerinde yarattığı etkiyi Jak Kamhi anılarında şöyle dile getirmiştir.⁶¹⁰

Almanyadaki Musevi aleyhtarı gelişmeler ailelerimizi rahatsız etse de, biz gençler arasında böyle bir şey yoktu. Babam ise bütün enerjisini Almanların sınırı geçip İstanbul'a doğru yürümesi ihtimali üzerinde yoğunlaştırmıştı. Böyle bir durumda gidip

---

⁶⁰⁵ Bali, 2004a, 160.

⁶⁰⁶ Bali, 2004a, 206.

⁶⁰⁷ Kılıç, a.g.m. 189.

⁶⁰⁸ Öztürk, a.g.m. 161.

⁶⁰⁹ Stanford, a.g.e.412-413.

⁶¹⁰ Kamhi, a.g.e. 71.

saklanacak bir yer gerekiyordu. Bunun için de Adapazarı'nda bir çiftlik bulmuş ve satın almıştı. Almanlar gelirse oraya kaçacaktık.

Varlık Vergisi sırasında başbakan olan Şükrü Saraçoğlu gazetecilere verdiği bir demeçte o günlerin koşulları göz önünde bulundurulduğunda verginin ne kadar gerekli olduğunu şu sözlerle vurgulamıştır; “Eser benimdir, o kadar benimdir ki, bugün aynı mevkiide aynı malî şartlarla karşılaşırsam, bu kanunun tecrübelerinden edindiğimiz dersleri de göz önünde tutarak bir yenisini yapmakta tereddüt etmezdim.”⁶¹¹

Varlık Vergisi savaş ekonomisi koşullarında doğan bir uygulamadır. Varlık Vergisi'nin uygulandığı tarih halkın karne ile ekmek aldığı bir zamandır. Dar boğaz ekonomisinin yaşandığı günlerde vergi gerekli olmuştur. Fakat verginin bugün sıkça eleştirilmesinin nedeni azınlıkları hedef almış ve adaletsiz biçimde uygulanmış olmasıdır. Aslında yasa bunu öngörmemiş ise de uygulamada yetkililerin keyfi davranışları sonucunda azınlıklar mağdur edilmiştir. Örneğin çalışma mükellefiyetinin yalnızca gayrimüslimlere uygulanması tek yanlılığı ortaya koymaktadır. Bu nedenle Varlık Vergisi'nin Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulların ürünü olarak ortaya çıktığı tarzındaki söylemler, verginin azınlıklar üzerindeki olumsuz izlenimini azaltmamıştır. Varlık Vergisi uygulaması sonrasında azınlık vatandaşlarının Tek Parti iktidarına karşı iyimser bakış açısı değişmiştir. Azınlıklar bunu siyasal alandaki tercihlerine yansıtmışlardı. Çok partili hayata geçişle birlikte azınlık cemaatler DP yanlısı politika izlemeye başlamışlardı.⁶¹² Ayrıca Varlık Vergisi, 1934 Trakya Olayları gibi azınlıkların İsrail'e göç etmeleri konusunda etkili olmuştur. İsrail Devleti'nin kurulmasını takiben iki yıl gibi kısa bir süre içinde yaklaşık 30.000 Yahudi'nin bu ülkeye göç etmesi, Türkiye'deki uygulamalara duydukları tepkiyi yansıtmaktadır.⁶¹³ Varlık Vergisi'nin olumsuz sonuçlarından kaynaklı olarak Filistin'e göç eden Yahudilerin sayısının ise 3 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁶¹⁴

2.4.8. Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı

Kur'a tabiri askerlik çağına gelmiş veya ihtiyata ayrılmış erkeklerin silah altına alınmalarını tarif etmek için kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların Trakya sınırlarına yaklaşması Türkiye'yi endişelendirmiş ve askeri tedbir alma gerekliliği görmüştür. Bu doğrultuda 10 Nisan 1941 tarihinde yayınlanan resmi seferberlik ilanı ile 25 ile 45 yaş arası

⁶¹¹ Bali, 1997a, 10.

⁶¹² Akkaya, a.g.e.38.

⁶¹³ Güven, a.g.e.118.

⁶¹⁴ Guttstadt, a.g.e. 154.

azınlık erkeklerinin tamamı (engelliler hariç) daha önce askerlik yapmış olmalarına rağmen yeniden askere alınmışlardı. Buna *Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı* denir. Bu olayı ilginç kılanihtiyat olarak tekrar askere alınanların tamamının gayrimüslim vatandaşlar olmasıdır.⁶¹⁵ Oysa azınlıklar Cumhuriyet'in kurulmasından beri askerlik hizmetlerini yerine getiriyorlardı.⁶¹⁶

Alman ordusunun Türkiye sınırlarına dayanmasının Türk hükümetinde yarattığı endişe azınlıklara duyulan büyük güvensizliği ortaya çıkarmıştı.⁶¹⁷ Kazım Karabekir, 30 Kasım 1940'taki CHP grup toplantısında yaptığı konuşmada bu güvensizliğin ilk sinyalinivermiştir.⁶¹⁸ Kâzım Karabekir'in konuşması konu ile ilgili kaygıların temel kaynağını oluşturur:

Olası bir İstanbul işgalini hesaba katmak ve ona göre düzenlemeler yapmak zorundayız. Böyle bir durumda, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler ne yapacak? [...] Aynı zamanda kendi saflarımızdan gelebilecek tehlikeleri de düşünmeliyiz. Düşününüz ki, işgal sırasında Yahudiler Marmara Denizi kıyılarına kaçacaklar. Ondan sonra Ermeniler gelecek. Bunlar çok tehlikeli bir organizasyon oluşturmuş olabilir. Şehirdeki Türk unsurunun sınırlı olup, diğer unsurların silahlanması durumunda çıkacak felaketi düşünün. [...] Bir savaş durumunu hesaba katarak, tehlikeli unsurları Anadolu'ya transfer etmeliyiz. Bu unsurların terk ettiği evleri, özellikle Beyoğlu'ndakileri, Türklere vermeliyiz. Mektuplardan ve kişisel gözlemlerimizden biliyoruz ki, Türklerin kanını emen bu unsurlar en güzel evlerde otururken, Sultan Selim'deki Türkler inşaatlarda ve depolarda beş-altı çocukla birlikte oturmak zorunda kalıyorlar.⁶¹⁹

Savaşın kapıda olması Türkiye'nin azınlıklara karşı duyduğu güvensizliği yeniden canlandırmıştır. Azınlıklar savaş döneminde kontrol altına alınması gereken tehlike olarak görülüp askere alınmaları gündeme gelmiştir.⁶²⁰ Azınlıkların askerlik hizmetleri sırasında silah eğitimi almalarının yasaklanması, Kasım 1939'daki bir kararla düzenlenmiştir.⁶²¹ Bu düzenlemeye göre 1. Dünya Savaşı yıllarındaki Amele Taburları'nı andıran uygulamada çalıştırılan azınlıklar asker olarak alınmalarına rağmen bunların silah taşımalarına müsaade edilmemiştir. Azınlıkların "*nafia asker*" olarak yol yapımı ve inşaatlarda çalıştırılmak üzere yararlanmak maksadıyla Anadolu'nun çeşitli yerlerine sevk edilmesi düşünülmüştü.⁶²² 1941

⁶¹⁵ Koç, a.g.m.13.

⁶¹⁶ Guttstadt, a.g.e. 150.

⁶¹⁷ Güven, a.g.e.107.

⁶¹⁸ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 148.

⁶¹⁹ Güven, a.g.e.107.

⁶²⁰ Demirel, F. I. (2010). *Çanakkale Yahudi Cemaati ile Gayrimüslim Politikalarının İzinde*. İstanbul; (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 118.

⁶²¹ Güven, a.g.e.106.

⁶²² Koç, a.g.m. 13.

yılı Mayıs ayının ilk yarısında, İstanbul ve Trakya'daki 25-45 yaşları arasındaki gayrimüslim erkeklerin tümü, önceden haber verilmeksizin ve yeni bir askeri hizmet gerekçe gösterilerek caddelerde, iş yerlerinde ve okullarda yapılan kimlik kontrollerinin ardından toplanarak Davut Paşa Kışlası'na sevk edilmişlerdi. Bu yolla toplam 12 bin civarında gayrimüslim askere alınmıştır.⁶²³ Azınlıkların belirli bir bedel karşılığında, askerlik süresinin 18 aydan 6 aya düşürülmesi dahi düşünülmüştür. Uzak mesafeden bakıldığında Türk askerlerden ayırt edilebilmeleri için bir süre onlara özel üniformalar giydirilmiştir.⁶²⁴ Bazı kaynaklarda “Beş Düğme” diye anılan bu üniformaların devlet dikimevlerinde hazırlanmadığı ve 1939 Erzincan Depremi'ne yardımda bulunmak için Yunanistan'dan gönderilmiş olan çöpçü elbiseleri olduklarını ifade edilmiştir.⁶²⁵ Askere alınan azınlıklar son derece elverişsiz ortamlarda yaşamaya tabi tutulmuş ve kendilerine silah verilmesi yerine taş kırma, yol yapım gibi ağır işlerde çalıştırılmışlardı.⁶²⁶ Uygulama esasında Ermenilere yönelik olarak planlanmış ancak ayrımcı bir nitelik sergilememesi adına tüm azınlıklar uygulama kapsamına dâhil edilmiştir.⁶²⁷ Uygulamanın yalnızca azınlıkları kapsamaması, Türkiye'nin geçmişinde yatan azınlıklara yönelik kuşkuya dayanmakta olup gayrimüslimlerin beşinci kol faaliyetlerinde bulunmalarından çekinildiğini göstermektedir.⁶²⁸

Askere alımlarla ilgili kesin bir tarih olmamakla birlikte uygulamanın 1-15 Mayıs 1941 döneminde yürütüldüğü bilgisine ulaşıyoruz.⁶²⁹ Bu sırada askere gitmeyenlerin Askeri Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri gereğince cezalandırılacakları haberleri yayılmaya başlamıştı.⁶³⁰ Askere alım işinin gizli tutulduğu ve görevlilerinkendilerini teslim almak üzere kapılarına geldikleri ana kadar azınlıkların bundan haberdar olmadıklarını belirtilmektedir.⁶³¹ Askere alımlar ile ilgili birbiri ardına iki kanun çıkarılmış ilk kararname sadece İstanbul ili ile sınırlı olmuştur. 18 Mart 1942 tarihli ikinci kararname ise farklı olarak İstanbul'la kısıtlı olmayıp bütün illerdeki azınlıkları kapsamaktadır.⁶³² Yirmi Kur'a olayı azınlıklar arasında en fazla Musevi Cemaati'ni etkilemişti. Nazilerin antisemit politikalarının buradaki kamplarda uygulanacağı korkusu Yahudilerin endişeye kapılmalarına neden olmuştur.⁶³³ Evlerinden, sokaklardan alınan kişilerin tekrar ne zaman

⁶²³ Hür, A. (2008, Ekim). Cumhuriyet'in Amele Taburları: Yirmi Kur'a İhtiyatlar. *Taraf*:

⁶²⁴ Güven, a.g.e.106.

⁶²⁵ Demirel, a.g.m. 118.

⁶²⁶ Hür, a.g.m..

⁶²⁷ Bali, 2004c, 120.

⁶²⁸ Bali, 2004a, 299.

⁶²⁹ Bali, 1998a, 268.

⁶³⁰ Bali, 2004a, 299-300.

⁶³¹ Hür, a.g.m.

⁶³² Bali, 2004a, 300-304.

⁶³³ Demirel, a.g.m. 119.

döneceklerinin belirsizliği bir yana kamplarda işittikleri “*İstanbul’u unutunuz*” ifadeleri azınlıkların belleklerinde unutulmayacak izler bırakmıştır.⁶³⁴ Uygulamanın olumsuz yansımaları bir tarafa askere alınan bazı azınlıkların ailelerine devlet tarafından yardım parası ödendiğine dair bilgiler mevcuttur.⁶³⁵ Nafia askerleri 27 Temmuz 1942’de terhis edilmiştir. İddialara göre onları evlerine geri gönderen kişi Mareşal Fevzi Çakmak’tır. Bu durum azınlıkların Fevzi Çakmak’a daha sempatiyle bakmalarına neden olmuştur.⁶³⁶

Yirmi Kur’a uygulaması ile devlet tehlike arzettiğinde kendi vatandaşını askerlik adı altında denetimde tutmaktan kaçınmamıştır. Kendisini güvende hissedebilmek için vatandaş olarak adlandırdığı azınlıkları yeri geldiğinde bir yabancı olarak gördüğünü kanıtlamıştır. Bu gibi olaylar, Yahudilerin bir kez daha rejimine olan inançlarını kaybettirmiştir. Dolayısıyla Yirmi Kur’a uygulaması da Yahudilerin Türkiye’yi terk etmek zorunda kalmalarında etkili olmuştur.⁶³⁷

2.4.9. Urfa Olayları

Eski zamanlarda *Edessa* adını taşıyan ve uzun yıllar Romalıların sultasında kalan Urfa’da 2. yüzyıldan itibaren Yahudilerin yaşadıkları saptanmıştır. Kentin İslam hâkimiyeti ile buluşması 825 yılına kadar dayanmaktadır. Kaynaklarda 19. yüzyıl’ın ortalarına doğru Urfa’da 150 Yahudi ailesinin bulunduğu bilgisi geçmektedir.⁶³⁸ 1927 nüfus sayımına göre Urfada yaşayan toplam Yahudi sayısı 318 olup bunların oranı diğer dinlere göre çoğunluktadır. İbranice konuşanların sayısı ise 44’tür.⁶³⁹ Bali, 1939 yılına ait bir kaynağa göre Yahudilerin kentteki sayıları giderek azaldığını belirtmiştir. O tarihlerde Urfa’da yaklaşık kırk Yahudi aile kalmıştır. Bunlar Kürtçe ve Arapça dillerini konuşmaktadır. Urfalı Yahudilerin zaman zaman yerli halk tarafından saldırılara uğradıklarını belirten araştırmacılar olmuştur.⁶⁴⁰ Bali’ya göre 1947 yılında yaşanan saldırıda bir Yahudi ailesi topluca katledilmiş ve olay Urfa’daki Yahudi halkının boykot edilmesi eylemine dönüşmüştür. Olayların daha da büyümesi üzerine Yahudiler topluca Urfa’yı terk

⁶³⁴ Bali, 1998a, 273.

⁶³⁵ Koç, a.g.m.13.

⁶³⁶ Hür, A. (2008, Ekim). Cumhuriyet’in Amele Taburları: Yirmi Kur’a İhtiyatlar. *Taraf*.

⁶³⁷ Demirel, a.g.m. 128.

⁶³⁸ Besalel, Y. (2015, Şubat). Bir zamanlar Anadolu ve Trakya’da Yahudi Yaşamı. *Şalom*.

⁶³⁹ İlyas, a.g.e. 172-173.

⁶⁴⁰ Bali, 2004a, 418.

etmişlerdir.⁶⁴¹ Konuyla ilgili fazla kaynağın bulunmayışı görüş alanımızı daraltmaktadır.⁶⁴² Besalel'in anlatımına göre, Urfa'da zengin bir Yahudi ailesinin oğlunun din değiştirerek Müslüman olmasından hemen sonra, bir gece evlerine giren bir yabancı tarafından ailenin bütün fertleri katledilmiştir. Bu olaydan Yahudiler sorumlu tutulmuştur.⁶⁴³ Olayın failleri yakalanmamış, kuşkulanılan kişiler yargılanmanın ardından serbest bırakılmışlardır.⁶⁴⁴

Aile fertlerinden birinin Müslüman olmasından dolayı tüm ailenin katledilmesi sorumluluğu Yahudilere atılmıştır. Olay, Yahudilerin kendilerinden olan birinin Müslüman olmasını hazmedemeyişi olarak algılanmıştır. Cinayetin faileri olarak gözaltına alınanların Yahudi olması bu algıyı kuvvetlendirmiştir. Olayın ardından Urfa'da Yahudilere karşı boykot ve taciz kampanyaları yürütülmesi ile Musevi Cemaati Urfa'yı terke zorlanmıştır. Cemil Hacıkamiloğlu adlı bir şahsın, "*İşte birlik olmamızın neticesi. Yahudilerde memleketi terk ettiler, Urfa'da bir tek Yahudi kalmadı. Yahudilerin ticaretine Türkler hâkim oldu*" sözleri olayın mizansen boyutunu güçlendirmektedir. Yahudiler, taciz ve boykot olaylarını bir telgraf ile İsmet İnönü'ye bildirilmiştir. Olayların ardından haber dünya kamuoyuna yüzlerce Yahudinin katledildiği şeklinde yansımıştır. Dünya Yahudi Kongresi'nin Türkiye'den olayla ilgili bilgi istemesi üzerine Türkiye'nin Washington Büyük Elçiliği olayın bir cinayetten ibaret olduğunu bildirmiş ve katliam haberlerini yalanlamıştır.⁶⁴⁵ Urfa Olayları'ndan sonra bir kısım Yahudi Diyarbakır'a, varlıklı olanların bazıları ise İstanbul'a taşınmıştır. Böylece Urfa'da cemaat oluşturacak sayıda Yahudi kalmamıştır.⁶⁴⁶

⁶⁴¹Bali, 2004a, 440-450.

⁶⁴²Konuya ilişkin yalnızca Bali ve Besalel'in makalelerinin kaynaklık etmesi olayların gelişimi ile ilgili daha detaylı bilgilere ulaşmamızı sınırlıyor. Ancak bu makalelerin varlığı konunun tezin kapsamına alınmasını gerekli kılmıştır. Urfa Yahudileri başlığı altındaki ifadelerimiz bu makalelerden hareketle aktarılmıştır.

⁶⁴³Besalel, 2004, 327.

⁶⁴⁴Besalel, Y. (2015, Şubat). "Bir zamanlar Anadolu ve Trakyada Yahudi Yaşamı." *Şalom*.

⁶⁴⁵Bali, 2004a, 440-450.

⁶⁴⁶Besalel, 2004, 327.

3. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI VE SONRASINDA TÜRK YAHUDİLERİ

3.1. Artan Antisemitizm Olgusu ve Türkiye'nin Tutumu

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Versailles Barışı siyasi istikrarı sağlamamıştır. Almanya, İtalya ile İngiltere ve Fransa arasındaki siyasi, ekonomik ve askeri rekabet ortamı çok geçmeden İkinci Dünya Savaşı'nı doğurmuştur.⁶⁴⁷ İki Dünya Savaşı arasında Çarlık Rusya'sının yıkılmasının ardından, önce Rusların ve Polonyalıların baskısıyla, daha sonrada 1933'te Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesiyle büyük felaketler yaşayan Avrupa Yahudilerinin büyük bir kısmı yok olmuştur.⁶⁴⁸ Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkarak Versailles Barış Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalması Alman ırkçılığını ve Yahudi düşmanlığını kamçılamıştı.⁶⁴⁹ Sadece 1939-1945 yılları arasında Yahudileri Avrupa'dan silme düşüncesiyle sistematikleştirilmiş bir cinayet teknolojisi geliştirilmişti. Bu şekilde yaklaşık altı milyon insan Yahudi oldukları gerekçeleriyle kamplara tükılarak öldürülmüştü.⁶⁵⁰

İlk kez 1879 yılında kullanılan Anti-semitizm terimi, içerisinde Yahudi nefretini barındıran bir kavramdı. Hitler'den önce de Avrupa'da antisemit hareketler görülmüştü. Irksal eşitsizlik doktrinleri Yahudi karşıtı uygulamaların alt yapısını oluşturmuştur. Bu doktrinler 19. yüzyıla kadar etkinliğini sürdürmüştü.⁶⁵¹ Doktrinlerle desteklenen antisemitizm zaman zaman sınırlı kalmış bazen de şiddetini arttırarak yürütülmüştür.

Adolf Hitler'in iktidara gelmesiyle Yahudilerindeaha önce rastlamadığı bir baskı ve dışlanma süreci başlamıştır. 15 Eylül 1935 tarihli Nürnberg Yasaları Yahudilerin tüm kamu kuruluşlarından ve toplumdan soyutlanmalarının son basamağını oluşturmuştur.⁶⁵² Wannsee Konferansı'nda nihai çözüm planı adı altında Yahudilerin tüm Avrupa'dan silinmesi kararı çıkmıştı.⁶⁵³ Nazi doktrinine göre Aryan ırkından olmayan Yahudilerin Aryan toplumuna

⁶⁴⁷ Kodal, a.g.m.1909.

⁶⁴⁸ Lewis, a.g.e.76.

⁶⁴⁹ Şimşir, B. (2010). *Türk Yahudiler: Avrupa Irkçalarına Karşı Türkiye'nin Mücadelesi Belgeler (1942-1944)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 10.

⁶⁵⁰ Lewis, a.g.e.17.

⁶⁵¹ Lewis, a.g.e.80-91.

⁶⁵² Guttstadt, a.g.e. 164.

⁶⁵³ Guttstadt, a.g.e. 258.

karışması Alman ırkını tehlikeye sokacaktı. Dolayısıyla Yahudiler yok edilmesi gereken ölümcül mikroplar olarak görülmüştür. Almanya’da Yahudi olarak yaşam sürdürmek gün geçtikçe daha zor hale gelmiştir. Kamplardaki hayat koşulları ise giderek ağırlaşmıştır. *Kampta her fül yasak olduğundan her şey direniş sayılabildi. Mahkûmun eski kişilik özelliklerini yansıtan en ufak bir hareket direniş* olarak görüldüğünden Yahudilerin özlük hakları yok edilmiştir. Almanya’da Yahudiler için soykırımdan kaçmak olanaksız bir hale gelmiştir.⁶⁵⁴ Ancak bir yolunu bulup Almanya’dan kaçanların ilk uğrak yerleri Fransa, İsviçre, Danimarka ve İngiltere gibi komşu Avrupa Devletleri olmuştur. Türkiye’ye gelen Yahudi sayısı ise bu ülkelere kaçan mültecilere oranla daha düşüktü.⁶⁵⁵ Fakat Hitler’in yayılcı siyaseti dolayısıyla Almanya dışında da durum pek farklı olmamıştır. Almanya’nın birer uydusu haline gelen ülkelere de Yahudiler yine antisemitizmle karşı karşıya kalmışlardı. Almanlar tarafından sistemli bir şekilde uygulanan soykırım Alman işgali altında bulunan Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Avusturya ülkelerindeki binlerce Yahudi için de açık bir tehdit oluşturmuştu. Avrupa’da Nazilerden kaçmayı başaran Yahudiler legal ya da illegal yollarla İngiliz mandası altındaki Filistin’e göç etmeye başlamışlardı. Filistin’e gidebilmek için göçmenlerin kullandığı uğrak yerlerinden biri Türkiye idi.⁶⁵⁶

Türkiye’nin savaş yıllarında Yahudilerle ilgili politikası iki yönlü olmuştur. İlk fazla sayıda Yahudi’ye kapılarını açmayarak Almanya’nın tepkisini çekmemeye çalışmıştır. İkinci olarak devlet faaliyetlerini mazlum milletlere yardım etme ilkelerine dayandırarak durumu dengelemeye çalışmıştır.⁶⁵⁷ Ancak ağırlığını ilkinden yana kullanmıştır. Türkiye’nin izlediği milliyetçi politikalar nedeniyle 1930’lu yıllarda tersi yönde bir Yahudi göçü yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye’den Fransa ve İtalya’ya Yahudi göçü gerçekleşmiştir.⁶⁵⁸ Türkiye savaşın sonlarına kadar tarafsızlığını ilan etmiş olmasına rağmen Alman ilerlemesinin yaşandığı dönemde Almanya’ya daha yakın durmuştur. Bu durum Nihal Atsız, Cevat R. Atılhan ve hükümet içindeki bazı Turancıların Alman politikalarını benimsemesini cesaretlendirmiştir. Çünkü Turancılarla Nazilerin ırksal teorileri uyum içinde olmuştur.⁶⁵⁹ Doğal olarak ırkçı politikaların antisemitizmin çekim alanına kayması daha kolaydır. Öte yandan Türkiye’nin Filistin’e pek fazla Yahudi göndermeye niyeti yoktu. Filistin ile olan tarihsel bağlar, bunun

⁶⁵⁴ Bruchfeld, S. & Levine, P. A. (1998). ...*Bunu Anlatmalısınız*, Ankara: Başbakanlık Yaşayan Tarih, 63.

⁶⁵⁵ Guttstadt, a.g.e. 165.

⁶⁵⁶ Erdal, Özger, a.g.e.285.

⁶⁵⁷ Kodal, a.g.m. 1910.

⁶⁵⁸ Guttstadt, a.g.e. 166.

⁶⁵⁹ Guttstadt, a.g.e. 125-126.

başlıca nedeniydi. En nihayetinde Türkiye'nin bu dönemde Yahudilerle ilgili politikasını ağırlıklı olarak Yahudi göçmenler sorunu ve Yahudi bilim adamlarının istihdamı belirlemiştir.

3.1.1. Yahudi Göçmenler

İkinci Dünya Savaşı yılları tüm dünya Yahudileri için karanlık dönemlerdir. 1940-1941 yıllarına gelindiğinde Avrupa'da Yahudilere yönelik ırkçı politikalar ağırlığını iyice hissettirmiştir.⁶⁶⁰ İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yahudiler için İngiliz mandası altındaki Filistin'e göç etmek Nazi Almanya'sının Yahudilere uyguladığı ırkçı yasalardan kurtulmanın tek yolu olmuştur. Hâlbuki bu dönemde İngiltere'nin göç edecek Yahudilere kota koyması göçü zorlaştırmıştı. Yasadışı yollardan Filistin'e gitmek birçok Yahudi'nin başvurduğu bir yöntem haline gelmişti. Türkiye gerek kara, gerekse deniz yolu açısından Filistin topraklarına yapılacak göçün ana güzergâhlarından biri konumundaydı.⁶⁶¹ Savaş başlar başlamaz, Türkiye Yahudilerle ilgili başlıca iki temel problemle karşı karşıya kalmıştı. Alman işgal bölgelerindeki Türk Musevilerini kurtarmak ve Türkiye üzerinden geçiş yaparak Filistin'e varmayı amaçlayan Yahudi mülteciler sorununa çözüm bulmak.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı yıllarında ne işgal görmüş ne de savaş taraftarı olmuştur. Türkleştirme politikaları izlemesine rağmen açıktan bir antisemit yasa da çıkarmamıştı. Ne varki 1933-1945 yıllarında başkentteki Almanya endekslisiz Yahudiler üzerinde etkisini hissettirmişti.⁶⁶² Türkiye'nin tarafsızlık politikasının örtülü olduğu ve Batı yanlısı siyaset izlediği savaşın sonlarına doğru anlaşılmıştır. Savaşın Almanya aleyhine gelişmeye başladığı tarihten itibaren Türkiye'nin Yahudi politikasında değişim yaşanmıştır.⁶⁶³ Ancak Türkiye bu dönemde savaş dışı kalabilmek için mültecilere yardım konusunda yeterince esnekliğe sahip değildi. Almanya'nın yayılcı tehdidi bir yana, Türkiye'nin Almanya konusunda temel çekincelerinden biri, o dönemde gerçekleştirilen ticari ilişkilerdi. Almanya o yıllarda Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelerin başında geliyordu.⁶⁶⁴ Buna rağmen Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında tarafsız bir siyaset izlemesi, onu Filistin'e göç etmek isteyen Yahudi mültecileri için önemli bir sığınma ve transit geçiş noktası haline

⁶⁶⁰ Besalel, a.g.e.80.

⁶⁶¹ Bali, 2004a, 247.

⁶⁶² Guttstadt, a.g.e. 22.

⁶⁶³ Stanford, a.g.e. 57.

⁶⁶⁴ Guttstadt, a.g.e. 23.

getirmişti.⁶⁶⁵ Türkiye'nin göç konusunda uyguladığı siyaset mültecilerin karaya ayak basmalarına müsaade etmeden transit geçişlerini sağlamakla sınırlı kalmıştır. Henüz Türkiye'nin bu siyasetinden habersiz olan Yahudi mülteciler ise Türkiye'yi güvenilir bir sığınak olarak görmüşlerdir.⁶⁶⁶ Sonrasında göçmenlerin maksadının transit geçiş değil, Türkiye'de kalmak olduğu anlaşılmıştır.⁶⁶⁷ Türkiye'de kalmaları izin verilmemiş, Yahudilerin dilediği gibi ülkeye giriş-çıkış yapmalarına da sınırlamalar getirilmiştir. 1938 yılında Yahudileri ilgilendiren yeni bir düzenleme yapılmıştır. Türkiye, 28 Haziran 1938 tarihli *Pasaport Kanunu* ile yabancı uyruklu vatandaşların Türkiye'ye girişlerini düzene koymaya çalışmıştır. Pasaport Kanunu'nun 4. maddesi gereğince Türkiye'den transit olarak geçip gitmek istedikleri halde yanlarında yeterli para veya vasıta olmayanlar ile gidecekleri yerin vizesi bulunmayanların Türkiye üzerinden geçişleri yasaklanmıştır.⁶⁶⁸ Türk tarafı Almanlardan Yahudi pasaportlarına Yahudi olduklarını belirten gizli bir işaret koymalarını talep etmiştir. Böylelikle din hanesi yazılı olmayan Yahudiler Türkiye'de kısa süreli kalabilmiştir.⁶⁶⁹ 1938 yılında Sohnut⁶⁷⁰ Yahudilerin Türkiye'ye sığınmalarına müsaade edildiği takdirde dış kredi yardımıyla bulunulacağını bildirmişti. Konu hükümette istişare edildikten sonra ülkenin milli yapısına zarar vereceği endişesiyle reddedilmiştir.⁶⁷¹ Türkiye sonrasında yaşanacak bir mülteci sorununa karşın kendisini güvenceye almak istemiştir. Bu sebeple Türkiye kanalıyla Filistin'e gidecek mültecilerden Filistin'e giriş vizesi talep etmiştir.⁶⁷² Türkiye'de Nazi takibatına takılan Yahudilere yardım etmek için İstanbul'u kendisine üs edinen yapılanmalar türemiştir.⁶⁷³ Bricha ve Aliya Bet gibi kuruluşlar savaş döneminde Yahudilerin Filistin topraklarına göç etmesine yardımcı olmuştur.⁶⁷⁴

Türkiye'nin Avrupa'daki Yahudi vatandaşlarına karşı izlediği siyaset Dışişleri Bakanlığı arşivinin hala kapalı olması nedeniyle henüz açıklığa kavuşmamıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde ise konuya ilişkin az sayıda belge mevcuttur.⁶⁷⁵ 1933 yılından

---

⁶⁶⁵ Türk Alman temsilciler burada bir araya gelir ve münasebetleri öyle bir düzeye gelir ki Almanya Türkiye Yahudilerine karşı daha ılımlı davranırken Türkiye ise Almanya ile Yahudilerden kaynaklı bir problemin yaşanmasından çekinir. BKZ. Guttstadt, a.g.e.236.

⁶⁶⁶ Bali, 2004a, 246.

⁶⁶⁷ Keser, 2012, 45.

⁶⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Devre, Birleşim. 82, Cilt.26, 310.

⁶⁶⁹ Guttstadt, a.g.e. 185.

⁶⁷⁰ Türkiye üzerinden transit geçiş yaparak Filistin'e varacak olan Yahudilerin sorunlarıyla ilgilenmesi için Dünya Yahudi Ajansı (Sohnut) Türkiye'de bir temsilcilik açmıştır. Sohnut'un Türkiye temsilcisi Haim Barlas amaçlarının Avrupa'da ağır şartlar altında yaşayan Yahudilerin insani koşullar altında Filistin'e ulaştırmak olduğunu vurgulamıştır. Erdal & Özger, a.g.e.295.

⁶⁷¹ Erdal & Özger, a.g.e.305.

⁶⁷² Bali, 2004a, 263.

⁶⁷³ Stanford, a.g.e. 329.

⁶⁷⁴ Keser, a.g.e.105.

⁶⁷⁵ Guttstadt, a.g.e. 277.

İtibaren Almanya yalnızca yabancı ülkelerin vatandaşı olan Yahudiler için değil kendi vatandaşları içinde bir tehdit haline gelmişti. Almanya’da yaşayan Türk vatandaşlarının % 45’ini Yahudiler oluşturmuştur. Türk vatandaşı Yahudiler iş yerlerinin yağmalanması, gasp, dayak vb. her türlü şiddete açık bir hale gelmişlerdi. Ancak Türkiye kendi vatandaşlarına yapılan bu muamelelere karşı ses çıkaramamıştı. 1939 yılı başlarında Almanya’daki Türk Musevilerin sayısı oldukça düşmüştür. Bunun ana sebeplerinden biri Türkiye’nin bu Yahudileri vatandaşlıktan çıkarmasıyla Yahudilerin Haymatloz (*vatansız*) sıfatına düşmeleriydi. Bu durum Almanya’daki Türk Musevilerini savunmasız bırakmıştı. Yahudilerin kolaylıkla Nazi takibatına uğramasına neden olarak kamplara götürülmesinin önünü açmıştır. Başbakanlıktan yapılan eleştirilere vatandaşlıktan çıkarma işleminin yalnızca Yahudilere özel bir uygulama olmadığı cevabı verilmiştir. Türkiye 1930’lu yıllarda yurt dışında çok sayıda vatandaşını vatandaşlıktan çıkarmıştı.⁶⁷⁶ Nazi takibatının sürdüğü günlerde Türk vatandaşlığının önemi artmıştı. Konsoloslukta kaydını yenilemediklerinden ötürü vatandaşlıktan çıkarılanlar için Türk vatandaşı olmak hayat memet meselesi olmuştu.⁶⁷⁷ Vatandaşlıktan çıkarma işlemi 1930’lu yıllar boyunca sürmüş ve bununla da kalmayıp mal varlıkları hazineye devredilmişti.⁶⁷⁸ Türkiye’nin vatandaşlıktan çıkarma siyaseti Cumhuriyet’in kuruluş yıllarındaki temel ilkelere dayanmaktaydı.⁶⁷⁹ İçişleri Bakanlığı imzalı 25.02.1940 tarihli bir belgede Türk vatandaşlarından olup kanunen durumları uygun olan Yahudilerin Türkiye’ye gelmelerine engel olunmaması konusunda bir yazı gönderilmiştir.⁶⁸⁰ Mevzu olan Yahudilerin sayısal niteliğine dair elimizde belge bulunmamaktadır. Tüm Avrupa’daki Türk Musevilerin sayısı oldukça fazlaydı. Ağırlıklı olarak Fransa’da yaşayan ve sayıları 20-25 bine varan Türk Musevileri Alman takibatından kurtulamamış ve birçoğu toplama kamplarında öldürülmüştür.⁶⁸¹ Ancak bazı kaynaklara göre Paris’teki cami imamlarınca Türk Musevilerine Türk vatandaşı olduklarına ilişkin belge verilerek hayatta kalmaları sağlanmıştı.⁶⁸² Bunların Avrupa’da terk ettiği mal varlıklarına ise Türk yetkililer onlar adına hamilik ederek savaştan sonra sahiplerine iadesi için mücadele vermişlerdir.⁶⁸³ Türk vatandaşı Yahudilerin mal varlıklarının denetiminin yabancılara bırakılması Türkiye için başlı başına rahatsızlık konusuydu. Bu konudaki tavrını da net bir

⁶⁷⁶ Guttstadt, 233-240.

⁶⁷⁷ Stanford, a.g.e. 89.

⁶⁷⁸ Guttstadt, a.g.e. 249-250.

⁶⁷⁹ Cumhuriyetin kurulmasıyla eski Osmanlı topraklarındaki vatandaşlar Türkiye veya yeni devletin vesayeti altına girmek arasında bir seçimle karşı karşıya kalmıştı. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti’nin kapsamlı bir vatandaşlık düzenlemesini gerekli kılmıştı. BKZ. Guttstadt, a.g.e. 240-255.

⁶⁸⁰ BCA, Fon Kodu: 30.10.0-0. Yer no: 110 - 736 – 7.

⁶⁸¹ Guttstadt, a.g.e. 258.

⁶⁸² Stanford, a.g.e. 94.

⁶⁸³ Stanford, a.g.e. 131.

şekilde ortaya koymuştu. Dışişleri Bakanlığı'ndan Paris Büyükelçiliği'ne yazılan bildiri bu doğrultuda olmuştur:

İleride, Alman veya Fransız makamları yönetici tayin edilmiş bulunan bu Yahudi müesselelerinin, Fransız ekonomisinin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yönetilmesini veya kapatılmalarını veya arilere ucuz fiyatla satılmalarını isteyecek olurlarsa, yöneticilerimiz, bunun, esas sahipleri için en az zarar veya kayba sebep olacak şekilde yapılmasına dikkat etmelidirler.⁶⁸⁴

Türk Dışişleri Bakanlığına gönderilen yazıyla Alman Dışişleri Bakanlığı, Hollanda, Belçika ve Fransa topraklarında bulunan yabancı devletler tebaasından olan Yahudilerin Almanya aleyhinde faaliyette bulduklarını ve bu Yahudilerin işgal bölgelerini terk etmeleri istenmiştir. Türk hükümetinden yana ayrıcalık kullanarak Türk vatandaşı Yahudileri 1942 yılı sonuna kadar Türkiye'ye çağırmasını istemiştir. 1 Ocak 1943 tarihinden itibaren Alman işgal bölgesindeki Yahudilerin Türkiye'ye dönmemeleri durumunda kendilerine diğer Yahudiler gibi muamelede bulunulacağı Ankara Büyükelçiliği'ne bildirilmiştir. Yahudilerin kendi arzularıyla ayrılmadıkları takdirde zorla göçe tabi tutulacakları, Türk Musevileri lehine istisnai bir işlemin mümkün olmayacağı belirtilmiştir. Ardından Alman hükümeti en geç 1 Kasım 1943 itibariyle başka ülkelerin Yahudi vatandaşlarının tahliye edileceğini bildirmiştir. Kendi arzularıyla ülkelere dönmek için başvuruda bulunacak Yahudilere ise derhal vize verileceği bildirilmiştir.⁶⁸⁵ Alman işgal bölgesindeki Türk Yahudiler sorunu böylece gün yüzüne çıkmıştır.

Rodos'un Almanlarca işgal edilmesinin ardından buradaki yaklaşık 2000 Türk Musevisi Türkiye başkonsolosu Selahattin Ülkümen'in çabalarıyla kurtarılmıştır.⁶⁸⁶ Yetkin, Rodos'ta kurtarılan Yahudilerin sayısının 42 olduğunu geri kalan 1673 Yahudi'nin Auschwitz'e gönderildiğini belirtmiştir. Selahattin Ülkümen'e ise çeşitli ödül ve plaketer verilmiştir.⁶⁸⁷ Rodos adasından kaçan 100.000 kadar Yahudi'nin İzmir'e gelerek kendilerine yardım edileceği düşüncesiyle Türkiye'ye sığındıkları kaynaklarda yer almıştır. Ancak bu Yahudilere yardım edilip edilmediği hususunda kesin bir bilgi mevcut değildir.⁶⁸⁸ 1946 yılında İngiliz hükümeti, Nazi zulmünden kaçan Yahudilerin Filistin'e kitlesel akınını önlemek amacıyla göçmenleri geçici bir süreliğine Kıbrıs'a yönlendirmişti. Böylece

⁶⁸⁴ Stanford, a.g.e. 150.

⁶⁸⁵ BCA, Fon Kodu: 030.10.00, Yer no: 232.562.20/1.

⁶⁸⁶ Stanford, a.g.e.305.

⁶⁸⁷ Yetkin, Ç. (2002) Batılıların Kirli Yüzü Struma, Otopsi Yayınları, İstanbul, 35.

⁶⁸⁸ Keser, a.g.e. 69.

Kıbrıs'a Yahudi yerleşimi meselesi başlamıştır.⁶⁸⁹ İsrail Devleti'nin kurulmasıyla bölgedeki İngiliz manda idaresi sona ermiştir. Yahudi göçmenlerin adadan nakli konusunda Yahudi Ajansı ilgilenmiştir. İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından Türkiye'nin Yahudi göçmenlere yardımı devam etmiştir. Filistin'e göç edenlere 2000 tane çadırın sağlanmasının 9 Aralık 1948'de Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesi başlıca yardım konularından biridir.⁶⁹⁰

Türkiye'nin yalnız kendi vatandaşlarını himaye etme hakkına sahip olması dolayısıyla Türk vatandaşı olmayan Yahudiler üzerinde hiçbir koruyuculuk hakkı ve yetkisi yoktu. Bu durumda Türkiye'nin vatandaşı olmayan Yahudilere yardımda bulunması hukuk ihlali sayılacaktı. Türkiye'nin özellikle dönemin olağanüstü koşullarında hukuk dışına çıkacak herhangi bir adım atması söz konusu olmamıştır. Bu nedenle Yahudilerin ölüm kalım meselesi her ne kadar gözler önünde ise de Türkiye, Türk vatandaşı olmayan Yahudileri korumaya kalkışmamıştır.⁶⁹¹ Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın Almanya Büyükelçiliği'ne verdiği 7 Mayıs 1937 tarihli cevabi yazısından alınan "*Türk kanunları uyarınca Türkiye'ye göçün sadece Türk ırkına ve kültürüne mensup olanlara tanınmış bir hak*" olduğunu belirten ifade bu görüşü destekler.⁶⁹² Başvekil Refik Saydam Yahudi mülteciler hakkındaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

Tebaamız olan Yahudilere vatandaş muamelesinin yapıldığını bu durumun değişmediğini ancak yabancı Yahudileri kabul etmesinin mümkün olmadığını, istisna olarak özel amaçlarda istihdam edilecek Yahudilerin bunların dışında tutulacağını ve Türkiye'de Yahudi asıllı vatandaşları rahatsız edecek tutum içeren yayınlardan kaçınılması gerekir.⁶⁹³

Türk hükümeti Alman işgal bölgesi altında görev yapan temsilciliklerine gönderdiği talimatlarla Türk Musevilerinin Türkiye'ye dönmesini ve Yahudi mültecilere transit vizesi verilmesi isteğinde bulunmuştur. Diğer yandan "*23 Mayıs 1927 tarihli Osmanlı Tebaasının Türk Vatandaşlığından İskatı Hakkındaki Kanun'u* ve *3 Mayıs 1928 tarihli Türk Vatandaşlığı Kanunu*" ile yurtdışında 5 yıldan daha uzun bir süredir ikamet edenlerin Türk vatandaşlığını yitirme konusu gündeme getirilmiştir. Kanun bağlamında Türkiye makamları beş yıldan uzun süreli yurt dışında yaşayıp vatandaşlıklarını Türk konsolosluklarına tecil ettirmemiş Türk vatandaşlarını vatandaşlıktan çıkarma hakkı elde etmiştir.⁶⁹⁴ Türkiye'nin

⁶⁸⁹ Keser, a.g.e.93.

⁶⁹⁰ Keser, a.g.e.204- 205.

⁶⁹¹ Şimşir, a.g.e.15.

⁶⁹² Guttstadt, a.g.e. 181.

⁶⁹³ Erdal&Özger, a.g.e.308.

⁶⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre.3, İçtima: 82, Cilt. 4, 330.

sergilediği bu tutum aslında Yahudilerin dilediği gibi Türkiye'ye sığınamayacaklarını göstermiştir. Yetkin bu durumun sadece kanun hükmüne uygun davranmayan, başka devletlerin vatandaşlığına geçen ya da Türk vatandaşlığı belgesine sahip çıkamayan kişilerle ilgili olduğunu açıklamıştır. Ona göre Avrupa'daki Türk elçilikleri Yahudiler sahip çıkmışlardır.

Türkiye'nin Yahudileri kurtarmak için hâlihazırda bekletilen vatandaşlık ilmühaberlerinin mevcut olduğu görüşleri bazı kaynaklarda yer almıştır.⁶⁹⁵ İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin Avrupa'nın pek çok yerindeki Türk Musevilerinin öldürülmesine engel olmak amacıyla girişimlerde bulunduğunu, hatta Yahudileri Türk vatandaşlığına geçirmek için zor zamanlarda kullanılmak üzere Türk konsolosluklarında Ankara tarafından hazırlanan kimlik kısımları boş bırakılan hazır belgelerin bulundurulduğu belirtilmiştir.⁶⁹⁶ Yahudilere yönelik yapılan kurtarma girişimleri hakkında çok farklı fikirler ileri sürülmüştür. Türkiye'nin Yahudileri kurtarmasına yönelik bazı yorumlar abartılı bir nitelik taşımıştır. Aşağıda Şimşir'in bu yorumlara yönelik eleştirisi yer alır.

Türk makamları, binlerce Yahudiye vatandaşlık ilmühaberi verip onları ölümden kurtarabilirlermiş de bunu yapmamışlarmış. Türk konsolosları kolay kolay vatandaşlık ilmühaberi vermedikleri için canlarını kurtarmaya çalışan zavallı Yahudiler, bu belgeleri karaborsadan satın almak zorunda kalmışlarmış. Cahilce bir iddia ve asılsız! Vatandaşlık ilmühaberi denen belge, rastgele bir kâğıt parçası değildir, yabancı ülkede Türk vatandaşlarının elinde Türkiye Cumhuriyeti Nüfus Cüzdanı'dır.⁶⁹⁷

İfadeleri bu abartıya bir tepkidir. Selanik dâhil Batı Trakya'dan deniz yoluyla Türkiye'ye sığınan mültecilere kazazede süsü verilerek Türkiye'ye belgesiz giriş yapmalarına müsaade edildiği türden bilgilerde iddia niteliğindedir.⁶⁹⁸ Türk makamları Avrupa'daki Yahudileri kurtarmaya çalışırken titiz davranmış ve yalnızca kendi vatandaşı olan Yahudilere yardım eli uzatmıştır. Fransa'da düzenli bulunan Türk Musevi sayısı üç bin beş yüz kadar iken düzensiz kalan Türk Musevilerin sayısı on bin kadardır.⁶⁹⁹ Fransa'daki Türk diplomatik yetkilileri bu ülkede bulunan Yahudilerin kamplara gitmesini önlemek için Fransız Dışişleri Bakanlığı'yla temasageçmişlerdir.⁷⁰⁰ Özellikle Necdet Kent'in bu konudaki çabaları önemli olmuştur. Kampa götürülmek üzere Nice'den trene bindirilen Yahudileri kurtarmak istemiştir. Yahudilerin trene bindirilmelerine engel olamadığı için kendisi de hayatını ortaya

⁶⁹⁵ Stanford, a.g.e.162.

⁶⁹⁶ Keser, a.g.e. s.66.

⁶⁹⁷ Şimşir, a.g.e.18.

⁶⁹⁸ Düzgün, a.g.t. 80.

⁶⁹⁹ BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer no: 232 - 562 - 20.

⁷⁰⁰ Şimşir, a.g.e.90.

koyarak trene binen Necdet Kent bir süre sonra Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan seksen Yahudi ile birlikte trenden inmeyi başarmıştır.⁷⁰¹ Fransa'daki Türk Musevilerden bazıları Türkiye'ye dönebilmek için askerlik hizmetini yerine getireceklerine dair taahütte bile bulunmuşlardı.⁷⁰² Türkiye kitlesel bir Yahudi göçünün önüne geçebilmek amacıyla vatandaşlıktan çıkarma yöntemini gerektiği zamanlarda kullanmıştır. Sadece 1943 yılında 1.239 kişinin vatandaşlıktan çıkarıldığı dikkate alınırsa uygulamanın Türkiye için nasıl araçsallaştırıldığı ortaya çıkmıştır.⁷⁰³ Fransa'da bir kısım Yahudi, Türkiye Cumhuriyeti pasaportu ile hayatta kalmayı başarmıştır.⁷⁰⁴

Türk hükümetinin Yahudilerin durumundan ne kadar haberdar olduğu ve ilgilendiği önemlidir. Gerek basın gerekse Almanya'daki Türkiye konsoloslukları aracılığıyla Yahudilerin uğradıkları tüm muameleleri bilmeleri olasıdır. Fakat savaşın ağır koşulları içinde Türk hükümetinin durumu yeterince ciddiye almamasına neden olmuştur. Avrupa'daki Türkiye vatandaşı olan Yahudiler Türkiye'den yardım çağrısında bulunmuştur. Yardım çağrılarının sonuçsuz kalması üzerine Yahudi çevrelerinin dünya çapında başlattıkları faaliyetler azda olsa bazı Yahudilerin vatandaşlıktan çıkarılmasına engel olmuş ve Türkiye'ye dönmelerini sağlamıştır.⁷⁰⁵

Almanya'nın 1941 yılında Yahudi mültecilerin çoğunu vatandaşlıktan çıkarması üzerine Türkiye'de bir dizi önlem alınmıştır. İş sözleşmeleri sona erecek olan bilim adamları da dâhil olmak üzere birçok Yahudi'nin sınır dışı edilmesi planlanmıştır.⁷⁰⁶ 30 Ocak 1941 tarihinde kabul edilen "*Yahudi mültecilerin Türkiye üzerinden Transit geçmelerine dair*" kararname ile transit geçiş işlemlerinin yasal sınırları belirlenmiştir. Buna göre buldukları ülkelerde yaşama ve dolaşma hürriyetleri açısından kısıtlamaya tabi olan yabancı uyruklu Yahudilerin Türkiye'ye girişleri ve ikamet etmeleri yasaklanmıştır.⁷⁰⁷ Konuyla ilgili Başbakan Refik Saydam, "Türkiye vatandaşı olan ve Türkiye'de ikamet eden Yahudilerini diğer bütün Türkiye vatandaşları gibi aynı anayasal haklara sahip olduğu, Türkiye'de anti-semitizmin olmadığı ve Yahudi mültecilere gelince ise hiçbir suretle bireysel veya toplu başvuruların kabulünün mümkün olmadığı" vurgusu yapmıştır.⁷⁰⁸ Sadece Filistine giriş vizeleri olanlara

⁷⁰¹ Stanford, a.g.e. 166. Kamhi bu sayıyı 81, Yetkin ise 60-70 kişi olarak vermiştir. Bkz. Kamhi, a.g.e. 75-76.; Yetkin, a.g.e.38.

⁷⁰² Stanford, a.g.e. 180.

⁷⁰³ Guttstadt, a.g.e. 289.

⁷⁰⁴ Kamhi, a.g.e..30.

⁷⁰⁵ Guttstadt, a.g.e. 292-294.

⁷⁰⁶ Guttstadt, a.g.e. 191.

⁷⁰⁷ Erdal & Özger, a.g.e.298.

⁷⁰⁸ Guttstadt, a.g.e. 193.

geçiş izni sağlanmıştı.⁷⁰⁹ Türkiye Yahudilerin Türkiye'ye yerleşmelerinin önüne geçmek için katı bir siyaset uygulamıştır. Bu tür kanunlarla ülke içindeki Yahudi nüfusunun artması önlenmeye çalışılmıştır. Çünkü Türkiye, bu dönemde Filistin'e gönderilen ancak Suriye makamlarınca Filistine girişlerine izin verilmeyip geri dönen mülteciler sorunu ile karşı karşıya kalmıştı.⁷¹⁰ Çok sayıda mültecinin gelmesi Türkiye'de hâlihazırda uygulanan Türkleştirme politikalarını tehlikeye sokardı. Türkiye'nin endişesi buraya kitlenmişti. Şayet Filistin'e gitmek üzere yola çıkan ve İngiltere'nin sınırlamalarına takılan mülteciler geri dönecek olursa Türkiye'nin başına kalacaktı.⁷¹¹ Türk hükümeti yabancı ülke mensubu Yahudilerin kendi ülkesinde kalmalarını istememiş⁷¹² fakat Türk kamuoyunda Yahudilere yönelik oluşabilecek karşıtlığın önüne geçmek için çalışmıştır.⁷¹³ Mesela Türkiye üzerinden artan Yahudi göçü üzerine "*Yahudi Muhaceretleri*" isimli Yahudi aleyhtarı kitap *Matbuat Kanunu* dayanak gösterilerek Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılmıştır.⁷¹⁴ Yahudilerin Türkiye'ye yaptığı en kalabalık başvurusu 1940 yılında olup 4.687 kişidir. 18.12.1940 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla bunların Türkiye üzerinden transit geçmelerine izin verilmiştir.⁷¹⁵ Bakanlar Kurulu kararıyla 30.12.1940 tarihinde ise 166 yabancı uyruklu Yahudinin daha Türkiye üzerinden transit geçmelerine izin verilmiştir.⁷¹⁶ Bu yıllarda Türkiye'den transit olarak geçip Filistin'e giden Yahudilerin sayısı sanılanın aksine yüzbinler mertebesinde olmayıp yalnızca 16.500 idi.⁷¹⁷ 1943 yılında yasal olarak Türkiye üzerinden Filistin'e gidenlerin sayısı Varlık Vergisi dolayısıyla Türkiye'den Filistin'e gidenlerden sayıca daha az olmuştur. Filistin'e giden Türk Musevilerinin sayısı 2.138 iken, yalnızca 1.352 Avrupalı Yahudi Filistin'e yasal olarak geçebilmişti. Türkiye'de bürokratik işlemlere takılan Yahudilerin bir kısmının transit vizeleri alamadan Avrupa'daki kamplarda hayatlarını kaybetmiş olmaları sayının düşük kalmasında etkili olmuştur. Varlık Vergisi zamanlarının sıkıntılarına rağmen Filistin'e gitmek isteyen Yahudi mültecilerin izin belgeleri çıkıncaya kadar ihtiyaçları Türk Musevi Cemaati tarafından karşılanmaya

---

⁷⁰⁹ Stanford, a.g.e, 319.

⁷¹⁰ Erdal & Özger, a.g.e.287.

⁷¹¹ Bilindiği gibi Filistin İngiliz manda denetimi altında olduğundan göçmenlere verilen izinlerde İngiliz makamlarınca sağlanıyordu. Yani göçmen sayısı İngiltere tarafından belirlenip bir yığın prosedürden geçtikten sonra tamamlanıyordu. Avrupa'daki baskı üzerine 1933-1937 yılları arasında artan Yahudi göçü bölgede istikrarsızlığa neden olmuş, yaklaşık 170.000 Yahudi göçmenin gelmesiyle bölge çatışmalara sahne olmuştu. Bunun üzerine İngiltere 1939 yılında yayımladığı beyaz kitapla sonraki 5 yıl için göçmen sayısını sınırlandırmıştı. Guttstadt, a.g.e.194.

⁷¹² Guttstadt, a.g.e. 216.

⁷¹³ Erdal & Özger, a.g.e.287.

⁷¹⁴ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 92/94/10.

⁷¹⁵ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 93/117/7.

⁷¹⁶ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 93/120/20.

⁷¹⁷ Bali, 2013b, 146.

çalışılmıştır.⁷¹⁸ Avrupa devletlerinin toplama kamplarına sürdüğü Yahudilere Türkiye'nin sahip çıkması günün koşullarında başlı başına bir riskti. 1940'larda Almanya faktörü Türkiye üzerinde etkili olmuştur. Yahudi mültecilerin Türkiye'ye getirilmeleri veya geçişleri Almanya'yı tahrik etmeyecek düzeyde sınırlı tutulmuştur.⁷¹⁹ Ancak Türkiye'nin Almanya ile siyasi ve iktisadi bağlarının koparılmasının ardından 2 Ağustos 1944'ta radyodan "*Türk hükümeti Yahudi göçmenlerine yardım etmeye her zaman hazırdır*" beyanında bulunulmuştur. Bu adım savaşın sonlarına doğru Türkiye'nin Yahudilere verdiği desteği arttıracakını göstermiştir.⁷²⁰ 24 Ocak 1945 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen Filistin Yahudi Ajansı imzalı yazıda Yahudiler memnuniyetlerini dile getirmiştir;

Musevi göçmenlerinin Türkiye tarihiyle Filistin'e transit geçmelerini tanzim hususunda hükümetimizin ibraz ettiği yardım ve muaveneti Türkiye'deki mümessilimizden derin bir memnuniyetle öğrendim. Bu husuta Türk makamları tarafından ittihaz olunan insani ve mişfik hatt-ı hareket binlerce Musevi mültecinin düşman işgali altındaki memleketlerden kurtarılması için amil olmuştur. Bu yardımdan dolayı samimi teşekkürlerimizi lütfen kabul buyurunuz. Bu çok müstacel meselede zat-ı devletlerinin ve hükümetinizin dostane ve muavenetkar alakalarına devam edeceğine emin bulunuyorum.⁷²¹

7/10/1945 tarihli Emniyet Genel Müdürlüğü'nün İstanbul ve İslahiye ile güzergahtaki bazı kaymakamlık ve valiliklere gönderdiği yazıda Filistin'e gitmek için İslahiye'de bekleyen 105 Yahudi ile İstanbul'daki 40 Yahudi'nin vize işlemleri tamamlanıncaya kadar İstanbul'daki Yahudi teşkilatına iade edilmesi istenmiştir. Yahudilerin vize işlemleri tamamlanıncaya kadar masraflarının Yahudi teşkilatları tarafından karşılanacağı ve tüm teslim işlemlerinin imza karşılığında yapılması bildirilmiştir. Aynı belgede transit vize ile 147 Yahudinin Aksu vapuru ile Filistin'e gönderildikleri belirtilmiştir.⁷²²

Bakanlar Kurulu'nun 25/6/ 1947 tarihli toplantısında Türkiye'ye girecek yabancı Yahudiler hakkında alınan 30/1/1941 tarihli ve 2/ 15132 sayılı tedbirlere dair karar iptal edilmiştir.⁷²³

Savaş süresince Türkiye'ye yabancıların girmesi konusunda sınırlamalar yapılmışsa da ülkenin kapıları Yahudilere tamamen kapatılmamıştır.⁷²⁴ Batılı Devletler Almanya'ya suç ortaklığı yaparken Türkiye Alman tehdidine rağmen kısıtlı da olsa Osmanlı ve Türkiye

⁷¹⁸ Guttstadt, a.g.e. 211-217.

⁷¹⁹ Keser, 2012, 65.

⁷²⁰ Erdal & Özger, a.g.e.300.

⁷²¹ Keser, a.g.e. 78.

⁷²² BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer no: 110/736/18.

⁷²³ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 114/45/7.

⁷²⁴ Erdal& Özger, 294.

kökenli Yahudilere gerekli izin ve pasaportu vererek Filistin'e geçme olanağı tanımıştır.⁷²⁵ Türkiye'nin Yahudi mülteciler politikasında, Almanya tehlikesinden ziyade, Almanya ile olan mevcut ticari ilişkilerini korumak ve Türkiye'de kalıcı olabilecek bir Yahudi mülteci sorununa engel olma düşüncesi öne çıkmıştır. Türkiye iç siyasetiyle çelişen Yahudi mülteci sorununda bazı özverilerde bulunmuşsa da uyguladığı politikalar, tartışmaları günümüze kadar süren Struma faciasında düğümlenmiştir.

3.1.2. Struma Olayı

Filistine gitmek isteyen Yahudilerin tek rotası Türk kara suları idi. Yahudi mültecilerin legal ya da illegal yollarda Türkiye'den geçiş yapmak istemeleri Türkiye açısından bir takım sorunlar doğurmuştur; çünkü 1930'lu yıllar Siyonistlerin öncülüğünde *Aliya Bet* adı verilen yasadışı göçün yoğun olarak yaşandığı dönemlerdi. 1939-1942 yılları arasında birçok gemi Türkiye üzerinden taşıyabileceğinden fazla yolcusuyla Filistin'e varmayı hedeflemiştir.⁷²⁶ Bu yıllarda deniz yoluyla Türkiye'ye kaçak olarak gelen mülteciler sorunu önemli bir boyuta ulaşmıştı. Filistin'e gidebilmek için Türkiye'yi güzergâh olarak kullanan 21 gemiden 3'ü batmıştır.⁷²⁷ Türkiye kanalıyla Filistin'e varmayı hedefleyen bu gemilerden biri de Struma idi.

Struma, Türkiye'de yaşayan birçok kimse tarafından yeterince bilinmeyen bir hadisedir. Son yıllarda Sarayburnu sahilinden yapılan alelade bir anma ile basında yer almıştır. Oysa Struma, Yahudi tarihinin Holokost ile rastlaştığı yıllarda birçok Yahudi'nin yaşamını yitirdiği bir olaydır. Türkiye tarihi açısından tartışmalı bir sorundur.⁷²⁸ Olayda Nazilerden kaçan Yahudiler Türk karasularında ölmüş, olayın vebali/sorumluluğu Türkiye'nin zarar hanesine yazılmıştır. Bazı belleklerde Türkiye'nin Yahudi göçmenlere yardım etmediği, gemi tamirati için ekip göndermediği ve yardım edilmesine de engel olduğuna ilişkin görüşler yer etmiştir. Türk Musevi Cemaati Başkanı İshak İbrahimzadeh 24 Şubat 2016 tarihinde gerçekleştirilen Struma'yı anma töreninde Türkiye için bu ifadeyi destekleyecek sözler sarfetmiştir. İshak İbrahimzadeh,

500 yıl evvel bizleri engizisyondan kurtarmak için gemilerini İspanyalara gönderen, bugün milyonlarca mülteciye kapılarını açan Türkiye'm ise birkaç metre ötemizde demirlemiş, ölümüne terk edilmemek için sığınacak bir mekân arayan 768 Yahudi'yi

⁷²⁵ Besalel, a.g.e. 81.

⁷²⁶ Guttstadt, a.g.e. 199.

⁷²⁷ Erdal & Özger, a.g.e.302.

⁷²⁸ Russo, M. (2016). "Strumayı Anlamalı Kılmak".*Şalom*.

kurtaracak dirayetli adımını bu sefer tarafsız kalarak savaştan korunabileceği düşüncesiyle atmadı,

diyerek serzenişte bulunmuştur.⁷²⁹ Yahudi basını tarafından da bu görüş desteklenmiştir.

Struma olayı şu şekilde meydana gelmiştir: Struma adlı gemi 15 Aralık 1941 tarihinde Beyrut'a varmak için Köstence Limanı'ndan ayrılmıştır. Tehçizat ve teknik donanım bakımından yetersiz olan geminin limandan ayrılmasından kısa bir süre sonra arızalanması üzerine İstanbul limanında demir atmak zorunda kalmıştır. Geminin kasten bozulduğuna ilişkin spekülasyonlar vardır.⁷³⁰ Struma Gemisi'nin kaptanı gemisine yolcu bulabilmek için mültecilere vizelerin İstanbul'dan temin edileceğini söyleyerek yola çıkmıştır. Hâlbuki böyle bir vaadin teminatı yoktur. Yolcular gerçeği İstanbul'a geldiklerinde öğrenmişlerdir.⁷³¹ Ellerinde Filistin'e giriş vizeleri olmadığı için karaya ayak basmaları Türk yetkililer tarafından engellenmiştir. İngiltere'nin *Beyaz Kitap*⁷³² adlı belge adı altında Filistin'e alınacak mültecilere sınırlama getirmiş olması çocukların dahi karaya indirilmelerine engel olmuştu. Fakat Türk hükümetinin ısrarcı tavırları neticesinde 16 yaşın altındaki çocuklar için vize verileceği bildirilmiştir.⁷³³ Ancak bu bilginin doğruluğu kesin değildir. Yalnızca iş adamı Vehbi Koç'un girişimiyle Segal ailesinin gemiden kurtarılıp Filistin'e gitmesine izin verilmiştir.⁷³⁴ Ayrıca gemiden hamile bir kadının karaya inmesine izinverildiği bilgiler arasındadır.⁷³⁵ İngiliz hükümetinin dayatmasıyla gemiye gidilmesine dahi izin verilmemiştir.⁷³⁶ Struma 70 gün boyunca boğazda demirli kalmıştır. Yahudi yardım kuruluşları yolcuların masraflarını karşılayacaklarını vaatmelerine rağmen kimsenin karaya inmesine izin verilmemiştir. Türk yetkililer mültecilerin Filistin'e giriş vizelerinin olmamasını gerekçe göstermişlerdir.⁷³⁷ Gemide dizanteri salgınının baş göstermesi nedeniyle karantinaya alınmış olması da bir başka etkendi.⁷³⁸ İngiltere Ankara Büyükelçisi tarafından *Beyaz Kitap*'ın getirdiği sınırlamalara uygun davranılması gerektiği ve geminin Filistin'e girmesine izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Yetkin'e göre Romanya'dan hiçbir engellemeye

⁷²⁹ Valansi, K. (2016). "74. Yılında Struma Faciası Anıldı". *Şalom*.

⁷³⁰ Keser, a.g.e. 52.

⁷³¹ Bali, 2004a, 263.

⁷³² MacDonald White Paper (Beyaz Kitap) İngiltere'nin gelecekte Filistin ile ilgili siyasetini kapsayan belgedir. Buna göre İngiltere 10 yıl içinde Filistin'e bağımsızlık tanıyacağını ancak bunun Yahudiler ile Araplar arasındaki işbirliğine bağlı olduğunu açıklamıştır. İlk 5 yıl içinde Filistine göçü 75. 000 ile sınırlı tutup Yahudilere toprak satılmasını %5 ile sınırladığıdır. Yetkin, a.g.e. 18.

⁷³³ Keser, 2012, 53-57.

⁷³⁴ Bali, 2004a, 264.

⁷³⁵ Keser, a.g.e.54.

⁷³⁶ Gabbay, a.g.e.70.

⁷³⁷ Guttstadt, a.g.e. 202.

⁷³⁸ Yetkin, a.g.e. 147.

takılmadan ayrılan Struma yolcularının yasa dışı yollarla ülkeyi terkettikleri öne sürülerek Köstence'ye dönmeleri de engellenmiştir.⁷³⁹ O halde Filistin'e girişlerine müsaade edilmeyen Yahudi mülteciler, Türkiye'nin başına kalacaktı. Ülkede artması muhtemel olan Yahudi nüfusu, Türkiye'nin mültecileri yeterince desteklememesine neden olmuştur.

Struma Gemisi'nin onarılmasının ardından yola çıkmaya hazır olduğu belirtilmiştir.⁷⁴⁰ Tekrar Köstence'ye gönderilmek üzere Karadeniz'e çekilen gemi denizin ortasında bırakılmıştır. Bazı kaynaklara göre Struma bir Rus denizaltısı tarafından batırılmıştır.⁷⁴¹ Şalom'un resmi sitesindeki verilere göre gemide bulunan 768⁷⁴² yolcu ölmüştür.⁷⁴³ Gemiden sağ kurtulan bir kişi Türkiye kanalıyla Filistin'e gönderilmiştir.⁷⁴⁴ Türkiye üzerinden yol alan ve kapasitesinin üzerinde yolcu taşıyan Struma Gemisi'nin ağır şartlar altında yoluna devam etmesi istenmiştir.⁷⁴⁵ Olayın ardından Anadolu Ajansı Struma'da ölenler için iki gün iş bırakma eylemi yapacağını duyurmuştur. İddialara göre Ajansın bu tutumu ihanet olarak nitelendirilmiş ve kurumdaki Yahudiler işten çıkarılmıştır.⁷⁴⁶ Struma olayından sonra bir süre Filistin'e göç duraksamış, sonraları Mossad'ın çabalarıyla mültecilerin Filistin'e daha elverişli koşullarda ulaşmaları sağlanmıştır.⁷⁴⁷ İlerleyen yıllarda Struma'nın enkazına ulaşmak için gemide yakınlarını kaybedenler tarafından çalışmalar başlatılmıştır. Türkiyedekimilliyetçi ve muhafazakâr duyarlılıklar olayın tarihi arka planının araştırmasına engel olmuştur. Türk Musevi Cemaati bu hassasiyeti dikkate alarak bu konuyla ilgilenmemiştir. Türk Musevi Cemaati, Türkiye'yi uluslararası kuruluşlara şikâyet eder bir pozisyona düşmekten kaçınmıştır.⁷⁴⁸ Anma töreninde yer alan İstanbul Valisi Vasip Şahin, Struma'dakilere yardım konusunda Türkiye'nin elinden geleni yaptığını şu sözleriyle ifade etmiştir.

... Struma, 70 gün boyunca Sarayburnu açıklarında kaldı. Bu süre zarfında, Türk Kızılay'ı ve Yahudi vatandaşlarımızca gemiye yiyecek yardımı ve sağlık hizmetisâğlandı. Ayrıca hükümetimizce geminin yoluna devam edebilmesi için her türlü girişim yapıldı. Ancak, tarafımızdan sarf edilen tüm çabalara rağmen,

---

⁷³⁹ Yetkin, a.g.e. 28

⁷⁴⁰ Keser, a.g.e. 53-57.

⁷⁴¹ Bali, 2004a, 264.

⁷⁴² Bu konuda da rakamlar net değildir. Keser'e göre İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Karadeniz'e açılan gemi ertesi gün yaşanan patlama sesinin ardından batmaya başlar ve gemideki 767 mülteci ölür. Keser, a.g.e.54.

⁷⁴³ Valansi, K. (2016). 74. Yılında Struma Faciası Anıldı. *Şalom*.

⁷⁴⁴ Bali, 2004a, 264.

⁷⁴⁵ Keser, 2012, 54.

⁷⁴⁶ Guttstadt, a.g.e. 203.

⁷⁴⁷ Keser, 2012, 57.

⁷⁴⁸ Bali, 2004a, 265-272.

sığınmacıların gideceği ülkelerden gereken izinlerin sağlanamaması nedeniyle, İkinci Dünya Savaşı koşullarında, gemi 23 Şubat 1942 günü ayrılmak zorunda kaldı.⁷⁴⁹

Struma olayı olağanüstü çözümsüzlükler ortamında meydana gelmiştir. Sonucu hazin olmuştur fakat şaşırtıcı değildir. Russo bu konuda şöyle der;

Kimseyi suçlamak gerekmiyor Struma için. Almanlar Yahudileri yok etmek için yola çıkmışlardı. İngilizler Almanları yenmek için büyük bir çaba sarf ediyorlardı. Bu çabalarında Arapları mutlaka yanlarına almaları gerektiğini düşünüyorlardı. Aksi halde onları Almanlara kaptıracaktı. Bu matematikte Yahudi'ye yer yoktu. Öyle de oldu. Ankara'nın yaptığı ise basitçe statükoyu uygulamaktı, o kadar.⁷⁵⁰

Struma olayı dönemin Türk basınında fazla yer almamıştır. Buna karşın Kudüs kaynaklı Anadolu Ajansı'nın yaptığı bir habere göre Refik Saydam meclis kürsüsünden olaya ilişkin şu yorumu yapmıştır:

Biz bu hususta elimizden gelen her şeyi yaptık. Maddi manevi en ufak bir sorumluluğumuz yoktur. Türkiye başkaları tarafından arzu edilmeyen insanlara melce olamaz. Türkiye başkaları tarafından istenmeyen insanlar için vatan hizmeti göremez. Bizim tuttuğumuz yol budur. Kendilerini bu sebepten alıkoymadık. Çok yazık ki kazaya kurban gittiler.⁷⁵¹

Türkiye'nin savaş süresince tarafsızlık ilkesi ile hareket ederek savaş dışı kalmak istemesi, gemideki yolcuların Türk vatandaşı Yahudiler olmaması, Almanya ile ilişkilerin hassasiyeti, geminin açık denizlere sefer yapacak niteliklerden yoksun olması ve yolcuların Almanya'dan kaçarken gibi etkenler bir araya gelince felaketi doğurmuştur. İngiltere'nin "Beyaz Kitap" dayatmalarında sorunu yaratan bir başka etkidir. Bunlara Türkiye'deki Yahudi sayısının artma endişesini de eklemek gerekmektedir.

Struma hadisesi 769 Yahudinin hayatını kaybetmesinin dışında farklı sonuçlar doğurmuş, İngiliz yetkililer olaydan sorumlu tutulup İngiltere aleyhine Siyonist propaganda gelişmiştir.⁷⁵²

⁷⁴⁹ Valansi, K. (2016). 74. Yılında Struma Faciası Anıldı. *Şalom*.

⁷⁵⁰ Russo, M. (2016). *Strumayı Anlamalı Kılmak*. *Şalom*.

⁷⁵¹ Keser, a.g.e. 55.

⁷⁵² Yetkin, a.g.e. 169.

3.1.3. Yahudi Bilim Adamları

Hitlerin iktidara gelmesiyle çıkarılan Yahudi karşıtı yasalar, Yahudilerin her türlü kamusal alandan tasfiye edilmesine neden olmuştu. Yahudilerin çalışma sahaları daraltılmış başta üniversiteler olmak üzere birçok alanda Yahudilerin görevlerine son verilmişti. Bu gelişmeler üzerine merkezi Zürih'te bulunan Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland (Yurt Dışında Bulunan Alman Bilim Adamları Dayanışma Örgütü) adında bir dernekkurulmuştu. Dernekbilim adamlarının yurt dışında mesleklerini icra edebilecekleri ülkeler bulmayı amaçlamıştı. Bunların yaşandığı sırada Türkiye'de Üniversite Reformu gerçekleştiriliyordu. Üniversite kadrolarında görev alan öğretim üyelerinin bir bölümü tasfiye edilmişti. Bunların yerlerine yenilerinin istihdam edilmesi ihtiyacı doğmuştu. Alman Yahudi bilim adamları Türkiye açısından kaçırılmaz bir fırsat olmuştur.⁷⁵³ Konuyla ilgili olarak Reşit Galip'in yorumu şöyledir; "İstanbul'u fethettiğimiz zaman hata ettik. Bizans ilim adamlarını elimizde tutamadık. Onlar Avrupa'ya gidip Rönesans'ı gerçekleştirdiler, şimdi bunu telafi edeceğiz."⁷⁵⁴

İki hükümetin politikaları bu noktada çakışmıştır. Almanya'nın bilim adamlarını tasfiyesi, Türkiye'nin yararına olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra mevcut kurumların Türkiye'nin ihtiyacına karşılık veremeyeceğini gören Atatürk, laikliği temel alarak bir dizi reform gerçekleştirmişti. Reformların yansıtıldığı sahaların başında eğitim kurumları geliyordu; çünkü toplumda çağdaş yapıyı tesis etmenin eğitimle mümkün olacağını görmüştü. 19. yüzyılda İstanbul Darülfünun'u olarak açılan İstanbul Üniversitesi Cumhuriyet'in ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmişti. İstanbul Üniversitesi'nin iyileştirilmesi amacıyla Türkiye İsviçreli Profesör Malche'i İstanbul'a davet etmişti. Malche İstanbul Üniversite'sini inceledikten sonra yeni bilim dallarının kurulması ve mevcut olanların ise güçlendirilmesi yönünde bir rapor sundu. Raporda akademik başarı ölçeklerine göre öğretim üyelerinde değişiklik yapılması önerilmiştir.⁷⁵⁵ Malche'nin öğretim üyelerinin değiştirilmesi husunda iki gerekçesi vardı; İlki Türkiye'de önemli sosyal ve ekonomik atılımların gerçekleştirilmesine rağmen Darülfünun'un bunların gerisinde kalması, diğeri ise mevcut öğretim üyesi kadrosunun resmi ideoloji ile ithilafa düşmesiydi.⁷⁵⁶ Ankara'daki

---

⁷⁵³ Bali, 2004a, 275.

⁷⁵⁴ Aydın, a.g.e.1.

⁷⁵⁵ Levi, a.g.e.97-98.

⁷⁵⁶ Namal, Y. (2012, Nisan/April). Türkiye'de 1933–1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, Cilt/Volume 2, S. /Number 1, 14.

siyasiler ile İstanbul Üniversitesi öğretim kadrosu arasındaki ideolojik farklılık reformun temel nedenlerinden biri olmuştur. 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'sının kapatılması üzerine Darülfünun'da olaylar çıkmış ve hükümet bundan rahatsızlık duymuştu. Hükümet kurumun özerkliğine son vermek için meclise bir tasarı sunmuş ancak bu tasarı yasallaşamamıştır.⁷⁵⁷ Bazı kaynaklara göre bu profesörlerin devrimlere destek vermemeleri Üniversite Reformu'nu gerekli kılmıştı.⁷⁵⁸

Aynı dönemde İstanbul Üniversitesi'nde bulunan ve Yurt Dışında Bulunan Alman Bilim Adamları Dayanışma Örgütü'ne mensup olan Schwartz, Eğitim Bakanı ve Malche ile temasa geçerek işsiz kalan Alman profesörlerin Türkiye açısından yararlı olacağını dile getirmiştir. Daha sonra Schwartz, bunların istihdamını yürütmek ile görevlendirilmiştir.⁷⁵⁹ Esasen Nazi Almanya'sından Yahudi oldukları gerekçeleriyle tasfiye edilen akademisyenlerin fikirleri, Atatürk'ün Türkiye için tasarladıklarıyla uyumluydu.⁷⁶⁰

Cumhuriyet ideolojisini yeni kuşaklara aktarma gayesi Üniversite Reformu'nun bir başka yönünü oluşturmuştur.⁷⁶¹ 1933 yılı itibariyle Türkiye'nin Üniversite Reformu'nun tamamlanmasıyla Nazi pogromlarından kaçan çok sayıda Yahudi öğretmen, doktor, avukat, sanatçı, bilim adamı vb. sığınmacıları İstanbul ve Ankara Üniversiteleri'nde istihdam edilmiştir. Nazilerden kaçarak Türkiye'ye sığınan Yahudi bilim adamları başta üniversiteler olmak üzere kamusal alanda önemli görevlerde bulunmuş çok sayıda yeni kuşak Türk bilim insanının yetişmesini sağlamıştı.⁷⁶² Almanya, Türkiye ile ticari ilişkilerinin bozulmasını istemediğinden bu transfer iki ülke arasında bir probleme neden olmamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda bu bilim adamları Almanların takibatına uğrayarak iadeleri için Türkiye'ye baskı uygulanacaktır. Fakat Türk –Alman ilişkilerinin gevşediği ve Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya yaklaştığı bir döneme tekabül etmesi Almanya'nın baskıcı politikasını sonuçsuz bırakmıştır.⁷⁶³ Üniversite Reformu bünyesinde Türkiye'ye gelen Yahudi bilim adamlarıyla 6 Temmuz 1933 tarihinde anlaşma imzalanmıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Dr.

⁷⁵⁷ Söğütü, İ. (2004). "Darülfünundan Üniversiteye: Cumhuriyet Türkiye'sinde İlk Üniversite Reformu (1933)". *Liberal Düşünce*, 123-124.

⁷⁵⁸ Guttstadt, a.g.e. 166.

⁷⁵⁹ Galanti, a.g.e.158.

⁷⁶⁰ Reisman, A. (2011). *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*. Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 125.

⁷⁶¹ Söğütü, a.g.m. 124.

⁷⁶² Stanford, a.g.e.406.

⁷⁶³ Guttstadt, a.g.e. 167-176.

Reşit Galip Türk üniversitelerinin çağdaşlaşma arzusunu ve Türkiye'nin bilim adamlarından beklentisini sarfettiği şu sözlerle yansıtmıştır;

500 yıl önce İstanbul'u aldığımızda, Bizans'ın önde gelen bilim adamları ve sanatçıları ülkeyi terk ettiler. Bunlardan birçoğu İtalya'ya gitti ve orada Rönesansı başlattı. Şimdi Avrupa'nın aldıklarını bize geri vermesinin zamanı gelmiştir. Vatanımıza yenilikleri getirmenizi, böylelikle çağdaş düzene ayak uydurmamızı sağlamanızı ve yeni nesile çağdaş bilimde ilerleme yolunu göstermenizi umuyor, milletçe teşekkür ve saygılarımızı sunuyoruz⁷⁶⁴

Türkiye'ye sığınan Yahudi bilim adamlarının ve diğer nitelikli elemanların sayısı 1202'dir.⁷⁶⁵ Yahudi bilim adamlarının sayısında farklı görüşler belirtilmiştir. Guttstadt bu sayıyı 82 profesör ve yanlarında getirdikleri 100 kadar daha akademik personel olarak belirtir.⁷⁶⁶ Bir diğer kaynakta ise bu sayı 300 akademisyen 50 teknisyen ve destek elemanı olarak ifade edilmiştir.⁷⁶⁷ Yahudi bilim adamlarının devlete yüklediği külfet bu sayılarla doğru orantılı olmuştur. Alman bilim adamlarının İstanbul Üniversitesi'nde istihdam edilmesi başta akademik kadrolar olmak üzere pek çok yerli yetkili tarafından eleştirilmiştir. Alman bilim adamlarının kendilerine tanınan süre içerisinde Türkçe konuşamamaları ve derslerin tercüman aracılığıyla anlatılaması, Alman profesörlerin asistan olarak personellerini Almanya'dan getirmek istemeleri başlıca eleştirildiği konular arasında olmuştur.⁷⁶⁸ Bilim adamlarının yanlarında getirdikleri yakınları ve asistanlarının devlete ayrı külfet getirmesi diğer tartışma konuları arasında olmuştur. Asıl sorun, İstanbul Üniversitesi'ndeki Alman bilim adamlarının varlığı zamanla Türk meslektaşlarını rahatsız etmiştir. Türk ve Alman bilim insanları arasında rekabet ortamı oluşmuştur.⁷⁶⁹ Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde görev alan Alman bilim adamları ise başlangıçta 5 kişi olup sayıları daha sonra artmıştır. Bunlar Sümeroloji, Hititoloji, Asuroloji, Sinoloji, Hindoloji, Latince, Yunanca, vb. dersler vermişlerdir. Alman Nazi hükümeti tarafından Türkiye'deki Alman bilim insanlarının faaliyetlerini raporlaması için görevlendirilen Scurla'nın raporuna göre fakültenin akademik kadrosu Türkler ve yabancılardan oluşmuştur. Ayrıca yabancılardan çoğunluğunu Alman uyruklu hocaların oluşturduğunu dile getirmiştir. Bunların içinde nitelikli olanların yanında bilimsel yeterliliği

---

⁷⁶⁴ Namal, a.g.m. 15.

⁷⁶⁵ Yetkin, a.g.e.232.

⁷⁶⁶ Guttstadt, a.g.e. 168.

⁷⁶⁷ Reisman, a.g.m.12.

⁷⁶⁸ Bali, 2004a, 289.

⁷⁶⁹ Bali, 2004a, 278.

olmayan hocaların da bulunduğundan bahsetmiştir. Bu bilim insanları 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Almanya ve ABD'ye gitmişlerdir.⁷⁷⁰

Türkiye'nin Yahudi bilim adamlarına verdiği destek hem Nazi baskısından kaçan Yahudilere yardım edilmesini hem de birçok bilim adamı ve sanatçının ülkeye gelerek Türk bilim ve kültür dünyasına katkıda bulunmasını sağlamıştır. Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye gelen Yahudiler daha öncekilerden farklı olarak kitlesel olarak kabul edilmemiş, Türkiye'ye yerleşeceklerin sağlayacağı fayda düşünülerek seçilmiştir.⁷⁷¹ Yahudi bilim adamları ve beraberinde gelenlerin durumunda Atatürk'ün ölümünden sonra değişim görülmüştür. Almanya tehlikesinin Türkiye'ye yakın mesafede olması ve Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi ve toplumsal etkenler bu değişimin başlıca kaynağını oluşturmuştur.⁷⁷² Yahudi bilim adamları 1953-1956 yıllarında Alman hükümeti tarafından çağırıldıkları döneme kadar çoğunlukla Türkiye'deki üniversitelerde görevlerinin başlarında bulunmuşlardır.⁷⁷³ Her şeye karşın Yahudi bilim adamlarının katkıları yalnızca ders vermekle sınırlı kalmamıştır. Türkiye'de çok sayıda üniversite kütüphanesi kurmuşlardır. Başta batı klasikleri olmak üzere birçok Fransızca ve Almanca kitabın Türkçe'ye tercüme edilmesi konusunda da katkı sağlamışlardır.⁷⁷⁴ Bunların dışında Türkiye'deki birçok kamu binalarının tasarlanmasında ve kurulmasında, şehir planlamacılığı hususundaki danışmanlık faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Yahudi bilim adamları Türkiye'nin ihtiyacına cevap verdikleri için kabul edilmişlerdir. Daha açık bir ifadeyle yararlılıkları ölçüsünde kabul edilmişlerdir. Buna karşın Alman bilim adamları Türkiye'de Türk bilim adamlarından daha iyi koşullarda yaşamışlardır. Bunlar siyasetin dışında kalmaları konusunda hukuki birtakım kısıtlamalara tabii tutulmuşlardır.⁷⁷⁵ Ancak rejimin politikalarını destekledikleri ölçüde siyasi faaliyette bulunmalarında bir sakınca görülmemiştir.

Alman bilim adamlarının Türkiye'ye gelmeleri Üniversite Reformu'nun hızla gerçekleştirilmesini sağlamış, bu süreçte çağdaş bilimsel düşünceye ayak uyduramayan bazı Türk akademisyenler yerinden olmuşlardır. Bununla birlikte Yahudi bilim adamlarını Türk

⁷⁷⁰ Bilici, Kenan. (2016) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Eğitim Öğretimde Alman Bilim Adamları Kadrosu (1936-1970). *Ankara Üniversitesi Yayınları*, 236-265.

⁷⁷¹ Keser, a.g.e. 64.

⁷⁷² Reisman, a.g.m. 42.

⁷⁷³ Kocabaş, S. (2003). *Türkiye'de Gizli Tarih II. Dönemlik ve Dönemler*. 2. Baskı, İstanbul: Vatan Yayınları, 60.

⁷⁷⁴ Namal, a.g.e. 18.

⁷⁷⁵ Guttstadt, a.g.e. 169-173.

bilim dünyası ve üniversitelerine sağladıkları katkılar inkâr edilmeyecek derecede önemli olmuştur. Alman bilim adamları Türkiye'den ayrıldığı dönemde geride birçok eser bırakmışlardır. Üniversite, güzel sanatlar akademisi, senfoni orkestrası ve çeşitli kütüphaneler bunlar arasındadır.⁷⁷⁶ Atatürk'ün TTK'a bıraktığı kütüphanesini katologlayan kişi, Almanya'dan gelen Pfannenstiel adlı Yahudi asıllı bir bilim adamıydı. Örneklemleri çoğaltmak mümkündür. Andreas Tietze'nin Türkoloji çalışmalarına önemli katkısı olmuştur. Tietze'nin 1936-1937 yıllarında Anadolu'da yaptığı geziye ilişkin notları yabancı gezginler açısından Anadolu'nun yapısı hakkında o döneme ilişkin birinci elden kaynak niteliği taşımıştır.⁷⁷⁷

3.2. Türkiye'de Çok Partili Rejim Denemeleri ve Yahudilerin Siyasal Etkinlikleri

II. Meşrutiyet dönemi Cumhuriyet reformları açısından bir laboratuvar niteliği taşımıştır. Bu dönemde Türkiye'de birçok siyasi parti kurulmuştur. Ancak kurulan siyasi partiler, henüz demokratik kültürün gelişmediği bir ortamda demokratik bir siyasi ortam geçişi katkı yapmamışlardır.

1924 Anayasası vatandaşlık şemsiyesi altında bütün yurttaşlara eşit haklar vaat etmiştir. Oysa ilk etapta birçok alanda eşitsizlik göze çarpar. Temel eşitsizlik alanlarının başında ise siyaset gelmiştir. Örneğin Cumhuriyetin kuruluşundan sonra azınlıklar hiçbir siyasi ve karar organı içinde yer almamıştır. Her ne kadar yasa önünde seçme ve seçilme hakları varsa da, hiçbir siyasi göreve aday olarak gösterilmemişlerdir.⁷⁷⁸ Atatürk ile başlayan demokratikleşme denemeleri devrin koşulları gereği tam olarak yerleşmemiştir. 1930'lu yılların dünya konjonktüründe şekillenen diktatöryal rejimler, İkinci Dünya Savaşı gibi olumsuz koşullar, Türkiye'de demokratik gelişmelerin başarılı olmasını engellemiştir. Buna ek olarak Milli Şef döneminin baskıcı yaklaşımları, halkta bir çekimserlik havası yaratmış ve siyasi katılım sınırlı kalmıştır. Savaş sonrası dünya siyasetinin belirleyicisi olan ABD, Türkiye'deki gelişmeleri de etkiledi. Türkiye'nin Atatürk dönemindeki siyaset anlayışının yerini, Amerika yanlısı bir yaklaşıma bırakmasıyla çok partili siyasal sürecin başlaması zorunlu hale geldi.⁷⁷⁹

---

⁷⁷⁶ Reisman, a.g.m.49.

⁷⁷⁷ Reisman, a.g.m.81-85.

⁷⁷⁸ Levi, a.g.e.56.

⁷⁷⁹ Akkaya, a.g.e. 44.

Cumhuriyet öncesi süreçte sınırlı olarak azınlıkların siyasete katılımı görülmüştür. Tüm engellere rağmen 1919 Meclisi Mebusan seçimleri esnasında Yahudi asıllı azınlık Mişon Ventura milletvekili olarak seçilmişti.⁷⁸⁰ Bu seçim ile kısmen de olsa Tek Parti iktidarı dönemine kadar azınlıkların siyasal hayata katılımı sağlanmıştı. 7 Ağustos 1930 tarihinde Yalova'da ikinci bir partinin kurulacağı açıklanmıştı. Akabinde bir kesim azınlıklar CHP'nin katı uygulamaları karşısında politik tavır olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yanına yer almışlardır.⁷⁸¹ CHP'nin parti programında gayrimüslim azınlıklara yer verilmemesini ayrımcılık olarak algılanmıştı.⁷⁸² S.C.F.'nin kurucusu Fethi Okyar ise ırk ve din farkı gözetmediklerini ve tüm azınlıkların oylarına talip olduklarını belirtmişti. Bunun üzerine on üç gayrimüslimin aday olduğu yerel seçimde üç Yahudi aday seçilmiştir.⁷⁸³ Bu durum CHP'de Yahudi algısı üzerinde yeni tartışmalara yol açmıştır. Yahudiler aleyhine basındaki tartışmalardan rahatsız olan Musevi Cemaati yöneticileri 16 Ekim 1930 tarihinde TBMM Reisi Kazım Paşa'yı ziyaret etmişlerdir. Cemaat ileri gelenleri Yahudilerin rejime olan bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bazı kaynaklarda Yahudilerin SCF'ye oy vermelerinin engellenmeye çalışıldığı ve SCF'ye oy vermenin vatan hainliği ile eşdeğer tutulduğu aktarılmıştır.⁷⁸⁴ Gayrimüslimler, yabancı olarak görüldükleri, kendilerine devletle iyi geçinmeleri gereken hatta muhalefet partisine oy verme hakkına dahi sahip olmayan bir cemaat olduklarının bir kez daha hatırlatıldığı izlenimine kapılmışlardır.⁷⁸⁵ 1935 seçimlerinde CHP yaşananlardan ders alarak parti programında değişikliğe gitmiştir. Bu seçim sürecinde milletvekili listesinde azınlıklara yer verileceği bildirilmiştir. Azınlıklar ise 1935 seçimlerinde cemaat adı altında değil, bir Türk vatandaşı olarak meclise temsilci göndereceklerini bildirmişlerdir. Daha önceki eleştirileri dikkate alarak devlete bağlılıklarını göstermek istemişlerdir. 1935 seçim sonuçlarına göre dört azınlık milletvekili meclise girebilmiştir.⁷⁸⁶ İki Yahudi milletvekili bağımsız olarak seçilmeyi başarmıştır.⁷⁸⁷ Yahudi milletvekilleri seçimlere herhangi bir parti bayrağı altına girmek yerine bağımsız aday olarak girmişler. Ancak azınlıklar mecliste karar verici organlarda yer alamamışlardı. Buna rağmen gayrimüslimlerin meclise girmesi azınlıklar arasında memnuniyet yaratmış ve

---

⁷⁸⁰ Bali, 2004a, 192.

⁷⁸¹ Akkaya, a.g.e.34.

⁷⁸² Bali, R. N. (1997b). 1930 Belediye Seçimleri ve Serbest Fırkanın Azınlık Adayları. *Tarih ve Toplum*, S. 285, 29.

⁷⁸³ Bali, 1997b, 281.25.

⁷⁸⁴ Erdal & Özger, a.g.e, 278-277.

⁷⁸⁵ Bali, 1997b, 289.33.

⁷⁸⁶ Erdal & Özger, a.g.e.274.

⁷⁸⁷ Besalel, a.g.e.76.

gayrimüslimlere yönelik uygulanan ayrımcı siyasetin terkedileceğinin sinyali olarak algılanmıştır.⁷⁸⁸

İkinci Dünya Savaşı yıllarında uluslararası ortamdaki gelişmeler iç politikayı önemli ölçüde etkilemiştir. Savaş sonrasında Türk-Sovyet ilişkilerindeki kırılma Türkiye'yi Amerika'ya yakınlaştırmıştır. 26 Haziran 1945'te Türkiye, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalamış ardından antlaşma 15 Ağustos'ta TBMM tarafından onaylanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yüzünü Batı'ya çeviren Türkiye yöneticileri yeni dünya düzeninde ABD ve Batılı devletlerin yanında yer alabilmek için siyasal liberalleşmenin gerekli olduğuna kanaat getirmişlerdir. Amerika'nın isteklerini karşılayan Türkiye'de çok partili siyasal rejim, dönemin şartlarının zorunlu sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁸⁹ Türkiye'nin Batı'ya yaklaşmasının iç siyasetteki yansıması olan çok partili siyasi dönem Yahudiler üzerinde hemen etkisini göstermiştir. Siyasi partilerin kurulmasıyla partiler arasındaki rekabet azınlıkların oylarına karşı bir gereklilik doğurmuştu. Bu nedenle partililer aday listelerinde azınlıkların yer alabileceği vurgusu yapmış ve katılım çağrısında bulunmuştur.

Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesiyle Yahudiler lehine olan en önemli gelişme Avrupa'da Nazi takibatına uğrayan Yahudilerin ülkeye girişlerini sınırlandıran yönetmeliğin kaldırılmasına ilişkin düzenlemedir.⁷⁹⁰ Bu son düzenlemeyle zorunlu da olsa demokratikleşme modeline uygun bir adım daha atılmıştır.

Demokrat Parti'nin kurulmasıyla azınlık cemaatleri arasında azınlıklara yönelik uygulamalarda bir yumuşama olacağı algısı oluşmuştu. Çünkü CHP oy kaygısıyla eski sert siyasetini terk ederek azınlıklara yönelik bazı ayrımcı uygulamalarına son vermişti.⁷⁹¹ 21 Temmuz 1946'daki genel seçimlerden önce CHP İstanbul teşkilatı başkanı, azınlık basınına ağırlamış ve onlara CHP'nin milliyetçilik anlayışının dine ya da ırka dayalı bir ayrıştırmaya izin vermediğine dair güvence vermişti. Cumhuriyet tarihinde ilk kez, İzmir valisi kentten Musevi Cemaati'ni ziyaret etmiş, sorunlarını ve isteklerini dile getirmelerini istemişti. Ankara valisi ise "Pessah Kutlamaları" çerçevesinde bir sinagogu ziyaret etmişti.⁷⁹² CHP'nin ziyaretleri azınlıklara yönelik bir açılımın ifadesiydi. Oy değerleri farkedilen azınlıklardan

---

⁷⁸⁸ Bali, 2004a, 165.

⁷⁸⁹ Akkaya, a.g.e.46.

⁷⁹⁰ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 114/45/7.

⁷⁹¹ Akkaya, a.g.e.16.

⁷⁹² Güven, a.g.e.120.

siyasete katılmaları istenmişti. Açıkçası CHP'nin azınlıklara bakışı değişmiş bu siyasi rekabet ortamında artık onları kazanılması gereken seçmenler olarak görmeye başlamıştır.

Çok partili siyasi hayata geçişin getirdiği bu liberal ortam Yahudileri siyasi atmosfere çekmiştir. 1945 ara seçimlerinde İbrahim Nom CHP'den aday olmuştur. İbrahim Nom'un seçimlerde başarılı olamamasına rağmen aday olması, Musevi Cemaati açısından önemlidir. İbrahim Nom 1946 seçimlerinde Avram Galanti ile birlikte tekrar CHP listelerinden milletvekilliğine aday olarak gösterilmiştir. Buna karşın Salamon Adato ve Yosef Salmona ise DP içinde yer almayı tercih etmişlerdir. Dönemin diğer bir partisi olan Milli Kalkınma Partisi ise bünyesinde bazı antisemit unsurları barındırmaktaydı. Trakya Olayları'nın baş aktörü Rıfat Cevat Atılhan bunlardan biridir. Basın üzerindeki liberal hava, antisemit propagandanın yayılması gibi bir sonucu beraberinde getirmiştir. Daha sonrasında antisemitizm ve Atatürk karşıtı eylemlerin artması, partinin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır.⁷⁹³ DP'nin 1950'deki seçim zaferi üzerine azınlıkların umudu artmıştır.⁷⁹⁴

Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinde dünyadaki değişimler kadar Türkiye'nin iç dinamikleri de etkili olmuştur. Toplumun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum CHP yönetiminden hoşnut olmayan varlıklı ve aydın kesimi arayış içine itmiştir.⁷⁹⁵ David Nae adlı bir şahsın 1932 yılında TKP bünyesine girip defalarca TKP'den mahkûmiyet alması, Yahudilerin sol cemahtaki ender örneklerindedir.⁷⁹⁶ Birkaç örnek dışında Türk Musevileri genellikle sağa eğimli olmuşlardır. Tek Parti döneminin azınlıkları yıpratın Trakya Olayları ve Varlık Vergisi gibi başarısız uygulamalar nedeniyle Türk Musevileri çok partili demokrasi sürecinde çoğunlukla Demokrat Parti'yi desteklemişlerdi.⁷⁹⁷ Çok partili hayata geçişin 21 Temmuz 1946'deki ilk genel seçiminde Yahudi asıllı Salamon Adato DP İstanbul milletvekili olmuştu.⁷⁹⁸ Darbenin akabinde azınlıklar, seçmen olarak çoğunlukla Demokrat Parti'nin devamı niteliğinde olan AP'yi tercih etmişlerdir. 1980'li yıllarda ise ANAP'tan yana bir tavır sergilemişlerdir. Maryo Gabbay'ın TİP üyeliği ile 1970'li yıllardaki genç kuşakların sol içindeki varlıkları istisna sayılırsa, Türk Musevilerinin siyasi eğilimleri sağ merkezli olmuştur.⁷⁹⁹ Azınlıklar 1946 yılından 27 Mayıs 1960 tarihine kadar TBMM'de temsil

⁷⁹³ Levi, a.g.e.151-152.

⁷⁹⁴ Akkaya, a.g.e.16.

⁷⁹⁵ Çufalı, a.g.e. 4.

⁷⁹⁶ Bali, R.N. (2010). "Unutulmuş Bir Tkp'li Davit Nae". *Toplum ve Tarih*,70-76.

⁷⁹⁷ Bali, R.N. (1998). 1923'ten Günümüze Türkiye Yahudileri-Gayri Resmi Bir Yaklaşım. *Folkloru Doğru*. 117.

⁷⁹⁸ Akkaya, a.g.e.78.

⁷⁹⁹ Bali, 1998b, 117.

edilmiş ve 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra Kurucu Meclis'te Devlet Başkanı temsilcisi olarak yer almışlardır.⁸⁰⁰ Ancak Kurucu Meclis'ten sonra 24 Aralık 1995 milletvekili seçimlerinde Yahudi asıllı Cefi Kamhi DYP İstanbul milletvekili seçilinceye kadar⁸⁰¹34 yıl boyunca TBMM'de herhangi bir gayrimüslim milletvekiline rastlanmamıştır. Bazı kaynaklara göre 1987-88 yıllarında gayrimüslim yurttaşların mecliste yer almamaları gündeme gelmiştir. ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın bu konudaki beyanatı şöyledir:

Azınlıklar şeklinde nitelediğiniz vatandaşlarımız, çoğunluğu İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerimizde oturan Ermeni, Rum, Yahudi asıllı vatandaşlarımız ise, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak farklı görülmelerini doğru bulmam. Bu şahsi bir tercih meselesidir. Siyasete atılmayı arzu eden her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, bizce bu katılımda yer alabilir.

Sakıp Sabancı azınlıkların siyasi katılımı konusunda ön ayak olmaya çalışmıştır. Sakıp Sabancı, Devlet Bakanı Adnan Kahveci ile konu hakkında görüşmüştür. Daha sonra Başbakan Özal'a yolladığı bir mektupta, "Ermeni, Rum ve Musevi Cemaatlerine mensup bazı itibarlı kişilere milletvekilliği, büyükelçilik, fahri doktora payeleri verilmesinin ve bazı derneklerin onur başkanlıklarına tayin edilmelerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ülkelerde tanıtımı açısından faydalı olacağını" belirtmiştir.⁸⁰² Cefi Kamhi'nin aday gösterilmesindeki en önemli etken 500.Yıl Vakfı Başkanıolan babası Jak Kamhi'nin Amerika'daki Yahudi kuruluşları aracılığıyla Türkiye lehine yürüttüğü lobicilik faaliyetleri idi.⁸⁰³

Türkiye, Tek Parti döneminin azınlıklara karşı sert tutumunu gözden geçirdiği tarihten itibaren, Yahudi vatandaşların hem seçmen, hem de milletvekili adayları olarak siyasi katılımına imkân vermiştir. Ancak 2000'li yıllardaki yoğun Yahudi karşıtı atmosfer, Cefi Kamhi'nin ardından hiçbir Yahudi vatandaşın tekrar siyasi arenada yer almasına olanak tanımamıştır.⁸⁰⁴ 1946-1961 yılları arasında TBMM'de temsil edilen Türk Musevileri 1961 yılından itibaren adeta siyaset sahnesinden silinmişlerdir. Türk Musevi Cemaati, İslamcı ve aşırı milliyetçi kesimler tarafından âdeta göz hapsine alınarak hedef haline getirilmişlerdir.⁸⁰⁵ Yahudiler zaman zaman Türkiye'de Sosyalist Hareket'in öncüleri

⁸⁰⁰Bali, R. N. (2009c, Haziran).Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri. *Toplumsal Tarih*, 186, 60.

⁸⁰¹ Bali, 1998c,7.

⁸⁰² Bali, 2009c, 60-64.

⁸⁰³ Bali, 2013b, 279.

⁸⁰⁴ Besalel, Y. (2014, Ağustos). "Cumhuriyet Tarihinde Yahudiler ve Meslekleri". *Bianet*.

⁸⁰⁵ Bali, 2013b, 306.

olarak görülmüştür. Bunun nedeni, özellikle 1980 sonrasında ülkedeki bir kısım Yahudilerin 1968 Türkiye’indeki TKP gibi sosyalist hareketin içerisinde yer almasıydı.⁸⁰⁶

Günümüzde hiçbir Yahudi vatandaşın herhangi bir siyasi partide üyeliği bulunmamasına karşın genel ve yerel seçimlerde oy kullanabilmektedirler. Türkiye’de bir temsiliyet sorunu vardır. Yahudi kanaat önderlerinin kanaati de bu doğrultudadır. Bu kişilere göre milletvekili adayı Musevi Cemaati’nin temsilcisi olarak değil, ayrıcalıksız eşit vatandaş gerçekliği içinde milletvekili adayı olmalıdır. Hukuki kısıtlamalar olmamasına rağmen temsiliyet oranının azlığı dikkat çeker. Yahudiler arasında “*Bizi bir Yahudi mi yönetecek*” düşüncesi ile Türkiye’de kimsenin onlara oy vermeyeceği algısı yerleşmiştir.⁸⁰⁷ Buna göre, onlar açısından şuanki politik ortam bir Yahudi siyasetçinin varlığını kabul etmeye pek uygun değildir.

3.3. İsrail Devleti'nin Kuruluşu

İsrail Devleti, Siyonist olsun ya da olmasın diasporadaki tüm Yahudilerin arzu duydukları düşsel bir anavatandır. Bu düşün gerçekleşmesi Siyonistler sayesinde mümkün olmuştur. Etimolojik olarak Sion kelimesinden gelen Siyonizm, kaynağını Kudüs'teki Sion Tepesi'nden almıştır. Ancak bu sözcük zamanla Kudüs'le özdeşleşmiştir. Zaman içinde Sion aynı zamanda Kudüs halkının İsrail topraklarına geri dönüş özlemini ifade eden bir kavrama dönüşmüştür.⁸⁰⁸ Bu özlemleri Filistin’den sürüldükleri M.S 7.yüzyıldan beri hiç sönmemiştir. Böyle düşünmelerine Yahudilerin kendilerinin seçilmiş bir halk olduğu ve Tanrı’nın kendileri için Kudüs’ü uygun gördüğü inancı temel oluşturmuştur.⁸⁰⁹ Siyonizm bir ideoloji, İsrail ise bir devlettir.⁸¹⁰ Siyonizm Yahudilerin içinde buldukları durumun doğurduğu bir ideolojidir. Yahudiler her yerde yabancı konumunda bulunmuş ve vatansız yaşamış veya katliamlara maruz kalmışlardır. Bu soruna nihai çözüm olarak Yahudilerin kovulmayacakları ve öldürülmeyecekleri ulusal bir Yahudi devletinin kurulması fikrini ortaya çıkarmıştır. Böylece Yahudiler kendilerini tehlikede hissettiklerinde sığınabilecekleri ve orada kendi kültürlerini devam ettirecekleri bir yurda sahip olacaklardı. Daha da önemlisi

⁸⁰⁶ Behmoaras, a.g.e.156.

⁸⁰⁷ Koç, a.g.m.31-30.

⁸⁰⁸ Bali, 2009a, 25-26.

⁸⁰⁹ Yahya, H. (1995, Aralık). *Soykırım Yalanı (Siyonist-Nazi İşbirliğinin Gizli Tarihi ve ‘‘Yahudi Soykırımı’’ Yalanının İyüzü)*. İstanbul: Alem Yayıncılık, 13.

⁸¹⁰ Lewis, a.g.e.12.

bu yurt başkalarının hoşgörüsüne ihtiyaç duymadan Yahudilere yaşama sahası sunacaktı.⁸¹¹ Yahudiler'e göre bu düşüncelere en uygun olan yer Filistin'di.

Siyonistlere göre Yahudilik bir ırk meselesidir. Onlara göre başka ırka mensup Musevi diye bir şey söz konusu değildir. Siyonistler kendilerini Sami ırkına mensup görürler. Yani Avrupalılardan farklı olduklarını düşünürler. Bu nedenle kendilerine ait bir devletlerinin mutlaka olması gerektiğine inanırlar. Bu bakımdan Siyonizm ırkçı bir doktrindir. Bu nedenle 19. yüzyıl ırkçı teorisyenleri Siyonistlere karşı sempati duymuşlardı. Bazı araştırmacılara göre Siyonizm antisemitizmden beslenmiştir. Siyonistlerin saf ırkçı ideolojilerini sürdürebilmeleri için antisemitizme gereksinimleri vardır. Ancak Yahudi karşıtlığı Filistin'de bir devlet kurma fikrini dünya çapında tüm Yahudiler nezdinde harekete geçirebilirdi. Bu analizi çok iyi yapmış olan Theodor Herzl, yapay bir antisemitizm oluşturmak için iki yönlü çalışmıştır. Bir yandan ülkede bir antisemitizm olduğu propagandası yaparak Yahudileri göçe ikna ederken diğer taraftan antisemitlere de yol haritası göstermiştir.⁸¹² Bunlara göre Siyonizm, Theodor Herzl tarafından milliyetçi ve siyasi bir ideoloji haline getirilmiştir. Herzl'i Siyonizm davasına çeken hareket noktası Dreyfus olayı olmuştur.⁸¹³ 29-31 Ağustos 1897'de Basel'deki Birinci Siyonist kongresinde ⁸¹⁴ *İsrail Projesi'nin* adı resmen konulmuştur.⁸¹⁵ Siyonizmin içinde doğduğu koşullar, onu biçimlendirmiştir. 18. yüzyıl sonlarından itibaren 19. yüzyıl boyunca Yahudilerin Avrupa'da eriştikleri refah düzeyi beraberinde Yahudi düşmanlığını ve katliamları getirmiştir. Avrupa genelinde uyanan antisemitizm Yahudileri göç etmek dışında seçenekleri olmadığı düşüncesine itmiştir. *Ülkesiz bir halk için, halksız bir ülketelebi* ile yola çıkan Herzl, siyonist hareketin başkanlığını üstlenmiştir. Fakat bilindiği gibi Filistin, binlerce yıldır Filistinli Araplara ev sahipliği yapıyordu. Bu nedenle Yahudilerin Filistin'e gelmeye başlamalarıyla birlikte bir türlü sonlanmayan bir çatışma ortamı doğmuştur. Çatışmaların gölgesindeki birçok Arap, İsrail Devleti'nin kurulduğu tarihe kadar Filistin'den ayrılmıştır. Böylece İsrail devletinin kurulduğu günlerde Yahudiler Filistin'de ekonomik ve askeri üstünlüğü ele

---

⁸¹¹ Lewis, a.g.e.9.

⁸¹² Yahya, a.g.m. 15- 20.

⁸¹³ Dreyfus Fransız ordusunda görev aldığı sırada Almanya lehine casusluk yapmakla suçlanıp yargılanmıştı. Yahudiliği masumiyetinin önüne geçmiş ve aklanma süreci resmi makamlarca geciktirilmişti. Ancak Fransız aydınlarının mücadelesi sayesinde iadeyi itibar sağlanmıştır. Bkz. Çağlayan, S. (2004). *İsrail Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 19. Yargılanma sürecinde bulunan Herzl Fransızların Yahudi karşıtlığı karşısında Yahudi sorunuyla ilgilenmeye başlamış ve Yahudi Hareketine öncülük etmiştir. BKZ. Düzgün, a.g.e.10.

⁸¹⁴ Bali, 2009a, 26.

⁸¹⁵ Almaz & Batu, a.g.e.170.

geçirmişlerdir.⁸¹⁶ Yurtsuz Yahudilere vatan aranırken, bu sefer Araplar dünyanın gözleri önünde kendi vatanlarında misafir haline gelmiş ve yurtsuz kalmışlardır.

Herzl, II. Abdülhamit ile yaptığı görüşmelerden istediği sonucu alamayınca siyonist propagandasına destek arayışı için dönemin en güçlü sömürge devleti olan İngiltere'ye başvurmuştur.⁸¹⁷ Herzl'den sonra Siyonizm hareketinin başına geçen Chaim Weizmann İngiliz kabine üyelerinin desteğini sağlamış vekısa sürede istediği sonucuelde etmiştir.⁸¹⁸ İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarını aralarında gizli olarak paylaşmalarını öngören 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşması görüşmelerinde Filistin'in Yahudilerin yurdu olduğu görüşü öne çıkmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Siyonist lider Rothschild'e ileride sıkça gündeme gelen ve *Balfour Deklerasyonu* olarak adlandırılan mektubu göndermiştir.⁸¹⁹ Böylece Filistin'de bir milli Yahudi yurdunun kurulması fikri, İngiltere Dışişleri Bakanının Siyonist Dernekleri Federasyonu başkanına gönderdiği bu mektupla resmıyet kazanmıştır.⁸²⁰ Balfour Deklerasyonu Siyonizm'in tarihçesinde atılan en önemli adımdır.⁸²¹ Filistin'in Yahudi güdümünde olması, İngilizlerin Ortadoğu'daki menfaatleri açısındanolumlu görülmüştür. San Remo Konferansı'nda Milletler Cemiyeti'nin onayı ile Filistin'inİngiltere'nin manda yönetimine verilmesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devletibu anlaşmaları Sevr Antlaşması'nın bir parçası olarak imzalamıştır. Ancak bölgenin geleceği ile ilgili düzenlemeler Lozan Antlaşması onaylanana dek resmi bir nitelik kazanmamıştır. Bu belirsizliğe rağmen ilk İngiliz Yüksek Komiseri HerbeIt Samuel'in de-facto olarak 30 Haziran 1920 tarihinde Filistin'e atanmasıyla beraber buradaki İngiliz yönetimi başlamıştır.⁸²² 1917'de başlayan askeri işgal yerini 1920'de manda yönetimine bırakmıştır.⁸²³ İngiltere Filistin'de Yahudilerin kendilerine ait bir devleti olması için vaatler verirken, burada yaşayan halkların yurttaşlık ve dini haklarına zarar verilmeyeceğini de bildirmiştir.⁸²⁴

⁸¹⁶ Taymaz, E. (Ekim 2002). "Anayurda Dönüş Hareketleri". *Bianet*.

⁸¹⁷ Kızıloğlu, S. (2012). "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi". *Sosyal Bilimler*, Cilt:2, S.1, 48.

⁸¹⁸ Şenel, B. (2014), "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci". *Akademik Orta Doğu*, Cilt 9, Sayı 1, 162.

⁸¹⁹ Almaz & Batu, a.g.e.181.

⁸²⁰ Keser, a.g.e. 16.

⁸²¹ Tür, Ö. (2007). "Türkiye ve Filistin – 1908/1948 Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 62 S. 1,226-231.

⁸²² Tür, a.g.m. 235.

⁸²³ Balcı, A. "İsrail Sorunu: Ortadoğu'nun Gordion Düğümü". *Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü*, 104.

⁸²⁴ Keser, a.g.e. 17.

Hitler'in iktidara geldiği 1933 yılına kadar, Filistin'de İngiliz manda yönetimi altında bir ulusal Yahudi yurdunun gelişimi aşama aşama ilerlemiştir.⁸²⁵ 1882'de Filistin'e ilk siyonist yerleşmelerinin başlaması, 1917'de Balfour Deklerasyonu, 1918'de İngiliz manda yönetiminin kurulması, 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması sürecin kilometre taşlarını oluşturmaktadır. Bu süreçler hem Yahudi hem de Yahudi-Arap mücadelelerin ortak tarihidir.

Londra Konferansı'nda tarafları uzlaştıramayan İngiltere, 17 Mayıs 1939 tarihinde yayımladığı Beyaz Kitap ile Filistin'le ilgili yeni politikasını açıklamıştır. MacDonald'ın Beyaz Kitabı (*The MacDonald White Paper*) olarak bilinen bu belgeye göre, İngiltere on yıl içinde Filistin'in bağımsızlığını tanıyarak, bağımsız bir *Filistin Devleti* kurulacaktı. İngiltere yaklaşan dünya savaşında Alman tehlikesine karşın Arapları karşısına almaktan çekinmiştir. İngiltere o güne kadar izlediği Filistin politikasına ters düşmüştür.⁸²⁶ Yahudi göçlerini sınırlayan Beyaz Kitap'ın yayınlanmasının ardından Yahudilerin İngiltere'ye duydukları güven sarsılmıştır. Yahudiler kendilerine yeni hamî olarak ABD'nin desteğini aramışlardır. Üstelik bununla kalmayıp İngiltere'nin Filistin'deki sömürge sürecinin sonlanması için çalışmalar başlatmışlardır. Artan muhalefet ve bölgedeki Arap-Yahudi çatışması, Beyaz Kitap'ı uygulama dayatmaları, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ağır tahribat gibi dünya gündemindeki diğer önemli meseleler İngiltere'nin konuyu uluslararası zemine taşımasına neden olmuştur.⁸²⁷ İngiltere'nin on yıl içinde Filistin'e bağımsızlık vereceğini bildirmesi üzerine Yahudiler, ileride ulusal çıkarlarına uygun olacağı düşüncesiyle gönüllü olarak İngiliz ordusunda görev almayı sürdürmüşlerdir.⁸²⁸ Ancak Filistin'e çok sayıda Yahudi'nin yerleştirilmesini hesaplayan Siyonistlerin planları tutmamıştır. 1920-1932 yılları arasında geçen sürede yaklaşık 118.378 kişi Filistin'e göç ettirilebilmiştir. Bu rakamlar dünya Yahudi nüfusuna oranla çok düşük bir paydı. Ve bazı iddialara göre Yahudilere karşı Nazilerle işbirliği içinde olan Siyonistler türemeye başlamıştı. Bu Siyonistler Hitler'in ihtiyacı olan savaş malzemelerinin finans kaynağını oluşturuyordu. Nazilerin iktidara gelmesinden sonra da Siyonistler, Nazilerle arasındaki teması sürdürmüş ve Nazilerin saf ırk emellerinden istifade etmeye çalışmışlardı. Pragmatik yaklaşım sergileyen Siyonistlerle, ırkçı Almanya'nın çıkarları bu dönemde örtüşmüştür. Siyonistlerin istediği Yahudilerin bir an evvel Almanya dışına çıkarılması idi. Reich Almanya'sıyla aralarında bir göç anlaşması dahi

---

⁸²⁵ Lewis, a.g.e.76.

⁸²⁶ Bozkurt. C. (2012, December). "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)". *The Journal Of Academic Social Science Studies* Volume 5 Issue 8, P. 288.

⁸²⁷ Kızıloğlu, a.g.m.56.

⁸²⁸ Keser, a.g.e. 17.

imzalanmıştır.⁸²⁹ Bu kanaattekilere göre Almanya'daki soykırım Filistin'in Yahudilerce sömürgeleştirilmesine gerekçe sayılabılırdı. Yani Siyonistler Filistin'in işgalini meşrulaştırmak için Alman mezaliminden yararlanmışlardır. Nurnberg Yasalarıyla Yahudilerin Alman toplumundan izole edilmesi ve 6 milyona yakın insan kamplarda ölüme mahkûm edilmesi Siyonistlerce kullanılmış olabilir. Ancak Siyonistlerin İsrail Devleti'nin kurulması için holokosta destek verdikleri söylemi çok düşük bir ihtimaldir.

1 Eylül 1939 tarihinde savaşın başlamasıyla İngiliz manda yönetimi sonrasında Filistin'in geleceğine ilişkin tartışmalar kesintiye uğramış ve savaş sonrasına ertelenmiştir.⁸³⁰ İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Filistin topraklarına yoğun bir Yahudi göçü başlamıştır. Adolf Hitler'in nihai planını hayata geçirmesi ile artan Yahudi göçü karşısında İngiltere göçü sınırlandırmıştır.⁸³¹ İngiltere'nin Yahudilerin beklentilerinin aksine davranması, Filistin'e ulaşmak isteyen Yahudileri yasal ya da yasa dışı yollarla çözüm aramaya itmiştir. İngiltere'nin *Beyaz Kitap*⁸³² çerçevesinde uyguladığı kotaya rağmen 1942 yılına kadar yasadışı yollardan da toplam 38.930 Yahudi Filistin'e gitmeyi başarmıştır. Bu dönemde sınırlı da olsa Türkiye'den Filistin'e gitmek isteyen Yahudiler olmuştur.⁸³³ İngiltere savaşın baş göstermesiyle Arap devletlerinin desteğini kazanmak için Yahudi yanlısı tutumundan geri adım atmıştır. Ancak Filistin'e Yahudi göçlerinin serbest bırakılması yönünde ABD'nin baskısı ile karşı karşıya kalmıştır.⁸³⁴ 1946 yılında Yahudilerin Filistin'e kitlesel göçünün İngiliz planlarına uymaması neticesinde İngiliz hükümeti çözüm olarak göçmenleri geçici bir süreliğine Kıbrıs'a yönlendirmiştir. Böylece Kıbrıs'a Yahudi yerleşimi meselesi ortaya çıkmıştır.⁸³⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde (1945) Yahudi lobisi Biltmore Programı'nı hayata geçirmek için ABD Başkanı Truman'a başvurmuştur. Truman, Beyaz Kitap'a karşın Filistin'e sınırsız Yahudi göçüne olanak tanıyan Biltmore Programı uyarınca İngiltere'den acil olarak 100.000 Yahudi'nin Filistin'e göç etmesine izin vermesini istemiştir. ABD'nin ısrarlı isteği karşısında İngiltere kesin bir cevap vermek yerine ABD ile birlikte Filistin için

⁸²⁹ Yahya, a.g.m. 21-37.

⁸³⁰ Güzel, M. Ş, (2012, Kasım). "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Giden Yolda Filistin 1914-1947". **Ankara: Usgam / Uluslararası Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi**, 19.

⁸³¹ Bali, 2009a, 27.

⁸³² İngiltere'nin Yaklaşan 2. Dünya Savaşı günlerinde bölge Araplarının desteğini almak en azından tarafsızlığını sağlamak amacıyla Filistin'e ileriki beş yıl süresince göçü sınırlayıcı olarak verdiği tavizlerin yer aldığı bildireleri içeren kitap. Bkz. Guttstadt, a.g.e. 530.

⁸³³ Keser, a.g.e. 20.

⁸³⁴ Şenel, a.g.m. 162.

⁸³⁵ Keser, a.g.e, 93.

ortak bir komisyon kurulmasını önermiştir. Böylece İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD-İngiltere işbirliğinde Filistin sorununun çözümüne yönelik bir komisyon kurulmuştur. İngiltere manda yönetiminin yükümlülüklerinden kurtulabilmek için konuyu Birleşmiş Milletler'e taşımıştır. Birleşmiş Milletler Komisyonunun dünyanın çeşitli yerlerinde kamplardan kurtulmayı başarmış Yahudilerle ve Filistin'de yerli halkla yaptığı görüşmeler neticesinde sunduğu rapor 29 Kasım 1947 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiştir.⁸³⁶ 29 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yapılan oylama sonucuna göre 10 çekimser, 13 ret ve 33 kabul oyu ile Filistin'in Arap ve Yahudi devletine bölünmesi, Kudüs kentinin uluslararası gözetim altında (Birleşmiş Milletler denetimi) ayrı bir birim olması yönünde karara bağlanmıştır. Birleşmiş Milletler kararına göre nüfusun çoğunlukta olduğu Arap halkına Filistin topraklarının yaklaşık % 43'ü bırakılırken nüfusun üçte birini oluşturan Yahudiler'e toprakların yaklaşık % 57'si verilmiştir.

Manda rejiminin sona ereceği İngiltere 15 Mayıs 1948 tarihine kadar Filistin'deki bütün kuvvetlerini çekeceğini açıklamıştı. Bu tarihten bir gün önce 14 Mayıs 1948'de toplanan Musevi Ulusal Konseyinde İsrail Devleti'nin kuruluşu ilan edilmiştir. İsrail Devleti'nin ilan edilmesinden sonra Yahudi kontrolü altındaki bölgelerin İsrail Devleti'ne ait olduğu ve bağımsız İsrail'in tüm Yahudilerin vatanı olduğu açıklanmıştır.⁸³⁷ İsrail Devleti'nin kurulmasıyla bölgedeki İngiliz manda idaresi fiilen sona ermiştir. Akabinde Kıbrıs'taki Yahudi göçmenlerin Filistin'e nakli konusu gündeme gelmiş ve göç Yahudi Ajansı nezaretinde gerçekleşmiştir.⁸³⁸

Sykes-Picot ittifakının ürünü olarak ortaya çıkan "*Filistin Yahudilerin milli bir yurdudur*" ilkesi sistematik bir şekilde yürütülerek 14 Mayıs 1948'de İsrail bağımsızlık bildirisinin okunmasıyla son şeklini almıştır.⁸³⁹ Dolayısıyla İsrail Devleti projesi oluşumunu tamamlayarak Filistin topraklarında Arap-İsrail Devleti ortaya çıkmıştır.⁸⁴⁰ Bu noktada Herzl'in Birinci Siyonist kongresinden sonraki şu sözleri akıllara gelir: "Ben Basel'de bir Yahudi devleti tesis ettim. Ben bunu bugün yüksek sesle söylesem bütün dünyadan bir kahkaha tufanı yükselir. Fakat bundan beş, belki elli sene sonra muhakkak herkes bunun böyle olduğunu anlayacaktır."⁸⁴¹

---

⁸³⁶ Güzel, a.g.m. 21-23.

⁸³⁷ Lewis, a.g.e.179.

⁸³⁸ Keser, a.g.e. 204.

⁸³⁹ Almaz, Batu, a.g.e.184.

⁸⁴⁰ Keser, a.g.e. 202.

⁸⁴¹ Kızıloğlu, a.g.m.47.

Bu yeni oluşum hem günümüze kadar süren Arap-İsrail çatışmalarının hem de İsrail'in Filistin topraklarını hak mı, ilhak mı ettiği tartışmalarının başlangıç noktası olmuştur.

3.3.1. Türkiye'nin İsrail Devleti'ni Tanıması ve Sonrasındaki İlişkiler

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı devletlere endeksli bir dış politika yürütmeye başlamıştır. İsrail'in kurulmasından sonra Türkiye'nin bu politikası daha belirginleşmiştir. Türkiye her ne kadar Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Filistin'in bağımsızlığını destekler görünse de İsrail'in kuruluşunu ilk tanıyan devletlerden birisi olmuştur. Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrası Filistin konusunda açık bir şekilde birikilem yaşamıştır.

Türkiye'nin İsrail'i tanınması 1 Nisan 1949 tarihli Resmi Gazete'de "İsrail Devleti'nin derhal tanınması; Dışişleri Bakanlığının 24/3/1949 tarihli ve 35970/115 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 24/8/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır" şekliyle yer almıştı.⁸⁴² Türk Hükümeti'nin İsrail'i tanımasında iç ve dış faktörler belirleyici olmuştur. Türkiye Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 29 Kasım 1947 tarihli toplantısında İsrail Devleti'nin kurulmasına red oyu kullanmıştır. Filistin'in Arap ve Yahudi devleti olarak ikiye ayrılması yönündeki bu oylamada SSCB'nin bölgedeki nüfuz alanının genişleyeceği endişesi ve Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ilişkileri etkili olmuştur.⁸⁴³ Türkiye Arap Devletleri'nin hassasiyetlerini dikkate alarak İsrail'i tanıma sürecini bir süre askıya almıştır. Bu gecikmenin temelinde Türkiye'nin "bekle-gör" politikası oynayarak Arap-İsrail mücadelelerinin sonucundan emin olmak istemesi fikri yatmıştır.⁸⁴⁴ Batılı devletlerin İsrail ile ilişkileri de Türkiye'nin İsrail politikası üzerinde etkili olmuştur. Türkiye'de İsrail ile geliştirilen iyi ilişkilerin Batılı Devletler üzerinde olumlu etki yapacağı görüşü hâkim olmuştur. Dolayısıyla Türkiye İsrail'i tanıma ve sonrasındaki süreçte pragmatik bir yaklaşım sergilemiştir.⁸⁴⁵ Türkiye'nin İsrail'i tanımasına en fazla etkisi bulunan ülke ABD olmuştur. ABDoy endişesiyle Yahudi lobisini hiçbir zaman göz ardı edememiştir. Türkiye'nin de güvenlik kaygıları nedeniyle ABD'ye olan ihtiyacı sonrasında Birleşmiş Milletler yanlısı bir siyaset izlemesinde etkili olmuştur.⁸⁴⁶ İsrail Devleti kurulduğu dönemde Türkiye İngiltere'ye

⁸⁴² T. C. Resmi Gazete (1949). *İsrail Devletinin Derhal Tanınması Hakkında Karar*. S.7171. 15861.

⁸⁴³ Bali, 2009a, 87.

⁸⁴⁴ Türel, Y. (2010). "Türkiye İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze". *Akademik Orta Doğu*. Cilt 5, Sayı 1, S.11

⁸⁴⁵ Tür, a.g.m. 249.

⁸⁴⁶ Şenel, a.g.m. 171.

karşı yakın bir politika izliyordu. İngiltere de İsrail Devleti'nin kurulmasına pek sıcak bakmamıştı. Birleşmiş Milletlerdeki oylamada çekimser kalmıştı.

İsrail Devleti'nin kurulmasından çok geçmeden Arap-İsrail savaşları patlak vermiştir. Türkiye'nin başlangıçtaki siyaseti savaşta Arapları destekleme yönünde idi.⁸⁴⁷ Türkiye'nin başlangıçta Arap yanlısı bir söylem geliştirmesinin temel sebeplerinden biri, Türk halkının dini yapısından kaynaklı çekincelerdi. Türk hükümeti İsrail'i tanınması konusundaki politik kararını toplumun hassasiyetini göz önüne alarak örtülü bir şekilde gerçekleştirmiştir. Türkiye yaşadığı güvenlik kaygıları nedeniyle İsrail'in tanındığı tezini kamuoyuna benimsetmeye çalışmıştır. Gündümlü basın aracılığıyla kamuoyunda Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında Batılı devletlerin yanında yer almasının bir zorunluluk olduğu algısı yaratılmıştır. İsrail'in tanınmasını böylece meşrulaştırmıştır. İsrail'i tanıma nedenleri arasına Türkiye'nin SSCB tehdidi karşısında NATO'ya üye olma arzusunu da eklemek gerekir. Türkiye'nin İsrail'i tanınması Batılı devletlerle aynı politik görüşe sahip olduğu mesajını vermek için verilmiş stratejik bir karardır.

İlerleyen süreçte Türkiye'nin Arap yanlısı siyasetini terketmesinde Arap devletlerinin Soğuk Savaşın ilk zamanlarında Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacak güce sahip olmaması ve Arap devletlerinin kendi arasındaki anlaşmazlıkları gibi nedenler söz konusu olmuştur.⁸⁴⁸ Türkiye İsrail ilişkilerine yön veren faktörlerden biri de tarihsel bağlardır. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde İsrail'e göç eden Türk Musevileri, Türkiye ile olan bağlarını koparmayıp Türkiye-İsrail yakınlaşmasında aracı olmuşlardır. Ayrıca Türkiye'de yaşayan Türk Musevileri'nin varlığı da İsrail'in tanınmasında Türkiye üzerinde etkili olmuştur.

Türkiye'nin İsrail yanlısı politikasının ilk belgisi aralarında ABD ve Fransa'nın da bulunduğu Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 11 Aralık 1948 tarihli ve 194 (III) sayılı kararı ile kurulan Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonunda (Birleşmiş Milletler) yer almasıdır. Arap devletlerinden gelebilecek şiddetli bir tepkiye karşılık komisyonda halkının çoğunluğu Müslüman olan bir devletin varlığından yararlanmak istemişlerdir.⁸⁴⁹ Ancak Türkiye'nin İsrail'i tanınması beraberinde Arap ve Müslüman ülkeler ile olan ilişkilerinde kırılmalar meydana getirmiştir. Türkiye'nin 1950 yılında Birleşmiş Milletlerin Cezayir'in

---

⁸⁴⁷ Levi, a.g.e.156.

⁸⁴⁸ Şenel, a.g.m. 173-176.

⁸⁴⁹ Tür , a.g.m. 165.

bağımsızlığını görüştüğü toplantıda Cezayir'in self-determinasyon hakkını destekleyici bir tutum almaktan kaçınması bu kırılmayı arttırmıştır. 1956 yılında Mısır ile İngiltere, Fransa ve İsrail arasında meydana gelen Süveyş Krizi sırasında ve sonrasındaki Türkiye'ninyaklaşımı ise yine Avrupa devletlerinden yana olmuştur.⁸⁵⁰ Özetle Türkiye'nin SSCB'den gelecek bir tehdide karşı Batı blokunda yer almak istemesi, onun Ortadoğu eksenli bir politika izlemesinin önünü tıkamıştır.

Türkiye'nin İsrail'i tanıma süreci, Türk-Yahudi ilişkileri, Türk toplumunun hassasiyetleri, Arap devletleri ve Filistin'in geleceği dikkate alınarak ve ABD, İngiltere, Rusya ve Batılı devletlerin tanıma sürecine yaklaşımları göz önünde bulundurularak şekillenmiştir.

1949 yılında Türkiye'nin İsrail'i tanınmasıyla başlayan Türkiye-İsrail ilişkileri günümüze kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Fakat diplomatik, ticari ve askeri ilişkiler hiçbir zaman tamamen kopmamıştır.⁸⁵¹ Türkiye İsrail'i resmen tanımmasının ardından Telaviv'e elçi göndermiştir.1956 Kanal Savaşı sırasında İsrail'in Mısır'a saldırısına kadarelçiyi geri çekmemiştir.⁸⁵² Türkiye ile İsrail arasında imzalanan 4 Temmuz 1950 tarihli "*Ticaret ve Ödeme Antlaşması*" iki ülke arasında siyasi ilişkilerin ilk somut adımıdır.⁸⁵³ Türkiye-İsrail ilişkileri DP döneminde artarak devam etmiştir. ABD'nin bu dönemde İsrail'le kurduğu yakın ilişki Türkiye üzerinde etkisini göstermiştir. İsrail Ankara'da Askeri Ataşelik açmıştır.⁸⁵⁴

Türkiye-İsrail ilişkileri 1970'li ve 80'li yıllar boyunca genellikle soğuk seyretmiştir. 1973 yılındaki *Yom Kippur Savaşı* sırasında tarafsızlığını açıklayan Türkiye, SSCB'nin Türkiye hava sahasını kullanarak Mısır'a askeri malzeme götürmesine izin verirken İsrail'e yardım etmek isteyen ABD'nin İncirlik Üssü'nü kullanmasını engellemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin İsrail ile arasına mesafe koymasının ardında OAPEC üyesi ülkelerin İsrail'i destekleyen tüm ülkelere petrol ambargosu uygulayacağını açıklaması ve Filistin Kurtuluş Örgütü ile kurulan yakın temas etkili olmuştur.⁸⁵⁵1960'tan 1980'lere kadar Türkiye-İsrail ilişkilerinin dinamiklerini 1967 Arap-İsrail savaşları, 1969'daki Mescid-i Aksa'nın

⁸⁵⁰ Kaştan, Y. (2015). "Orta Doğu'da Arap-İsrail Mücadeleleri ve Türkiye". 1806.

⁸⁵¹ Şahin, M. (2011). "Türkiye-İsrail İlişkileri: Zoraki İttifak Çöktü". *Ortadoğu Analiz*. Cilt: 3 - Sayı: 33,23.

⁸⁵² Kaştan, a.g.m. 1808.

⁸⁵³ Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2011, Ekim). "Türkiye İsrail İlişkileri". *SDE Analiz*.32.

⁸⁵⁴ Stratejik Düşünce Enstitüsü, a.g.m. 7.

⁸⁵⁵ Yaman, G. (2012). "Türkiye – İsrail İlişkilerinin Dünü Bugünü". 24.

kundaklanması, 1973 Arap-İsrail Savaşı, Türkiye'nin FKÖ'yü tanınması, 1980'de İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesi gibi gelişmeler belirlemiştir.⁸⁵⁶

Türkiye'nin İsrail'e yönelik mesafeli duruşu 1980'den sonra da devam etmiştir. 1975 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Siyonizmi “ırkçılık” olarak niteleyen kararı desteklemiştir. 1988 yılında ise Filistin devletinin kuruluşunun ardından hemen tanımıştır. Türkiye böyle bir kararla Batı Bloku içinde Filistin'i ilk tanıyan ülke olmuştur. Aldığı bu kararla İsrail ile olan ilişkilerinin bozulmasını göze alacak bir adım atmıştır. Türkiye'nin kararının ardından İsrail Dışişleri Sözcüsü Alon Lie, “Türkiye'nin tutumunun bölgede barış ve istikrara katkıda bulunacağına inanmıyoruz. Bağımsız Filistin Devleti'ni tanıma kararından sonra Ankara'nın Ortadoğu sorununun çözümünde rol oynaması zorlaşır” ifadesiyle değerlendirmiştir.⁸⁵⁷ 1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkileri en üst seviyede gerçekleştirilmiştir. Başbakan Tansu Çiller İsrail'e ziyarette bulunmuştu.⁸⁵⁸ 1990'lı yıllarla birlikte canlanan ilişkiler 2000'li yılların başından itibaren İsrail'in Gazze'ye karşı yaptığı *Dökme Kurşun Operasyonu* ve sonrasında Türkiye'nin tepkisi, Davos'ta yaşanan One Minute olayı, Alçak Koltuk Krizi ve Mavi Marmara Saldırısı gibi olumsuz gelişmeler ile yeniden sarsılmış ve en kötü dönemine girmiştir.⁸⁵⁹

Türkiye ve İsrail Ortadoğu'nun en büyük iki siyasi, askeri ve ekonomik gücüdür. Bu iki lider devletin ilişkilerinin ibresi Ortadoğu coğrafyasının geleceği üzerinde belirleyici olacaktır.⁸⁶⁰ Her ne kadar iki ülke ilişkileri zaman zaman kopma noktasına gelmişse de söz konusu Ortadoğu olunca ilişkilerin kimi zaman bir uzlaşma kimi zaman da çatışma şeklinde daha uzun yıllar devam ettirileceği görüşü güç kazanır.

3.3.2. İsrail'in Kurulmasından Sonra Yahudilerin Çifte Sadakat Meselesi

Türk-Yahudi ilişkileri incelendiğinde yapılacak ilk değerlendirme, tarih boyunca Yahudilerin Türkiye'ye bağlı birer vatandaş olduklarını ispat çabası içinde olduklarıdır.⁸⁶¹ Yahudileri böyle bir davranış içine iten sebeplerden bir tanesi özellikle İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından yöneltilen sadakat sorgulamasıydı. Türk topraklarında yaşayan Yahudilerin Siyonistlerle ilişkisine şüphe ile yaklaşılması yeni bir durum değildi. Aslında

⁸⁵⁶ Stratejik Düşünce Enstitüsü, a.g.m. 9.

⁸⁵⁷ Türel, a.g.m. 14-16.

⁸⁵⁸ Yaman, a.g.m. 25.

⁸⁵⁹ Şahin, a.g.m. 23.

⁸⁶⁰ Yaman, a.g.m. 26.

⁸⁶¹ Bali, R. N. (1996). “Refah Partisi ve Türkiye Yahudileri”. *Birikim*. 74.

Yahudilerin bağılıkları Osmanlı dönemlerinden beri defalarca test edilmiş ancak münferit olaylar sayılmazsa hepsinde muvaffak olmuşlardır.

Siyonistlerin bütün Yahudileri Siyonist projeye dâhil etme arzusuna karşınıyüzyıllarca Osmanlı Devleti içinde Müslümanlarla iyi geçinen Türk Musevileri Siyonizm'e mesafeli olmuşlardır. Devlete bağlı birer yurttaş olarak da Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Fakat İsrail Devleti'nin kurulmasıyla bu denge bozulmuştur. Yahudiler siyonizmle anılır olmuştur. Kendilerinden övgüyle bahsedilen Yahudiler Siyonistlerle bir tutulmuştur. Ancak bu bir tür yanılğıdır.⁸⁶²

İsrail Devleti'nin kurulmasıyla Türk Musevileri bir yol ayrımına gelmiştir. Bir yanda bu güne kadar vatan olarak gördükleri Türkiye öte yanda dindaşlarına ait kurulmuş bir devlet vardı.⁸⁶³ Tam da bu nedenle İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Türk basınında Yahudilere yönelik tepkiler yükselmiş Türk Musevileri'nin bağılıklarına yönelik tartışmalar yaşanmıştır. Yahudilerin bağılıklarını sorgulayan yayınların başında Karagöz dergisi ve Ulus gazetesi gelmiştir.⁸⁶⁴ İsrail'in varlığı, Yahudilerin Türkiye ve Türk kültürüyle birleşmesinin önündeki engel olarak görülmüştür. İsrail daha başında kendi iç sorununu halledememiş sorunlu bir devlet profili çizmiştir.⁸⁶⁵ Türk Musevileri'nin İsrail'in kurulması konusundaki fikirlerini kimse önemsememiştir. Toplumun belleklerindeki temel ön yargılar çabucak günyüzüne çıkmıştır. Türkiye Yahudileri ilkin kendilerine yöneltilen suçlamaları boşa çıkarmak istercesine İsrail Devleti ve Siyonizme karşı olan hislerini göstermek hususunda temkinli davranmışlardır.⁸⁶⁶ Yahudiler İsrail hakkındaki hislerini genellikle kamusal alanda açık etmekten çekinmişlerdir.⁸⁶⁷ İsrail'in kuruluşu sonrasında Yahudilere yönelik artan saldırılar sonrasında Türk Musevileri arasındaki Siyonist sempatanlığı ivme kazanmıştır.⁸⁶⁸

İsrail'in kurulacağıının kesinleşmesinin ardından Yahudi basını sempatilerini daha açık bir şekilde dışa vurmuştur. Şalom gazetesi İsrail'in kuruluş mücadelesi ile Türk Kurtuluş Savaşı arasında benzerlik kurmuştur. Türk Yahudi basını içinde en temkinli yayın yapanı *Atikva*

⁸⁶² Rabkın, Y. M. (2014). *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, İstanbul: İletişim Yayınları, (1.Baskı). 12.

⁸⁶³ Yetkin, a.g.e.256.

⁸⁶⁴ Bali, 2009a.120.

⁸⁶⁵ Behmoaras, a.g.e.28.

⁸⁶⁶ Bali, 2009a, 32.

⁸⁶⁷ Dağlıoğlu, E. C. (Temmuz 2014). “ Türk Vatandaşlığı Yahudilerden Gizlenmelerini Talep Ediyor”. *Şalom*

⁸⁶⁸ Bali, 1998b, 109.

olmuştur. Gazete Türk Musevilerinin bağlı birer yurttaş olduklarını ve Siyonizme mesafeli durmaları gerektiğini vurguluyordu.⁸⁶⁹

Türkiye çifte sadakat sorununa her zaman şüpheyile bakmıştır. Türkiye'nin tutumu karşısında Türk Musevi Cemaati lideri Yahudileri temkinli olmaları konusunda uarmıştır. Yahudilere, İsrail devletinin Türkiye tarafından tanınmasının ardından İsrail Konsolosluğu'nun açılış törenine katılmamaları yönünde ikazlarda bulunulmuştu.⁸⁷⁰ Yahudilerin Siyonizme karşı görünürde takındıkları mesafeli tavır İslami ve muhafazakâr kesimin Siyonizme olumsuz bakışları nedeniyle takınılmış diplomatik ve bilinçli bir eylem olarak açıklanmıştı.⁸⁷¹ Şayet İslami ve muhafazakâr kesim ılımlı olsaydı Türk Musevileri hem Türk vatandaşı olarak rahat yaşayacak hemde İsrail ile olan manevi bağlarını koparmamış olacaktı. Fakat Yahudi vatandaşlarının Türk ülkesüne ve İsrail'e olan bağlılıklarını bir arada sürdürebilecekleri düşüncesi Türk yönetim çevrelerinde ve bir kısım kamuoyunda kabul görmemiştir. Temelde anavatana bağlılık ile öz kimliklerinin bir bileşeni olan Siyonizme bağlılık konusu iç içe geçmiş iki unsurdur. Siyonizmin amacı ve mahiyeti Türkiye'yi endişelendirmiş ve bu endişeler Türk vatandaşı olan Yahudilere yönelik saldırılara dönüştürülmüştür.

Yapılan suçlamalar onları örtük (görünürde) bir bağlılık içine itmiştir. Yahudilerin Türk kimliğine bağlı olmalarına rağmen münferit bazda içten içe İsrail'e sempati duyduklarının dışı vurumlarına rastlanılmıştır. Türkiye'nin İsrail'i tanımasının Yahudiler arasında yaratmış olduğu sevinç bu sempatinin somut bir örneğidir.⁸⁷² Celal Bayar ile İzak Yaeş arasında geçen diyalog çifte sadakatin anlamını şeffaf bir şekilde ortaya koymuştur. Celal Bayar İzak Yaeş'e *Or Yeuda*'nın anlamını sormuş ve *İsrail'in ışığı* cevabını almıştır. Bunun üzerine Yaeş'e *Siyonist misin?* diye sormuş ve aldığı cevap şu olmuştur; “Türkiyede yaşadığım sürece herşeyden önce iyi bir Türküm, ancak Siyonizme sempatiyi gizleyemem. Türkiyeli Yahudi iyi bir Siyonist olabilir, ancak aynı zamanda Türk vatanının da iyi bir evladı olabilir.”

İsrail'e göçün ardından Türk kamuoyu ve basınında Türk Musevi Cemaati'ne yönelik eleştiriler ve bağlılık sorgulamaları şiddetini arttırmıştır. Basın Yahudilerin Türk olma bilincini özümseyemediklerini ayrıca Yahudilerin Türkiye'ye sadece maddi olarak bağlı olup ilk fırsatta ülkeyi terk edeceklerini sıklıkla vurgulamıştır.⁸⁷³ Çifte sadakattartışmaları hem

---

⁸⁶⁹ Bali, 2009a, 103-105.

⁸⁷⁰ Bali, 2009a, 273.

⁸⁷¹ Bali, 2009a, 33.

⁸⁷² Bali, 2009a, 206.

⁸⁷³ Bali, 2009, 349.

halk hem de basının odağında olmuştur. Yapılan eleştirilere Şalom gazetesinden şu yanıt verilmiştir;

Buna emin olabilirsiniz ki, eğer zaman ve vak'alar bizi birgün düşman karşısında yanyana çarpmaya icbar ederse, o zaman genç yaşımın müsaadesiyle sizden çok daha fazla düşman öldüreceğim. Ve eğer bu düşman Filistin Yahudisi ise her şeyden mukaddes saydığım vazifemi ifa için bir saniye bile tereddüt etmeden yine öldüreceğim. Fakat böyle acı bir talih karşısında kalbimin kan ağlayacağını bana da Siyonist damgası yapıştırmayı esirgemeyeceğinizi bildiğim halde, inkâr edemeyeceğim.

İşte üstad,

Türk Yahudisi altı yüzyıldan beri Türk ekmeğini yediğinden, Türk suyunu içtiğinden, o da Türk gibi merttir ve bir mert insandan vatan hainliği beklenemez.

Bu bizi şu sonuca götürmektedir; Yahudiler Türkiye'yi kendilerine vatan bellemiştir. Öte yandan yıllardır bir anavatan özlemi taşımaktadırlar. “*Avrupalı bir Türk ne kadar Avrupalı ise ve Türkiye için kalbi nasıl çarpıyorsa bir Yahudi de o kadar Türktür ve İsrail için kalbi o kadar çarpar.*”⁸⁷⁴ Empati barındıran bu ifade bugün Türk Musevilerinin içinde buldukları karmaşık durumu yansıtmaktadır. 2000 yıl boyunca itilip kakılmış olan Yahudi halkı için İsrail, örs ile çekiç arasında kalan kimliklerinin ete kemiğe bürünmüş halidir. Aynı zamanda onlar için İsrail, Yahudi kültürünün devamlılığının somut güvencesi anlamına gelmektedir.⁸⁷⁵ Bu noktada Türk Musevilerini, Yahudi tarihinin bir bileşeni olan İsrail'den bağımsız düşünmek olası değildir. Siyonizm önyargısından kurtulduğunda Yahudilerin Cumhuriyet döneminde birer Türk vatandaşına dönüştüğü görülür. İsrail ile ilişkilerinin oradaki akrabaları üzerine kurulu olduğu ve bu bağı koparmalarının onlar için olanaksız olduğu anlaşılır.⁸⁷⁶

Agos gazetesinde kendisiyle yapılan röportajda Marcy Brink-Danan bugün İsrail'in Türk Musevileri açısından *muhayyel memleket* anlamını taşıdığını ifade etmiştir. Bu ülkeyle ilişkiler ise İsrail'in kurulmasının ardından yaşanan göç sonucunda oluşmuştur. Ve bu ilişkiler bugün orada yaşayan Türk Musevileri ile devam ettirilen bağlar üzerine kurulmuştur.⁸⁷⁷ İsrail'e göçen Türk Musevileri Türkiye aleyhine herhangi bir harekette

⁸⁷⁴ Bali, 2009a, 40.

⁸⁷⁵ Ojalvo, D. (Mart 2012). “Türk Yahudi Kimliği Üzerine Deneme”. *Şalom*.

⁸⁷⁶ Bali, 1996, 79.

⁸⁷⁷ Dağlıoğlu, E. C. (Temmuz 2014). “Türk Vatandaşlığı Yahudilerden Gizlenmelerini Talep Ediyor”. *Şalom*.

bulunmamışlardır. Türkiye'ye karşı hâlâ bağlılıklarını dile getirmeleri çifte sadakat meselesinin Türkiye açısından olumlu tarafıdır.⁸⁷⁸

Çifte sadakatin başka bir örneği Altı Gün Savaşları sırasında yaşanmıştır. İsrail'in savaşı kazanmasının ardından Yahudiler arasında duyulan sevinç cemaat liderlerinin cemaat üyelerini uyurma gereği duyacağı kadar güçlü olmuştu. Bunun diyeti, Türkiye'de antisemitizmin yeniden filizlenmesi olmuştur.⁸⁷⁹ Bu dönemde kamuoyunun bir kısmı kendi vatandaşı olan Yahudilerin İsrail ile olan hislerini anlamakta zorlanırken, Arapların mağlubiyeti karşısında kendini ise kapılma noktasında haklı görmüştür. Bu noktada Türk basını kendi vatandaşları olan Türk Musevilerini İsrail'in zaferi dolayısıyla duydukları sevincigüven verememe olarak nitelendirmişlerdir.

2010'daki Mavi Marmara baskınının ardından o dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan, Türk Musevileri hakkında bir değerlendirmede bulunmuştur. Recep Tayyip Erdoğan İsrail'i kınamış fakat ardından bu durumun Türk Musevilerine karşı antisemit eylemlere dönüşmesine izin verilmeyeceğini belirten bir konuşma yapmıştı. Recep Tayyip Erdoğan'ın bu konuşması Türk Musevileri ile İsrail arasında olası bir bağ olduğu fikrini kuvvetlendirmiş ve Yahudileri Siyonistlerle aynı karede göstermek isteyenlerin umulmaz bir fırsat olmuştur. Ancak diaspora Yahudileri İsrail'e ilişkin ne hissederse hissetsinler, İsrail'de yaşamadıkları için siyonist ilkelere tabi değillerdir. Aynı zamanda İsrail'e göç etmeyip diasporada yaşamayı sürdürdükleri için yaşadıkları yere İsrail'den daha çok bağlılardır. Bu nedenle Türk medyasının Yahudi ve İsrail kimliklerini bir araya getirme çabası tam anlamıyla talihsizlik olmuştur.⁸⁸⁰

Çifte sadakat meselesinin bugünün konjoktüründe olanaklı olup olmadığını şu ifade ortaya koyar:

Tarihsel olarak azınlıkların Türkiye Cumhuriyetine olan bağlılıklarına şüphe ile bakıldığı, sürekli çifte sadakat suçlamalarıyla karşı karşıya kaldıkları bir ortam da herhangi bir Türk Yahudisi'nin veya Türkiye Hahambaşılığı'nın İsrail Devleti ve güttüğü siyaset konusunda olumlu beyanatta bulunması teorik olarak mümkün olmasına rağmen pratikte imkânsızdır.

---

⁸⁷⁸ Bali, 2009a, 34-35.

⁸⁷⁹ Bali, R. N. (2009b). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Devlet'in Örnek Yurttaşları (1950-2003)*. İstanbul: Kitabevi, 121-125.

⁸⁸⁰ Dağlıoğlu, E. C. (Temmuz 2014). "Türk Vatandaşlığı Yahudilerden Gizlenmelerini Talep Ediyor". *Şalom*

Azınlık karşıtı ve antisemit yayınları eleştiren kimi çevreler dahi Yahudilere ikazda bulunmayı ihmal etmemiştir:

İsrail'in rezilce eylemleri, kimi ırkçılarımızın Türkiye'deki Musevilere saldırmasını kolaylaştırıyor. Bunlar kesinlikle önlenmelidir ve artık önlenecektir. Fakat kendi Musevilerimiz de ister "kan çekme" ister tepki icabı olsun, bugün tam anlamıyla bir "Dünya Kokarcası" olan İsrail'i mazur gösterme çabalarına girebilirler. Aman ha, sakın ha! Eğriye eğri, doğruya doğru!⁸⁸¹

Türkiye'de yaşayan Yahudilerin İsrail'e sempati ile bakmalarının bazı aydınlar tarafından nasıl karşılandığı konu hakkında kısmen ipucu verir:

-Doğal karşıyorum, haklı buluyorum!
 - Ama bu tutum, Türkiye'nin bazı kesimlerinde hoş karşılanmıyor.
 - Olsun. Zaten Türkiye'de bir avuç Yahudi kalmış, problem değil!
 - Sayıları ne olursa olsun bu tutumun olumlu ya da olumsuz karşılanması önemli ama...
 -Benim için farketmez. Türk, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu olan kişidir. Bir Türk Yahudisinin aynı zamanda İsrail'e bağlı olması çok doğaldır. Bakın Türk Cumhuriyetlerini örnek alalım: Büyükbabam Karabağlıdır. Azeri-Ermeni çatışmasında bütün patırtı gürültüyü başlatan Ermenilerdir. Yine de yabancı basın çok güçlü olan Ermeni lobisinin etkisiyle açıkça taraf tutuyor. Ben olaylara nötr bakmaya çalışıyorum ama hem Türkiye Cumhuriyeti vatandaşım, hem yüreğimin bir köşesinde Azeriyim diyebilirim.⁸⁸²

Yahudilerin hem Türkiye'ye hemde İsrail'e olan bağlılıkları bugüne kadar anlaşılammıştır. Yahudiler, İsrail veya Türkiye arasında bir seçim yapılmak zorunda bırakılmışlardır.⁸⁸³ Türkiye, Yahudileri bir iç tehdit olarak görmekten vazgeçmemiştir. Türkiye'nin Araplara, Yahudilerin İsrail'e olan bağlılıkları bir iç çatışmaya yol açmamalıdır. Temelde burada olumlu karşılanacak tek tarafgirlik; soydaşlık yada dindaşlık değil, insan hakları bağlamında mazlum milletlerin yanında olma ilkesidir.

3.3.3. Türk Musevi Cemaati Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme: İsrail Devleti'nin Kuruluşu'nun Türk Musevileri Üzerine Etkileri; Göç Olgusu

Daha önceki konu başlıkları altında Avrupa'dan kaçıp Türkiye'ye sığınan Yahudilere değinilmiştir. Türkiye'deki Yahudilerin nüfus hareketlerine bakıldığında iki yönlü göçün sözü konusu olduğu daha net anlaşılır. Bunlardan biri yukarıda bahsedilen Avrupa'nın farklı ülkelerinden Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne gelen Yahudi göçleridir. Diğer

⁸⁸¹ Bali, 2013b, 316.

⁸⁸² Behmoaras, a.g.e.16.

⁸⁸³ Bali, 1998b, 116.

ise Türkiye’de uygulanan Türkleştirme projeleri sonrası dışarıya yapılan göç hareketleridir. Her ne kadar Türkiye’de Yahudilerin yaşamına ilişkin olumlu bir resmi söylem geliştirilmiş ise de İsrail Devleti’nin kurulmasının ardından İsrail’e o zamana kadar gerçekleştirilmemiş oranda yoğun bir Yahudi göçü söz konusu olmuştur. Yüzyıllardır Türkiye’de yaşayan Yahudiler İsrail’in kurulmasının ardından kitlesel olarak bu topraklardan ayrılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile Yahudilerin büyük bir bölümü yeni devletin sınırları dışında yani eski Osmanlı Devleti topraklarında kalmışlardı. Ayrıca Türkiye’deki bazı gelişmelere bağlı olarak zaman zaman Türkiye’den Yahudi göçü gerçekleştirilmişti. Göçlerle beraber Türkiye’deki Yahudi nüfusunda sürekli bir azalma yaşanmıştı.⁸⁸⁴ Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından itibaren devlet içindeki gayrimüslim unsurların Müslüman nüfus içindeki oranı nüfus mübadelesi ve tehcir vb. olaylar nedeniyle büyük ölçüde azalmıştı.⁸⁸⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında Yahudilerin bir kısmı siyasi ve sosyal nedenlerle başta Fransa olmak üzere Avrupa’nın önemli kentlerine yerleşmeye başlamışlardı.⁸⁸⁶

Türkiye’deki Yahudilerin sayısına ilişkin kaynaklarda birbirinden farklı rakamlar verilmiştir. Osmanlı Devleti’nde vergi toplamak ve askere alınacak nüfusu belirlemek için nüfus çalışmaları yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nde 1927 yılında ilk nüfus sayımı yapılmıştı. Amaç ülkedeki mevcut insan kaynaklarını belirlemektir. Bu ilk genel nüfus sayımında 81.872 olan Yahudi nüfusu zaman içinde göçlerle 17 ila 20.000 civarına indiği sanılmaktadır.⁸⁸⁷ Bu rakamlar bazı kaynaklarda küçük farklılıklar göstermiştir.⁸⁸⁸ 1948 yılında İsrail Devleti’nin kurulmasıyla birlikte göç totalde kitlesel bir nitelik kazanmıştır.

İsrail Devleti’nin kurulduğu tarihe kadar Türkiye sınırları içinde yaşayan Musevi Cemaati’nin Türk toplumu ile bütünleşmesi için bir dizi reform paketi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Ancak Türkleştirme adına yapılan bu çalışmalar olumlu bir sonuç doğurmamış tersine Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti’ne bağlılığını zedelemiştir. O tarihe kadar yaşananlar, Cumhuriyetin ilk yıllarında gelecekte ümitli olan Yahudileri

---

⁸⁸⁴ Yetkin, a.g.e.55.

⁸⁸⁵ Aktar, a.g.e.109.

⁸⁸⁶ Guttstadt, a.g.e. 2012, 44. Türkiye Yahudilerinin Avrupa’da yerleştiği önemli merkezler ve oradaki yaşantıları hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz. Guttstadt, a.g.e. 43-114.

⁸⁸⁷ Bali, 2013a, 30.

⁸⁸⁸ Toktaş, Ş. (2006). “1950’ler İstanbul’unda Gayrimüslim Azınlıklar ve Nüfus Hareketleri: Türkiye Yahudi Cemaati”. *Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular*, 99.

küstürmüştür. İsrail Devleti'nin kurulduğu tarihe kadar yapılan uygulamalar zaman zaman yaşanan göç olaylarında belirleyici rol oynamıştı.

Gayrimüslimler özellikle Yahudiler üzerinde ilk olumsuz etkiyi 1920'li yılların sonunda hayata geçirilen *Vatandaş Türkçe Konuş* kampanyası bırakmıştır.⁸⁸⁹ Fakat bu dönemde göçler henüz önemli bir boyuta ulaşmamıştır. Türkiye'den Filistin'e göçün ciddi artış gösterdiği ilk olay Trakya Olayları'dır. Bazı kaynaklar bu göç dalgasını Filistin'e ilk kitlesel göç hareketi olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'den göç eden Yahudilerin sayısı Trakya Olayları'nın ardından 1934-1935 yıllarında toplamda 1.966 idi.⁸⁹⁰ 1935'te yapılan ikinci nüfus sayımına göre Türk Musevilerin sayısı yaklaşık 79.000 olduğu saptandı.⁸⁹¹ 1923'ten İsrail Devleti'nin kurulduğu 1948 yılına kadar Türkiye'den göç edenlerin sayısının yaklaşık 7.308 idi. Ancak Türkiye'den dışarıya yaşanan bu göç, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla kitlesel değil, çoğunlukla küçük gruplar halinde yaşanmıştır.⁸⁹² 1942 yılında uygulanan Varlık Vergisi Filistin'e göçü tetikleyen olaylardan bir diğeridir. 1943-1944 yılları arasında 4.000 kadar Yahudi Filistin'e göç etmiştir.⁸⁹³

Yahudilerin göçünde Tek Parti yönetimi tarafından Türkleştirme kapsamında uygulanan politikalar etkili olmuştur.⁸⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti *Tek Dil, Tek Ülkü, Tek Kültür* ilkesi etrafında gayrimüslim yurttaşlardan Türk kimliğini benimsemelerini istemişti. Türkleştirme sürecine çoğunluğun uyum sağladığı bir dönemde Yahudilere yönelik antisemit faaliyetler, Türk Musevilerinin Siyonizme karşı örtülü bir yakınlık duymalarına yol açmıştır. Bu yakınlık ilerleyen yıllarda Filistin'e göç hareketine dönüşmüştür.⁸⁹⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Yahudi göçü durma noktasına gelmiştir.⁸⁹⁶ Bazı kaynaklara göre 1945 nüfus sayımında Türk Musevileri'nin sayısı 76.965'tir. Türkiye'deki toplam Yahudi nüfusunun % 40'ı olarak belirlenen bir kabile 1948-1949 yıllarında Filistin'e gitmek üzere ülkeden ayrılmıştır. Buna 1951-1952 yıllarında göç edenlerin de eklenmesiyle bu oran % 45'e ulaşmıştır.⁸⁹⁷ İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olan Chaim Weizmann'ın 28 Mart

⁸⁸⁹ Toktaş, 2006, 97.

⁸⁹⁰ Şimşek, 2009, 148.

⁸⁹¹ Toktaş, 2006, 99.

⁸⁹² Toktaş, Ş. (2006). "Turkey's Jews And Their Immigration To Israel". *Middle Eastern Studies*. C.42, Sayı 3, 507.

⁸⁹³ Toktaş, a.g.m. 2006, 100.

⁸⁹⁴ Bali, 2013b, 309.

⁸⁹⁵ Bali, 2009a, 88-89.

⁸⁹⁶ Toktaş, a.g.m. 105.

⁸⁹⁷ Güven, a.g.e.147.

1941 tarihinde New York basınına verdiği demeçte “*her Yahudi'nin İsrail'e gitme hakkı*” olduğunu söylemesi İsrail Devleti kurulduktan sonra bu ülkeye göçleri hızlandırmıştır.⁸⁹⁸ *Dönüş Kanunu* ile diasporada yaşayan her Yahudi İsrail'e gelmeye ve ayak bastığı ilk an itibariyle İsrail vatandaşlığına geçme hakkına sahip olmuştur.⁸⁹⁹ Sadece İsrail'in kuruluşunu izleyen yaklaşık beş ay içinde göç eden Türk Musevilerin sayısı 4.362'dir.⁹⁰⁰ Bu rakamlar İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından diasporadaki Yahudilerin Filistin'e gitme isteğinin Türkiye Yahudileri arasında da yankı bulduğunu göstermektedir.⁹⁰¹ İsrail'in kuruluşunun ardından Türk Musevileri arasındaki göç basınının merceğine alınmıştır. Musevi Cemaati'nin göç faaliyetlerini yürüttüğüne ilişkin yapılan haberler Hahambaşılık tarafından yalanlanmıştır.⁹⁰² Türkiye Cumhuriyeti İsrail'in kurulmasını izleyen 1 Kasım 1948 tarihinde İstanbul Emniyet Müdürlüğü Siyasi Şubesi'ne yolladığı talimatla Yahudi asıllı vatandaşlara pasaport verilmesini yasaklamıştır. Daha önce verilen pasaportların ise geçerli olmayacağını bildirmiştir.⁹⁰³ Ancak tüm bu sınırlamalara rağmen yoğun göçün engellenemediği ortaya çıkmıştır. Bazı kaynaklarda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk etapta göçü teşvik etme veya yasaklama gibi bir girişimde bulunmadığı yazılıdır. Göçün kitlesel boyuta ulaşmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti süreci engellememiş, ortaya çıkan çifte vatandaşlık konusuna ise sıcak bakmamıştır. Türkiye, İsrail vatandaşlığına geçen Türk Musevilerine ülkenin kapılarını kapalı tutmak istemiştir. Göç eden Yahudiler ise Türkiye vatandaşlığının ellerinden alınmamasını talep etmişlerdir.⁹⁰⁴ Bunda Türkiye'de bıraktıkları yakınları ile bağlarını koparmak istememeleri ve İsrail'in geleceğinden emin olamamaları etkili olmuştur.

İsrail'e yapılan göç, CHP meclis grubu toplantısına taşınmıştır. Giresun Milletvekili Ahmet Ulus konuşmasında *Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun başka devletin uyruğuna giren veya başka bir devletin ordusunda kendi isteğiyle askerlik yapanların Türk vatandaşlığından ıskat edilmelerini* öngören maddenin İsrail'e göçen Yahudileri de kapsamı için bir yasa çıkarılması önerisinde bulunmuştur.⁹⁰⁵ Türk Musevilerinin İsrail'e göçmeleri durumunda Türk vatandaşlığından çıkarılmaları hükme bağlanmıştır. Bununla hem göç frenlenmeye hem de göç edenlerin dönmeleri engellenmeye çalışılmıştır.

---

⁸⁹⁸ Keser, a.g.e.107.

⁸⁹⁹ Bali, 2009a, 29.

⁹⁰⁰ Toktaş, (2006b), 508.

⁹⁰¹ Bali, 2009a, 30.

⁹⁰² Bali, 2009a, 109.

⁹⁰³ Bali, 2009a, 157.

⁹⁰⁴ Toktaş, (2006(b), 515.

⁹⁰⁵ Bali, 2009a, 156.

İsrail'e yapılan en büyük göç dalgası, İsrail'in kuruluşundan hemen sonra dünyanın çeşitli yerlerinden gelen göçmenlerle olmuştur. İsrail'e varan yaklaşık 700.000 Yahudi, İsrail nüfusunu bir anda iki katına çıkarmıştır. Göçmenlerin yarısını Avrupa'daki kampların tasfiyesi ile gelen Yahudiler oluştururken, diğer yarısı da İsrail Devleti tarafından organize edilen operasyonlarla çoğunlukla çeşitli Ortadoğu ülkelerinden getirilmiştir.⁹⁰⁶

Çeşitli baskı ve dışlanmaların yanı sıra Yahudilerin Türkiye'yi terketmesindeki bir etken de kamuoyu tarafından sıklıkla dile getirilen hoşgörü hatırlatmalarıdır. İspanya'dan göç ettiklerinde Osmanlı Devleti'nin kendilerine sahip çıkmasının sıklıkla dillendiriliyor olması dolayısıyla kendilerine Anadolu'da geçici olarak ikamet eden yabancı nazarıyla bakıldığı hissine kapılmışlardır. Türkiye'de göç olgusu üzerine çalışma yapan Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın düzenlediği sergide Yahudilerin İsrail'e göçleri değerlendirilirken yalnızca “*Geldiler ve gittiler*” ifadesi kullanılmıştır.⁹⁰⁷ Burhan Asaf Belge'nin Kadro dergisindeki

Almanya'daki Yahudi aleyhtarlığı, umarız ki, bizimkilere ders olur. Türk kadar misafirperver olmak için, Türk kadar tarih içinde effendi millet olmuş olmak lazımdır. Fakat, her misafirliğin sonu ya misafirlğe karışmak yahut misafirliği uzatmamak değil midir. Bizim azlıklar evdekilere karışmasını şimdiye kadar hiç bilmediler. Çünkü bilmek istemediler.⁹⁰⁸

söylemiyle benzer anlayış sürdürülmüştür.

Yahudilere yönelik eleştiriler genel olarak şu noktalarda toplanmaktadır;

- İspanya'dan göç ettiklerinde Türklerin kendilerine kucak açmıştır.
- Türkler savaşırken onlar ticaretle uğraşıp servetlerine servet katmışlardır.
- Türkçe öğrenmek ve Türkleşmek için fazla çaba sarfetmedikleri gibi İkinci Dünya Savaşı sırasında dindaşları soykırıma uğrarken Türk Musevilerinin herhangi bir fenalık görmemişlerdir.
- Tüm bunlara karşın göç etmeleri nankörlüktür.⁹⁰⁹

⁹⁰⁶ Ulutaş, U. & Bölme, S. M. & Demir, G. N. & Torlak, F. & Ziya, S. . (Ed.). (2012). *İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu.* (1. Baskı).Ankara: Seta (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı), 20.

⁹⁰⁷ Bali, 2009a, 15.

⁹⁰⁸ Belge, a.g.e. 52.

⁹⁰⁹ Bali, 2009a, 236.

Türkleştirme sürecinde uygulanan katı siyaset Yahudilerin uyum çabalarını unutturmuştur. Yahudiler göçün tek sorumlu tarafı olarak görülmüşlerdir. Yahudi kanaat önderleri ise Türkiye'deki Yahudilerin sayısının günümüzde 23 binlere düşmesini *İsrail Devleti'nin kurulması* ile yoksul olan kesimin kendilerine yeni bir hayat kurabilme ümidi ile İsrail'e göç etmeleriyle açıklamışlardır.⁹¹⁰ Kitlesele göç hareketi sadece göç eden kitleyi değil, kalan Musevi Cemaati'nin de sosyolojik yapısını etkilemiş ve değişmesine yol açmıştır.⁹¹¹ Göç, Türkiye'de yaşayan Türk Musevilerinin yaşamını olumsuz etkilemiştir. Göçün en fazla etkilediği şehir İstanbul olmuştur. Özellikle Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları Balat, Kuledibi, Hasköy gibi semtler tenhalaşmıştır. Göç nedeniyle Yahudiler tarafından çalıştırılan faaliyet halindeki pek çok iş yeri ve atölyeler kapanmıştır.⁹¹² Göç olgusu Anadolu'nun diğer yerlerindeki Yahudileri de etkilemiştir. Göç etmeyip kalanlar İstanbul ve İzmir'e yerleşmeye başlamışlardır.⁹¹³ Yoğun göçten sonra yarı yarıya azalan Yahudilerin Türkleşmesi hızlanmış ve kimlikleri Türk kimliği içinde erimiştir.⁹¹⁴

Öte yandan İsrail'e göç sonrasında oraya uyum sağlayamayan Türk Musevileri'nin bir kısmı geri dönmüştür. Türkiyeli göçmenlerin geri dönmelerinde DP'nin iktidara gelişi de rol oynamıştır.⁹¹⁵ Demokrat Parti'nin hayata geçirdiği serbest piyasa ekonomisi uygulamaları, Yahudilerin Varlık Vergisi sürecinde kaybettiklerini kazanabilme umudunu doğurmuştur. İsrail, Yahudilerin Türkiye'ye geri dönüşlerini şu sert sözlerle eleştirmiştir: "Yahudiler Türkiye'de daha rahat bir hayat sürdürseler de hiçbir yer onlara İsrail kadar özgür ve güven verici bir rahatlık sunmayacaktır."⁹¹⁶

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile durumlarında iyileşme görülen Yahudiler bu sefer de 6-7 Eylül olayları ile sarsılmışlardı. 6-7 Eylül olaylarının yarattığı güvensizlik ortamı yeniden İsrail'e göçü tetiklemiştir.⁹¹⁷ 6-7 Eylül olayları sonrasında 1955'te 339, 1956'da 1.710, 1957'de 1.911, 1961'de 1.829, 1962'de 968 ve 1963'de 749, 1964-1965 yıllarında 1000, 1969-1972 yılları arasında 2000 kişi Türkiye'den ayrılmıştır. Göç 1979-1980 yıllarında 12 Eylül askeri müdahalesinin de etkisiyle artış göstermiştir.⁹¹⁸

---

⁹¹⁰ Koç, a.g.m.22.

⁹¹¹ Toktaş, a.g.m. 510.

⁹¹² Bali, 2009a, 214.

⁹¹³ Bali, 2009a, 247.

⁹¹⁴ Bali, 2009a, 369.

⁹¹⁵ Akkaya, a.g.e.84.

⁹¹⁶ Bali, 2009a, 325.

⁹¹⁷ Bali, 1998b, 109.

⁹¹⁸ Toktaş, (2006b), 512.

Bugün Türkiye'de yaşayan Yahudilerin sayısı 24 bin civarında tahmin edilmektedir. Bunun yaklaşık 21 bini İstanbul'da 2 bin kadarı İzmir'de, diğerleri de Ankara, Bursa, Antakya, Adana, Çanakkale ve Kırklareli'nde yaşamaktadır.⁹¹⁹

Bazı kaynaklarda rakamlar farklılık gösterir. 1900'lerin başında o zamanki Osmanlı sınırları içinde yaşayan Yahudilerin sayısı 500.000'i bulmaktaydı. Günümüzde Aşkenaziler, Dünya Musevi topluluğunun % 80'ini oluştururlar. Fakat Türk Musevi toplumunun % 96'sı Sefarad kalanı ise Aşkenazi'dir.⁹²⁰ Bugün Türkiye'den gidenlerin çocukları dâhil olmak üzere İsrail'de yaşayan Türk Musevilerin sayısının ise 100.000-150.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.⁹²¹ Türk Musevilerinin İsrail'e göçü artık çok sınırlı bir sayıya düşmüştür. Bazı çevrelerce göçler Türkiye'de herhangi bir baskıya maruz kalmalarının sonucu değil, daha ziyade ekonomik fırsatları değerlendirmek arzusunun sonucu olarak değerlendirilmiştir.⁹²² Türkiye'den İsrail'e göç edenler arasında kariyer amaçlı giden öğrenciler de önemli yer tutmuştur.⁹²³

Göçün Türkiye açısından kazanımları da olmuştur. İsrail'deki Türk Musevileri Türkiye lehine güçlü lobicilik faaliyetleri yürüterek Ermeni, Rum ve Arapların Türkiye aleyhindeki girişimlerini dengelemişlerdir. Böylece İsrail ile Türkiye arasında iyi ilişkilerin sürdürülmesinde önemli katkıları olmuştur.⁹²⁴ Varlık Vergisi vb. uygulamalar sonrası İsrail'e göç etmiş ve orada kalmış Yahudiler, bugün bile Türkiye ile bağlarını koparmamışlardır. Türk mirasından gurur duymakta, günlük hayatlarında Türkçe ve Ladino kullanmaya devam etmekte, Türk kültürünü yaşamakta, Türk arkadaşları ve Türkiye'deki Yahudi akrabaları ile ilişkilerini devam ettirmektedirler.⁹²⁵ İsrail'e göç eden Yahudilerin Türkiye'ye olan sevgi ve bağlılıkları devam etmiştir. Bir göçmenin "*bize orada (Türkiye'de) Yahudi, burada Türk derler*" şeklindeki ifadelerinden yaşadıkları ikilemi anlamak mümkündür.⁹²⁶ İsrail'e gidenlerin Türkiye ve Atatürk sevgisini temsilen İsrail'de "*Atatürk Ormanı*" kurulması için verdikleri gayret Türkiye'de olumlu yankı bulmuştur.

⁹¹⁹ Şakir, a.g.e. 2011,8.

⁹²⁰ Almaz & Batu, a.g.e.101-102.

⁹²¹ Toktaş, (2006b), 513.

⁹²² Stanford, a.g.e.436.

⁹²³ Toktaş, (2006b), 510.

⁹²⁴ Levi, a.g.e.159.

⁹²⁵ Stanford, 2008, 418.

⁹²⁶ Bali, 2009a, 347.

Tek Parti dönemindeki antisemitizm sonucunda basın ciddi bir şekilde Musevi Cemaati'ni hedef almıştır. Belli bir kesim tarafından Yahudiler hakkında kabul gören yabancı ve misafir algısı da onları olumsuz etkilemiştir.1934 yılında Trakya'da Musevi Cemaati'ne yönelik yağma girişimleri Yahudilerin kamusal alanda ve günlük yaşamda asli unsur sayılan Müslümanlar ile denk bir konumda görülmediklerini onlara hatırlatmıştır. Tehlike arz edebilecekleri endişesiyle Yirmi Kur'a gayrimüslim ihtiyatların silah altına alınmaları kırılmayı arttırmış, en son uygulanan Varlık Vergisi de Yahudilerde daha fazla kırgınlık yaratmış ve artık Türkiye'yi terk etme arzusu taşımalarına yol açmıştı.⁹²⁷ Türkiye'de Yahudilere uygulanan bupolitikalar kitlesel bir göçün meydana gelmesinin başlıca nedenleridir. İsrail Devleti'nin kurulması birikimin açığa çıkması sonucunu doğurmuştur. Tüm bunların yanında Musevi Cemaati'nde doğum oranının az, ölüm oranlarının fazla olması da Türk Musevi nüfusunun düşük olmasını etkileyen bileşenlerden biri olmuştur.

3.4. Demokrat Parti ve Azınlık Politikaları

Yürütülen Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası, 1934 Trakya Olayları ve Varlık Vergisi gibi uygulamalar Yahudilerin CHP'ye mesafeli bakmalarına neden olmuştu.

Tek Parti rejiminin son bulmasıyla azınlıklara yönelik ayrımcı tutumlar azalmıştır.⁹²⁸ Azınlıklar çok partili hayata geçilmesiyle daha rahat edecekleribir döneme girdiklerini düşünmüşlerdi.⁹²⁹ İsrail Devleti'nin kurulmasıyla 30.000 Yahudi'nin İsrail'e göçüyle Türkiye Yahudilerinin sayısı yarı yarıya azalmıştı. Kalanlar ise onları düzene sokacak, Musevi Cemaati'ne başkanlık edecek, bir hahambaşının varlığından 1931'den beri yoksun durumdaydılar.⁹³⁰ Demokrat Parti'nin kurulması, CHP-azınlık ilişkilerine olumlu yansımıştı. CHP 1947 yılında programını gözden geçirerek milliyetçilik kavramını yeniden tanımlamıştır. Yeni tanımla azınlıklar ve asli unsurlar arasında hiçbir ayırım gözetilmeyeceği vurgulanarak eşitlik ilkesiyle hareket edilmeye çalışılmıştır. Bu düzenleme ile daha önce takınılan ayrımcı davranışlar adeta unutturulmak istenmiştir. CHP'nin bu yeni yaklaşımı eğitim alanına da yansımıştır. Yeni dönemde ilkokul çocuklarına yönelik olan akşam kurslarına azınlık çocuklarının katılmasına izin verilmiştir. Ayrıca müfredatta Yahudi okullarında Yahudi dini ve tarihi konusunda derslerin verilmesine ilişkin değişikliğe gidilmiştir. 17 Temmuz 1949 tarihinden itibaren ise azınlık okulları tamamen

---

⁹²⁷ Bali, 2009a, 259.

⁹²⁸ Bali, 2009a, 44

⁹²⁹ Akkaya, a.g.e. 2011, 45.

⁹³⁰ Bali, 2009b. 5.

bağımsızlaşmıştır.⁹³¹ Demokrat Parti kuruluncaya kadar azınlık gençler başta yedek subaylık sınavlarında olmak üzere birçok alanda ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Ancak yapılan düzenlemelere rağmen azınlıklara karşı temkinli davranılmaya Demokrat Parti döneminde de devam edilmiştir. Onlara uçaksavar ve radar gibi bölümlerde görev verilmeyip daha ziyade piyade, hafif topçu sınıflarına atamaları yapılmıştır. CHP ile İzmir Musevi Cemaati arasında heyet ziyareti gerçekleştirilmiş bunu takiben 1946 yılında Neve Şalom Sinagogu ziyarete açılmıştır.⁹³² Bu sayede azınlıklar daha rahat hissetmeye başlamışlardı. Genelde Yahudiler Atatürk ile iyi ilişkiler içinde olmuşlardı fakat İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sırasında izlenen politikaların etkisi ile CHP'ye karşı tepki duymaya başlamışlardır. Yılların vermiş olduğu kötü izlenim 1946'dan sonra Yahudilerin DP içinde yer almaya başlamalarına neden olmuştur. Bu ilgi çok daha öncesinde Celal Bayar'ın 1937'de Başbakan olması ile başlamıştı. Tek parti rejiminin baskıcı uygulamaların altında ezilen Yahudiler DP'nin kurulmasıyla bu partiye kurtarıcı gözüyle bakmışlardır.⁹³³ DP'nin azınlıklara karşı CHP'den daha yakın davranması ve CHP'nin İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği iktisadi politikalar DP lehine sonuç vermiştir. 1930-40'lı yıllarda Halkevlerine üye olan pek çok Yahudi artık Demokrat Parti'nin ocak ve bucak örgütlerine üye olmaya başlamışlardır.⁹³⁴

Savaşın sona ermesinin ardından çok partili seçim çalışmaları başlamıştı. Azınlık nüfusunun son derece azaldığı bir ortamda siyasi partiler için azınlık adaylarında aranacak tek vasıf, *Türkiye Cumhuriyeti'nin tanıtımına katkıda bulunması* idi. Bu nitelikteki adayların sahip olmaları gereken bir diğer asgari özellik ise geçmişte azınlıkların mağdur oldukları olayları dile getirecek muhalif bir kimliğe sahip olmamalarıydı.⁹³⁵ 1950 seçimlerinde Munis Tekinalp, Nikola Fakaçelli, Atanas Kukulis, Hrant Hayrabetyan CHP'den aday olmuşlardı.⁹³⁶ CHP adaylarına karşın Salamon Adato, Vasil Konos, Ahilya Moshos ve Andre Vahram adlarındaki dört gayrimüslim vatandaş DP'nin İstanbul milletvekili olarak meclis sıralarındaki yerlerini almışlardır.⁹³⁷ Saraçoğlu'nun "Halk partisi milliyetçidir, yani Türk'tür. Ben Türk'üm diyen adama Türk muamelesi, Türk değilim diyen adama da sadece misafir muamelesi yapılır" sözleri azınlıkların oyunu Demokrat Parti'den yana tercih etmelerinde etkili olmuştur.⁹³⁸ Azınlıkların DP'ye yakınlık duymalarının nedenleri arasında

⁹³¹ Bali, 2009a, 50-51.

⁹³² Bali, 2009a, 44- 46.

⁹³³ Bali, 1998b, 108.

⁹³⁴ Gabbay, a.g.e.107.

⁹³⁵ Bali, 2009a, 60.

⁹³⁶ Bali, 2009b, 7.

⁹³⁷ Güven, a.g.e.129.

⁹³⁸ Bali, 2009b, 54.

Varlık Vergisi'nin iadesi ve anayasa karşısında eşit olma tahakkümünün gerçeğe yansıtılması beklentileri de yer almıştır.⁹³⁹

Demokrat Parti zaferinin ardından gayrimüslim azınlıklar ile Menderes hükümeti arasındaki ilişki, hükümetin milliyetçilik anlayışını vatandaşlık esasına dayandırması sayesinde normal seyrinde gitmiştir.⁹⁴⁰ Tek Parti döneminin azınlıklar üzerindeki olumsuz havası kırılmış, DP azınlıklar için daha liberal bir dönemi ifade etmiştir. DP'nin vatandaşlık anlayışını Celal Bayar'ın şu sözleri yansıtmıştır: "Milliyet meselesine gelince din ve ırk farkı gözetmeksizin "Ben Türküm" diyen bütün vatandaşları DP Türk sayar. Böylece bütün vatandaşları bir tutarak ve onları vatandaşlık ülküsü etrafında toplayarak, cümlesini yurda faydalı kılmak bu mev-zuda partimizin kabul ettiği esastır"⁹⁴¹

Buna göre, "*Vatandaşlık için ön koşul, ortak bir tarihin geliştirdiği ortak bir kültür ve ülküdür. Her vatandaş dini ya da ırkı ne olursa olsun Türk sayılmaktadır.*"⁹⁴² Demokrat Parti azınlıklar, Müslümanlarla eşit haklardan yararlanacakları ilkesiyle yaklaşmıştır. Hedeflenen uygulamalar Lozan Barış Antlaşması'na aykırı olmamak şartıyla hayata geçirilmiş⁹⁴³ daha önceleri devlet kadrolarında yer alamayan gayrimüslimlerin çalıştırılması düşünülmüştür.⁹⁴⁴

Demokrat Parti iktidarı özellikle Yahudi azınlıklarla iyi ilişkiler içinde olmaya çalışmıştır.⁹⁴⁵ Hayim Becerano'nun 1931'de ölmesinden sonra başsız kalan Türk Musevileri yıllar sonra ancak Demokrat Parti döneminde yeni bir hahambaşına kavuşmuşlardır. 25 Ocak 1953'te cemaat yönetiminde yıllardır tecrübe edinmiş Haham David Sabanhahambaşı olarak seçilmiştir.⁹⁴⁶ Hahambaşı seçimi sonrasında Musevi Cemaati Demokrat Parti'ye biraz daha yakınlaşmıştır.⁹⁴⁷ Ancak hahambaşı seçimine yönelik sempati ve sevinçlerini gizleme çabasına girmişlerdir. Bu çabanın altında kendilerini azınlık olarak göstermek istememe düşüncesi yatmıştır.⁹⁴⁸ Hahambaşılık ile ilgili yapılan hukuki düzenlemeyle hahambaşılık resmi bir kurum olarak tanınmıştır. Bu tanımayla birlikte hahambaşılık gayrimenkul sahibi

⁹³⁹ Bali, 2009b, 12.

⁹⁴⁰ Güven, 2009, 127.

⁹⁴¹ Akkaya, a.g.e.85.

⁹⁴² Güven, 2009, 127.

⁹⁴³ Akkaya, a.g.e.71.

⁹⁴⁴ Bali, 2009a, 367.

⁹⁴⁵ Akkaya, a.g.e.71.

⁹⁴⁶ Stanford, a.g.e.420.

⁹⁴⁷ Bali, 2009a, 365.

⁹⁴⁸ Bali, 2009b, 29.

olma ve her türlü tasarrufta bulunma hakkına sahip olmuştur.⁹⁴⁹ İsrail Konsolosluğu hahambaşı seçimini, yaklaşan 1954 genel seçimlerinde Yahudilerin oylarına talip olmak için bir taviz olarak yorumlamıştı.⁹⁵⁰ Demokrat Parti Milletvekili Adato'nun Meclis'te Vakıflar Kanunu'nda değişiklik yapılmasını öngören kanun teklifinin kabulüyle mütevelliler tarafından yönetilen vakıfların mütevellî heyetlerinin cemaatler tarafından seçilmesi kararlaştırıldı.⁹⁵¹ Demokrat Parti liderliğinin Ermeni ve Musevi Cemaati'ne 1950 ve 1953 yıllarında merkezi cemaat meclislerini seçme ve birleştirme iznini vermesi, gayrimüslimleri cemaat kurumlarının faaliyetlerini daha geniş bir alanda gerçekleştirebilecekleri yönünde umutlandırmıştı. Fakat 1953 yazından itibaren görev süreleri dolan cemaat danışma meclislerinde yeniden seçim yapılmasına izin verilmemiştir.⁹⁵² Bu dönemde Tek Parti yönetimi süresince Dünya Musevi Cemaati'nden (WJC) kopuk yaşayan Türk Musevileriyeinden adı geçen örgütlerle temasa geçmişlerdi. Celal Bayar, AJC (Amerikan Yahudi Komitesi) tarafından şerefmadalyasına layık görülmüştür.⁹⁵³

Demokrat Parti iktidarı döneminde Türk-İsrail ilişkileri genelde olumlu seyir izlemiştir. Demokrat Parti Ortadoğu politikasına merkezi önem vermişti. 20 Temmuz 1951'de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü: "Ortadoğu'nun müdafaası ekonomik ve stratejik vaziyet açısından Avrupa'nın müdafaası için gereklidir. Dolayısıyla NATO'ya katıldıktan sonra Ortadoğu'da bize düşen görevi yerine getirmek için ilgili taraflarla görüşmelere başlayacağız." demişti. 1950'lerde Türkiye ile İsrail arasındaki ekonomik ilişkiler siyasi yakınlaşmaya bağlı olarak hızla gelişmeye başlamıştır.⁹⁵⁴ Türkiye İsrail ilişkilerinin normalleşmesine Sabetayistlerin katkısı olmuştur.⁹⁵⁵ İsrail ile Türkiye arasındaki bu olumlu hava İsrail'e göç eden Türk Musevileri için kolaylık sağlamıştır.⁹⁵⁶ Serbest piyasa ekonomisi sayesinde Tek Parti döneminde ekonomik durumları sarsılan Yahudiler tekrar servet sahibi olmaya başlamışlardır. Özellikle İstanbullu Yahudi tüccarların İsrail'deki yakınlarına durumu bildirmeleri üzerine İsrail'den Türkiye'ye geri göçler yaşanmıştır.⁹⁵⁷

1954 seçimlerinde Adato'nun ölümlüyle Hanri Sariano DP'den, Munis Tekinalp CHP'den, Cemil Beraha da CMP'den aday olmuşlardı. Yahudi basını yakın tarihteki olumsuzlukları

⁹⁴⁹ Bali, 2009a, 45.

⁹⁵⁰ Bali, 2009b, 27.

⁹⁵¹ Bali, 2004a, 93.

⁹⁵² Güven, a.g.e.131.

⁹⁵³ Bali, 2009b, 38-41.

⁹⁵⁴ Akkaya, a.g.e.82.

⁹⁵⁵ Bali, 2009b, 12.

⁹⁵⁶ Bali, 2009a, 60.

⁹⁵⁷ Akkaya, 2011, 85.

hatırlatarak onlara Demokrat Parti'ye oy vermelerini salık vermişti. Seçim Yahudilerin isteği doğrultuda sonuçlanmış ve Hanri Sanriano İstanbul'dan milletvekili seçilmiştir.⁹⁵⁸

1954 yılında Kıbrıs'la ilgili tartışmaların şiddetlenmesi, DP'nin gayrimüslim azınlıklara karşı başlangıçta gösterdiği toleransı tamamen yok etmiştir. 1955 yılında, 6-7 Eylül Olayları öncesinde Türk basınında özellikle de *Hürriyet Gazetesi*'nde azınlıklara yönelik bir kışkırtma kampanyası başlatılmış, Rumların şahsında tüm gayrimüslimlere karşı güven verememe suçlamaları yapılmıştır.⁹⁵⁹ 6-7 Eylül 1955 olaylarına rağmen DP'nin yarattığı güven ortamıkolay bozulmamıştır. Nitekim 1957 seçimlerinde DP'den aday olan azınlık milletvekilleri olmuştur.⁹⁶⁰ 1960'lı yılların başında Demokrat Parti'nin izlediği serbest ekonomi politikaları Türk burjuvazisini olduğu kadar Yahudileri de hoşnut etmişti. Yahudiler, Varlık Vergisi'ni yaşadıkları karanlık dönemlere tekrar yaşamaktan çekinmişler, dolayısıyla Demokrat Parti yanlısı politikalarını sürdürmekte fayda görmüşlerdir. Ancak siyasi atmosfer, Yahudilerin yaklaşan 1961 seçimlerini Demokrat Parti kazanamayacağına ilişkin umutsuzluğa kapılmalarına neden olmuştur. Bu dönemde Demokrat Parti'nin kurulmasıyla baskılanan İslâmi hareket yeniden canlanmıştı. Oy kaygısıyla laiklik ilkesinden verilen ödünler İslâmi kesimin elini güçlendirmişti.⁹⁶¹ Bunun sonucunda Antisemit yazılar tekrar yayınlanmaya başladı. 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle Yahudi kökenli Demokrat Partimilletvekillerinden Yusuf Salman ve İzak Altabev tutuklanmışlardı. Her iki milletvekili tutuklu buldukları sırada öldüler.⁹⁶² Şalom Gazetesi darbenin ardından müdahaleyi destekler bir tavır sergilemişse de bu tür gelişmeler Türk Musevilerini endişelendirmişti. Darbe öncesi Yahudilerin Demokrat Parti yanlısı tavırları bunda etkili olmuştu. Bu endişeleri 1960'lı yılların başlarında 3-8 bin arası Yahudi'nin İsrail'e göç etmeleri ile sonuçlanmıştır.⁹⁶³ Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle güç kazanan İslâmi hareket karşısında Musevi Cemaati fazla göze çarpmamaya gayret göstermiştir. Hahambaşılık da bu çerçevede sinagoglarda İsrail ve Siyonizm taraftarı toplantıların düzenlenmesine müsaade etmemiştir.⁹⁶⁴ Ancak İslami kesimlere tanınan serbestilerin Yahudilere olumlu yansımada olmuştur; Yahudiler dini eğitime tekrar müsaade edilmesiyle Hasköy'de Musevi Ruhani Lisesi'ni açmışlardır. Darbe sonrası askeri rejimle irtibata geçen Hahambaşı Rafael Saban, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yahudileri koruma

---

⁹⁵⁸ Bali, 2009b, 44-48.

⁹⁵⁹ Güven, a.g.e.133.

⁹⁶⁰ Akkaya, a.g.e.34.

⁹⁶¹ Bali, 2009b, 77.

⁹⁶² Bali, 1998b, 110.

⁹⁶³ Bali, 2009b, 79-80.

⁹⁶⁴ Bali, 2009a, 365.

teminatına karşı hazineye bağışta bulunacağını bildirmiştir.⁹⁶⁵ Darbenin ardından Türk Musevileri için sancılı süreç devam etmiştir. 1967'de Altı Gün Savaşları'ndan İsrail'in galip çıkması ve Mescidi Aksa'nın Museviler tarafından yakılmaya çalışıldığının kamuoyuna lanse edilmesi antisemit politikaların şiddetini yeniden arttırmıştır.⁹⁶⁶ Mescidi Aksa 21 Ağustos 1969 günü Michael Dennis Rohan adında bir Hristiyan tarafından saldırıya uğramış, ancak haber onu Yahudilerin kundakladığı şeklinde servis edilmişti.⁹⁶⁷ 27 Mayıs'ın ardından yeniden türeyen Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası ise yeni değildi. Öncekilerden farkı bu sefer Kürt ve Arap kökenli vatandaşları da hedef almış olmasıydı.⁹⁶⁸ DP'nin on yıllık iktidar süresi içinde azınlıklara yönelik tavrı ve politikaları bir takım olumsuzluklara rağmen Tek Parti iktidarına nazaran daha demokratik ve hoşgörülüdür.⁹⁶⁹

3.4.1. DP Döneminde Varlık Vergisi Tartışmaları

CHP Varlık Vergisi'nin gündeme getirildiği ortamlarda her fırsatta ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. 1946 yılı itibarıyla CHP'nin eski uygulamalarını değiştirirken Yahudiler de eski defterleri kapatarak Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı olduklarını vurgulamıştı. Azınlıklar CHP'nin uzattığı zeytin dalına olumsuz yanıt vermemişlerdi. Ancak Demokrat Parti'nin kurulmasıyla 21 Temmuz 1946 seçimlerinde kitlesel olarak Demokrat Parti'den yana oy kullanmışlardı. Demokrat Parti'nin Varlık Vergisi'nin iadesi vaatlerine CHP'nin Tek Parti dönemindeki milliyetçi tavrının bazı siyasiler nezdinde pek değişmemesi bu kararda etkili olmuştu. CHP ile Demokrat Partiarasındaki tartışmalar Amerikan Musevi Cemaati'nin Türkiye'ye ilgi göstermesine neden olmuştur. Yaklaşan seçimlerde azınlık oylarına talip olan DP'nin Varlık Vergisi'nin azınlıklardan haksız bir şekilde tahsil edildiği ve iadesinin mümkün olduğu söylemleri ABD'nin San Francisco Konferansı'nda Türkiye'nin lehine çalışmasını etkilemiştir. Türkiye'nin ABD'den mali yardım talepleri Varlık Vergisi'nin iadesi şartına bağlanmıştır.⁹⁷⁰

Çok partili hayatın getirdiği siyasi rekabet ortamı, Varlık Vergisi tartışmalarını güncel tutmuş, konu Demokrat Parti tarafından sıkça *siyasi* malzeme konusu yapılmıştır. Varlık Vergisi'nin Yahudiler üzerindeki sarsıcı etkisi Demokrat Parti tarafından siyasi bir koz

⁹⁶⁵ Bali, 2009b, 82-32.

⁹⁶⁶ Bali, 1998b, 110.

⁹⁶⁷ Bali, 2009b, 159.

⁹⁶⁸ Bali, 2009b, 85.

⁹⁶⁹ Akkaya, a.g.e.50.

⁹⁷⁰ Bali, 2009a, 52-65.

olarak her fırsatta buldukça kullanılmıştır.⁹⁷¹ Ancak bu konudaki samimiyeti kuşkuludur; Demokrat Partikonuya fırsatçı bir açıdan yaklaşmıştır. CHP'ye en çok muhalefet eden Demokrat Parti İstanbul milletvekili Salamon Adato, 1948 yılının Eylül ayında Demokrat Parti Kuledibi Semt Ocağı'nın yıllık kongresinde yaptığı konuşmasında şöyle demiştir:

İspanya'da zulüm ve baskıya uğradığımız sıralarda asıl ve necib Türk milleti bize kapılarını açmıştı. Bugünkü iktidar partisi ise bir zamanlar maalesef vatandaşlar arasında farklar yaratmağa başlamıştı. (...) Meşhur Varlık Vergisi ile ocaklarımızı yıktı, bizi vatan hizmetine çağıracağı zaman temiz duygularımızı ihlâl etti. Çünkü bize silâh yerine kazma kürek verdi, askerî talim yerine toprak kazdırdı. Salamon ve Jak şirketine ait evraklar aylarca çekmecelerde bekletildi. Fakat asıl Türk milleti bunlara tenezzül etmedi. Artık kazma değil silâh verilecek, artık toprak kazdırılmıyacak, vatan vazifesi için lâzım gelen talim ve terbiye yapılacaktır.⁹⁷²

Yahudi asıllı milletvekili Salamon Adato, Demokrat Parti siyasetinin azınlıklar arasında en bilinen ismidir.⁹⁷³ O da kendisine tahakkuk ettirilen Varlık Vergisi'ni ödeyemediği için Aşkale'ye gönderilenlerdendir.⁹⁷⁴ CHP-Demokrat Parti arasındaki çekişmeler Adato'nun Yahudi kimliğini sürekli eleştiri konusu haline getirmiştir. Salamon Adato'nun Varlık Vergisine ilişkin olarak Meclis'te yaptığı konuşmalar da CHP ve basın tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir. Adato eleştirilere cevaben Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Beyannamesi'ni işaret ederek *"bu kanun kabul edildi, böylece ülkemizde hiç kimse inançları, dini veya ırkı nedeniyle rahatsız edilemez"* şeklinde cevap vermiştir.⁹⁷⁵ Adato CHP'yi geçmişte din ve mezhep ayrımı yapmakla suçlamıştır.⁹⁷⁶

Salamon Adato dışında Demokrat Parti üyelerinin Varlık Vergisi mağdurlarının zararlarını telafi etmek için ciddi bir çabası olmamıştır.⁹⁷⁷ Varlık Vergisi tartışmaları sürerken Musevi Cemaati somut adımlar atmıştır. Yahudiler, TBMM'ye dilekçe vererek haksızlığın düzeltilmesini ve verginin iadesini talep etmişlerdir. Varlık Vergisi Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Varlık Vergisi'nin toplanması sırasında İstanbul'da defterdar olarak görev yapan Faik Ökte'nin 1951 yılında yayınladığı *Varlık Vergisi Faciası* başlıklı kitap büyük tartışmalara

---

⁹⁷¹ Akkaya, a.g.e.39.

⁹⁷² Bali, 1997a, 2.

⁹⁷³ Akkaya, a.g.e.47.

⁹⁷⁴ Bali, 2004a, 26.

⁹⁷⁵ Bali, 2004a, 83-86.

⁹⁷⁶ Bali, 2009b, 8.

⁹⁷⁷ Güven, a.g.e.121.

neden olmuştur.⁹⁷⁸ CHP'nin azınlıklara uyguladığı politikalardan özellikle de Varlık Vergisi'nden dolayı Demokrat Parti'nin eli güçlü olup azınlıkları yanına çekmeyi başarmıştır.

1952 yılında milletvekili aday listelerine göre Munis Tekinalp'in CHP'den aday olduğu haberleri yayılmıştır. Bunun üzerine Munis Tekinalp'ten CHP'ye karşı hiçbir sempati beslemedikleri yönünde bir yanıt gelmiştir. Munis Tekinalp 1954 seçimlerinde Musevi Cemaatine Demokrat Parti'ye oy vermeleri için çağrıda bulunmuştur. Yahudilerin Demokrat Parti'ye oy vermeleriyle birlikte Varlık Vergisiyle ilgili beklentileri artmıştı. Türkleşme hususunda ciddi çalışmalar yürüten Tekin Alp'in CHP'ye yönelik tavrı, Musevi Cemaati'nin CHP'ye karşı bakış açısının değiştiğini göstermiştir.

Varlık Vergisi 1957 seçimlerinin vazgeçilmez konusu haline gelmiştir. Yahudiler milletvekili olmak için listelere kayıt olmuşlardır. Seçim konuşmaları sırasında Demokrat Parti adayı Yusuf Salman şöyle demiştir:

CHP devrinde azınlık olarak korku içinde yaşıyorduk. Sonumuzun ne olacağını bilmiyorduk. Varlık Vergisi çıkardılar. Malımızı mülkümüzü alarak bizleri Aşkale'ye sürdüler. Üniversite mezunu çocuklarımız asker oluyordu. Biz bu vatanda doğmamışız gibi herkese silah bize kürek veriyorlardı. 20 Kur'a ekalliyeti silâh altına aldılar. Bütün Anadolu'yu gezdirerek "İşte gâvur taburları" diyerek bizi takdim ettiler. Azınlık bunların hiçbirini unutmadı. Çok şükür DP sayesinde bütün vatandaşlık ve insan haklarına sahip olduk. Ölse CHP'ye oy vermeyeceğiz.

Yahudiler, CHP'ye karşı kırgınlık hislerini siyasal platforma yansıtarak Demokrat Parti'yi desteklemişlerdir. Varlık Vergisi tartışmaları Demokrat Parti iktidarının sonlarına kadar sürmüştür.⁹⁷⁹ Yahudiler, Demokrat Parti iktidarı boyunca güncel tutulan Varlık Vergisi'nin iadesinin vaatlerden ibaret olduğunu ve konunun sadece CHP'yi eleştirme malzemesi yapıp, Yahudi vatandaşların beklentilerinin istismar edildiğini çok geç idrak etmişlerdir. 1957 genel seçimlerinden günümüze kadar uzanan yıllarda Türkiye bir muhtıra ve iki askerî müdahale yaşamıştır. Bu çalkantılı yıllarda Varlık Vergisi bir daha gündeme gelmemiştir. 1992 yılında Rıdvan Akar'ın tezini kitaplaştırmasıyla Varlık Vergisi kamuoyunun ve basın gündemini yeniden işgal etmeye başlamıştır.⁹⁸⁰

⁹⁷⁸ Dokuyan, a.g.m. 2014, 44.

⁹⁷⁹ Akkaya, a.g.e. 2011, 57-58.

⁹⁸⁰ Bali, 1997a, 18-20.

3.4.2. 6-7 Eylül Olayları'nda Türk Musevi Cemaati

Türkiye'nin çok partili demokrasi dönemine girmesi azınlıklar açısından yepyeni bir dönemin miladı kabul edilir. Azınlıklar, CHP'nin ayrımcı politikalarına karşı ilk defa 1930 seçimlerinde farklı bir tutum sergilemişler, 1950 seçimlerinde ise Demokrat Parti lehine oy kullanarak muhalif tavırlarını sürdürmüşlerdir. Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında hükümet ile azınlıklar arasındaki ilişkiler olumlu bir atmosferde ilerlemiştir. Azınlıkların milletvekili olarak meclise girebildiği bu dönemde kurulan iyi ilişkiler 6-7 Eylül Olayları ile sarsılmıştır.⁹⁸¹ Türkiye'nin bu dönemde iç ve dış siyasette ilgilendiği konular 6-7 Eylül Olayları'nın dinamiklerini oluşturur.

Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkileri patrikhane, nüfus mübadelesi gibi konular nedeniyle 1930'lu yıllara kadar pek gelişmemiştir. Bundan sonra düzelen ilişkiler Milli Şef döneminde dostane bir atmosfere bürünmüştü. Demokrat Parti döneminde iki ülke arasındaki olumlu ilişkiler en üst düzeye erişmişti. Bu durum 1954 yılına kadar devam etmiştir. 1954'ten itibaren Kıbrıs'taki olayların baş aktörü olan Yunanistan'ın desteği ile ada Rumları "*Enosis*" planlarını İngiltere'ye iletmişlerdi. Rumların taleplerinin karşılanmaması isyanla neticelenmişti. Olayların en şiddetli safhaya vardığı 1955'de Kıbrıs'ta Rumların karşısında Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti varlık göstermeye başlamıştır. Cemiyetin amacı Rumların şiddetli propagandalarına maruz kalan Türk halkını korumaktır. Demokrat Parti'nin desteğiyle Kıbrıs milli bir dava haline getirilmişti.⁹⁸² 1954'ten başlayarak Kıbrıs konusu Türkiye'nin gündeminde önemli bir konu olarak yer tutmuştur. Rumlar ise adanın Yunanistan'a bağlanması⁹⁸³ için girişimlerde bulunmuşlardı. İngiltere konuyu incelemek üzere 1955'te Londra'da Türkiye ve Yunanistan'ın dâhil olduğu bir konferans toplamıştır.⁹⁸⁴ Bu süreçte Birleşmiş Milletler'de alınan karar adadaki Rumları ve Yunanlıları memnun etmemiştir.⁹⁸⁵

Kıbrıs sorununun uluslararası bir boyuta taşındığı 1955 yılında Türkiye iç politika açısından zor bir döneme girmiştir. Bir yandan siyasal kutuplaşmalar ağırlığını hissettirirken öte

⁹⁸¹ Bali, 1998c, 6.

⁹⁸² Akkaya, a.g.e.93-101.

⁹⁸³ Yunanistan İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yaşadığı bütün siyasi çalkantılara rağmen İngiltere'nin direktifleriyle Birleşmiş Milletlere müracaat edip Kıbrıs adasını Yunanlaştırma talebinde bulunur. Birleşmiş Milletlere yaptığı müracaatların reddedilmesi, ardından Kıbrıs'ta ortaya konulacak halkoylamasının sonucunda da adayı ele geçiremeyen Yunanistan bütün ümidini İngiltere'ye bağlamış durumdadır ve İngiltere ince siyasetinin bir sonucu olarak bir araya getirmeyi planladığı Türkiye ile Yunanistan'ın anlaşamaması için elinden geleni yapar ve Kıbrıs önce sorun, ardından uluslararası sorun haline gelir. BKZ. Keser, a.g.m.181-182-226.

⁹⁸⁴ Koç, a.g.m.15.

⁹⁸⁵ Demir, Ş., (t.y.). Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları. 40.

yandan ekonomi kötü sinyaller vermeye başlamıştı.⁹⁸⁶Öncesinde, 1951 yılında meydana gelen bir olay Yahudilere karşıtlığını canlandırmıştı. Çanakkale’de bir manifaturacı dükkânında meydana gelen olayda dükkâna gizlenen Yahudi gencinin kadınları röntgenlemesi Yahudi karşıtı protestolara ve saldırılara dönüşmüş Yahudi esnaf birkaç gün dükkânını kapalı tutmak zorunda kalmıştı. Yahudilere yönelik bu tepki o dönemde Yahudilerin bölge ekonomisinde önemli rol oynamalarıyla ilişkilendirilmiştir.⁹⁸⁷ Bundan sonra 1955’e kadar azınlıkları hedef alan bir tepki hareketi yaşanmamıştır.

Bazı kaynaklar 6-7 Eylül Olaylarını Türk Hükümeti’nin Anadolu’yu iskân politikaları yoluyla Hıristiyan ve Yahudiler’den arındırma projesi olarak açıklamıştır;⁹⁸⁸ çünkü hemen öncesinde Türk basınında Kıbrıslı Rumların Türk azınlığa karşı bir saldırı içinde olduğu haberi yayılmıştı. Selanik’te Atatürk’ün evinde bir bomba patlatıldığı haberleri ise ciddi olayların patlak vermesi ile sonuçlanmıştı.⁹⁸⁹ 6 Eylül 1955 günü saat 13.00’te devlet radyosu Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve yapılan bombalı bir saldırı haberini duyurmuştur. Bu haber öğleden sonra *İstanbul Ekspres* gazetesinin iki ayrı baskısıyla yayılmıştır. Aynı günün öğleden sonrasında çeşitli öğrenci birliklerinin ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti’nin(KTC) çağrısı doğrultusunda Taksim Meydanı’nda bir protesto mitingi düzenlemiştir. Mitingin ardından bazı gruplar İstiklal Caddesi’nde bulunan gayrimüslimlere ait işyerlerinin camlarını taşlamaya başlamıştır.⁹⁹⁰ Başlayan gösteriler kısa sürede şiddet içeren yağma hareketine dönüşmüş ve İzmir, İstanbul başta olmak üzere pek çok yerde azınlıkların ev ve iş yerlerine saldırılar gerçekleştirilmiştir.⁹⁹¹

İstanbul’da zarar gören yerlerin başında gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadıkları Beyoğlu ve Eminönü ilçeleri geliyordu. Artan şiddet eylemlerine karşı 6 Eylül 1955 gecesi sonrasında DP üç büyük kentte sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetimle birlikte İstanbul’da 5,104 kişi tutuklanmıştır.⁹⁹²

6-7 Eylül Olayları esnasında Yahudilerin evlerine gamalı haçlar çizilmiştir. Bu durum karşısında Hahambaşı Rafael Şaban İstanbul valisini protesto etmiştir.⁹⁹³ Basının etkisi ve

⁹⁸⁶ Sakin, S. (2010). “6-7 Eylül 1955 Olayları Sonrasında Türk Kamuoyunun Tutumu”. (12. Baskı). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3, 378.

⁹⁸⁷ Bali, 2009b, 57.

⁹⁸⁸ Güven, a.g.e.140.

⁹⁸⁹ Güven, a.g.e.3-4.

⁹⁹⁰ Güven, a.g.e.13.

⁹⁹¹ Sakin, a.g.m.379.

⁹⁹² Aktar, A. (2005). “6-7 Eylül 1955 Cumhuriyet Tarihinin En Karanlık Gecesi”. *Sabah Gazetesi Yazı Dizisi*, 1.

⁹⁹³ Güven, a.g.e.31.

azınlıkların çoğunun İstanbul'da olması, İstanbul'un olaylarda çok zarar görmesinin birincil nedeni olmuştur. Ayrıca Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti'nin milliyetçi söylemlerinin yoğunlaşması insanları bilinçsizce hırslandırmıştır.⁹⁹⁴1955 yılının Kasım ayında yeni antisemitist yayınlar çıkarılmaya başlanmıştır. Rum, Yahudi ve Ermenilere yönelik saldırıların yanısıra Müslümanlar, gayrimüslim komşularını korumaya çalışmışlardır.⁹⁹⁵*Türkler, bunlar Rum değildir, bir şey yapmayınız!* sözleriyle Yahudilere hamilik yapmışlardır. 6-7 Eylül olaylarında Yahudilere karşı önceden planmış bir hareket olmamıştır.⁹⁹⁶ Olaylar bilinçsiz bir kitle hareketi olarak değerlendirilmelidir. Ancak ülkedeki azınlığa karşı egemen toplumun harekete geçmesi üzerine Yahudiler kendilerini tehlikede hissetmişlerdi.⁹⁹⁷ Olayların bu noktaya varmasında taşradan gelip hayatlarında ilk defa gayrimüslim tebaa ile karşılaşan ve onların zenginliği karşısında tahrike kapılan yoksul gecekondü kesimi etkili olmuştur.⁹⁹⁸ Saldırlardan zarar görmeyen bazı Rum ve diğer azınlık vatandaşları, Türkler gibi 6 Eylül gecesi evlerine Türk bayrakları asmışlardır.⁹⁹⁹

6-7 Eylül Olayları'nın yarattığı tahribatın çapı büyüktür. Dönemin belgelerine göre 4,214 ev, 1,004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 azınlık okulu ile aralarında fabrika, gazete yönetim binası, otel, bar ve genelev gibi yerlerin bulunduğu toplam 5,317 tesis saldırıya uğramıştı. Amerikan Milli Arşivi'ndeki belgelere göre tahrip edilen işyerlerinin % 59'u Rumlara, % 17'si Ermenilere, % 12'si Musevilere ve % 10'u da Müslümanlara aittir.¹⁰⁰⁰ Menderes'in 6-7 Eylül mağdurları arasında Yahudi vatandaşlardan bahsetmemesi Yahudileri rahatsız etmiştir.¹⁰⁰¹ Oysa 6-7 Eylül Olayları süresince tahrip edilen iş yerlerinin yüzde 12'si ve evlerin yüzde 3'ü Yahudilere aittir. Rakamlarla ifade edilecek olursa bu yüzdeler 500 iş yeri ve 25 eve tekabül etmektedir. Zarara uğratılan iş yerlerinin yüzde 75'i Pera'da, yüzde 25'i ise tarihi yarımadadır. İstanbul'da 38 sinagog ve 8 Musevi okuluna saldırılmamıştır.¹⁰⁰² Bir başka kaynaktaki bilgiler ise toplamda tahrip edilen 4359 mağazadan 523'ünün Yahudilere ait olduğudur.¹⁰⁰³

---

⁹⁹⁴ Akkaya, a.g.e.112.

⁹⁹⁵ Güven, a.g.e.23.

⁹⁹⁶ Barokas, a.g.m. 100.

⁹⁹⁷ Behmoaras, a.g.e.160.

⁹⁹⁸ Aktar, a.g.m. 15.

⁹⁹⁹ Akkaya, a.g.e.111.

¹⁰⁰⁰ Aktar, a.g.m. 1.

¹⁰⁰¹ Bali, 2009b, 60.

¹⁰⁰² Güven, a.g.e.35.

¹⁰⁰³ Bali, 2009b, 60.

Türk Hükümeti sorumluların bulunması için çalışmalar yürütürken CHP kanadı olayların bu denli ilerlemesinin nedeni olarak Demokrat Parti'yi sorumlu görmüştür.¹⁰⁰⁴ CHP, Demokrat Parti'nin Varlık Vergisi için sergilediği tutumu takınmıştır. Bu siyasi kutuplaşma ortamında iki parti her fırsatta birbirlerini suçlamaktan hiç çekinmemişlerdir. Uluslararası alanda ülkenin düşürüleceği durum göz ardı edilmiştir. CHP, Demokrat Parti'nin olaylarda rolü olduğunu şu noktadan hareketle savunmuştur. Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Londra Konferansı'nın devam ettiği bir sırada Başbakan Menderes'e telgraf göndermiştir. İddialara göre Zorlu telgrafta Menderes'ten ses getirecek bir eylem tertip edilerek Londra Konferansı'nda Yunanistan'a baskı oluşturulması yönünde bir talepte bulunmuştu.¹⁰⁰⁵ Bahsi geçen telgraf, olayların Demokrat Parti'nin tertibi olduğu algısını güçlendirmiştir. Bu algı Demokrat Parti karşıtlarının en geçerli argümanı olmuştur. İddialara karşın Demokrat Parti, İstanbul ve İzmir'de zarar gören vatandaşların zararlarının telafi edilmesi için 28 Şubat 1956 tarihinde kanun çıkarmıştı.¹⁰⁰⁶ Tazminat için komisyon tarafından kabul edilen 3.247 başvurudan 187'sinin (yüzde 5,7) Müslüman diğerlerinin ise Rum, Ermeni ve Yahudilere aittir.¹⁰⁰⁷ Yaralı ve ölü sayısının genel tahribatın büyüklüğüyle karşılaştırıldığında nispeten daha düşük olmasının nedeni; bedensel saldırılardan kaçınılması yönünde bir talimatın var olduğudur.¹⁰⁰⁸ 6-7 Eylül gecesi, olaylarla ilgili kesin arşiv belgelerinin bulunmamasından dolayı tarihin aydınlatamadığı karanlık günlerden biri olarak kalmıştır. Buna karşın saldırılar milli servete karşı yapılmıştır. Olaylardan sonra ödenen tazminat yine halkın vergi gelirlerinden karşılanmıştır.¹⁰⁰⁹

6/7 Eylül saldırılarının hemen öncesinde basın azınlıkların sadakati ile ilgili şüpheleri körüklemişti. Basında sıklıkla azınlıklara güvenilmeyeceği vurgulanmıştı. Olayların akabinde basının gelişmelerden azınlıkları sorumlu tutması başbakanın 24 Ağustos 1955 tarihli nutkuyla desteklenmişti. Basındaki azınlık karşıtı söylemler örfi idarenin devreye girmesiyle sona ermişti. Ancak olan olmuş, 6/7 Eylül Olayları Türkiye karşıtı bir politikanın ürünü olarak servis edilmişti. Gazetelerde olayların Yunanistan'ın Kıbrıs politikasına yanıt olarak meydana geldiği bilgisi yer almıştır. Bu tür söylemler her yerde azınlıklara yönelik saldırıları meşrulaştırmaya yöneliktir. Üretilen söylemler, 6/7 Eylül meselesinin buz dağının

¹⁰⁰⁴ Akkaya, a.g.e.121.

¹⁰⁰⁵ Babaoğlu, R. (2013, February)6/7 Eylül 1955 Olayları'nın Muhtemel Failleri Üzerine Bir Değerlendirme, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 2, 1352.

¹⁰⁰⁶ Akkaya, a.g.e.145.

¹⁰⁰⁷ Güven, a.g.e.46.

¹⁰⁰⁸ Güven, a.g.e.39.

¹⁰⁰⁹ Sakin, 2010, 379-381.

üstünde görünen kısmı olup asıl mesele milliyetçilikti.¹⁰¹⁰ 6-7 Eylül Olayları'ndan sonra Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası'nın tekrar gündeme gelmesi bunu açıklar.¹⁰¹¹ 6-7 Eylül olayları, Türk basının gündeminde Eylül ayı boyunca yer almıştır. Öte yandan basın, olayların başlamasında, gelişmesinde provokatif eylemleri körüklemeye etkili olmuştur. 6-7 Eylül Olayları basınla da sınırlı kalmayıp, Meclis gündeminde uzun bir süre tartışılmıştır.¹⁰¹² Olaylar azınlık toplumu üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Ancak sonuçları bakımından Varlık Vergisi sonrası CHP'ye karşı gösterilen tepki ile eşdeğer olmamıştır.¹⁰¹³ 1956 ve 1957 yıllarında Türkiye'den İsrail'e olan göçte birden bire artış görülmesinin yanında azınlıklar 6-7 Eylül olaylarına rağmen Demokrat Parti yanlısı tutumlarını devam ettirmişlerdir. 6-7 Eylül'ü takip eden 1957 milletvekili seçimlerinde gene Demokrat Parti'ye oy verip meclise milletvekili göndermişlerdir.¹⁰¹⁴ 6-7 Eylül Olayları birkaç yıl içerisinde 4000 fazla Yahudi'nin İsrail'e taşınmasına neden olmuştur.¹⁰¹⁵ Bali bu sayıyı 3821 olarak vermiştir. Göçün ardındaki bir diğer etken ise 1940 yılında kabul edilen Milli Koruma Kanunu'nun yeniden gündeme gelmesi ve ekonomiyi denetleyici bir rol üstlenmesiydi.¹⁰¹⁶ Ülkede azınlığa karşı egemen toplumun harekete geçmesi üzerine doğal olarak Yahudiler kendilerini tehlikede hissetmişlerdi.¹⁰¹⁷ Akkaya 6-7 Eylül Olayları'na rağmen gayrimüslimlerin 1957 seçimlerinde Demokrat Parti'yi desteklemelerini olayların müsebbibi olarak Demokrat Parti'yi görmemelerinden değil, Demokrat Parti'yi desteklememeleri ve Demokrat Parti'nin iktidar olması durumunda intikam alabileceği endişesinden kaynaklandığını öne sürmüştür.¹⁰¹⁸ Türk-Yunan ilişkilerini bozulmasının başlangıcı sayılan 6-7 Eylül'ün acısı Yunanistan'daki Batı Trakya azınlığından çıkarılmıştır.¹⁰¹⁹

27 Mayıs 1960 ihtilâlinde Demokrat Parti mensubu Yahudi milletvekilleri de tutuklanmıştır. Tutuklu milletvekillerinin Yassıada'da vefat etmesi üzerine azınlıklar uzun bir süre için siyasetten uzak kalmışlardır.¹⁰²⁰ 6-7 Eylül Olayları'nın Türkiye açısından en olumsuz

¹⁰¹⁰ Özçelik, Ş. (2013, Güz, Autumn). 6/7 Eylül 1955 Olaylarında Yerel Bir Basın Örneği: "Yeni Adana" Gazetesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi/Journal of Modern Turkish History Studies XIII/27*, 257.

¹⁰¹¹ Bali, 2009b, 64

¹⁰¹² Akkaya, a.g.e.118-119.

¹⁰¹³ Akkaya, a.g.e. 80.

¹⁰¹⁴ Bali, 1998c, 7.

¹⁰¹⁵ Besalel, a.g.e.92.

¹⁰¹⁶ Bali, 2009b, 63.

¹⁰¹⁷ Behmoaras, a.g.e.160.

¹⁰¹⁸ Akkaya, a.g.e.163.

¹⁰¹⁹ Oran, Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi, 6.

¹⁰²⁰ Bali, 2008, 7.

yansıması çok kültürlülüğü ifade eden Anadolu mozaığının telafisi güç biçimde zarar görmesidir.¹⁰²¹

3.5. 27 Mayıs Sonrası Türk Musevileri

Askeri darbe sürecinin ardından başlayan Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası'yla ortam çok gerilmiştir. Bu gerilimli dönemde Musevi Cemaatibaşkabir olayla sarsılmıştır. Valilik, cemaate cismani meclisin yasadışı bir yapılanma olduğunu gerekçe göstererek kapatılmasını öngören bir tebligat yollamıştı. O tarihlerde Hahambaşının ölmüş olması ve mevcut yasanın yeni bir Hahambaşı seçimine engel olması Musevi Cemaati'nin durumunu daha güçleştirmiştir. Fakat 1961 seçimlerinin yaklaşması nedeniyle siyasiler tekrar azınlıklara yönelmişlerdi. Bu süreçte CHP, Tek Parti döneminin siyasi uygulamalarını unutturmak için yoğun bir çaba sarfetmiştir. İktidara gelmek uğruna yeni bir hahambaşı seçimine ön ayak olmaya dahi hazırды. Nitekim 21 Ağustos 1961 de David Asseo hahambaşılık görevine getirilmişti. Ancak bütün bu çabalar CHP'nin tek başına iktidara gelmesi için yeterli olmamıştır. Azınlıklar oylarını çoğunlukla Demokrat Parti devamı niteliğinde olan AP'ye vermişlerdir. Yakın tarihe kadar bir daha bir azınlık üyesi milletvekili listelerinde aday gösterilmemiştir.¹⁰²²

1961 Anayasası'nın hazırlandığı sıralarda Bülent Ecevit'in konuya el atmasıyla azınlık hakları tekrar gündeme gelmiştir. Fakat bunun dışında önemli sayılabilecek bir gelişme yaşanmamıştır. 1960'lı yılların sonlarına doğru antisemit saldırılar şiddetini arttırmıştır. 29 Ekim 1969'da İstanbul'da Neve Şalom Sinagogu'na saldırı düzenlenmiştir. Saldırıların temel nedeni o yıllarda yeni kurulmuş MNP'nin Milli Görüş çizgisi ile siyasal İslam'ın ivme kazanmasıdır. 1971 yılında ardından İstanbul'daki İsrail Başkonsolusu Ephraim Elrom THKPC üyeleri tarafından öldürülmüştür. Türk Yahudi basını ve hahambaşılık İsrail Devleti'nin uzantısı olarak görünmemek için bu cinayet karşısında sessiz kalmışlardır. Yom-Kimpur Savaşı nedeniyle desağ cepheantisemit hisler yeniden canlanmıştı. 1980'li yılların başında siyasigerginlik Yahudiler üzerindeki etkisini göstermiştir. Bu dönemde İsrail'e göç eden Yahudi sayısında artış görülmüştür. Kınalı Ada'da bir grup İmam Hatip öğrencisi ülkedeki azınlıkları işaret ederek *Yahudi, Ermeni ve Hıristiyanlara ölümşeklinde slogan*

¹⁰²¹Şalom (Eylül 2016). 61 Yıl Sonra Utanç İle Hatırlıyoruz.

¹⁰²² Bali, 2009b, 91-107.

atmaları endişelerinin boş olmadığını göstermiştir. İş adamlarının yaşadığı sıkıntılarda dönemin atmosferini yansıtır.

1980’de Kudüs’ün başkent ilan edilmesi Türkiye’de yeni tepkilerin doğmasına neden olmuştur. İsrail Parlamentosu’nun yasayı onamasıyla Türkiye maslahatgüzarını geri çekmiştir. Bu olay hükümet bunalımına yol açmıştır. Dahası hahambaşılık 28 Temmuz 1980’de bombalı saldırıya uğramıştır. Ardından Konya’da MSP Kudüs’ü kurtarma yürüyüşü adı altında miting düzenlemiştir. Miting şeriat yanlısı ve ülkedeki Yahudileri hedef alan sloganların atıldığı bir gösteriye dönüşmüştür. Miting sırasında bazı odaklar İstiklal Marşı’nı ihlal etmiş ve asayişsizlikleri artmıştır. Tüm bu gelişmeler 12 Eylül Askeri Müdahalesi ile sonuçlanmıştır. Müdahale öncesi Musevi Cemaati’ne yöneltilen tehditler, Yahudiler tarafından müdahalenin menuniyetle karşılandığı algısını yaratmıştır. Bu iddianın dayanak noktası Hahambaşı David Asseo’nun MGK’ya gönderdiği notta “*Türk Musevileri askeri idare altında kendilerini huzurlu hissediyorlar*” ibaresidir. Buna ilaveten 24 Ocak Kararları’yla serbest piyasa ekonomisinin yerleşmesi Yahudi iş adamlarını hoşnut etmişti. 80’li yılların başlarında yaşanan bir diğer gelişme, Yahudi hahambaşılığı temsilcilerine uluslararası Yahudi örgütleri toplantılarına katılma yasağının kaldırılması olmuştur. Böylece Yahudilerin Dünya Musevi Kongresi’ne katılmasının yolu açılmıştır. Askeri müdahalenin ardından anayasanın onaylanıp seçimlere gidilmesiyle siyasi atmosfer düzelmiştir. Siyasi istikrara rağmen azınlıklara yönelik bazı uygulamalarda ayrımcılık sezilmiştir. Bu tamamen iktisadi kaynaklı olup ihtiyati tedbir amaçlıdır. Yahudiler gayrimenkullerini satarken onlara karşı engelleyici bazı prosedürler uygulanmıştır. Azınlıkların malvarlıklarının yurtdışına kaçırılmasına engel olunmak istenilmiştir.

Turgut Özal’ın vaktiyle MSP aday olması, Yahudilere onun İslamcı olduğunu düşündürmüştür.¹⁰²³ Bunun dışında Türk Musevi Cemaati Türkiye’nin siyasî konularıyla pek ilgilenmemişlerdi. 1993 yılında birbiri ardına gelen suikast, ölüm ve katliamlarda Yahudiler kayıtsız kalmıştı. Gazeteci Uğur Mumcu’nun ölümü, Turgut Özal’ın ani ölümü ve Sivas Madımak Oteli’nde yapılan saldırı Yahudi basınında fazla yer almamıştır. Yahudilerin Türkiye’nin iç meselelerine ilgileri genelde hükümet yanlısı bir düzeyde olmuştur.

1990’lı yıllarda İslami hareketin başında, bugünlerde bir terör örgütü lideri olan Fetullah Gülen görülmüştür. Fetullah Gülen dinler arası hoşgörü şiarıyla düzenlediği iftarlar ve dünya

---

¹⁰²³ Bali, 2009b, 118-291.

çapında kurduğu okullar vasıtasıyla iş camiasında adını duyurmayı başarmıştır. ABD ve Türk Musevi Cemaati Fetullah Gülen'ekayıtsız kalmamıştır. Fetullah Gülen'in Necmettin Erbakan'a göre daha ılımlı olması herikisi açısından da onu tercihsebebi olmuştur. Gülen ve Musevi Cemaati arasındaki diyalog karşılıklı çıkar ilişkileri etrafında dönmeye başlamıştır. Yahudi iş adamlarının Gülen okullarına verdiği destekbunun göstergesi olmuştur. Buna karşılık olarak Musevi Cemaati Gülen'den Zaman Gazetesi'nin antisemit üslubunun yumuşatılmasını istemiştir. Ancak 1990'lıyıllar boyunca sürdürülen diyalog Gülen'in Türkiye Cumhuriyeti'nin laik yapısını zedeleyici planlar içerisinde bulunduğu fikrinden hareketle hakkında DGM'de dava açılması sonrasında bozulmuştur. 28 Şubat süreci Yahudileri daha da tedirgin etmiştir. O günler bir gazetecinin sözlerinden şöyle yanşımıştır. "...Öyle ya hergün birileri çıkıp "Yahudileri kıtır kıtır kesmekten sözederken, Atatürkçü laikleri Yahudi uşağı olmakla suçlarken, Musevi aileler kendini güvende hissedebilir mi?"

AKP ile başlayan süreçte ise Recep Tayyip Erdoğan, Amerikan Yahudi örgütleriyle buluştuğu toplantıda kökten dinciliği reddederek uzlaşıcı bir formül üzerinde durmuştur. AKP'nin tek başınaiktidar olduğu 2002 seçimlerinden sonra Türk Musevi Cemaati seçimsonuçlarından duydukları memnuniyeti dile getirmiştir. Recep Tayyip Erdoğan da Türkiye İsrail ilişkilerine aynı çizgide sürdüreceklerini belirtmiştir.¹⁰²⁴ Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail vurgusu önemlidir. Türk Musevileri ile ilişkilerin seyrini İsrail bağlantılandırılması yani bir İsrail çağrışımı yapması, kendi tabanında Türk Musevileri ile İsrail arasında bağ olduğu fikrini güçlendirmiştir. Türkiye'nin Yahudiler ve İsrail ilişkilerini birbiriyle doğru orantı içinde sürdürüldüğü fikri ve kamuoyunun hafızasındaki iç düşman algısı, bu tür söylemlerledaha da güçlenmiştir. Mavi Marmara saldırısı sonrası bu algı iyice yükselmiştir. Yakın tarihimizde ise gelişmeler karşısında Türkiye'deki Yahudiler kabuklarını kırmışlardır.

---

¹⁰²⁴ Bali, 2009b, 392-441.

4. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI MESELELERİNDE TÜRK MUSEVİ CEMAATİNİN DURUŞU

4.1. Beşyüzcü Yıl Vakfı ve Lobicilik Faaliyetleri

Yahudi kimliğinin oluşumunda karşımıza üç farklı tarihsel dönem ve farklı strateji çıkmıştır: *Türkleşme Çabası, İçe Kapanma, Kimliklenerek Dışa Açılma*.¹⁰²⁵ Tarih, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde azınlık grupları içinde özellikle Yahudilerin Türkleşme gayreti içine girdiklerini göstermiştir. Fakat Yahudiler ilerleyen yıllarda gördükleri baskıcı politikalar nedeniyle gözden uzak kalmaya çalışmış, adeta içlerine kapanmışlardır.¹⁰²⁶ İçe kapanmalarının ardında, Türkleşmek için sarfettikleri yoğun çabaya rağmen hiçbir zaman tam anlamıyla Türk olarak kabul görmeyecekleri düşüncesi yatmıştır. 1980'lerin sonlarından itibaren Yahudiler, Türkiye'de değişen konjonktür gereği dışa açılma ihtiyacını hissetmişlerdir.¹⁰²⁷ Yahudiler toplumun bakış açısının değişmeyeceğini anlamaları üzerine yaşam stratejilerini susmak, devletle iyi geçinmek ve devlete hizmet üzerine inşa etmişlerdir. Devlete hizmet anlayışı özellikle 80'li yıllarda kendisini daha fazla hissettirmiştir.¹⁰²⁸

Yahudilerin dışa açılımı 500. Yıl Vakfı'nın kurulmasıyla hız kazanmıştır. 500. Yıl Vakfı Yahudi ileri gelenleri tarafından Türk topraklarına sığınışlarının 500. Yılı kutlamak ve çeşitli etkinlikler düzenleyerek minnettarlıklarını bildirmek amacıyla 1989 yılında kurulmuştur.¹⁰²⁹ Vakfın Türkiye yararına lobicilik faaliyetleri yürütmesiyle cemaat yeniden adını duyurmaya başlamıştır. Bu dönemde tam anlamıyla bir dışa açılma söz konusu olup Yahudiler yeniden kendi kimliklerini ortaya koymaya çalışmışlardır.¹⁰³⁰ Ancak bazı kaynaklar vakfın vakfiyesinde Türkiye Cumhuriyeti adına faaliyetlerde bulunacağına ilişkin yazılı bir ifade bulunmadığını belirtmektedir. Onlara göre vakfın Türkiye Cumhuriyeti yararına çalışmaları yalnızca vakfın kurucularının verdiği sözlerden ibarettir.¹⁰³¹ Jak Kamhi yıllarca başkanlığını yürüttüğü vakfın açılış gayesinin Türk milletine şükranlarını iletme ve bunu dünya nezdinde duyurmak olduğunu şu sözleriyle belirtmiştir;

¹⁰²⁵ Yıldız, S. (2017, Ocak). "Yahudiliğin Üç Hali". *Avlaremaz*.

¹⁰²⁶ Yücel, H. & Yıldız, S. (2015, Ekim). "Kimliklenerek Toplumla Bütünleşme: Türkiye'deki Ermeni ve Yahudi Örgütlenmeleri Aktörlerinin Kimlik Algıları ve Stratejileri". *Alternatif Politika*, Cilt 7, Sayı 3, 571.

¹⁰²⁷ Yıldız, 2015, 260.

¹⁰²⁸ Bali, 2013b, 298.

¹⁰²⁹ Stanford, a.g.e. 2008, 437.

¹⁰³⁰ Yıldız, 2015, 259.

¹⁰³¹ Bali, 2009b, 359.

“Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan Musevi kökenli Türkler de Osmanlı İmparatorluğuna hayatlarını ve Atatürk’e de Türk vatandaşı olma onurunu borçludurlar.”¹⁰³² Vakfın asıl amacı Türkiye’yi dış dünyaya tanıtmaktır. Bu amaçla ABD ve Batı ülkeleri nezdinde yaptıkları temaslar yapıcı olmuştur.¹⁰³³ Yahudileri bu yönde bir çabanın içine iten asıl gerekçe içine düştükleri yalnızlık duygusundan kurtulma arzularıdır. 1960’lı yıllardan sonra antisemitizm ile karşılaştıklarında gizlenmenin kendilerine bir fayda sağlamadığını ve köşelerine çekildikleri dönem zarfında Yahudi aleyhtarı seslerin giderek şiddetlendiğini fark etmişlerdi.¹⁰³⁴ 1961 sonrası dönemde sayıları azalan azınlık gruplarının siyasi ağırlığı kalmamıştır. Bu bağlamda siyasi iktidarlar azınlıklarla ilgili belirli bir politika da geliştirmemiştir. 1970’lerden sonra siyasal İslam ağırlığını arttırmış ve bu durum Musevi Cemaati üzerinde belirleyici olmuştur.¹⁰³⁵ Amerika’daki Yahudi örgütlerinin ılımlı yaklaşımı ise 70’li yılların başında değişmeye başlamıştır.¹⁰³⁶

20 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye, garantörlük antlaşmasını dayanak göstererek Kıbrıs’a müdahale etmiştir. Kıbrıs harekâtı sonrası ABD ile ilişkiler bozulmuştur. ABD’nin Türkiye’ye karşı uyguladığı silah ambargosu sonrası Türkiye ABD’nin nezdinde güçlü bir lobi faaliyetinin eksikliğini fark etmiştir.¹⁰³⁷ Yaşanan ambargo kararı üzerine dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, iş adamlarını Türkiye’yi ABD’de tanıtmakla görevlendirilmiştir. İş adamları arasında Yahudi ve Ermenilerin de olduğu bilinmektedir.¹⁰³⁸ Aralarında Nejat Eczacıbaşı, Rahmi Koç, Jak Kamhi gibi isimlerin bulunduğu önemli şahsiyetler Ecevit’in görevlendirdiği heyette yer almıştır.¹⁰³⁹ İş adamlarından oluşan heyet 1975 ve 1977 yıllarında ABD’ye ziyaretler gerçekleştirmiş ve Kongre üyeleri ve STK’larla görüşmeler yapmışlardır. ABD kongre üyeleri ile gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında ambargo kararı 1978 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁰⁴⁰ Musevi Cemaati adına kurmuş olduğu vakıf ile (*500. Yıl Vakfı*) Türkiye lehine lobi faaliyetlerinde bulunan¹⁰⁴¹ Jak V. Kamhi ambargo kararının kaldırılması için yaptıklarını şöyle aktarmıştır:

---

¹⁰³² Kamhi, a.g.e. 392.

¹⁰³³ Besalel, 2004, 95.

¹⁰³⁴ Yücel, & Yıldız, a.g.m. 2015, 589.

¹⁰³⁵ Bali, 1998c, 8-12.

¹⁰³⁶ Bali, 2013b, 250.

¹⁰³⁷ Bali, 1998c, 8.

¹⁰³⁸ Bali, 2004a, 24.

¹⁰³⁹ Kamhi, a.g.e. 229.

¹⁰⁴⁰ Bali, 2013b, 288.

¹⁰⁴¹ Bali, 1998c, 9.

1973 yılında Kıbrıs'a yapılan müdahale sonucunda Yunanistan ile ortaya çıkan ihtilaf nedeniyle Birleşik Amerika Türkiye'ye ambargo uygulamıştı. Türk hükümeti o zamanın en önemli on işadamından Washington'a gidip Türkiye'nin durumunu ve ihtilaf sebeplerini [Amerikan yetkililerine] izah etmelerini istemişti. İki Yahudi idik. Diğerleri biraz daha pasif birisiydi ama ben Kongre'nin bazı Yahudi kökenli mensuplarıyla dostluk ilişkileri kurdum, hatta heyetteki Müslüman işadamlarının da onlar tarafından kabul edilmeleri için müdahale ettim. Netice olumlu idi, ambargo kalktı.

Kamhi'nin bu görevi üstlenmesini bir zorunluluk sonucu olduğunu ve görevi reddetmesinin hoş karşılanmayacağı endişesiyle kabul ettiğini savunan görüşler olmuştur.¹⁰⁴² Sonuçları bakımından Kamhi'nin kararı, Türk Musevi Cemaati açısından bir avantaja dönüşmüştür. Kamhi yurtdışında Türkiye'yi önemli ölçüde desteklemiştir. Rum ve Ermenilerin Türkiye açısından problem olduğu dönemlerde Yahudilerin ülke aleyhine bir faaliyete girişmemiş olması önemlidir. Atılan adımlar devlet ile ilişkileri daha ilerletmiştir.¹⁰⁴³

Kamhi AB sürecinde sürekli olarak Türkiye'yi kısıp alan Alman komiser Verheugen ile aralarında geçen bir diyalogu şöyle aktarmıştır; Alman komiser Verheugen, "Hep bizim Türkiye'ye karşı tutumumuzu eleştiriyorsunuz ama sizin Yunanistan'a karşı tutumunuz değişmedikçe maalesef Türkiye için hiçbir olanak göremiyorum" demiştir. Kamhi ise, "Türkiye'nin tutumunun Birleşmiş Milletler kararına uygun olduğunu ve Türkiye'nin girişiminin Kıbrıs'ın egemenliğini müdafaa ve ordaki soydaşlarının haklarını korumak amacıyla yapılan bir müdahale olduğunu ve bu konuda Türkiye'nin haklılığını" dile getirmiştir.¹⁰⁴⁴

Yahudiler farklı faaliyetlerle desteklerini sürdürmüşlerdir. Şalom gazetesi bir dizi milliyetçi şiir yayınlamış, TSK'ye yapılacak bağış kampanyasına destek vermiş ve hahambaşı dönemin yöneticileri ile görüşmeler yaparak rejime olan bağlılığını yinelemiştir.¹⁰⁴⁵ 1974 Kıbrıs Harekâtı'nın ardından devletin ülkedeki azınlıklarla ilişkilerinin önemi artmıştır. Bu dönemde Türkiye zor günlerin yaşandığı bir çıkmaza girmiştir. Kıbrıs sorununun derinleşmesi Yahudileri de etkilemiş, Yunanistan uyruklu 351 Yahudi Atina'ya gönderilmişti.¹⁰⁴⁶ Amerikan-Yunan lobisinin etkisi ile Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun yanı sıra 1915 Ermeni olaylarının Amerika Kongresi tarafından gündeme alınması ile karşı karşıya kalmıştır. Kıbrıs Sorunu'nun yaşandığı günlerde Ermeni sorunu da

¹⁰⁴² Bali, 2009b, 212.

¹⁰⁴³ Bali, 2009b, 109.

¹⁰⁴⁴ Kamhi, a.g.e. 317-319.

¹⁰⁴⁵ Bali, 2009b, 199.

¹⁰⁴⁶ Bali, 2009b, 111-112.

belirmiştir. Türkiye bu dönemde 24 Nisan gününün *Soykırım Günü* olarak kabul edilmemesi için ABD Temsilciler Meclisine sunulan yasa tasarılarının geçmemesi için yoğun olarak mücadele veriyordu.¹⁰⁴⁷ Vakfın hedefleri arasında olan Washington'daki Yahudi Müzesi içinde bir Ermeni köşesinin açılmaması ve Ermeni iddialarının kongreden geçmemesi için yürüttüğü mücadele Türkiye'nin lehine anlamlı eylemlerdir.¹⁰⁴⁸ Türkiye İsrail ilişkilerinin normalleşmesi sürecinde önemli bir adım olarak Türk Musevi Cemaati, Amerikan Musevi Cemati ve Türkiye arasında arabuluculuk yaparak Ermeni soykırımı iddialarına inanmamak ve Ermeni soykırımının okul müfredatlarına ve Holokost müzelerine girmesine engel olmak için uğraş vermiştir. Ermeni soykırımı tasarısının meclisten geçmesinin an meselesi olduğu bir dönemde Türk Musevi Cemaatinin lobiler aracılığıyla Amerikalı soydaşlarını etkilemesi için Türk Dışişlerinden bir istek gelecektir. Dışişlerinin bu talebi İsrail tarafında da olumlu karşılık bulunmuştur.¹⁰⁴⁹ Kamhi'nin ifadelerine göre Fransa'da yaptıkları görüşmelerle Türkiye aleyhine işleyen propagandayı durdurmuşlardı.¹⁰⁵⁰ Yahudilerin bu gayretlerinin altında Ermeni tehcirinin holokostla birlikte anılmasından ötürü duydukları rahatsızlık yer almıştır.¹⁰⁵¹

Musevi Cemaati ülkenin zor zamanlarında Amerika'da Türkiye lehine lobicilik faaliyetlerine girişmişti.¹⁰⁵² Türkiye Amerika'daki Yahudi lobisini her zaman önemsemiştir. Türkiye'nin daha önce lobicilik faaliyetlerine önem vermemesinin nedeni Amerika'da etkin lobicilik ve tanıtım faaliyetlerinde bulunacak yeterli Türk nüfusunun olmamasıydı. ABD gibi bir ülkede lobinin güçlü olması parlamentoda güçlü olmak sonucunu doğuruyordu. Türkiye o güne kadar bu konuda politika değişikliği yapılmamış, yalnız ABD'de değil yurtdışındaki nüfus potansiyelinin yüksek olduğu ülkelerde de lobicilik faaliyetlerinden yeterince

¹⁰⁴⁷ Bali, 1998c, 9.

¹⁰⁴⁸ Koç, a.g.m. 2012, 33.

¹⁰⁴⁹ Bali, 2009b, 301-313.

¹⁰⁵⁰ Kamhi, a.g.e. 231.

¹⁰⁵¹ Bali, 2009b, 341.

¹⁰⁵² Lobicilik 1839 yılında siyasi literatüre girmiştir. Yılmaz, T. (t.y.). Stratejik Güç; Lobicilik, 1.: Amerikan lobiciliği dünyanın ilk lobiciliğidir. Bu konudaki ilk düzenleme 1876 yılınadayanır. 1936'da *Foreign Registration Act, 1946'da da Federal Registration of Lobbying Act* yapılmıştır. Türkiye'nin lobicilik tarihine bakarsak, aslında lobicilik faaliyetleri Osmanlı döneminde başladı diyebiliriz. II. Abdülhamit'in Avrupa kamuoyunu Osmanlı lehine yönlendirmek için bazı girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Bu günkü anlamda lobicilik çalışmaları ise ilk kez Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında Türk Teavün Cemiyeti "Turkish Welfare Assocation" tarafından başlatılmıştır. Amerika ve Türkiye arasından 1923 yılında imzalanan Dostluk ve Ticaret Anlaşması'nın iptal edilmesi için Ermeni ve Rum lobilerinin başlattıkları "Lozan'a Hayır" kampanyasına karşı olarak çalışma yapmıştır. Cemiyet bu tepkiye karşı 1924 yılında Türkiye'nin bilinen ilk modern lobicilik çalışmasını yaparak bir broşür hazırlamış ve ABD kongre üyelerine dağıtmıştır. Osmanlı göçleri konusunda detaylı araştırmaları bulunan Kemal Karpat'a göre 1869-1915 yılları arası için Osmanlı topraklarından 319.545 Türk, Amerika'ya göç etmişti. Sait Hamlan 1899-1924 yılları arasında Amerika'ya göç eden Türklerin % 86'sının geri döndüğünü belirtmektedir. Amerika'ya ilk giden Türklerin önemli bir çoğunluğu memleketlerine geri dönmüş olduklarından, bugün ABD'de Ermeni veya Museviler kadar güçlü bir Türk lobisi bulunmamaktadır. Yılmaz, a.g.e. 2.

faydalanamamıştı.¹⁰⁵³ Dikkatler bir anda Türk Musevi Cemaati'ne çevrilmiştir. Ülke nüfusunun çok küçük bir kısmını (%2) oluşturdukları halde, Yahudiler, Amerikan siyasi hayatında önemli etkilere sahipti. Yahudiler ABD senatosunun ve Temsilciler Meclisi'nin önemli karar organlarında yer almışlardı.¹⁰⁵⁴ Yahudilerin ABD'de bu denli etkili olmalarının nedeni oy potansiyellerinden çok maddi ve siyasi güçleridir. Türkiye, Yahudilerin bu özel durumundan yararlanmak istemiş ve bunun sonucu olarak 1974 yılından itibaren devlet ile azınlıklar arasındaki ilişkileri karşılıklı bir fayda temeline dayandırmaya yönelmiştir. Türkiye'nin amacı Türk Musevi Cemaati aracılığıyla ABD'deki etkin olan Yahudi lobisinin desteğini arkasına almak ve uluslararası konularda Türkiye yararına sonuç çıkarmaktı.¹⁰⁵⁵ Ancak Yahudi lobisine yönelik yakın ilgi Türkiye'nin İsraille ilişkilerini değiştirmemiştir.¹⁰⁵⁶ Ancak vakfın etkinlikleri aracılığıyla İsrail ile belli bir yumuşama sürecine girilmiştir. Bu dönemde Türkiye'ye İsrail destekli bir dizi teşekkür ziyaretleri gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵⁷

Türk Musevilerinin vakıf aracılığıyla Ermeni iddiaları konusunda ABD'deki Yahudi lobisi ile temasa geçmesi olumlu sonuçlar doğurmuştur. Vakıf, Türkiye Cumhuriyeti'nin Ermeni tehciri konusundayıpranan imajını Amerika ve Avrupalı devletler nezdinde yenilemeye çalışmıştır. Bu konudasonunun üstesinden kısmen gelinmiştir. Ancak Türk Musevi Cemaati bunu yaparken tarihindeki olumsuz bütün hadiseleri ayıklamaya özen göstermiştir.¹⁰⁵⁸ Ermeni tehciri ile holokostun birbirine benzetilmesi Yahudi ve Ermeni toplumları arasında soruna neden olmuştur. Tehcir hadisesinin holokosta benzetilmesiyle holokostun içinin boşaltılmaya çalışıldığı ifade edilmiştir.¹⁰⁵⁹ Yahudiler 1915 Ermeni tehciri sırasında yaşananların holokosta nazaran “soykırım” olarak değerlendirilemeyeceğini savunmuşlardır.¹⁰⁶⁰ Yahudilerin Ermeni meselesinde Türkiye yanlısı bir tutum sergilemesinde Ermenilerle her zaman aralarında tarihten gelen çekişmeler de etkili

¹⁰⁵³ Yılmaz, a.g.e.3-5.

¹⁰⁵⁴ Umerova, Z. (2006).*Yahudi Lobisinin Abd İçindeki Konumu ve Ortadoğu Politikasındaki Rolü.*(Yüksek Lisans Tezi), 91.

¹⁰⁵⁵ Bali, 1998c, 10.

¹⁰⁵⁶ Akyol, a.g.e. 111.

¹⁰⁵⁷ Kamhi, a.g.e. 397.

¹⁰⁵⁸ Bali, 1998b, 111.

¹⁰⁵⁹ Kamhi, a.g.e. 342.

¹⁰⁶⁰ Bali, 2013b, 290.

olmuştur.¹⁰⁶¹ Tarihsel, ekonomik ve siyasi nedenler Yahudi lobisinin Ermeni sorununda Türkiye'nin yanındayere almasını sağlamıştır.¹⁰⁶²

1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve yeni dünya düzeni denilen olguya karşı olarak Amerika'nın Ermenisoykırımı konusundaki düşünceleri değişmiş önceki yıllara nazaran Osmanlı Devleti'nin Ermenilere soykırım yaptığına ilişkin bir kanaat ağırlık kazanmıştır. Amerikalı tarihçilerin değiştirdiği bu seyir, Avrupa devletlerini de etkisialtına almıştır. Fransa'nın başını çektiği soykırım reddini suç sayan yasayeniden gündeme gelmiştir. Türk Musevi Cemaati yaşanan gelişmeler karşısında şaşırılmış, İsrail ise Ermeni soykırımını kabul etmemiştir. 90'lı yıllarda Ermeni soykırımı konusunda bürokrat ve Dışişleri Bakanlığı mensuplarının eğitilmesini öngören 398 sayılı bir tasarının Birleşik Amerika Kongresine sunulması gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Nejdet Sezer'in Amerika'daki Yahudi örgütleriyle yaptığı temas bir süreliğine olumlu etki yapmıştır.¹⁰⁶³ Türk Yahudi elitleri yürüttükleri lobi faaliyetleri sayesinde her yıl Birleşik Amerika Kongresine sunulan “24 Nisan gününün Ermeni soykırımını, anma günü olarak kabul edilmesini” teklifini engellemişlerdir.¹⁰⁶⁴ Tüm bunlara rağmen Musevi Cemaati'nin özellikle 500. Yıl Vakfı'nın Türkiye'yi yurtdışında tanıtma faaliyetleri siyasiler ve kamuoyu nezdinde pek karşılık bulmamıştır. İslami kesimlerce Yahudiler aleyhine antisemit yayınlar sürdürülmüş ve resmi makamlarca bu konuda herhangi bir önlem alınmamıştır.¹⁰⁶⁵ 500. Yıl Vakfı kurucusu Jak Kamhi'nin 29 Ekim kutlamaları dolayısıyla Profilo Holding binasına astığı “*Ne mutlu Türküm diyene*” tabelası bu kesimlerce samimiyetsizlik olarak değerlendirilmiştir. Kamhi'ninbu konudaki hukuk mücadelesi olumlu sonuç vermiştir. Mahkeme Kamhi'nin haklılığını öngörerek anayasanın 66. maddesi gereğince dini aidiyetine

¹⁰⁶¹ Yahudiler ile Ermeniler arasında daha Ermeniler Hristiyan olmadan başlayan sorunlar Ermenilerin Hristiyanlığı kabul etmelerinden sonra da giderek artmıştır. Ermenilerle olan husumetleri Yahudileri Müslümanlara yaklaştırmıştı. Ermeniler de Yahudilerin Osmanlı Devleti ile ilişkilerine sıcak bakmamıştı. Öyleki Yahudiler devletle yakın ilişki kurdukları dönemlerde Ermenilerin kan iftiralarına maruz kalacaklardı. Yahudi -Ermeni anlaşmazlığının ardındaki olaylardan bir diğeri ise Osmanlı Devleti'nin fetihlerinde Hristiyanlara karşı Osmanlı Devletinden taraf olmalarıdır. Bu nedendir ki Osmanlı Devleti toprak kaybına uğradıkça Yahudiler de bundan zarar görmüştür. Buna karşın Herzl Ermeni sorununda yardımcı olacağı düşüncesiyle Ermeni Hınçak Komitesi'nin lideri olan Nazarbeg ile Osmanlı Bankası baskınından hemen önce Temmuz 1896'da Londra'da görüşme yapmış ve barışçı yöntemlerle meselenin çözmesine çalışmıştır. Görüşmede Herzl'in Osmanlı yanlısı tutumu ezelden var olan husumeti daha da artırmıştır. Ermenilerin Yahudilere yardım etmemelerinin temelinde Osmanlı Devleti'nin Yahudilerle işbirliği içinde olup Filistin'de Özerk bir Yahudi devleti kurulmasına karşılık olarak, Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine ıslahat yapılması fikrinden vazgeçecekleri öngörüsüdür.1896'daki Osmanlı Bankası baskınından sonra gelişen İstanbul'da Ermeni olaylarında Yahudilerin parmağı olduğuna dair görüşler vardır. Mesela Yahudiler Ermenilerin evlerine yönelik yağma girişimine katılmışlardı. Ölmez, a.g.e, 230- 240.

¹⁰⁶² Akyol, a.g.e. 111.

¹⁰⁶³ Bali, 2009b, 443-447.

¹⁰⁶⁴ Bali, 2013b, 279.

¹⁰⁶⁵ Bali, 1998c, 13.

bakmaksızın vatandaşlığın tüm vatandaşlar için bir hak olduğuna varmıştır. Türkiye ABD'den sonra Fransa'nın Ermeni soykırımını (Soykırımı'nı) tanıyan kanun tasarısı ile mücadele etmiştir. Bu hassas dönemde 500 Yıl Vakfı başkanı Kamhi, Fransız parlamenterlerine tek tek protesto mektubu göndermiştir. Tüm çabalara rağmen Fransız senatosu tasarıyı kabul etmiştir.

Türk Musevi Cemaati, ABD'de Türkiye adına girdikleri mücadelede Ermenileri karşılarına almıştı. Yahudilerin Ermeni soykırımı konusundaki Türkiye yanlısı tutumu Ermenileri ciddi olarak rahatsız etmiştir. Agos gazetesi yazarı Hrant Dink Yahudilerin holokostu tekelleştirdiğine vurgu yapmıştır. Şalom gazetesi de tartışmalara sözde Ermeni soykırımı ifadesiyle karşılık vermiştir.¹⁰⁶⁶ Yahudilerin bu tutumunun holokostun biricikliğinin elden bırakmak istememelerinin yanı sıra Türkiye-İsrail ilişkilerini sürdürmeye yönelik reel politikadır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra en alt seviyeye inmiş olan Türkiye-İsrail ilişkileri Türk Musevi Cemaati'nin gerçekleştirdiği lobicilik faaliyetleri sayesinde yeniden yükselişe geçmiştir.¹⁰⁶⁷

500. Yıl Vakfı'nın 1989-1992 yılları arasında düzenlediği kutlamalarda Türk Musevilerinin Cumhuriyet yıllarındaki yaşamlarının Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi tarih anlatımına uygun olarak resmetmesi cemaatin bir kısmını rahatsız etmiştir.¹⁰⁶⁸ Vakfın Türkiye için ABD'de lobicilik faaliyetleri üstlenmesi Ali Sirmen, M. Ali Birand gibi kimi çevrelerce abartılı bulunmuştur.¹⁰⁶⁹ Özellikle Osmanlı Devleti ve Türkiye'de antsemitizmin yaşanmadığının vurgulanması abartılı olarak yorumlanmıştır.¹⁰⁷⁰ Türk Musevi Cemaati, vakfın kendi tarih akışını ters düz ederek Türk tezine göre yeniden restore etmekle suçlanmıştır. Eleştirilere rağmen vakıf, Yahudi kimliğinin yeniden üretilmesinde oldukça büyük bir öneme sahiptir. 500. Yıl Vakfı, Cumhuriyet dönemindeki olumsuz azınlık karşıtı politikaları unutma yoluna giderek yüzyıllardır söylene gelen hoşgörü söylemini yeniden üretmiştir. Bu bağlamda ortak paydada birleşen ve daha ziyade vatandaşlık üzerine kurulu olan bir *Türklük* anlayışı geliştirmeyi başarmıştır. Naim A. Güleryüz,

Biz dili, dini, ırkı her şeyiyle farklı olan insanların, aynı bayrakla aynı ülkenin içinde var olmasını anlatıyoruz. Hoşgörü, bir insanın sizin farklı düşüncenize kızmaması, nefret etmemesidir. Bizim hoşgörü söylemimizdeki vurgu budur. Müsamaha ve

¹⁰⁶⁶ Bali, 2009b, 449-456.

¹⁰⁶⁷ Bali, 1998c, 10.

¹⁰⁶⁸ Bali, 2004a, 27.

¹⁰⁶⁹ Besalel, a.g.e. 96.

¹⁰⁷⁰ Behmoaras, a.g.e.94.

hoşgörü farklı şeylerdir. Bazı ülkelerde bu böyle olmadı. Vay, sen Yahudisin hemen seni öldürmek, yok etmek lazım düşüncesi hâkim oldu

sözleriyle vakfın çalışmalarına yönelik memnuniyetlerini ifade etmiştir.

500. Yıl Vakfı 2000’li yıllara kadar, Türkiye’yi dünyada tanıtmaya devam etmiştir. Şimdilerde bu misyonu Şalom gazetesi sürdürmektedir.¹⁰⁷¹ Dolayısıyla Jak Kamhi'ye bırakılan Türkiye'yi tanıtmaya görevi henüz son bulmamıştır.¹⁰⁷² Yahudiler yakın dönemde ciddi bir bütünleşme çabası göstermişlerdir. Türklerle karma evlilikler daha rastlanılabilir bir durum haline gelmiştir. Türkçe artık anadil olarak benimsenmiş, cemaat mensupları ilk etapta Yahudi oldukları fark edilmeyecek kadar Türkleşmişlerdir. Yakın tarihimiz, ayrımcılık gözetilmediğine vurgu yapılmak adına Yahudilerin ödül almalarına tanıklık etmiştir.¹⁰⁷³ Türk Musevi Cemaati Türkiye'nin AB'ye adaylığını desteklemiştir. Türkiye ile ABD arasındaki pürüzleri gidermede Amerikan Yahudi lobisine eklenmiş Türkiye Cumhuriyeti'ne destek veren bir Türk Amerikan Musevi Cemaatidir.¹⁰⁷⁴ Yahudiler büyük ekonomik güçleri ve dış destekli güçlü lobilerine rağmen ayrılıkçı faaliyetler içine girmemişlerdir. 500. Yıl Vakfı ve Jak Kamhi'nin kendi şahsında sürdürdükleri faaliyetlerden dolayı Türk Musevi Cemaati mensupları devletin örnek vatandaşları sıfatına mazhar olmuşlardı.¹⁰⁷⁵ 2000’li yılların başında Türkiye’nin Kuzey Irak’a müdahalesi hususunda ABD-Türkiye arasındaki telefon trafiğini Kamhi önemli görevler üstlenmiş, Türkiye’nin hava üssünü Irak’a müdahale sırasında ABD savaş uçaklarına açık hale getirilmesinin ve TBMM’de onaylanmasında Kamhi’nin sürdürdüğü bu telefondiplomasisi etkili olmuştur.¹⁰⁷⁶ Tüm bu gelişmelerin getirisi götürüsü bir yana Türk Musevilerinin Vakıf aracılığıyla artık devletin ileri kademelerinde aktif bir temas halinde oldukları gözlemlenmiştir.

AKP’nin iktidara gelmesinden ve Yahudi karşıtı politikaların ağırlık kazanmasından sonra Yahudi lobisi Ermeni diasporasına karşı sürdürdüğü mücadelede farklı bir tavır içine girmiştir. Geline yeni süreçte konuya ilişkin gündeme getirilen tasarıların ABD senatosunda kabul edilmesi yönünde hareket etmişlerdir.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷¹ Yücel & Yıldız, a.g.m.593.

¹⁰⁷² Bali, 2013b, 289.

¹⁰⁷³ Behmoaras, a.g.e.60.

¹⁰⁷⁴ Bali, 2004a, 29.

¹⁰⁷⁵ Bali, 2013b, 289.

¹⁰⁷⁶ Kamhi, a.g.e. 286-288.

¹⁰⁷⁷ Yılan, O. (2007, 26 Eylül). Yahudi'nin Ermenileri ve Halacoğlu'nun Tespitleri. *Milli Çözüm Dergisi*, 2.

2008 yılında Barack Obama'nın başkan seçilmesiyle tekrar gündeme gelen tehcirin soykırım olduğu söylemi Türkiye-Ermenistan ekseninde başlayan ılımlı ilişkileri zedeleyici nitelikte olmuştur. 29 Mart 2009 tarihli genel sekreter yardımcısı William Burns ile yaptığı görüşmede Jak Kamhi Türkiye açısından önemli olan şu notları düşmüştür;

Soykırım kelimesi Türk kamuoyunun son derece hassas olduğu bir konudur ve bunun nedeni gerek Senato'da gerekse Temsilciler Meclisi'nde defalarca izah edilmiştir. Kaldı ki Azerbaycan-Ermenistan ihtilafının çözümü amacıyla Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 2008 Eylül'ünde Ermenistan'a yaptığı ziyaret çerçevesinde iki ülke arasındaki ihtilafların Türk Ermeni bilim insanlarınca ABD'li uzmanlar nezaretinde geliştirilecek bir panelle çözüme kavuşturulması yönündeki beklentiyi unutmamak gerekir. Türkiye daima Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" hedefi doğrultusunda ABD'nin yanında uğraş vermektedir, bu arada İsrail-Filistin barışında görüşülmekte olduğundan, başkan Obama'nın bir açıklaması bu uğraşmayı zayıflatır.¹⁰⁷⁸

500. Yıl Vakfı'nın Fransa ve İtalya gibi Avrupa ülkelerindeki faaliyetleri ise pek verimli olmamıştır.¹⁰⁷⁹ Türk Musevi Cemaati'nin lobicilik faaliyetleri kendilerini Türkiye açısından farklı yansıtan bir kalıba sokmuştur. Günümüzdeki yerleşik kanaate göre Yahudiler, tarihinin geçmiş olumsuz olaylarından kendisini arındırmış ve toplumla bütünleşmiş bir görünüm arz etmektedir. "50 yıl öncesinde yaşanan ayrımcı politikaları unutup, 500 yıl öncesini hatırlamak tercih edildi." ifadesiyle yakın tarihin Trakya Olayları, Varlık Vergisi gibi olayları unuttukları ancak 1492'de İspanya'dan kovularak Osmanlı Devleti'ne sığındıklarını hatırladıkları vurgulanmıştır.¹⁰⁸⁰ Türk Musevi Cemaati'nin geçmişe dönük olumlama bir çok kimse tarafından abartılı bulunsa da¹⁰⁸¹ 500. Yıl Vakfı'nın Yahudiliğin tanınmasındaki katkısını önemli olmuştur. Vakıf yöneticisi Yahudi aydınları ile Şalom Gazetesi vakfın Yahudiliğin tanıtılmasındaki önemi hakkında hemfikirdirler.¹⁰⁸² 500. Yıl Vakfı şahsında yürütülen faaliyetlerin adı ister geçmişi olumlama, ister olumsuzlukları unutma olsun Türk Musevilerinin çabaları hem kendi kimliklerini yeniden var etme hem de Türk devletine bağlılıklarını ortaya koyma stratejisidir.¹⁰⁸³ Türk Yahudi tarihi üzerine yapılan olumlama her ne kadar Musevi Cemaati ile devlet arasındaki buzların eridiği anlamına gelse de hoşgörüyü kanıksamış olmak Yahudilerin Türk topraklarındaki misafir oldukları inancını güçlendirmiştir. Böyle bir yaklaşım aidiyet ve yurttaşlık meselesinin önünü tıkamıştır.¹⁰⁸⁴ Sürekli bir hoşgörü hatırlatması veya misafir vurgusu Yahudilerin bu

¹⁰⁷⁸ Kamhi, a.g.e. 353.

¹⁰⁷⁹ Bali, 2009b, 3370.

¹⁰⁸⁰ Yıldız, a.g.m.276.

¹⁰⁸¹ Bali, 2009b, 574.

¹⁰⁸² Yücel ve Yıldız, a.g.m. 594.

¹⁰⁸³ Yıldız, a.g.m.261.

¹⁰⁸⁴ Bali, 2013b, 293.

topraklara ait olmadıklarını hissettirmiştir. 1980'li yıllardan itibaren Yahudilerin Türkiye'nin tanıtımını üstlenmesi diğer azınlıklarla kıyaslandığında onlara ayrıcalıklı olma avantajını sağlamıştır. 500. Yıl Vakfı iki taraflı yarar sağlamıştır; Türkiye Vakıf faaliyetlerini dış dünyaya yönelim olarak görürken, Türkiye'nin içinde olduğu sıkıntılı dönemlerde Yahudilere kendilerini kanıtlama fırsatı doğmuştur.¹⁰⁸⁵ Türk Musevileri, Türkiye'nin önünde Kürt Sorunu gibi bir mesele mevcutken Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin söz konusu olamayacağını söylemlerine karşın azınlıklarla ilgili sorunların bugün ve geçmişte Avrupa ülkelerinde de yaşandığını ve Türkiye'nin Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki baskılarına rağmen kendilerinin kucakladığı argümanını Avrupalılara karşı her zaman kullanmışlardır.¹⁰⁸⁶ 500. Yıl Vakfı'nın Türkiye lehine yaptığı bu açıklamalar Yahudiler açısından fayda getirmiştir. Vakıf çalışmaları Yahudilerin Türkler arasında Türk taraftarı bir imaj çizmesinde etkili olmuştur. Vakıf Kıbrıs, Ermeni ve Kürt meselelerinden dolayı Türkiye'nin üzerindeki ipoteklerin kalkması için çaba gösterdikçe ortaya çıkan demokratik ortam Yahudilerinde daha rahat yaşamasını sağlamıştır.¹⁰⁸⁷ Türkiye Yahudilerinin kültür mirası ile ilgili verileri derlemek, korumak ve sergilemek amacıyla 2001 yılında Türk Musevileri Müzesi açılmıştır. Müzede Türklerle 700 yıldır gelen beraberliğin öyküsünü ve Türk ulusunun hoşgörüsünü yurt içi ve yurt dışında tanıtmayı kendisine misyon edinmiştir.¹⁰⁸⁸

4.2. Sabetayizm Üzerine Spekülasyonlar

Türkiye'de alenen bilinen Yahudilerden başka Sabetayist denilen iki kimlikli dönme Yahudiler de vardır. Musevi Cemaat liderlerinin söylemlerine göre bunların sayısı bir buçuk milyondur.¹⁰⁸⁹ Türkiye'deki Yahudi nüfusun 20-25 bin arasında olduğunu düşünürsek bu sayının çok abartılı olduğu anlaşılır. Olasılıkla dünya üzerindeki tüm Yahudi dönmeleri temsilen söylenmiştir. Sabetaylargizli bir topluluk olup, haklarında Türkler tarafından yapılan akademik çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu nedenle gerçekçi bir rakam vermek olanaksızdır. Kapalı bir toplum modeli çizimleri haklarındaki merak duygusunu arttırmıştır. Türkiye'nin tarihinde Sabetayistlerin rolünün aydınlatılması ve bu bağlamda *Türkiye'de*

¹⁰⁸⁵ Bali, 1998c, 9.; Yücel & Yıldız, a.g.m. 590.

¹⁰⁸⁶ Kamhi, a.g.e. 304-305.

¹⁰⁸⁷ Yıldız, a.g.m.276.

¹⁰⁸⁸ Besalel, a.g.e.268.

¹⁰⁸⁹ Eygi, a.g.e.161.

Yahudilik ve Sebatayizm Araştırmaları Enstitüsü'nün kurulması yönünde istekler doğmuştur.

1090

Günümüzde Ilgaz Zorlu'nun “*Evet, Ben Selanikliyim*” demesiyle ve bir kimlik arayışı içinde Yahudi başhahamlığına başvurmasıyla *Dönmelik* konusu yeniden tartışılmaya başlanmıştır.¹⁰⁹¹

Sabatayistlerin çift kimlikli olmasına veyadönme olarak anılmalarına Sebatay Sevi hadisesi kaynaklık etmiştir. Sabatayizmin çıkış noktası İzmir Yahudilerinden olan Sebatay Sevi'nin mesihliğini ilan etmesiyle başlamıştı. Osmanlı Devleti içerisinde artış gösteren Kabbalist faaliyetlere göre mesihin gelmesi yaklaşmıştır. Kabbalistlere göre beklenen mesih 1648 yılında gelecektir.¹⁰⁹² Yahudilerin yüzyıllardır Avrupa'da maruz kaldıkları baskı ve şiddet ortamından sonra Osmanlı Devleti içindeki refah konumları Yahudiler arasında beklenen mesihin yaklaştığı inancını da güçlendirmiştir.¹⁰⁹³ 16. yüzyılda Moses Cordovero, İsak Luriave, Haim Vital gibi isimler Sebatay Sevi'nin ortaya çıkmasında etkili olan Kabbalistlerdir.¹⁰⁹⁴ Ortamın uygunluğu Sebatay Sevi'ye Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde hatta Avrupa'daki Yahudileri dahi ikna etme fırsatı vermişti.¹⁰⁹⁵ Sebatay Sevi, 17.yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyasi otorite boşluğu ve Otuz Yıl Savaşları gibi dünyanın içinde bulunduğu dini, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve stratejik bazı sebeplerden yararlanarak mesihliğini açıklamıştı.¹⁰⁹⁶ Sebatay Sevi Yahudi dualarından Padişahı öven kısımları kaldırarak *Padişahlar padişahi veya Davud'un oğlu Süleyman* sözünü kullanmaya başlamıştır.¹⁰⁹⁷ Sebatay Sevi'nin bu hareketi devlet otoritesine isyan olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁹⁸ Mesihlik iddiaları ülke içinde rahatsızlık uyandırınca, şikâyet üzerine Divan'da yargılanmıştır. Sebatay Sevi mesihliğini ispat edememesi üzerine öldürüleceğini anlayınca Kelime-i Şahadet getirip Müslüman kisvesine bürünmüştür.¹⁰⁹⁹ Sebatay Sevi'nin zindana atılmasına taraftarları uhrevi-mistik bir anlam yüklemişlerdir. Onlara göre Sevi zindanda aslana galip gelecek ve yedi başlı yılanıyla düşmanlarıyla mücadeleye

¹⁰⁹⁰ Eygi, a.g.e.48.

¹⁰⁹¹ Küçük, A. (2004). “Tarihten Günümüze Sabataycılık, Dönmelik Meselesine Yaklaşımlar”. Ankara: **Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları**,155.

¹⁰⁹² Kocabaş, a.g.e. 13.

¹⁰⁹³ Eroğlu, a.g.e.159.

¹⁰⁹⁴ Eroğlu, a.g. e.209.

¹⁰⁹⁵ Almaz, Batu, a.g.e.255.

¹⁰⁹⁶ Küçük, a.g.e. 129.

¹⁰⁹⁷ Almaz, Batu, a.g.e.25.

¹⁰⁹⁸ Kocabaş, a.g.e.18.

¹⁰⁹⁹ Eroğlu, a.g.e. 92.

girişecektir.¹¹⁰⁰ Bu inanışlar nedeniyle SebataySevi hapiste olduğu müddetçe ziyaretçi akınına uğramıştır.¹¹⁰¹ Sebatay Sevi'nin Müslüman olması kendisine inananlar arasında belli bir şaşkınlık duygusu da yaratmıştır.¹¹⁰² Sebatay Sevi kendisine inananlara Müslümanlığı kabul etmesini Allah'ın isteği olarak açıklamıştır.¹¹⁰³ Sebatay Sevi Edirne Sarayı'nda kalacağı süre zarfında Yahudileri İslam'a çağırarak için sultandan izin istemiştir. Ancak bu durumu Müslümanlık aleyhine kullanmıştır.¹¹⁰⁴ Sebatay Sevi taraftarlarına görünüşte Müslüman olup gerçekte ise kendisinin Yahudi inancına bağlı olduğunu ve kendi inanç esaslarına bağlı kalmalarını salık vermiştir. Onun başlattığı bu hareket ölümünden sonra bir kısım Yahudi tarafından devam ettirilmiştir. Sebatay Sevi'nin Müslümanlığı kabul ettikten sonra da gizli olarak Sebatay dininin yayılması için çaba göstermişlerdir.¹¹⁰⁵ Sebatay Sevi'nin bu tavırları çiftte kimlikli, dışı Müslüman içi Yahudi bir cemaat ortaya çıkarmıştır.¹¹⁰⁶ Sebatay Sevi'nin din değişimi ile Yahudi ve dünya terminolojisine *dönme* kavramı yerleşmiştir.¹¹⁰⁷ *Dönme*, Türkçe bir halk tabiri olup öncesinde bu söz yerine *avdeti*¹¹⁰⁸ kelimesi kullanılırdı. Şişman, “*Dönme, Avdeti, Sabetayist veya Sabetaycı*” kavramlarını küçük düşürücü olarak niteler ve cemaatin kendisini “*Ma'aminim*” olarak tanımladığını ekler.¹¹⁰⁹ Bazı kaynaklar Türklerin *dönme* kelimesi yerine *Selanikli* ibaresini kullandığını belirtmiştir.¹¹¹⁰ Müslüman olduktan sonra Aziz Mehmet Efendi ismini alan Sebatay Sevi Osmanlı memuriyetinde 150 akçe karşılığında hizmete girmişti.¹¹¹¹ Sevi'nin İslam'ı yaymak için padişah'tan izin istediği fakat tersine *kendi inanç sisteminin* anlatmayı sürdürdüğü öne sürülmektedir. Yahudileri görünüşte Müslüman olmaya çağırmıştır.¹¹¹² Bazı kaynaklarda Sebatay Sevi'ye inananlar arasında Hıristiyanların olduğuna dair bilgiler yer almaktadır.¹¹¹³ Sebatay Sevi olayı Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı zamanlarında sorun

¹¹⁰⁰ Kocabaş, a.g.e. 2003, 19.

¹¹⁰¹ Bali, R. N. (2002). “Anılarda ve Söyleşilerde Sebataycılar”. *Tarih ve Toplum*, Sayı: 223, 26.

¹¹⁰² Gülerüz, a.g.e. 2012, 106.

¹¹⁰³ Eroğlu, a.g.e.220.

¹¹⁰⁴ Kocabaş, a.g.e.23.

¹¹⁰⁵ Eroğlu, a.g.e.92.

¹¹⁰⁶ Eroğlu, a.g.e.221.

¹¹⁰⁷ Şakir, a.g.e.30.

¹¹⁰⁸ Köklerine dönmek anlamına gelen bu kelime 19. yüzyıl sonlarına doğru Müslümanlardan farklı olduğu tespit edilen dönmeler için yani İslam'dan dönen dönmeler için kullanılmış bir ifadedir. Bkz. Baer, a.g.e. 28.

¹¹⁰⁹ Ma'aminim kelime karşılığı “ inananlardır”. Şişman, C. (2002, Temmuz). ”Sabetaycılığın Osmanlı ve Türkiye Serüveni”. *Tarih ve Toplum*. Cilt. 38. S. 223, 5 . 5.

¹¹¹⁰ Bali, 2004a, 378.

¹¹¹¹ Kocabaş, a.g.e.21.

¹¹¹² Küçük, a.g.e. 142.

¹¹¹³ Almaz, Batu, a.g.e.27.

haline gelirken İran'da da sorun yaratmıştır. Sebatay Sevi'ye inanan İran Yahudileri artık mesihin ortaya çıkmasıyla vergilerin ödenmesine gerek kalmadığını dile getirmişlerdir.¹¹¹⁴

Sebatay Sevi'nin iddialarına farklı zümrelerden itirazlar gelmiştir. Örneğin Müslüman ve Hıristiyanlar, Sabatay Sevi'nin Yahudi bir aileden gelmesi dolayısıyla bekledikleri mesih olmadığını belirtmişlerdir. Buna karşın Yahudiler arasında Yahudi yasasını ihlal ettiği, gerçek mesih olmadığı ve Osmanlı Devleti'ne zarar verdiği için tüm Yahudileri töhmet altına soktuğu gerekçeleriyle kendisine karşı çıkanlar olmuştur.¹¹¹⁵ Arnavutluk'a sürgün edildikten sonra, Sabatay Sevi, 1676 sonbaharında Ülgün'de ölmüştür. Ancak onun ölümünün mesihin “gerçekten ölmediği bir başka şekil altında” yaşadığı fikriyle açıklanmıştır. Kabbalistlerde ortak olan *Tenasuh doktrini* mesihin Adem'den son mesih kadar değişik suretlerde görüldüğü inancını içermektedir.¹¹¹⁶ Osmanlı Yahudileri arasındaki kabbalistik inanç 19. yüzyılın sonlarında giderek canlanmıştı. Öyleki Selanik Yahudilerinin Türklere borç para verdikleri zaman sözleşme akdine “*Senedin günü gelmeden önce mesih gelirse borç hemen ödenecek*” ifadesini ekledikleri görülmüştür.¹¹¹⁷ 17. yüzyıl ortalarında ortaya çıkan sahte mesih hadisesi Musevi Cemaatine zarar vermiş, Yahudilerin Osmanlı nazarındaki prestijini sarsmıştır.¹¹¹⁸ O güne kadar Yahudilere karşı sürdürülen olumlu yaklaşımı değiştirmiştir.¹¹¹⁹ Benzer olaylar daha önce Avrupa'da yaşanmış olup zorla Hıristiyanlaştırılan Yahudiler, gizli Yahudiliklerini sürdürmüşlerdir.¹¹²⁰

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde imparatorluğun en gelişmiş şehri Selanik'te önemli siyasetçi, tüccar, memur, asker, iş adamı, eğitimci ve gazetecilerin büyük bir bölümü Sebatayistlerin arasından çıkmıştır.¹¹²¹ Tanzimatla başlayan batılılaşma hareketinin gelişmesi için çaba sarfetmişlerdir. Toplum ortak seküler bir kimlik etrafında birleşince dönme olarak fazla göze batmayacakları düşüncesinin bunda rol oynadığı görüşü vardır. Dolayısıyla İslami kimliğin karşısında seküler kimliğin savunucusu oldukları öne sürülmüştür. I. ve II. Meşrutiyet'te ve ondan sonraki gelişmelerde Sebatayistlerin oynadığı rollerin gözardı edilemeyecek düzeyde olduğu iddia edilmektedir.¹¹²² İttihat Terakki

¹¹¹⁴ Kocabaş, a.g.e.17.

¹¹¹⁵ Küçük, a.g.e. 136.

¹¹¹⁶ Gershom G. S. (t.y.). Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönemleri, (Çev. Abdurrahman Küçük), 222.

¹¹¹⁷ Eroğlu, a.g.e.182.

¹¹¹⁸ Eroğlu, a.g.e.159.

¹¹¹⁹ Küçük, a.g.e. 149.

¹¹²⁰ Sharon, M. S. (1992). *Türkiye Yahudileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 27.

¹¹²¹ Şişman, C. & Varol, M. (2015). “Erken Cumhuriyet Dönemi Sabataycılık Tartışmaları: *Türk Sesi* Gazetesi'nden 1924 Tarihli Bilinmeyen Bir Tefrika”. *Türkiyat Mecmuası*, C. 25. 195.

¹¹²² Küçük, a.g.e.149.

Cemiyeti ideologlarından Doktor Nazım Bey Sebatayisttir. Meşveretteki yazılarında Sebatayistlerin İttihat Terakki Cemiyeti adına yaptığı çalışmaları takdir etmesinden hareketle¹¹²³ 1908'de Jön-Türk hareketinden sonra önemli makamlara getirildikleri İslâmi kesimlerce iddia edilmektedir.¹¹²⁴ Sebatayıcıların laik ulusalcılığı benimseyen Jön Türk hareketi, İttihat ve Terakki içinde yer aldıkları hatta Osmanlı'nın ünlü maliyecisi Cavit Bey'in de Sebatayıcı olarak bilindiği iddia edilmektedir.¹¹²⁵ İttihat ve Terakki'nin toplantılarını Mason localarında yapmasının ve onlardan parasal destek almasının Sebatayistlerle olan ilişkilerinin göstergesi sayılmaktadır.¹¹²⁶ Sabetaistler orduda, matbuatta hatta İttihat ve Terakki içinde kendilerine rahatlıkla yer buldukları yine İslâmi kesimin iddiaları arasındadır.¹¹²⁷ Bu kesim Sultan Abdülhamid'e karşı yapılan İkinci Meşrutiyet hareketinin bir Sebataist hareketi olduğunu iddia eder.¹¹²⁸ Kocabaş'agöre Abdülhamit'in istibdat rejiminden Meşrutiyet ortamında Siyonist emellerini ortaya koymaları daha kolay olacaktı. Bu nedenle Dönmeler Abdülhamit'in karşısında Jön Türkleri desteklemişlerdi.¹¹²⁹ Sabetaistlerin İTC içinde yer bulmaları söz konusu olsa da İslâmi kesimin tek yanlı yargılarına dayanarak onları suçlamak nesnel bir yaklaşımı yansıtmaz. Dönmeler hakkında ilk açık bilgiler Ahmet Emin Yalman tarafından ortaya konulmuştur. Yalman'ın Dönmeleri anlattığı bir tefrikasında onların Siyonist emellerden vazgeçen ulusalcı ve yurtsever bir kitle olduğunu altı çizmiştir. Yalman'ın Sabetayıcı kökenli olması nedeniyle antisemistlerin hedefi haline gelmiş, Serdengeçti dergisinde onu yeren birçok şiir yayımlanmıştır.¹¹³⁰ Dönmelerin 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan sonra Müslümanlarla birlikte Edirne ve Rumeli'nin bazı şehirlerinden ayrılarak İzmir ve İstanbul'a geldikleri,¹¹³¹ bunlar arasında Atatürk'ün hocası Şemsi Efendi gibi tanınmış simaların olduğu malum kesimce söylenir.¹¹³² Kocabaş, Selanik'teki Dönmelerin mübadele ile tamamının Anadolu'ya aktarıldığını, söyler. Bazı kaynaklar Sabetaistlerin yerleşik düzenlerinin bozulacağı endişesiyle Yunan hükümetine başvurarak Türk ve Müslüman olmadıklarını Sabetayıcı olduklarını ve mübadeleden muaf tutulmak istedikleri yönünde talepte bulduklarını söyler. Ne var ki onların bu talepleri karşılık bulmayıp Yunan hükümeti

---

¹¹²³ Baer, a.g.e. 120-124.

¹¹²⁴ Eygi, a.g.e.69.

¹¹²⁵ Almaz & Batu, a.g.e.260.

¹¹²⁶ Kocabaş, a.g.e.39.

¹¹²⁷ Almaz & Batu, a.g.e.261.

¹¹²⁸ Eygi, a.g.e.78.

¹¹²⁹ Kocabaş, a.g.e.37.

¹¹³⁰ Bali, N. Rıfat (2002, Temmuz) Sabetayıcılar Hakkında Milliyetçi Şiirler. *Tarih ve Toplum*. Cilt. 38. S.223, 44.44.

¹¹³¹ Almaz & Batu, a.g.e.257-262.

¹¹³² Baer, a.g.e. 150.

ticareti elinde bulunduran bu zümreden kurtulmak adına onları Türk olarak gördüklerini beyan etmiştir.¹¹³³ Mübadele zamanında kendilerini Yahudi olarak gördüklerini beyan etmeleri de esasında bu zümreyi açıklar.¹¹³⁴ Dönmelerin Türkler gibi Yunanlılarca da istenilmeyen bir unsur olarak görülmesi toplumsal dokunun birer parçası olarak algılanmadıklarını kanıtlar.¹¹³⁵ Dönmeler Selanikte kalmış olsalardı herhalde Nazilerce toplama kamplarına gönderileceklerdi. Türkiye'ye gelmekle yaşamları kurtulan bu Dönme Yahudiler artık dinlerini kaybetmişlerdi.¹¹³⁶ Dönmelerin İstanbul'a yoğun bir kalabalık halinde gelmeleri din, ırk ve milliyetleri hakkındaki eleştirilerin dozunun artmasına neden olmuş¹¹³⁷ Rüştü Bey ile Ahmet Emin Yalman arasında Dönmelerin kimliği üzerine uzun soluklu bir tartışma çıkmıştır.¹¹³⁸ Sebataycıların modern Türkiye'nin inşasında ve Cumhuriyet döneminde etkinlikleri olduğu belirtilmektedir.¹¹³⁹ Mübadele sonrası bürokraside meydana gelen açığı Selanik'ten gelen bu kültürlü zümrenin kapattığı da iddialar arasındadır. Onlara göre Türkiye'nin savaş yıllarından sonra okumuş insana duyduğu ihtiyacı Yahudi Dönmeler karşılamıştır.¹¹⁴⁰ Kocabaş'a göre Türkiye'de sosyalist hareketin öncüsü Dönmelerdir ve Sosyalist hareket içindeki en belirgin isim Sertel ailesidir.¹¹⁴¹

Dönmeler Sefarad kökenli olup geçen yüzyılda onlar hakkında ileri sürülen rakamlar çok farklıdır. Kocabaş, 1784 tarihli bir belgeye göre Dönmelerin sayısının 600 aile civarında saptandığını yazar. 1850'den 1924 yılına kadar yapılmış çeşitli tahminler, Dönmelerin sayısını 5.000 ile 10.000 kişi civarında göstermektedir. (Bazıları 1914 yılına doğru, Türkiye'deki Dönmelerin toplam sayısını 15.000 olarak vermektedir.)¹¹⁴² Raphael Valensi Dönmelerin sayısının 10 bin civarında olduğunu ve bunların çoğunluğunun İstanbul'da, geriye kalanının ise İzmir'de ikamet ettiğini belirtmiştir. İzmir'de yaşayan Sebatayistler çoğunlukla mübadele sonrasında gelip yerleşmişti. Bunlar ekonomik olarak oldukça zengin olup çoğunluğu yerli Yahudilerle iyi anlaşıyordu. Ancak aradaki ticari rekabetten dolayı zaman zaman küçük gerilimler yaşanmıştır.¹¹⁴³ Dönmelerin geçen zaman içinde varlıklarını

¹¹³³ Kocabaş, a.g.e.49.

¹¹³⁴ Küçük, a.g.e. 149.

¹¹³⁵ Baer, 2011, 178-180.

¹¹³⁶ Baer, 2011, 295.

¹¹³⁷ Baer, 2011, 169.

¹¹³⁸ Kocabaş, 2003, 54.

¹¹³⁹ Akyol, a.g.e. 2011, 51.

¹¹⁴⁰ Kocabaş, a.g.e.59.

¹¹⁴¹ Kocabaş, a.g.e.44.

¹¹⁴² Gershom, a.g.m. 231.

¹¹⁴³ Bali, 2002, 27-31.

koruması Osmanlı Devleti içerisinde yetkililerin dikkatini çekecek kadar fazla sivrilmemiş olmalarından kaynaklanmıştır.¹¹⁴⁴

Türkiye'de Dönmelerin neden gizlenme gereğini duyduklarını Raphael Valensi şu sözlerle açıklar;

Aşırı sağ kesim bizleri sahte Müslümanlar olarak teşhir ediyor. Kemalizm'e karşı olan ve Atatürk tarafından lağv edilen şariat rejimine dönmek isteyenler için bizler liberal ve mason kişileriz. Bu kanaat aslında çok da yanlış değildir, zira bizler bütün dinlere saygılıyız, hümanist bir ekümenlik taraftarıyız ve her türlü hoşgörüsüzlüğün karşısındayız. Tekrar baş gösteren İslami tepki bizleri dinsizliğin şampiyonları olarak takdim ediyor. İçimizden birçoğu ticaret ve serbest meslek dallarında güçlü konumda olduğu için Solcular da bizleri kapitalist olarak görüyor. Bu nedenle mahrem bir yaşam sürmek zorundayız.¹¹⁴⁵

Dönmeler gizlenmeyi tercih etmişlerdir. Türkleşme sürecine katkıda bulunmaları bile Varlık Vergisi ve diğer uygulamalara tabi tutulmalarına engel olmamıştı. Dönmelerin tek bir dine mensup olduklarını söylemek yanlış olur. Sabetayistlik, İslam ve Yahudilik dinlerinin sentezini yapan bir inançlar bütünü olarak görülebilir.¹¹⁴⁶

Dönmelerle Türk milliyetçileri arasında karşılıklı bir ihtilaf olduğu açıktır. Türk milliyetçileri, Dönmeleri iki kimlikli olmalarından dolayı samimi bulmadıkları gibi Sabetay Sevi hareketini bölücü olarak addetmişlerdir. Sürekli şeffaflık beyanlarına rağmen sürdürmeye devam ettirdikleri ikili yaşamları nedeniyle kuşkuyla karşılanmışlardır.¹¹⁴⁷ Öte yandan Dönmelerle Yahudiler arasında da geçmişten süregelen bir uyumsuzluk vardır.¹¹⁴⁸ Dönmeler fiiliyatta Yahudilerle ilişki kurmaktan kaçınmışlardır;¹¹⁴⁹ Sabetay Sevi'den sonra yaşanan bölünmeye rağmen gerektiğinde Dönmelerle Yahudiler menfaatleri hususunda birleşmeyi bilmişlerdir. Buna karşın Dönmelerin gizli yönlerinin ilgi konusu olması Yahudilerde her zaman bir rahatsızlık yaratmıştır.¹¹⁵⁰

Cumhuriyetle beraber Dönmeler önce Türklüklerini, sonra Müslümanlıklarını kanıtlamak zorundaydılar.¹¹⁵¹ Dönmelerin laiklik yanlısı tutumlarından dolayı fanatik İslâmcı

¹¹⁴⁴ Baer, a.g.e. 29.

¹¹⁴⁵ Bali, 2004a, 397-398.

¹¹⁴⁶ Baer, 2011, 25.

¹¹⁴⁷ Gershom, a.g.m. 228.

¹¹⁴⁸ Kocabaş, a.g.e.30.

¹¹⁴⁹ Baer, a.g.e. 28.

¹¹⁵⁰ Gershom, a.g.m. 228.

¹¹⁵¹ Baer, a.g.e.276.

unsurlarca sık sık Atatürk'ün birçok Dönme/Yahudi arkadaşı olduğu söylemleri sistemli olarak söylenmiştir.¹¹⁵² Atatürk öldüğünde intihara kalkışan yaveri Salih Bozok'un Yahudi olduğu söylenir.¹¹⁵³ Aşırı İslâmcılar, Atatürk'ün hocası Şemsi Efendi Dönme olduğunu söyler ve¹¹⁵⁴ “Türkiye’yi bu günkü perişan hale çocukluğunda bir Karay hocadan gizlice Yahudi diniyle ilgili dersler alan ve her gece “Sema Yisrael” duasını okumadan uyumayan birinin eseridir” şeklindeki ifadeleri Atatürk’e hakaret noktasına varmaktadır.¹¹⁵⁵ Bunlar, Atatürk'ün Şemsi Efendi'den ders alması nedeniyle bu okulun öğretileri ile yeni Cumhuriyet'in temel ilkeleri arasında bağkurduğunu iddia ederler. Bu kişiler Türkiye'deki seküler milliyetçiliği Dönmelerin temellendirdiğini iddia ederler.¹¹⁵⁶ Selanik doğumlu olması nedeniyle Atatürk için yapılan imaların, Dönme olduğu yönündeki iddiaların hiçbir temeli yoktur. Bu tür iddialar devrimler karşısında duran İslâmcı çevrelerin propaganda malzemesi olmaktan öteye gidememiştir.¹¹⁵⁷ Bunların Atatürk'ün etrafındaki kimselerin kimlik vurgusunu yaparak nereye varmak istedikleri ortadadır. Atatürk'ün etrafındaki kimselerin kimlikleri öne çıkarılarak Atatürk'ü yıpratmaya çalışmak muhafazakâr camianın sık kullandığı yöntemlerden birdir.

Türkiye’de savaş koşulları içinde 1942'de çıkarılan ve fazla kazançtan alınmak istenen Varlık Vergisi uygulamaları sırasında Dönmeler tekrar gündeme gelmiştir. Vergi defterlerinde Dönmeler için “D” cetveli bölümü ayrılmıştır.¹¹⁵⁸ Gördüğümüz gibi vergi defterlerinde Varlık Vergisi için dört cetvel oluşturulmuştu. Bunlar; M, G, E ve D cetvellerinden ibaretti. M Müslümanları, G gayrimüslimleri, E ecnebilere ve D de Dönmeleri sembolize etmek maksadıyla kullanılmıştı. Bundan Türk hükümetince Dönmelerin ayrı bir cemaat olarak tanındığı anlaşılır.¹¹⁵⁹

Dönmelerin inanç ve ibadetlerine bakıldığında Müslümanlarınkine benzer özellikler taşıdıkları görülür. Genel yaşayışları da Müslümanlarınkine benzer. Bunun dışında inanç esasları Tanrı'nın birliğine ve Sebatay Sevi'nin mesihliğine inanmaya, zinadan ve Müslümanlarla evlenmekten kaçınmaya, hayır ve yardım işlerine önem vermeye, Kameri

¹¹⁵² Bali, 2004a, 379.

¹¹⁵³ Kocabaş, a.g.e.81.

¹¹⁵⁴ Atatürk'ün eğitim süreci ilkokuldan beri hafızamıza kazınmıştır. Annesinin Mahalle Mektebi ısrarına karşın babası onu daha modern olan Şemsi Efendi okuluna kaydetmişti. BKZ. Baer, a.g.e. 2011, 69.

¹¹⁵⁵ Eygi, a.g.e.112.

¹¹⁵⁶ Baer, a.g.e. 88.

¹¹⁵⁷ Sharon, a.g.e. 77.

¹¹⁵⁸ Almaz & Batu, a.g.e.263.

¹¹⁵⁹ Eygi, a.g.e. 94-95.

ayların ilk günlerine saygı göstermeye dayanır.¹¹⁶⁰ Şeklen Müslümanlar gibi namaz kılıp oruç tutsalar da farklılıklarını ortaya koyarlar.¹¹⁶¹ Türkiye’de Dönmelik İslâmcı çevrelerce kışkırtıcı bir üslupla irdelenmiştir. Dini yaşayış yönünden Dönmelik Bektaşilik ile ilişkilendirilmiştir. Bunlara göre Dönmelerin ve Bektaşilerin İslami esaslara tabiyeti net olmamıştır. Uydurdukları bir diğer asılsız bilgi, bazı dönmelerin Bektaşi dedesi kisvesi altında İslamı yozlaştırmaya çalıştıklarıdır.¹¹⁶² Dönmeler ile Aleviler arasındaki tek ortak nokta her iki toplumunda “*mum söndü*” iftiralarına maruz kalmış olmasıdır.¹¹⁶³

Sabetaycılığın bugün dahi gizliğği bir inanç olmasından ötürü görünüştemi yoksa gerçekten mi Müslüman olduklarının kesin bir cevabı yoktur.¹¹⁶⁴ Ancak kaynaklardan Dönmelerin Türkiye’nin menfaatlerini savunmuş kendilerinin Türk olarak görülmesini arzu ettikleri bilgisine erişiyoruz.¹¹⁶⁵ Günümüzde İzmir Musevi Cemaati kendilerini Türk olarak görmektedir. Vatandaşlık görevlerini yerine getirmektedirler.¹¹⁶⁶ Olumlu gelişmelere rağmen Dönmelerle Müslümanlar arasında her zaman bir hat vardır. Örneğin Dönme bir kızın Müslüman bir erkekle evlenmesine karşı çıkmıştır. Bu durumun zaman zaman davalara neden olduğu görülmüştür. Dönmeler kız alıp verme hususunda neredeyse ödünsüz bir tavır içine girmişlerdir.¹¹⁶⁷ Zekeriya Sertel’in Sabiha Derviş ile olan evliliğinin istisna olduğunu söylerler.¹¹⁶⁸

Türkiye’de Dönmeler üzerine tartışmaların hararetli olduğu dönemlerde ilginç bir gelişme cereyan etmiştir. Türkiye’nin önde gelen işadamlarından birinin adının yolsuzluk iddialarına karışması üzerine bu kişi ABD’ye kaçmıştır. Bu kişi ABD’de yaptığı açıklamalarda Dönme olduğu için Türkiye’de Müslümanlarca dışlandığını belirtmiş ve beyanı ABD basınında yer almıştı.¹¹⁶⁹ Dönmelerin zaman zaman bu gibi hareket içinde bulunmaları onları eleştirelere açık hale getirmiştir. Özellikle son dönemlerde Sabetaycıları teşhir etme bir moda haline gelmiştir. Sabetayistlerin Atatürkçü çizgileri başta siyasal İslam zümreleri olmak üzere kimi

---

¹¹⁶⁰ Almaz & Batu, a.g.e.29.

¹¹⁶¹ Baer, 2011, 64.

¹¹⁶² Kocabaş, a.g.e.33-34.

¹¹⁶³ Baer, a.g.e.290.

¹¹⁶⁴ Almaz & Batu, a.g.e.256.

¹¹⁶⁵ Bali, 2004a, 380.

¹¹⁶⁶ Arslan, a.g.e.215.

¹¹⁶⁷ Eroğlu, a.g.e.93.

¹¹⁶⁸ Bali, 2002, 32.

¹¹⁶⁹ Küçük, a.g.e. 157-159.

çevreleri rahatsız etmiştir.¹¹⁷⁰ Radikal İslami zümreler, *Sosyalizm, Kemalizm, liberalizm, modernleşme, laiklik ve demokrasi savunuculuğunu* Dönme olmakla özdeş saymıştır.

Dönmelerin Dışişleri'ndeki etkileri, Türkiye'nin en yetenekli aydınlarının, gazete sahiplerinin ve önde gelen gazetecilerinin Dönme olduklarının altı sıklıkla çizilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemlerde Dönmelerin esasen Batı kültürüyle yetişmiş, tahsilli ve İslamiyet ile ilgisiz fertler olması nedeniyle devletin değişik kademelerinde görevlendirilmişlerdir.¹¹⁷¹ Dönmeler Türkiye'de siyaset ve iktisat alanında oldukça etkili olmuşlardır. Fakat en etkili oldukları faaliyet alanı medyadır.¹¹⁷² Dönmelerin siyasi partilere yaklaşımı farklı periodlarda değişkenlik göstermiştir. Atatürk'ün sağlığında laikliğin neferleri olmuşsalarda, İnönü zamanında Varlık Vergisi gibi uygulamalardan dolayı CHP'den uzaklaşarak Demokrat Parti içinde yer almaya başlamışlardır. Zamanla Adnan Menderes'in İslâmcı-milliyetçi tavrı Dönmelerin Demokrat Parti'den de yollarını ayırmalarına neden olmuştur. İslâmcı kaynaklarda Dönmelerin 27 Mayıs Darbesi ile ilişkileri olduğuna ilişkin ifadeler yer almıştır. Diğer Yahudiler gibi Dönmelerin de gizli olarak politikayla ilgilendikleri, Fetullah Gülen ile gizli görüşmeler yaptıkları hakkındaki iddialar ortaya atılmıştır.¹¹⁷³ Kısacası radikal İslâmcıların Türkiye'de Dönmeler hakkındaki genel yargısı "*hangi taşı kaldırsan altından bir Dönme çıkar*"¹¹⁷⁴ yönündedir.

Günümüzde Dönmelik, Dönme olduğunu reddeden, Yahudiliğe geçmek isteyen veya Dönmeliği gizli yaşamak isteyen zümreleribarındıran karmaşık bir yapıya sahiptir. Açıkçası Sabetayizmin kimlik bunalımı geçirdiği söylenebilir. Davranışlarının altında ekonomik çıkarlarını kaybetme korkusu ve varlıklarının deşifre edilmesi hissi yatar.¹¹⁷⁵ Dönmelik hakkında Türkçe kaynağın bulunmayışı ve onlar hakkında yazılan en kapsamlı kitabın Gershom Scholem tarafından kaleme alınan "*Shabbatay Sevi vaha-tenu'ah hashabbetha'ith bi yemei hayyav*" adlı eserin henüz Türkçe'ye çevirisinin yapılmamış olması kendileri hakkında pek çok bilginin örtük kalmasına neden olmuştur.¹¹⁷⁶ Dönmelerle ilgili yapılan spekülasyonlar her geçen gün artmıştır. Dönmelerin Türkleri İslam kisvesi altında

¹¹⁷⁰ Bali, 2004a, 370.

¹¹⁷¹ Küçük, a.g.e. 155-159.

¹¹⁷² Eygi, a.g.e.8.

¹¹⁷³ Eygi, a.g.e.61.

¹¹⁷⁴ Eygi, a.g.e.8.

¹¹⁷⁵ Kocabaş, a.g.e.67-69.

¹¹⁷⁶ Dönmeler hakkındaki ilk akademik çalışma Paris Oryantistler Kongresine *Türkiye'de Müslüman-Yahudi Cemaati* başlığı altında Alraliam Danon tarafından sunulmuş tebliğdir. Bu tarihten sonra ilk çalışma 1924'de Türkiye ile Yunanistan arasında halkın mübadelesinde dönmelerin durumu konusunda Türk basınında yer alan tartışmalar hakkında Vladimir Gordlevsky tarafından 1926'da *İslamica*'da yayınlanan makalesidir. Gershom, a.g.m. 218.

aldattıkları, Yahudileri Türklere tercih ettikleri, iş yerlerinde Yahudi çalıştırdıkları, Yahudilerle işbirliğini tercih ettikleri ve ayrı cemaat oluşturdukları ileri sürülen görüşler arasındadır.¹¹⁷⁷ Dönmeler zahirde Türk ve Müslüman gerçekte Yahudi olarak yaşamını sürdürdükleri yönünde yaygın bir kanı oluşmuşsada bugün Dönmeleri ne Yahudiler Yahudi olarak kabul ederne de Müslümanlar Müslüman olarak kabul ederler. Önlerinde peşinen kabul etmeleri beklenen iki seçenek vardır; Yahudiliğe dönmek yada Müslümanlığı kabul etmek. Müslümanlığı seçtikleri için Dönme olarak adlandırıldıklarına göre bunlardan istenen Müslümanlığı açık yaşamalarıdır. Ya da üçüncü bir yol olarak Sebatayist olduklarını kabul edip inançlarını aleni yaşayacaklardır.¹¹⁷⁸ Sebatayislerin din hanesinde İslam tabiri yazılıdır. Bu konuda Türkiye Hahambaşılığı sessiz kalmaktadır. Türkiye'ye gönderilmek için yerlerinden edilen bu topluluğun dini inançları da ellerinden alınmıştır. Dönmelerin din hususundaki talepleri, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Yahudileri Hahambaşılığının ortak istişareleri sonucu çözüme kavuşturulabilir.¹¹⁷⁹ Bazılarına göre İsrail'in Dönmeleri kabul etmemesinin ardında Türkiye'de kendi faaliyetlerini gizli olarak yürütecek bir kanal oluşturmak istemesi gibi gerekçe yatar.¹¹⁸⁰ Dönmelerin gizli bir hahambaşılığı olduğu, İstanbul'da gizli sinagogları olduğu, gizlice kullandıkları ikinci bir Yahudi adları olduğu ve Dönmeliği yaymak için misyonerlik yaptıklarına dair pek çok iddia vardır.¹¹⁸¹ Bu vb. iddialar Türkiye'nin birlik ve bütünlüğü noktasında yararına değildir. Yıllardır oluşturulmaya çalışılan ortak Türk ülküsünün tam tersi yönde gitmektir. Dönmeleri deşifre etmek, ayrıştırmak Türkiye'nin imajını zedeler. Türkiye'de kimlikleri aşikâr yaşayan bunca Yahudi ve diğer cemaatlerden insanlar varken kimlerin Dönme olduğuna takılmak çözüm odaklı bir anlayış değildir. Kişilerin ferdi olarak devleti yıpratıcı faaliyetleri varsa daha somut adımlarla hareket edilmelidir. Somut veriler yoksa devletin birer yurttaş olan bu topluluğu zanda bırakacak dil terkedilmelidir. Yahudileri bir iç düşman olarak görmekten vazgeçilmediği takdirde ülke gündemine yeni suni meseleler eklenecektir.

4.3. Yahudi Kimliğinin Yeniden Kurgulanması

Yahudi aydınlarının “*ben neyim, ben kimim?*” şeklinde kendi kimliklerini sorgulamaları 19. yüzyılda artmıştır. Avrupa ülkelerinde bir Yahudi mensubu olduğu ülkenin milliyeti ile

¹¹⁷⁷ Küçük, a.g.e.154.

¹¹⁷⁸ Eygi, a.g.e.2000, 49.

¹¹⁷⁹ Eygi, a.g.e.2000, 117-125.

¹¹⁸⁰ Kocabaş, a.g.e. 2003, 76.

¹¹⁸¹ Eygi, a.g.e.2000, 136.

anılmıştır.¹¹⁸² Osmanlı Devleti'nde ise azınlık kavramı yoktu. Bunu yerine millet sistemi vardı. Millet anasır (unsurlar) olarak gösterilmişlerdi. Bir Yahudi, Yahudi idi. Ancak milleti hâkime olarak anılan Müslüman milletine tâbi ikinci bir unsurdu. Türkiye Cumhuriyeti ise tüm tebaayı Türklük çatısı altında birleştirmeyi amaçlamıştı. Atatürk'ün "*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran halka Türk milleti denir*" ifadesiyle Türk vatandaşlığı eksenindeki yerlerini almışlardı.

Cumhuriyet'in ilk genel nüfus sayımında verilerine göre 81.872 olan Yahudi nüfusu zaman içinde azalmıştır.¹¹⁸³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın verilerine göre günümüzde Türkiye'de yaşayan Yahudilerin sayısı 25.000 civarındadır. Türk Musevilerinin yaklaşık 22.000'i İstanbul'da, 2.000'i İzmir'de ve geri kalan kısmı da Ankara ve Adana'da yaşamaktadır. Bugün Türkiye'de yaşayan Yahudilerin yaklaşık % 96'sını oluşturan Sefaradların sayısı 24.000 civarındadır, % 4'ü oluşturan Aşkenaz Musevilerin sayısı 1.000 civarındadır. Çok az da olsa Karaim mezhebine bağlı Musevi İstanbul'da yaşamaktadır.¹¹⁸⁴ Türkiye Yahudileri; Sefaradlar (%96) dışında Aşkenaz, Romanyot ve Karaim¹¹⁸⁵ olmak üzere farklı tarihsel kökenden gelen gruplardan oluşmaktadır. Yüzlerce yıldır yaşadıkları topraklarda nüfusları hızla azalmakta olan Yahudiler, Türkiye toplumunda 20 bin kişilik küçük bir cemaattir. Çoğunluğu İstanbul'da yaşayan Türkiye Yahudilerin, küçük bir kısmı da İzmir'dedir.¹¹⁸⁶

Kimliklerin daha esnek bir şekilde tartışılabildiği günümüzde, Yahudi kimliğinin yeniden gözden geçirilmesi gerekli olmuştur. Türkiye, özellikle 1990'lardan itibaren çok kültürlü geçmişiyle yeniden tanışırken Osmanlı'ya gelişlerinin 500. yılının kutlamaları vesilesiyle 1992 ve sonrasında Türkiyeli Yahudilere yönelik ilgi de artmıştır. Buna rağmen Türkiyeli Yahudiler, haklarında en az bilgi sahibi olunan gayrimüslim toplumlar arasındadır. Yahudilerin bu bölgede 500 yıllık bir geçmişi olmasına, Türkiye vatandaşı olmalarına ve hatta Türkçe konuşmalarına rağmen Müslüman Türklerle gündelik temaslarında genellikle *yabancı* olarak sınıflandırılmışlardır. Üstelik çoğu kez anlamsız bir şekilde Siyonistlerle

¹¹⁸² Gabbay, a.g.e, 43.

¹¹⁸³ Bali, 2013b, 30.

¹¹⁸⁴ Aydın Dergi (2011, 1 Eylül - 1 Ekim). "Haddini Bil". *İstanbul Aydın Üniversitesi Uygulama Gazetesi*, S. 6, 1.

¹¹⁸⁵ Bir de Karaim Yahudileri vardır ki bunlar Rabbinik Musevilikten ayrılma bir yol gitmişlerdir. 9. Yüzyıl başlarında ortaya çıkan bu inanış sahipleri Babil'den Filistin oradan da Kırım'a ve bir kısmı İstanbul'a giden bir yol haritası izlemişlerdir. Bugün İstanbul'da yaşayan bir kısım Karaim Yahudileri vardır. Karaimleri önemli kılan Müslümanlığa benzer yönlerinin olmasıdır. Bkz. Yarcan, Ş. (2009). "Balat ve Galata'da Yahudi Kültürü Üzerine Bir Gezi". İstanbul: *İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını*, 1-2.

¹¹⁸⁶ Yıldız, S. (2017, Ocak). "Yahudiliğin Üç Hali". *Avlaremoz*

Yahudiler, Siyonizmle de Yahudilik birlikte anılagelmiştir.¹¹⁸⁷ Türkiye’de bu iki olgu her zaman birbirine karıştırılmıştır. Siyonizm karşıtı olmak kimseyi antisemit yapmayacağı gibi antisemit karşıtı bir duruş da kimseyi siyonizmle özdeşleştirmez. Söz konusu İsrail ve Siyonizm olunca sol kesim bile bu refleksiyle Türk Musevilerinin çifte sadakat meselesini kabullenememektedir. İsrail ile aralarına bir duvar örmelerini istemektedir.¹¹⁸⁸

Yahudi kimliğinin yeniden üretilmesinde 500. Yıl Vakfı’nın rolü yadsınamaz bir gerçektir. Kimlik olgusunun artan ölçüde ele alındığı bir dönemde onlarla ilgili az bilgi olmasına karşın haklarında çok fazla önyargı bulunduğu farkındalığı, vakfı Yahudilerin kimliğini açıklamaya itmiştir. Diğer bir deyişle Yahudiler üzerindeki örtük baskı ve saldırılar bu çabanın fitilini ateşlemiştir. Antisemitlerin ekmeğine daha fazla yağ sürmek istemeyen vakıf bu görevi üstlenmiştir. Vakfın kurulduğu tarihe kadar devlet eliyle Yahudiler bir yandan Türkleşmeye çağırılmış diğer taraftan gerçek anlamda kendilerine eşit haklara sahip Türk yurttaşı muamelesi yapılmamıştır. Yahudilerin Türk dilini öğrenmeleri, çocuklarının Türk okullarına gönderilmesini istenmiş ama devlet dairesinde çalışmak için *öz Türk* olma şartı koşulmuştur. 1926’dan 1965’e kadar yürürlükte kalan Memurin Kanunu’nu memur olabilmek için *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak* yerine *Türk olmak* şartını ön koşul olarak ortaya koymuştur. Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte, Müslüman olmayan azınlık gruplarına, hukuken eşit yurttaşlık hakları tanınsa bile, dil, din ve kültür farklılığı nedeniyle sosyolojik anlamda *Türk* olarak algılanmadıkları açıktır. Pratikte yurttaş yaratma tasarısından dışlanan Yahudiler, toplumun genelinden tecrit edilmiş bir cemaat yaşamına itilmişlerdir. Yahudiler, sarfettikleri bütün Türkleşme gayretlerine rağmen ne sosyolojik olarak ne de yurttaşlık bağlamında gerçek anlamda *Türk* muamelesi görebilmişlerdir.¹¹⁸⁹ Günümüzde azınlıkların en çok dile getirdikleri konu budur. Azınlıklar *toplum-devlet* ilişkileri ekseninde bugün de *Türk* olarak kabul görmemektedirler.¹¹⁹⁰ Yahudilerin, daha doğrusu azınlıkların Türk kabul edilmesi Türk ülkü birliğine katılım kaydıyla kabul görmüştür. Kendi kültürüne sahip çıkan, dilini konuşan azınlık, azınlık milliyetçiliği yapmakla suçlanmışlardı. Tekinalp gibi kendisini Cumhuriyet’e ve Türkleşmeye adanmış biri dahi bir Yahudi olarak algılanmış, Türk kimliği samimi görülmemiştir. Tekinalp’in (kendinizi kamusal alanda ifşa etmeyeceksiniz) uyarısı yanlış

---

¹¹⁸⁷ Özer, Ö. (Çev.), (2008). “Yahudi Perspektifinden Anti-Siyonizm. **IHRC (The Islamic Human Rights Commission)**”. 26.

¹¹⁸⁸ Bali, 2009b, 545.

¹¹⁸⁹ Yıldız, a.g.m.263-274.

¹¹⁹⁰ Bali, 2013b, 267-268.

anlaşılmalardan olmuş ve samimiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır.¹¹⁹¹ Türkleştirme faaliyetlerinin uygulandığı hassas bir dönemde Yahudilik adına açıktan yapılacak her girişim Türkleştirme karşıtlığı ve azınlık ırkçılığı olarak algılanacağından Tekinalp'i Türk toplumu nezdinde anlayamayacağı konusunda endişelendirmiştir.

Tek Parti döneminde Türk Musevileri *Türk* kavramının dışında kalarak memur ve subay olma haklarından yoksun bırakılmışlardı. Varlık Vergisi'ne ağır biçimde maruz kalarak mal varlıklarını kaybetmişlerdi. Yabancı olarak görüldükleri vergi cetvellerinde tescillenmiştir. Medeni Kanun ile Türk olabilmek için Lozan ile elde ettikleri temel azınlık haklarından çok önceleri vazgeçmiş ancak Türklük'ün Müslümanlıkla eşdeğer tutulduğu bir ülkede gayrimüslimlerin uygulamada Türk sayılmayacağı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.¹¹⁹²

Türk-Yahudi kimliği üzerindeki sis perdesi henüz kaldırılmamıştır. Hem kendi öz sorgulamaları hem de içinde yaşadıkları ülkenin egemen güçlerince sorgulanmaları günümüzde devam eden bir sorundur. Bir tarafta toplum tarafından Türk kabul edilmemiş bir cemaat varken öte yandan kendilerini bu dışlanmadan ötürü toplumdan soyutlayan bir Musevi Cemaati ortaya çıkmıştır. Her iki taraftan karşılıklı bir ihtilaf söz konusudur. Şalom Gazetesi Yahudi kimliği üzerine muhtelif görüşleri şu şekilde kategorize etmiştir:

- 1- "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes Türk'tür ve eşit görev ve sorumlulukları vardır." diyenler.
- 2- "Biz dini Musevi olan Türkleriz." diyenler.
- 3- "Biz Türkiye'de misafiriz, dolayısıyla aynı haklara sahip olmamız söz konusu değildir." diyenler.
- 4- "Biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, Musevi dinine mensup Yahudileriz." diyenler.

Yukarıdaki sınıflandırmaya vatandaşlık, din, milliyet, kimlik ve kültür gibi unsurlar kaynaklık etmiştir. Birbirinden farklı tanımlamalar Yahudiler açısından kimlik bunalımı demektir. Bu dört kategoriye biraz açacak olursak, birinci madde anayasal vatandaşlık bağına ima eder. Bu bağlamda Türkiye Yahudileri Türk'türler. İkinci madde ise Yahudiler açısından sorunlu bir tanımlamadır. Çünkü Türk- Müslüman kavramlarının birbiriyle denkleştirildiği uluslaşma sürecinin tamamlanmadığı bir toplumsal ortamda Yahudiler, sürekli olarak kendilerini kabullendirme çabasına gireceklerdir. Üçüncü madde kendilerini bu toplumun

¹¹⁹¹ Yıldız, a.g.m.265.

¹¹⁹² Bali, 2013b, 287-288.

bir parçası olmaya layık görmeyip içlerine kapanan, ülkenin eşit bir yurttaşı olmayı benimsememiş ya da buna izin verilmemiş bir Yahudi motifi sergiler. Dördüncü maddenin bahsettiği grup, vatandaşlık konusundaki hak ve sorumluluklarının bilincinde olup mensup oldukları dini açıklamaktan korkuya ve aşağılıkduygusuna kapılmayan, etnik ve dini kökenine sahip çıkan sorumlu bireylerdir. İçlerinde en cesur olanı bu dördüncü gruptur. Kendi kimliğini açıkça ortaya koymaktadırlar. Bu bakımdan hem haklarında yapılacak hiçbir spekülasyona fırsat vermezler. Hem de kendi kimliğini açık bir şekilde yaşayarak Türkiye'nin kültürel çeşitliğine katkı sağlamış olurlar.

Ayrıca bu sınıflandırmanın dışında kendi Yahudiliğini kabul etmeyen, hatta antisemitizm boyutunda Yahudi karşıtı olan Yahudiler de türemiştir. Bilinçli ve tepkisel olarak ortaya çıkmış bu kesim Yahudilikten ziyade İsrail'in saldırgan politikaları karşısında olmuş ve bir devletin kimliğiyle özdeşleşmektense dünya vatandaşı olma yolunda diaspora Yahudiliğini yeğlemişlerdir. Tabi bu kesimin antisemitizmi güçlendirdiği bir gerçektir. Kendileriden bile nefret eden Yahudileri sevmenin mümkün olmadığı algısı daha çabuk taraf bulur.¹¹⁹³

Yakın tarihimizde Türkiye'deki azınlıklar Kürt Sorunu'yla gündeme gelen Türk ve Türkiyeli tanımlamalarından birini seçmek durumunda kalmışlardır. Türk Musevi toplumu Türk tanımlamasında karar kılmıştır.¹¹⁹⁴ 2000'li yıllarda *Azınlık Raporu* çerçevesinde üst kimlik tartışmalarının yaşandığı, Türk-Türkiyeli tanımlamalarının sürdürüldüğü ve İsrail'e göç etmiş Türk Yahudisinin internette Türk olduğuna ilişkin yaptığı paylaşım¹¹⁹⁵ Türk tabirinin etnisiteye vurgu yaptığı ve ayrıştırıcı olduğunun savunulduğu bir dönemde bir hayli önemli olmuştur. Bu durum Türk Musevilerine yöneltilen sadakat sorgulamalarını boşa çıkartacak etki yaratmıştır. Fakat bazı yazarlara göre Türk Musevilerinin fazla da bir seçeneği yoktu. Şayet Türk üst kimliğini kabul etmeyerek kendi alt kimlikleri ile yaşamak isterlerse devletin olanaklarından bir Türk gibi yararlanamayacaklarını bildiklerinden böyle bir tercihte bulunmuşlardır.¹¹⁹⁶ Bu yöndeki görüşler doğru olsa da bir yönüyle Türk-Yahudi birlikteliğini sarsmaktadır. Türkiye'deki Yahudilerin tehdit algısı altında zorunlu bir seçim yaptıkları düşüncesi öne çıkar. Dolayısıyla Yahudilerin bağlılıklarına şaibeyle bakılmasına neden olmakta onları töhmet altına sokmaktadır.

---

¹¹⁹³ Hür, A. (2005, Ekim). Küreselleşen Antisemitizm ve Türkiye. *Birikim*.

¹¹⁹⁴ Bali, 2009b, 542.

¹¹⁹⁵ Bali, 2013b, 89.

¹¹⁹⁶ Bali, R.N. (2004b) Azınlıklar Açısından Türk ve Türkiyelilik Tartışmaları, 39.

Asıl önemli olan Yahudilerin kendilerini nasıl gördükleridir. ‘‘Türk Musevitoplumu ne kadar Türk?’’ sorusu nasıl cevap bulur? Türk Musevileri, üst kimlikleri olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını daha Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren benimsemişlerdi. Bugün cemaatin adı Türklükle birlikte anılıyor. Millet kimliğinin en temel ögesi dildir. Türk Musevileri dilleriyle, ad ve yaşantılarıyla bugün baştan ayağa Türklük ülküsü içinde yeniden vücut bulmuştur. Birlikte geçen yüzyılların getirdiği uyum istemi ve zorunluluğu bu sonucu doğurmuştur. Ancak kendilerini dünya Yahudiliğinin bir parçası olarak görmekten vazgeçmemişlerdir. Yahudiliğin değerlerini benimseyip İsrail ile gönül bağlarını sürdürecektedir. 1197 Türk Musevilerinin Türk kimliklerini sahiplenmeleri kadar Yahudi kimliklerini korumaları da onlar için önemlidir. Türkiye’nin birlik ve bütünlüğüne ve geleceğine gölge düşürmediği sürece aidiyet hisleri sorun olmamalıdır. Türkiye’deki Yahudiler bugün kendilerini ifade ederken *Musevi* sözcüğünü tercih etmişlerdir. Bunu cemaatin adlarını ve kurumlarını Türkiye Musevi Cemaati, Türkiye Musevi Cemaati Başkanı, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi gibi adlandırmalarından görebilmekteyiz. Böyle bir tercihin sebebi büyük olasılıkla Yahudilik kelimesine yüklenen negatif anlamdadır.¹¹⁹⁸

4.4. Türkiye’de Antisemitizm Tartışmaları Üzerine Tarihsel Perspektifler

Antisemitizm, ırkçılığın Yahudilere uygulanan bir versiyonudur. Yeni dönemlerde Yahudilere karşı ırkçılık, Yahudi karşıtlığı (*anti-semitisme*) olarak da adlandırılmıştır. 19. yüzyılda Yahudi karşıtlığının tanınmış fikir babaları, teorisyenleri yine Avrupa’dan çıkmıştı: Almanya’da **Wilhelm Marr**, Fransa’da **Ernest Renan** gibi. Fransa’da güçlü Katolik Kilisesi de zaman zaman Yahudi karşıtlarına arka çıkmaktan geri durmamıştır.¹¹⁹⁹ Antisemitizmin şekillenmesinde yalnızca dinsel temelli etkenler belirleyici değildi. Yahudilerin ekonominin başat gücü olması da antisemitizmi doğurucu güç olmuştur.¹²⁰⁰ Yahudi düşmanlığı, Hitler öncesinde de Avrupa’da pek çok ülkede tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Antisemitizm dönemselsel olarak değişiklik gösterse de tüm Avrupa ülkelerinde zaman zaman görülmüştür. Bugün Fransa en antisemit ülke konumundadır.¹²⁰¹ Tarih kaynaklarında, 16. yüzyıla gelindiğinde Batı Avrupa’da neredeyse hiç Yahudi kalmadığı

¹¹⁹⁷ Ojalvo, D. (2012, Mart). Türk Yahudi Kimliği Üzerine Deneme. **Şalom**.

¹¹⁹⁸ Şahan, İ. E. & Ender, R. (2014, Mayıs - Ağustos). ‘‘Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil Raporu’’. **Hrant Dink Vakfı**. 79.

¹¹⁹⁹ Şimşir, a.g.e.9.

¹²⁰⁰ Şenay, B. (2002). ‘‘Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi’’. **T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, Cilt: 11, S.2, 119.

¹²⁰¹ Diyalog. (2014, Kasım- Aralık). ‘‘İzmir Yahudileri’’. **İzmir Türk Musevileri E-Haber Bülteni**, 147-149.

nakledilir.¹²⁰² 17. yüzyıl Batılı düşünürler insanlar arasında belirleyici olarak *ırk* faktörünün altını çizmişlerdi. Arthur de Gobineau 1854 yılında *İnsan Irklarının Eşitsizliği* adında bir kitap yayınlamıştır. Ona göre arî ırk üstün olup, diğer bayağı ırklarla karışma tehlikesi içindedir. 19. yüzyılın ikinci yarısı Sosyal Darwinizm'in (*Güçlülerin güçsüzleri yönetme hakkı olduğu şeklindeki düşüncelerin*) yaygın olduğu dönemlerdi. Bu sırada Chamberlain adındaki düşünür arî ırkın yani Hıristiyan Avrupa uygarlığının Germenlerin liderliğinde Yahudilerden kurtaracağına ilişkin yeni bir tez ortaya koymuştu. 19. yüzyıl Yahudilerin refah seviyelerinin yükseldiği bir süreçtir. Ekonominin güçlerine bağlı olarak Yahudilerin toplumsal hayata daha etkin katılımları Yahudi düşmanlığını yeniden uyandırmıştı. Sosyal Darwinci düşünceler her zamankinden fazla prim yapıyordu. Öjenik olarak adlandırılan *ırk hijyeni* teorileri revaçtaydı.¹²⁰³

Türkiye'de o tarihlerde ırkçılık düşünceleri henüz gelişmemiş olsa da antisemitizm yok değildi. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte azınlıklara hukuken eşit yurttaşlık hakları tanınsa bile dil, din ve kültür farklılığı nedeniyle sosyolojik anlamda *Türk* olarak kabul görmedikleri aşikârdır.¹²⁰⁴ Türk-Müslüman toplumu için günlük hayatta *Türk* sözcüğü Osmanlı'dan gelen bir alışkanlıkla ile *Müslüman* sözcüğü eş anlamlı algılanmıştır. Bu ayrımcı bakış açısı Türkiye'de âdeta Müslim ve gayrimüslimleri birbirlerinden ayıran bir yüksek gerilim hattı oluşturmuştu. Türk toplumunun gözünde gayrimüslimlerin *Türk* olmaları mümkün olmadığı için onlar vatandaşlık anlamında birinci sınıf vatandaş sayılamazlardı. Bu kültür anlayışı bir yerde antisemitizmin yeşermesine fırsat vermiştir. Vatandaş arasında din farkına dayalı ayrımcılık bir yerde kurumsallaşıyordu. Resmi makamların Yahudiler hakkında belirttikleri olumlu beyanlara rağmen antisemit belirtiler kendisini göstermekte gecikmemiştir. Türkiye tarihinde ilk antisemit propaganda Ebuuzziya Tefvik ile başlatılmıştır. Ebuuzziya Tefvik, İzmir Hahambaşısı Ribî Moşe ile yaptığı mülakatta küçük düşürücü sorular, alaylı imalar ve önyargılara yer verilmişti. Bundan sonra antisemit saldırılar rutin bir şekilde sürdürülmüştür. 1922 senesinde İleri Gazetesi *Kanımızı Emenler* başlığı altında Yahudiler ikiye bölünmüş olmakla ve sadakatsizlikle suçlanmıştır.¹²⁰⁵

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı ile başlayan antisemit propagandanın dayanağı Kurtuluş Savaşı öncesi ve o yıllarda Rum ve Ermeni azınlıkların tutumlarına bağlanmıştır. Toplum

---

¹²⁰² Şenay, a.g.m. 131.

¹²⁰³ Bruchfeld & Levine, a.g.e. 4.

¹²⁰⁴ Yıldız, a.g.m.268.

¹²⁰⁵ Düzgün, a.g.t. 68.

geçmiş referans olarak tüm gayrimüslimlere aynı gözle bakmıştır.¹²⁰⁶ O dönemlerdeki antisemit saldırıların kaynağı Türk toplumunun üzerinden henüz atamadığı azınlık karşıtlığıydı. Türklerin gözünde Trablusgarp Savaşı'ndan beri süregelen mücadelelerde azınlıklar Türklerin yanında hiç yer almamış hatta düşmanla işbirliği içine dahi girmişti. Dolayısıyla Türkler yabancılardan arındırılmış bir ülke arzu etmişlerdi. Bu bağlamda azınlıklar arasında bir fark görmeyip Yahudilerin devlete bağlılıkları gözardı edilmiştir. Ermeni ve Rumlara karşı mübadele ve tehcir uygulamaları Türkiye'yi azınlık sorunundan önemli ölçüde kurtarmıştı. Fakat bu süreçte Yahudiler hiç yara almamıştı. Bundan ötürü Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde azınlık karşıtlığı, Yahudi karşıtlığına dönüşmüştü.¹²⁰⁷ Trakya ve Batı Anadolu'daki boykot ve sürülmelere karşı uygulamalarda bir ikilik söz konusuydu. Bir yerde Yahudilerin sürülmelerine engel olunmaya çalışılırken öte yandan Aydın vilayetinde Türk –Yunan Savaşı nedeniyle buldukları yerlerden ayrılmak zorunda kalan Yahudilerin şehre geri dönmelerine izinverilmemiştir. Bunların mülklerine *emvali metruke* adı ile el konularak Türkleştirilmiştir.¹²⁰⁸ Cumhuriyetin ilk dönemlerinde antisemitlere karşı ilk toplu tepki 1927 yılında Elza Niyego olayı ile meydana gelmiştir. Elza Niyego adlı genç bir kızın bir Türk tarafından öldürülmesi Yahudiler arasında Türk karşıtı düşünceleri beslemişti. Bu olayla Yahudi karşıtı kampanyaların yarattığı birikim patlamaya dönüşmüştü.¹²⁰⁹ Matbuat Kanunu'nun 51. maddesi hükmüne dayanılarak 19/6/1936 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye'ye dışarıdan sokulan veya basılan, Yahudileri küçük düşürücü kartpostalların satışının ve ülkeye sokulmasının yasaklanması kararlaştırılmıştır.¹²¹⁰ Bakanlar Kurulu'nun 25/09/1940 tarihli bir kararnamesiyle vatandaşlar arasında nifaka sebebiyet verici nitelikte olan Yahudi Muhaceretleri adlı kitabın dağıtımını yasaklanmış ve toplattırılması da kararlaştırılmıştır.¹²¹¹

Türkiye'de antisemitizmin varlığına ilişkin iki temel iddia hâkim olmuştur; Özellikle siyasetçiler tarafından antisemitizm iddialarını savuşturmak için 1492 hatırlatması ve Yahudilerin Avrupa'daki soydaşlarına nazaran sosyo-ekonomik yaşantılarının daha elverişli olduğu vurgusu yapılır. Bu yaygın kanaat birçok tarihçi tarafından kabul görmüştür. Buna karşın bir grup aydın araştırmacı Türkiye'de Yahudi karşıtı dilin yaygınlığına işaret etmiştir.¹²¹² Türkiye açısından en temel sorun, ülkede antsemitizmin yoğun olmasına rağmen

¹²⁰⁶ Besalel, a.g.e.230.

¹²⁰⁷ Levi, a.g.e.24-30.

¹²⁰⁸ Guttstadt, a.g.e.27.

¹²⁰⁹ Besalel, a.g.e.70.

¹²¹⁰ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 66-53-7.

¹²¹¹ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 92-94-10.

¹²¹² Nefes, T. S. (2017, Nisan). "Türkiye'de Yahudi Karşıtı Dili Anlamak". *Avlaremöz*.

farkedilmemiş veya inkâr edilmiş olmasıdır. Türkiye'de antizemitizmin reddedilmesine dayanak gösterilen en güçlü argüman, Nazi döneminde Almanya'dan kaçan Yahudileri ülkeye kabul etmesi olmuştur.¹²¹³ Türkiye'nin Yahudi bilim adamlarına yardım ederken fayda gözetmişti. Bu dönemde Üniversite Reformu'nun gerçekleştiriliyor olması bunda büyük bir etkendi. Almanya'dan kaçan Yahudilerle orantısız olarak hayli düşük bir sayıda Yahudi Türkiye'ye kabul edilmişti. Türkiye'deki antisemit yayınları Cumhuriyet öncesinden beri vardı. Bunlar, Adolf Hitler'in 30 Ocak 1933'te Almanya'da iktidara geçmesinden sonra sayısal olarak artış göstermiştir.¹²¹⁴ Türkiye 1938'de çok sayıda Yahudi'nin Türkiye'ye girişini önlemek için bir dizi önlem almıştı. Türkiye o anki dinleri ne olursa olsun yabancı ülke Yahudilerinin kısıtlamaya tabi tutulmalarını gerektiren bir kararname çıkarmıştı. Bu durumu Almanya'nın baskısı olarak gerekçelendirmişti. Almanya'nın o dönemdeki politikası ise olabildiğince Yahudiyi ülke dışına sürmektir. Bu bağlamda Türkiye'nin, Almanya'nın bu yönde talebi olduğu söylemleri temelsiz kalıyordu.¹²¹⁵ Yahudi kanaat önderlerinin hepsi, Türkiye'de antisemitik yaklaşımlar olduğunu ifade etmişlerdir.¹²¹⁶ Tek Parti dönemindeki antisemit eylemler 1946 sonrasında beklenilen aksine bir değişime uğramamıştır. 1950'li yıllardan itibaren sağ iktidarlar oy uğruna milliyetçi-muhafazakâr nabza göre davranarak gayrimüslim yurttaşların haklarını koruyucu köklü adımlar atmamışlardır. Türkiye'de bazı kimseler Yahudi yerine Musevi sözcüğünü kullanmayı tercih eder. Çünkü toplumda yerleşik Yahudi algısı, ayrımcılık hatta düşmanlık içermiştir. Bazı aydınlar Türkiye'de antisemitizm olmadığını Türkçe'ye yerleşmiş "*Seni Yahudi eskiciye veririm.*" ve "*iğneli fiçı hikâyeleri*" gibi bazı örneklerin bu gerçeği değiştirmediklerini ileri sürmüştür. Bu söylemlerin kaynağını Türklerin Hıristiyanlardan etkilenmiş olabileceklerine bağlamışlardır.¹²¹⁷

1946 yılından itibaren yükselmeye geçen ve 1970 yılında MNP'nin kurulmasıyla birlikte siyasallaşan İslamcı hareket Türk Musevilerinin Tek Parti döneminde bile rastlanmayan yoğunlukta bir antisemitizm ile karşı karşıya kalmaları sonucunu doğurmuştur. Antisemitizm milliyetçi sağ ve İslamcı ideolojilerin yayın organlarında kendisini belli etmiştir. Antisemitizm İslami hareketin radikalleşmesi ile birlikte Türkiye'de aşırı sağ ve İslamcı ideolojileri belirleyen en önemli vasıflardan biri haline gelmiştir.¹²¹⁸ İslamcı düşünürler, Necmettin Erbakan ve Milli görüş etrafında antisemitizm konusunda adeta ortak

---

¹²¹³ Diyalog, a.g.m. 35.

¹²¹⁴ Demirel, a.g.m. 88.

¹²¹⁵ Diyalog, a.g.m.37.

¹²¹⁶ Koç, a.g.m.25.

¹²¹⁷ Behmoaras, a.g.e.17.

¹²¹⁸ Bali, 2013b, 313.

bir platformda buluşmuşlardır. 12 Eylül sonrasında İslâmi cephede Kemalizm'e karşı yükselen eleştiri dozu da antisemitizmi besleyen bir yololmuştur. Yahudilerin Kemalizm kisvesi altında birtakım faaliyetler yürüttüğü kanısı bu kesimde güç kazanmıştır. Antisemitler açısından asıl problem Yahudiliği örtük yaşayanlar oluşturmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de antisemitlere göre Dönmeler başlıca tehlike kaynağıdır.

Antisemitizm 1960-1980 yılları arasında çıtasını yükseltmiştir. Yayınevleri Mein Kampf ve Siyon Önderlerinin Protokolleri'ni defalarca yayınlamışlardı. Yahudi araştırmacılara göre *Siyon Liderlerinin Protokolleri* adlı eser antisemitizme çanak tutan kurgusal bir kitaptır.¹²¹⁹ 1970'li yılların sağ cenahı Yahudileri komünizmin destekçisi olarak görmüştür. Bazı kaynaklar Türk Musevilerinin bu dönemde İslami hareket karşısındaki duydukları endişeden dolayı Amerika'ya bir heyet göndererek sığınma hakkı talebinde bulduklarını belirtmiştir.¹²²⁰ Mescid-i Aksa eylemleri bu kesimlerin hâkim zihniyetini göstermesi açısından önemli bir örnek oluşturur. İslam dünyasının kutsal mekânlarından biri olan Mescid-i Aksa'nın, 21 Ağustos 1969 günü Michael Dennis Rohan adında akli dengesi bozuk Avustralyalı Hıristiyan bir turist tarafından kundaklanması, Arap ülkelerinde Mescid-i Aksa'nın Yahudiler tarafından kundaklandığı şeklinde duyurulmuştur. Türkiye'deki sağ basın da olayı bu şekilde duyurmuştur. Mescid-i Aksa'nın kundaklanması Türkiye'deki İslami kesimde İsrail'e ve Yahudilere karşı derin bir tepki yaratmıştır. Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) '*Mescid-i Aksa ve Yahudi'ye lanet haftası*'nı başlatmıştır. MTTB'li gençler, İstanbul'daki sinagogların kapılarına üzerlerinde '*Yahudiler, İslamın kiblesini değil kendinizi yaktınız!*' yazılı siyah bantlı çelenkler bırakmışlardı. Bu hafta boyunca, MTTB'li gençler, Yahudilerin kötülüklerin kaynağı olduğu, Yahudilerle alışverişin kesilmesi gerektiği gibi sloganlar atarak caddelerde dolaşmıştır. İslamın yükselişi dolayısıyla 1980 ve 1990'lı yıllarda Yahudilerin endişeleri artmıştır. Sinagog kelimesi ölümle birlikte anılır hale gelmişti. Hem İstanbul'un hem de dünya Yahudilerin önemli ibadet merkezlerinden biri olan Neve Şalom Sinagogu defalarca terörün hedefinde olmuş birçok Yahudi vatandaş burada hayatını yitirmiştir. 1986 yılındaki Neve Şalom Sinagogu'nda ibadet eden 26 Yahudi vatandaş hayatını kaybetmişti. Neve Şalom bu saldırılardan ciddi zarar görmüş ve 6 ay kapalı tutulmuştur.¹²²¹ Türk Musevi Cemaati birbiri ardına gerçekleşen sinagog saldırıları karşısında alenen beyanatta bulunmasa da rahatsızlıklarını Şalom Gazetesi aracılığıyla ve antisemit yayınlara açtıkları davalarla

¹²¹⁹ Bali, 2009b, 192.

¹²²⁰ Bali, 1998b, 110-111.

¹²²¹ Almaz & Batu, a.g.e.106.

göstermişlerdir.¹²²² Yahudiler şikâyetlerini aşıktandile getirmede çekimser davranmışlardır. Hahambaşı İshak Haleva, 15 Kasım 2003 tarihindeki sinagog katliamlarının ardından *Tercüman gazetesine*, “Biz Türkiye’de gayet rahatız. Bir problemimiz yok.” yönünde demeç vermişti.¹²²³ Türkiye’de sinagog saldırılarının arttığı bir dönemde AGİT, yabancı düşmalığı, antisemit propaganda ve internette ırkçı söylem üzerine Türkiye’den görüş bildirmesini istemiştir. Bunun üzerine Başbakanlık, İnsan Hakları Başkanlığı ile temasa geçmiştir. Yapılan toplantıda Türkiye hahambaşılığında kimse bulunmamış ve toplantıya katılanlar Türkiye’de antisemitizm olmadığına ilişkin görüş birliği içinde olmuşlardır. Şalom Gazetesi yayın yönetmeni Tilda Levi’nin şu sözleri Musevi Cemaati’nin tam bir kuşatılmışlık içinde olduğunu gözler önüne sermektedir. “Yazdıklarımızda çok dikkatliyiz. Siyasi değiliz, Türkiye hakkında yazmıyoruz. 500 yıldan fazla bir zamandan beri buradayız. Bir ağacın yaprakları gibiyiz. Rüzgâr olunca yapraklar uçuşur. Rüzgâr olmayınca yapraklar ağacın üstünde kalır” ifadeleri mecburi bir olumlamaya itilmişliği yansıtmaktadır. Türk Musevileri, Türkiye’nin İsrail’in güneyinde kurulacak Kürt Devleti’ne verdiği desteği kınamak için yaptıkları çağrı da bu kuşatılmışlığı ortadan kaldırmamıştır.

Türk Musevileri kendi siyasi sorunlarında dahi görüş açıklama hususunda çekimserliğiyle bilinen bir toplumdur. Türk Musevi Cemaati’nin Osmanlı’dan bu yana Türk tezlerini desteklediği görmezden gelinmiştir. Bugün Türk Musevilerinin İsrail Devleti’ne teveccühlerini alenen beyan eden ifadeler kullanmaları olanaksızdır. Türk Musevi Cemaati’nin İsrail’e sempatisini gizlemesini örnekleyen bir olay dünya Siyonist Kongresi’ne katılımı sırasında rastlanılmıştır. Kongreye gidecek olanlar için katılımcı listesinde adlarının geçmemesi şart koşulmuştur.¹²²⁴ Türk Musevilerinin İsrail konusunda net olamaması Türk yetkililer ve toplumu nezdinde anlaşılama korkusu olarak açıklanır. Yahudilerin İsrail’e manenbağlılıkları görmezden gelinemez. Türkiye’nin bakış açısı değişmedikçe Türk Musevilerinin kimlik krizinden çıkamayacakları bellidir. Şalom gazetesinin okurlarına her türlü gösterişten sakınmaları, dikkati çekmemek ve tepki yaratmamak için açık alanlarda yüksek sesle konuşmamaları yönünde tavsiyede bulunması Musevi Cemaati’nin açısından temkinli olmaları gerektirecek bir durumun varlığına işaret eder. Yahudilerin maruz kaldıkları şiddetli hakaretler üzerine dönemin Hahambaşısı David Asseo verdiği bir demeçte, “Biz vatanımız seviyoruz. Beş yüzyıldan beri vatanımız Türkiye’de yaşıyoruz.

¹²²² Bali, 2009b, 465-498.

¹²²³ Hür, A. (2005, Ekim). “Küreselleşen Antisemitizm ve Türkiye”. *Birikim*.

¹²²⁴ Bali, 2009b, 532.

Bizim bir kötülüğümüz oldu mu sorarım size?” sözleriyle cemaatin yaşadığı sıkıntıyı dile getirmiştir.¹²²⁵

1993'te Jak Kamhi'ye saldırı düzenlenmesi Yahudiler arasında Türkiye'den kovulacaklarına ilişkin bir algının oluşmasına neden olmuştur. 1994 yılındaki seçimlerden zaferle çıkan ve 1996 iktidar ortağı olan Refah Partisi'nin yükselişi Musevi Cemaati'nin tedirginliğini daha arttırmıştır. Türk Musevi Cemaati'nin 80'li yıllarda Amerikan Yahudi lobisi ile kurduğu iyi ilişkiler bu dönemde sonuç vermeye başlamıştı. Amerikan Yahudi lobisi temsilcilerinin Erbakan ile temasları ve görüş yoklamaları Türk Musevileri için önemli bir destek sayılırdı.¹²²⁶ Ancak yine de Türkiye'de Yahudilere yönelik cinayetler yaşanmıştır. Bunlardan bir tanesi işadamı Üzeyir Garih cinayeti idi. İş adamının ölümünün ardından *Türkler ve Yahudilik* konusu yeniden irdelenmeye başlanmıştır.¹²²⁷

Türk Musevileri hakkındaki görüşler incelendiğinde Türkiye'de antisemitizm üzerine çok farklı yargılar ortaya çıkmıştır. Bunların hepsi iki temel nokta üzerinde birleşmiştir; antisemitizmin varlığını kabul etmek ve reddetmek. İsrail Devleti'nin varlığı, antisemitizmin varoluş gerekçesini açıklar. Türkiye'deki antisemitizmin kaynağı saldırgan İsrail politikalarıdır. Ancak Türkiye resmi devlet politikasında antisemitizmin var olduğu kasıtlı olarak yaratılmaya çalışılan siyasi bir olgudur. Toplumun büyük bir kesmi arasında ise İsrail olmasa Türkiye'de Yahudilere karşı böyle bir olumsuz bakış açısı geliştirilmeyeceği görüşü geçerlilik kazanmıştır. Refah Partisi'nin Müslüman ülkelerle paralel bir siyaset içine girdiğinde Yahudilere karşı değil, İsrail hükümetine karşı protestocu bir siyaset yürütmesi bundan kaynaklanmıştır.¹²²⁸ Bir görüşe göre Mossad'ın yer altı uzantısı olan Aliyahbetyapay bir antisemitizmle diasporadaki Yahudileri yıldırma ve İsrail'e göçe mecbur etme faaliyetleri yürütmüştür. Bu yıldırma eylemleri Türkiye'ye sızmıştır.¹²²⁹ Mesela Radikal İslâmcı kesim 7 Eylül 1986'da Neve Şalom Sinagogu'nun faili olarak Mossad'ı sorumlu tutmuştur. Çünkü onlara göre Mossad ve Siyonist emeller için birkaç yoksul Yahudi'nin ölmesinin pek önemi yoktu. Kuşkusuz bu savların herhangi bir somut dayanağı yoktur. İsrail'in yeni bir Yahudi insanı yarattığı ve bu yeni Yahudi'nin yaklaşık iki bin yıllık acılarının faturasını kısa süreli devlet tarihinde karşısındaki sivillere ödetmeye çalıştığı bir gerçektir. Tarihte başka hiçbir topluluk yoktur ki geçmişi sürgünler, katliamlarla dolu olup belini doğrulttuğunda başka bir

¹²²⁵ Yıldız, a.g.m. 2015, 272.

¹²²⁶ Bali, 1998b, 112.

¹²²⁷ Akyol, a.g.e. 63.

¹²²⁸ Behmoaras, a.g.e.29.

¹²²⁹ Yahya, a.g.m. 206.

topluma aynı sşyaseti uygulasin. Ancak İsrail'in bu yolla ülke dışındaki Yahudileri etkilemesi düşük bir olasılıktır. Çünkü İsrail'in kendi içinde dahi barış yanlısı toplum ağırlıktadır.¹²³⁰ İsrail politikalarına karşı olmakla antisemitizm aynı değildir. Ancak Türkiye'de Gazze savaşı, Dökme Kurşun Harekâtı veya Mavi Marmara gibi olaylardan sonra yaşanan her protesto antisemit bir gösteriye dönüşmüştür. Bir mitingde *"Hitler haklıymış. Yahudiler her ülkede aynı, onlar insan olmaz."* yazılı pankart bunun sıradan örneğidir. Evet, İsrail milliyetçi saldırgan yaklaşımı eleştirilmeli ve mahkûm edilmeli. Fakat bunu Yahudi karşıtlığına dönüştürmek ve bir devlet politikası haline getirmek açıklanamaz bir durumdur. Politikları ister beğenilsin ister beğenilmesin bugün İsrail Devleti uluslararası hukuk tarafından tanınmıştır. Sokağa taşan şiddet gösterileriyle onu yok saymanın hukukta hiçbir geçerliliği yoktur.¹²³¹

Türkiye'de İslmci-milliyetçi kamuoyunu kolayca etkisi altına alan bir medya mevcuttur. Medya kanallarından birçoğu milliyetçi ve ayrımcı dil geliştirerek Tkiye kamuoyu üzerinde yönlendirici, kutuplaştırıcı etki yapmayı sürdürmektedir. Medyada her geçen gün nefret söylemleri artmaktadır. Hrant Dink Vakfı'nın Mayıs-Ağustos 2014 dönemi raporuna göre nefret söylemine maruz kalanların başında Ermeni ve Yahudiler gelmektedir. Raporda, İsrail'in Gazze'ye yönelik operasyonu sırasında basında Yahudilere yönelik ayrımcı dil ele alınmıştır. Rapordaele alınan 485 yayından 90'ının manipülatif, 22'sinin ise provokatif ve kutuplaştırıcı olduğu tespit edilmiştir.¹²³²

Medya İsrail Devleti'nin Gazze'ye yönelik operasyonunu haber gündemine alırken Yahudilere yönelik ayrımcı bir söylem kullanmaktadır. Üstelik bunu yaparken Türkiye'de Yahudi vatandaşların olduğu göz ardı edilmektedir. İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarının kabul edilebilir bir tarafı yoktur. Ancak İsrail'in işlediği insanlık suunun kefarecini Türk vatandaşı Yahudilere ödetmeye çalışmak ayrı bir suç unsuru oluşturmaktadır. Başta medya olmak üzere antisemit oyuna alet olan herkes bu suçtan sorumludur. O dönemde Yeni Akit Gazetesi'nin Hahambaşı Rav İsak Haleva'ya yaptığı ağrı kışkırtıcı ve tehditkr bir üslupla kaleme alınmıştır;

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Sefarad ve Aşkenaz Yahudilerinin dini önderi olan Hahambaşı Rav İsak Haleva'ya çağrıda bulunuyorum:Hemen, hiç geciktirmeden, açık ve net ifadelerle, Türkiye'de yaşayan Yahudiler adına bir aıklamayapmalısınız. Bu açıklamada, İsrail'in Gazze'de yaptığı soykırımı, katliamı,

¹²³⁰ Behmoaras, a.g.e.37.

¹²³¹ Diyalog, a.g.m. 38.

¹²³²Agos (2014, Aralık). Medya Nefret Söyleminde Bu Sefer de Sınıfta Kaldı.

operasyonu; çocukların öldürülmesini; camilerin, hastanelerin, okulların, sivil yerleşim yerlerinin bombalanmasını doğrubulmadığınızı, bunun insani olmadığını, İsrail'in operasyonu ile duygusal bir bağınızın bulunmadığını, tasvip etmediğinizi, kınadığınızı açıklayın. Bunu yapmanız, bu ülkede beşyüzyıldan fazla bir süredir güven içinde yaşamış olmanızın da bir gereğidir. Takdir edersiniz ki bu güven içinde yaşayışın devamı bakımından, İsrail'in katliamlarının oluşturacağı travma ile bu ülkenin Müslüman halkının, antisemitik duygulara kapılmaması ve Yahudi cemaatine karşı "toplumsal öfke" duymaması çok önemlidir. Zira toplumsal öfkede adalet yoktur. Toplumsal öfkenin aklı yoktur. Toplumsal öfkenin vicdanı yoktur. Toplumsal öfkenin freni de yoktur; nereye kadar varacağı, nerede duracağı bilinmez.¹²³³

İsrail'in saldırgan politikalarının meşru bir tarafı olmamakla beraber yapılan çağrıda İsrail üzerinden tüm Yahudilere genellemede bulunmak, onları taraf olmaya zorlamak, tehdit algısı yaratarak baskı kurma ve nefret söylemi barındıran ifadeler kullanmak yıkıcı ve dışlayıcı bir tutumdur. Bu söylemler karşısında devletin tepkisiz kalması Türkiye'deki her Yahudi'yi İsrail politikalarının ortağı olarak gören algının kolay kolay yıkılmayacağını bir kez daha göstermektedir.

Başta basın olmak üzere Türkiye'de belirli bir kesimin Hahambaşılık ve Türk Musevi Cemaati üzerine kurguladığı baskı meşru değildir. İslamcı basının Filistin -İsrail kavgasından dolayı Hahambaşının özür dilemesini istemesi, Gazze'de İsrail'in bombaladığı binaların zararının Türkiye ile İsrail arasında ticaret yapanların ödemesi gerektiğinin ileri sürülmesinin ve *Gazze katliamını* inkâr etmenin suç sayılması gibi konulardaki yazılar, bizzat Türk hükümetini zor duruma düşürmektedir. İsrail politikalarından dolayı veya dünyadaki ve Türkiye'deki antisemitizme kapılıp ülke vatandaşı olan Yahudiler üzerinde baskı uygulanması Türkiye Cumhuriyeti'ne uluslararası toplum nezdinde saygınlık kaybettirir. Bu tutum antisemitlere prim vermektense öteye gitmez. Avrupa'daki bir Türk kadar, Türkiye'deki bir Yahudi de yaşadığı ülkenin vatandaşıdır. Yüzyıllardır misafirliklerine karşın minnettarlıklarını dile getirmelerini istemek yerine yüzyıllardır devlet içinde hiçbir tehdit unsuru oluşturmamaları önemsenmelidir.¹²³⁴ Küreselleşen antisemitizm zamanla Türkiye'yi etkisi altına almıştır. Filistin'de İntifada hareketlerinin Türkiye siyasetini etkilemesi ile 1980'lerden bu yana Filistin'e destek adı altında Yahudi karşıtı gösteriler baş göstermiştir.¹²³⁵ 2000'li yılların başlarındaki İkinci İntifada'nın hareketinin sürdürüldüğü dönemde başlıca Avrupa Birliği üyesi ülkelerde Yahudilere yönelik her türlü sözlü ve fiziki saldırılarda ciddi bir artış baş göstermişti. Bu ülkelerde Yahudilerin İsrail'e

¹²³³ Şahan & Ender, a.g.m. 64.

¹²³⁴ Diyalog, a.g.m. 147-149.

¹²³⁵ Bali, 2009b, 349.

karşı halen yaşadıkları ülkelerden daha bağlı olduğuna ilişkin tezler büyük bir oranda kabul görmüştür.¹²³⁶ Avrupa Konseyi'nce 2003 Ekim'inde yaptırılan bir araştırmaya göre Avrupalıların yüzde 59'u İsrail'i dünya barışının önündeki en büyük tehlike olarak görüyordu. 29 Mart 2002 tarihli İsrail'in Filistin'e yönelik başlatılan Koruyucu Kalkan Operasyonu'nda Türk sağ ve solunun görüş birliği içinde İsrail'etepki gösterdiği görülmüştür. Ancak bu tepki fiilen antisemitizme dönüşmüştür. Bu tarihten sonra sol ve İslami camia İsrail mallarını boykot etmiştir. Başlangıçta olağan tepkiler gösterilmiştir. Fakat sonradan Türk Musevi Cemaati'ni hedef alan tepkilere dönüşmüştür. Türk Musevi Cemaati'nden İsrail'i telkin edecek adımlar atmaları aksi takdirde bağlılıklarının sorgulanacağı iması dile getirilmiştir.¹²³⁷

Türk Musevileri Türkiye-İsrail politikaları arasında kıskaca alınmışlardır. Bunun en açık örneği yakın tarihte Siyonist liderlerin Siyonizme karşı yapılan tüm muhalefetin *antisemitik* olduğunu beyan etmeleridir. Siyonistlere göre resmi İsrail politikalarını eleştirmek meşru değildir. Hatta buna göre resmi İsrail politikalarını eleştiren bir Yahudi dahi antisemit sayılacaktır. Dolayısıyla Siyonistlerin bu beyanları tüm dünya Yahudilerini töhmet altına sokmaktadır.¹²³⁸ Bu nedenle bir Yahudi'nin İsrail poltikası hakkında olumsuz açıklamada bulunması pek mümkün görünmemektedir. İsrail aleyhine açıklamada bulunmayan her Yahudi'nin birer Siyonist olduğunu düşünen Antisemitler ise Yahudiler üzerindeki baskılarını arttırmışlardır.

Türkiye'de bir grup aydın, toplumun genel düşüncesine aykırı bir tutumla Yahudi çevreleri memnun edici açıklamalarda bulunmuşlardır. Fakat bu yaklaşım bir çekinceden ziyade bir duyarlılık sonucudur. Bir görüşe göre Türkiye'de Yahudi karşılığını besleyenler daha önce Yahudilerle hiç karşılaşmamıştır. “Eğer Yahudi olsaydım doğrusu çok rahat yaşayamazdım” söylemi Türk toplumunun değişken olmasına bağlanıyor. Yani Türkiye'de her an Yahudilere ne yapacağı ve eğilimlerinin ne olacağı belli olmayan bir toplumun varlığından endişe ediliyor. Türkiye'de antisemitizm Ortadoğu ülkelerine oranla daha az iken, Batı ülkelerindeki Yahudiler daha rahat bir yaşam sürmektedirler. Bunun nedeni Türkiye'de Yahudilere karşı oluşan antipatidir. Bu antipatinin nedeni yalnızca onların Yahudi olmalarına bağlanmaz. Yahudilerin içe kapalı bir toplum olması, zengin olması gibi birçok nitelik bunda etkilidir.¹²³⁹ Aziz Nesin'e göre “Türkiye'de sen oturduğun

¹²³⁶ Hür, A. (2005,Ekim). Küreselleşen Antisemitizm ve Türkiye. *Birikim*.

¹²³⁷ Yıldız, a.g.m.272.

¹²³⁸ Rabkin, a.g.m.18.

¹²³⁹ Behmoaras, a.g.e.77.

verde güzel otur ben sana bir şey yapmam” düşüncesi tamamen resmi devlet politikasıdır. Ayrıca geçmişte özelde Yahudilere yönelik birçok aşağılama yaşanmıştır. Bu itilmişliğin bir sonucu olarak Yahudiler iktisaden güçlü olmayı gerekli görmüşlerdir.

Antisemitizmze karşı çıkması beklenen sol kesimin ve Atatürkçü camianın da İsrail’e bakış açısı olumlu da değildir. Ortada sivillere saldıran bir İsrail varken ayan beyan sempati belirtmeleri pek mümkün olmamıştır. Bu durum sol ve Atatürkçü aydınları da bu konuda pasif kalmaya itmiştir. Daha açık bir ifadeyle bu iki kesmin gerek Siyonizm gerekse İsrail endeksli olumsuz bakışın dışına çıkamamaları, Türk Musevilerine geleceklere konusunda bir garanti verememiştir.¹²⁴⁰ Sürekli hoşgörü hatırlatmaları ve minnettar olmaları gerektiğini hatırlatan politik baskınındağal bir sonucu olarak Yahudi nüfusun rutin bir şekilde azaldığına tanık olunmaktadır. Kur’an’da Yahudileri hedef alan ayrımcı ifadelerle karşın İslam Yahudiliği din olarak tanımıştır.¹²⁴¹ Bazılarına göre Türkiye’de antisemitizm vardır; ancak bu Avrupa’dakinin tersine sadece Hitlerin *Kavgam* adlı eserinin birçok yayın evi tarafından basılıp satılmasından ibarettir. Kitaba olan ilginin gerekçesi ise Yahudi karşıtlığından ziyade kitabın Türklerin Kürtlere karşı milliyetçi duygularını beslemesi olarak açıklanmıştır.¹²⁴² Bununla birlikte Türkiye’de milliyetçi refleksi hareket edilmesi antisemitizmi beslemektedir. Türk yazar ve tarihçilerin çoğu 1492’yi referans alarak Yahudilerin Osmanlı Devleti’ne sığınmasını işlemişlerdir. Yahudilere ortak bir tavır ile yaklaşılması örtük bir antisemitizme davetiye çıkarmıştır. Bugün Türkiye’de Yahudiler dini gerekliliklerini serbest bir şekilde yerine getirebilmektedirler. Yahudilerkendilerine ihtiyaç duydukları anda hükümetedestek vermişlerdir. Fakat bir kesim halk ve medya arasında giderek şiddetlenen bir antisemitizm dalgası her zaman var olmuştur. Bazı Yahudilere göre özellikle AKP hükümetleri döneminde antisemitizmi besleyici resmi söylem geliştirilmiştir. Hükümetler tarafından atılan bir takım adımlar, Recep Tayyip Erdoğan’ın “*One Minute*” çıkışı veya Mavi Marmara olayı sonrası söylemler Yahudiler arasında tepkilere neden olmuştur. Tepkiler çeşitli vesilelerle kamuoyuyla paylaşılmıştır. Örneğin, 2014’ün Mart ayında Eski Devlet Bakanı Zafer Çağlayan’ın hükümet ile Fetullah Gülen ile girdiği çatışmayı anlatırken yaptığı, “Nasıl bir zihniyetle mücadele ettiğimizi bu millet çok iyi görüyor. Bunları bize bir Yahudi, bir ateist, bir Zerdüşt yapsa anlarım. Ama bunları yapan Müslüman diye geçini-yorsa yazıklar olsun” açıklaması Musevi Cemaati’nde büyük tepkiye neden olmuştur. 2014 yazında,

¹²⁴⁰ Bali, 2009b, 500.

¹²⁴¹ Behmoaras, a.g.e.168-203.

¹²⁴² Hür, A. (Ekim 2005). Küreselleşen Antisemitizm ve Türkiye. *Birikim*.

İsrail'in Gazze'ye yaptığı operasyonlara karşı tepkiler, Türkiye'de Yahudilere karşı nefret söyleminin doruk noktasına ulaşmasına neden olmuştur.¹²⁴³

Günümüzde antisemitizm biçim değiştirmiştir. 1930'lu ve 40'lı yıllarda popüler mizah dergilerinde *pis*, *cimri*, *bezirgân* olarak yer alan Yahudiler artık Kur'an'daki ayetlere gönderme yapılarak, dünyaya hâkim olmak isteyen Yahudi olarak resmediliyor. Bugün Türkiye'de yaygın antisemit komplo teorileri şu argümanlarla işlenmiştir: "*İslamcılar Osmanlı'yı ve Abdülhamid'i deviren Jöntürklerin arkasında, Türk milliyetçileri Kürtlerin arkasında ve Kürtler de kendilerini ezen Kemalistlerin arkasında Yahudileri göstermektedir.*" Bu absürd tablonun olanaksızlığına az sayıda aydın dışındatepki gösteren olmamıştır.¹²⁴⁴

Bu yönde algıların oluşmasının kaynağında bugüne kadar Türk Musevileri tarafından İsrail'i kınayan açık bir beyanın yapılmamış olması da etkilidir. Türkiye'deki Yahudilerinİsrail ile aralarında bir sınır hattı belirlemesi gerekmiştir. Bu hattın ön koşulunda Türkiye'nin bölünmez bütünlüğü, yaşam hakkı ve insan haklarına saygı olmalıdır. Bunlarla İsrail arasında kalındığında İsrail'e dur demesini bilmelidirler. Bu seçim sadece devlete bağlı bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın gereği değil, eşitlik/adalet prensiplerine bağlı bir dünya insanı olabilmenin zorunlu sonucudur.

"*Türkiye'de işler ne zaman kötüye gitse, Türkiye'yi bölmek isteyen dış ve iç güçlere işaret edilir.*" Beylikten-devlete geçiş sürecinde büyüüp gelişmesini kendi iç gücüne fakat gerileme ve yıkım sürecini Avrupalı devletlere bağlayan Osmanlı zihniyeti hâlâ uyanıktır. Böyle zamanlarda Yahudi komploları üzerine senaryolar ya hazır ya da hemen kurgulanmıştır. Her kötü gidişattan Yahudileri sorumlu tutmak, Türkiye'de Yahudilerin egemen güç konumunda olduğundan dem vurmak, Türk toplumunun genelinin ağzına pelesenk olmuştur. Siyasilerin "*Dünyayı Yahudiler, Türkiye'yi Dönmeler idare eder!*" mottosunu kabul ettirmesi kendi politik/iktisadi başarısızlığını örtbas etmek için uygun bir kılıftır.¹²⁴⁵

Medyanın yanı sıra internet ve sosyal ağlar günümüz toplumunun politik yaklaşımını kolayca etkilemektedir. İnternet sayesinde hemen her bilgiye çok çabuk erişebildiğimiz bir

¹²⁴³ Yıldız, a.g.m.279-281.

¹²⁴⁴ Diyalog, a.g.m. 35-39.

¹²⁴⁵ Hür, A. (2005,Ekim). Küreselleşen Antisemitizm ve Türkiye. *Birikim*.

zamandayız. Konuya ilişkin olarak bir şarkıcı olan Yıldız Tilbe'nin Yahudilerle ilgili tweetinde İsrail'in Hamas'a yönelik düzenlediği operasyonlara tepkisini ırkçı bir söylemle dile getirmesi örnek gösterilebilir. Tilbe tweetinde, Hitleri öven, Yahudilerin genelini hedef alan “*Hitler az bile yapmış*” diyen paylaşımında bulunmuştu. Daha sonra kamuoyundan gelen tepki dolayısıyla attığı tweeti silen şarkıcıya Türk Musevi Cemaati'nden tepki gecikmemiştir. Cemaat Tilbe'nin ırkçı sözlerini kınamış ve nefret söylemi yayan beyanının hukuk önüne taşınması konusundaki beklentilerini dile getirmiştir.¹²⁴⁶ Tweetten sonra, *Şalom* ve *Agos* yazarı Rita Ender bu hislerini şöyle açıklar:

Korkan insanlar titrerler ve sesleri kesilir. Tacize uğrayan bir kadının çığlık ataması, boğazının o anda düğümlenmesi gibi, aynı. İşte tam da bu yüzden, hangi siyasi görüşte-antisyonist dâhil- olursa olsun, Türkiyeli Yahudiler yine bu hisle çığlık atama-yabilirler. Ama içlerine attıkları, atmak zorunda oldukları-olacakları ve içeride bir yerlerin çok kanadığı, çok kanayacağı kesin.¹²⁴⁷

Özetle Türkiye’de antisemit eğilimler her dönem olmuştur. Antisemitizm Türkiye’de yeni bir kavram olmamakla beraber İsrail’in Ortadoğu’daki saldırıları ile artış göstermiştir. İsrail’in Ortadoğu’daki insanlık dışı muameleleri Türkiye’de çokça ses getirmiştir. İsrail mallarına yönelik her türlü boykot son yıllarda iyice ağırlığını hissettirmiştir.¹²⁴⁸ Gelişmeler sonrası protestolar Türkiye vatandaşı Yahudilere de eşzamanlı bir tepkiye dönüşmüştür. Dünyada İslamofobi içerikli herhangi bir yazıyı alıp sadece özneleri değiştirilse Türkiye’de Yahudiler için yazılmış yazıların mahiyetini ortaya koyar. Bu yazılar nitelik bakımından eşdeğerdir. Yahudilere yönelik ağır ithamlar içermektedir. Yahudileri dünyadaki bütün kötülüklerin baş kaynağı olarak benimsemiş küreselleşen bir kült varken, Türk Musevilerini bu genellenin dışında tutmak pek kolay olmamaktadır.

4.5. Mavi Marmara Üzerine Değerlendirmeler

2000’li yıllar Türk-İsrail ilişkilerinde buhran ve gerginlik yılları olmuştur. İsrail ile en büyük buhranlardan biri, bu ülkenin Gazze’ye karşı giriştiği Dökme Kurşun Operasyonu sırasında yaşanmıştır. Aslında İsrail’in 1967 yılından itibaren süren Gazze işgali 2005 yılında son bulmuştu. 2006’da bölgede Hamas eliyle bir yönetim kurulmuş, ancak İsrail radikal İslâmcı olan Hamas’ı politik muhatap olarak tanımamıştı. Hamas’ı yönetimden uzaklaştırmak adına eskisinden daha fazla baskı kurmaya başlamıştı. Bu dönemde Gazze İsrail tarafından iki

¹²⁴⁶ Sözcü, 2014, Temmuz, Yıldız Tilbe'nin Tweetleri Dikkat Çekti.

¹²⁴⁷ Agos, (2014, Temmuz). Acıya ve Korkuya Vurmak.

¹²⁴⁸ Şahan & Ender, a.g.m. 46.

tarafli bir kuşatma altına alınmıştır; Hamas'ı yıpratmak askeri operasyonlar düzenlenirken Gazze'ye de temel ihtiyaçların girmesine kısıtlama yoluna gitmiştir. Suudi Arabistan'ın arabuluculuğuyla Gazze'de Hamas, El Fetih ve bağımsız üyelerden oluşan bir yönetim kurulmuştur. Kısa süre sonra Hamas Gazze'yi kontrolü altına alırken El Fetih Batı Şeria yönetimini tamamen ele geçirerek Haması yönetim dışı bırakmıştır. Hamas'ın Gazze'nin kontrolünü ele geçirmesiyle İsrail Gazze'yi düşman bölge ilan etmiştir. Kısa süreli ateşkes sağlandıysa da kesin mutabakata varılmamıştır. Gelişmelerin sonrasında İsrail 27 Aralık 2008'de Dökme Kurşun Operasyonu için düğmeye basmıştır.¹²⁴⁹ O dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan saldırının başından itibaren operasyona sert tepki göstermiştir. Başbakan Erdoğan, Suriye-İsrail arasında arabuluculuk yaptığı bir sırada İsrail'in Gazze'ye yönelik bu operasyonunu Türkiye'ye yapılmış bir saygısızlık olarak değerlendirmiş iki ülke ilişkilerinde güvensizlik vurgusu yapmıştır. Çünkü İsrail Başbakanı Olmert'in 22 Aralık günü Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyaret sırasında operasyon hiç konuşulmamıştır. Üstelik Olmert, Hamas ve Gazze konusunu geçiştirici bir üslupla *“Türkiye'den Gazze'ye yapılan yardımların kesilmeyeceği”* vaadinde bulunmuştu. Olmert'le yapılan görüşmelerin hemen ardından başlayan operasyonu Erdoğan, Türkiye'nin iyi niyetine ve arabuluculuk rolüne büyük saygısızlık olarak yorumlamıştı.¹²⁵⁰

Tarafların karşılıklı bitmek bilmeyen saldırıları sonrasında İsrail Gazze'yi bu seferdenizden ablukaya almıştır. Gazze'ye her türlü temel ihtiyacın girmesinin engellendiği bu dönemde *Gazze Yardım Filosu* adlı kuruluş insani yardım malzemesi ulaştırabilmek için harekete geçmiştir. Mavi Marmara gemisi *Özgürlük Filosu* ismiyle yürütülen uluslararası bir kampanyanın bileşenlerinden biriydi. Gemi tamamen yardım amaçlı bir kampanya için 2010 yılının Mayıs ayında yola çıkmıştı. Bu bakımdan Mavi Marmara antisemit bir girişim olarak nitelendirilemez. Gemide İsrail operasyonlarına karşı çıkandan, İsraili milletvekiline varana dek pek çok farklı sima yer almıştır. Eşitlik ve adalet istekleriyle yola çıkan bu insanların o gemide bulunmasının esas amacı sadece ablukayı kaldırarak Gazzelilerin daha iyi bir yaşama kavuşturulmasıydı.¹²⁵¹ Gazze'ye insanî yardım taşımak amacıyla yola çıkan Mavi Marmara ve beraberindeki diğer iki gemiye İsrail deniz komandoları tarafından düzenlenen baskın dokuz kişinin ölümüne ve 50'den fazla insanın yaralanmasına neden olmuştur. Saldırı gerçekleştiğinde Başbakan, Dışişleri Bakanı Cumhurbaşkanı yurtdışında bulunuyordu. Gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı ve başbakan programlarını yarıda keserek Türkiye'ye

¹²⁴⁹ Topal, A. H. (2012). İsrail'in Gazze Ablukası ve Mavi Marmara Saldırısı. *MHB*. Yıl 32, Sayı 1, 104-107.

¹²⁵⁰ Aydın, F. B. “Türk Basınında Nefret Söylemi: ‘Mavi Marmara Baskını’ Örneği”, 208.

¹²⁵¹ Haliçua, E. (2016, Temmuz). Mavi Marmara ve Ülke Çıkarları. *Avlaremos*.

dönerken Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu New York'a geçerek Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni acilen toplantıya çağırmıştır.Türkiye'nin çağırısı üzerine toplanan Güvenlik Konseyi, İsrail'i kınayan bir bildiri yayınlamıştır.Saldırının ardından Başbakan İsrail'in Gazze'ye insani yardım götüren gemilere yaptığı saldırıyı lanetleyerek saldırının aynı zamanda uluslararası hukuka karşı yapıldığını ifade etmiştir.¹²⁵²

Mavi Marmara saldırısı sonrası taraflar arasındaki ilk temas Brüksel'de gerçekleştirilmiştir. Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile İsrail Sanayi Bakanı Eliazer Brüksel'de gizlice görüşmüşlerdir. Ancak görüşmenin ertesini gün İsrail basınına sızdırılması görüşmenin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Ayrıca İsrail Dışışleri Bakanı Lieberman görüşmenin kendisinden habersiz yapıldığını söyleyerek çok sert tepki göstermiştir. Süre gelen süreçte Türkiye, İsrail ile ilişkilerin normalleşebilmesi için İsrail'in Gazze'deki ablukayı kaldırmasını, yakınlarını kaybeden ailelere tazminat ödemesini ve Türkiye'den özür dilenmesiniönşart olarak belirlemiştir. İsrail gemilerde silâh olduğunu iddia etmiş ve bu iddiaları asılsız çıkmıştı. Süreç içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin talepleri doğrultusunda yürüttüğü tüm diplomatik girişimleri uzun süre sonuçsuz kalmıştır. Netanyahu hükümeti gizli-açık tüm diplomatik görüşmelere olumsuz yanıt vermiştir. Birleşmiş Milletlerbün-yesinde kurulan araştırma komisyonunun olayla ilgili Palmer Raporu sızdırılmadan önce İsrail'in Türkiye'nin isteklerinin olumlu karşılayacağı yönünde bir kanaat oluşmuştu.¹²⁵³ Ancak Palmer Raporu'nun basına sızması ile beklentilerin boşa çıktığı görülmüştür. Raporun İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ambargoyu meşru görmesive Mavi Marmara'ya düzenlenen saldırıyı olayın İsrail'in karasularında gerçekleşmesi nedeniyle uluslararası hukukun sınırları içerisinde değerlendirmesi Türk tarafında büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Akabindeİsrail Palmer Raporu'nu kabul ettiğini açıklarken Türkiye Palmer Raporu'nunkabul edilmediğini kamuoyuna duyurmuştur. Mavi Marmara olayını soruşturmak için oluşturulan Palmer Komisyonu, Türkiye-İsrail ilişkilerini düzeltmek yerine iki ülke arasındaki ilişkiyi iyice germişti. Defalarca ertelenen rapor Türkiye'yi tatmin etmemiş ve Türkiye her defasında taleplerinin yerine getirilmesini istemiştir. Söz konusu rapor Türkiye'yi yalnızca tazminat konusunda haklı bulmuştur.

Bu süreçte Türkiye'de İsrail'in Türkiye'ye karşı ABD'deki siyasi gücünü kullanarak ülke üzerinde baskı oluşturmak isteyeceği yönünde kaygı oluşmuştu. Fakat ABD'nin Ortadoğu'daki emellerinden dolayı Türkiye'yi kolay kolay gözden çıkaramayacağı

¹²⁵² Stratejik Düşünce Enstitüsü, a.g.m. 18-19.

¹²⁵³ Aydın, 2011, 1.

kesindir. Dolayısıyla ABD'nin görünürde de olsa iki yönlü baskı kurması daha doğru bir beklenti olurdu. Ancak ABD'deki Yahudi lobisinin varlığı düşünülünce baskının ağırlığını Türkiye üzerinde hissettirmesi kaçınılmazdı.¹²⁵⁴ Uzun süre çözülemeyen sorunlara karşın iki ülke uzun vadede yürütülen müzakereler sonucunda ilişkilerini yeniden gözden geçirmişlerdir. İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu'nun (22 Mart 2013'te) Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı telefonla arayarak Mavi Marmara saldırısı nedeniyle resmi olarak özür dilediği bildirilmiştir. Böylece uzun süredir kopan ilişkilerin onarılması için ilk adım atılmıştır. Ardından İsrail Türkiye'nin tazminat talebine karşılık Mavi Marmara saldırısında hayatını kaybedenlerin yakınlarına 20 milyon dolar ödemeyi taahhüt etmiştir. Sonrasında Gazze'deki ablukanın kaldırılarak, temel ihtiyaçların karşılanması ve Gazze'nin yeniden inşa edilmesi konusunda Türkiye'nin yardımlarını kabul edeceğini bildirmesiyle Türkiye'nin talepleri karşılanmış oluyordu.¹²⁵⁵

28 Haziran 2016 tarihinde kararlaştırılan *Türkiye Cumhuriyeti ile İsrail Arasında Tazminata İlişkin Usul Antlaşmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı* başbakanlık tarafından 16 Ağustos 2016 tarihinde Birleşmiş Milletler'e sunulmuştur.¹²⁵⁶ İsrail'le yeniden yakınlaşma süreci Ortadoğu'daki kaos ortamının zorunlu bir sonucudur. Son dönemde Orta Doğu'daki işbirliği (HAMAS- El Fetih) ve gelişmeler karşısında yalnız kalan İsrail'in Türkiye'yi daha fazla karşısına alabileceği pek mümkün görünmüyordu. Ayrıca İsrail cephesinde Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesini isteyenler ile istemeyenler birbirini dengelemiştir.¹²⁵⁷ İki ülkenin ilişkilerini ortak çıkar etrafında sürdürmek istediği açıkça ortadadır. Türkiye-İsrail ilişkilerinin geçmişi inişli çıkışlı da olsabelki bir süreklilik göstermiştir. Türkiye-İsrail ilişkilerinde göz ardı edilemeyecek temel husus, iki ülke ilişkilerinin belirleyicilerinin ABD ve Arap ülkelerinin olmasıdır. İki ülke ilişkilerinde geline nokta ABD açısından iyimser karşılanırken yakınlaşma Arap camiasında Türkiye'yi güvenilmez kılmıştır. Ancak İsrail'in şartları yerine getirmesi sonrası iki ülke ilişkilerinin yumuşaması Filistin'in geleceği açısından önemlidir.

İsrail ile ilişkilerin gerildiği ortamda Türkiye Yahudileri süreçten olumsuz etkilemiştir. Mavi Marmara'daki İsrail saldırısı başta Türk medyası olmak üzere tüm dünya medyasında geniş

---

¹²⁵⁴ Şahin, a.g.m. 25.

¹²⁵⁵ Ulutaş, U. (Eylül 2016). "Diplomatik Normalleşme Türkiye-İsrail İlişkilerini Neler Bekliyor?". *Seta Analiz*, Sayı: 167, 8-9.

¹²⁵⁶ Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, (2016) "Kanun Tasarısı", Sayı: 31853594-101-1312-3331, 1.

¹²⁵⁷ Hasanov, E. (2014, Kasım). "Mavi Marmara Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri". *Ormer Perspektif Serileri*.

yankı uyandırmıştı. Dünya ve Türk medyası haberlerini antisemitik düşünce üzerinden şekillendirmiş ve haberlerini nefret söylemleriyle kamuoyuna sunmuşlardı.¹²⁵⁸ Olayın yaşandığı günlerde Türk Musevileri geleceklerinden emin olmadan, geçmiş günlere göre daha fazla tehdit algılayarak etraflarında güvenlik çemberi oluşturmuşlardı. Öncesinde 2009 Ocak ayındaki (One Minute) olay ile tırmanan gerilim Mavi Marmara olayı ile hat safhaya ulaşmış ve Türk-Yahudi tarihinde yeni bir kırılma meydana gelmiştir.¹²⁵⁹ Bu dönemde Türkiye'deki Yahudiler Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerde kendilerini âdeta rehin gibi hissetmişlerdir. Olay sonrasında Türkiye'de yaşayan Yahudiler huzur ve can güvenliklerinin Türkiye ile İsrail ilişkilerine bağlı olduğu hissine kapılmışlardır. Mavi Marmara sürecinde Türkiye'de antisemitizm yükselişe geçerek çok sayıda Türk Musevi'sinin ülkeyi terk etmesi ile sonuçlanmıştır. Geride kalanlar ise tedirgin olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Basının sürekli Türkiye'deki Yahudi düşmanlığını körüklemesi, manşetlerde *katiller aramızda* denilerek Türkiye'de yaşayan Yahudiler hedef gösterilmesi bunda etkili olmuştur.

Mavi Marmara'da ve her İsrail saldırısında, Türkiye'deki Yahudilerin İsrail'i kınaması beklenmekte, bunun için baskı yapılmaktadır. Kamuoyunun tamamı olmasa da İslami politik gruplar İsrail'i eleştireceğiz diye başlayıp eleştirilerini hızlı bir şekilde antisemitizme vardirop Yahudi nefreti ile sonlandırmaktadırlar. Protesto yürüyüşleri sinagog önünde son bulmakta, sloganlar nefret söylemleri ile bezenerek Yahudi halkı hedef gösterilmekte, yapılan protestoların büyük çoğunluğu antisemit vurgular taşımaktadır.¹²⁶⁰ Tüm bunların sorumlusu olan İsrail'in özür dilemesi gereken bir diğer grup zor duruma düşürdüğü Türkiye'deki dindaşlarıdır. Gazze halkının yaşadığı dramın veya Mavi Marmara saldırısının tek nedeni İsrail Devleti'dir. Bu noktada kimse İsrail'in politikalarının diyetini Türkiye'deki Yahudi vatandaşlara ödetmeye çalışmak, eşit yurttaşlık hakkını zedeleyecektir.

4.6. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Yahudiler

Avrupa Birliğinin uzlaştırıcı formülü Avrupa'daki devletler arasındaki anlaşmazlıklara son vermeyi amaç edinmiş, değişik kültür ve inançlardan gelen toplumları bünyesine katarak bugünkü Avrupa Birliği mozağine şekil vermiştir. Uzun yıllar ekonomik çıkarların savaş alanına çevirdiği coğrafya Avrupa Birliği çatısı altında sosyal barışın ve refahın ortak

¹²⁵⁸ Aydın, F. B.(t.y.). "Türk Basınında Nefret Söylemi: "Mavi Marmara Baskını" Örneği". I. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi, 201.

¹²⁵⁹ Gabay, M. (2016, Mayıs). "Bir Türk Yahudi'sinin gözünden: Mavi Marmara". *Şalom*.

¹²⁶⁰ Haligua, E.(2016). "Mavi Marmara ve Ülke Çıkarları". *Avlaremaz*.

paydaya dönüştürüldüğü bir platform olmuştur.¹²⁶¹ Türkiye'nin bu platformdaki yeri henüz kesinlik kazanmamıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği süreci inişli çıkışlı olarak günümüze kadar gelmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde katettiği yol oldukça uzundur. İlk başvurusu 1959'da AET başvurusu ile başlamış, 1963'te taraflar arasında Ankara Antlaşması ile ilerleyen süreç, 1964'te antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle resmileşmiştir. Uzun bir askıda kalma süreci sonrasında Avrupa Birliği yolculuğu 1987'deki tam üyelik başvurusu, 1995'teki Gümrük Birliği, 1999'daki Helsinki Zirvesi ile aday ülke statüsü elde edilmesi ve 2004'teki müzakere tarihi ile devam etmiştir. Türkiye Soğuk Savaş döneminde Avrupa Birliği içinde yer almaya çalışmış fakat Avrupa Birliği kapısında bekletilmiştir. Bu gün gelinen noktada Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelik oyalama stratejisi değişmemiştir. Türkiye başlarda her ne kadar üyelikle gümrük birliğine gireceğini düşünse de 2005'te başlayan müzakere süreci dışında bir ilerleme yaşamamıştır. 2005'te müzakerelerin başlaması ile geçensüre içinde Türkiye'de önemli değişimler yaşanmıştır. Avrupa Birliği Türkiye'ye üyelik için bir yol haritası sunmuştur. Avrupa Birliği Türkiye'ye sunduğu bu reçete ile Türkiye'den öncelikli bazı şartları yerine getirmesini isteyerek onu sürekli denetim altında tutmayı başarmıştır. Avrupa Birliği belirli aralıklarla sunulan ilerleme raporlarıyla ülkenin başvuru sürecinden bugüne ilerleme kaydettiğini fakat üyelik koşullarını tam olarak yerine getirmediğini Türkiye'ye hatırlatmaktadır.¹²⁶² Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinin kısa vadede gerçekleşmesinin mümkün olmadığı, uzun vadede ise Avrupa Birliği'nin Türkiye'den istediği koşulları sağlamasının belirleyici olduğu açıktır. Bu noktada Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik için başta anayasa değişiklikleri olmak üzere birçok konuda önemli adımlar attığı göz ardı edilmemelidir. Bu adımlar bazı Avrupa Birliği ülkeleri tarafından da olumlu karşılanmışsa da yeterli bulunmamıştır.

Gelinen sürecin bize gösterdiği Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi kabule henüz hazır olmadığıdır. Avrupa Birliği'ndeki Türkiye tartışmaları Türkiye'nin Avrupalılık kimliği, demokrasi / insan hakları, din ve ekonomi gibi başlıklar oluşturmuştur.¹²⁶³ Avrupa Birliği başlıca konularda Türkiye'ye çekince ile yaklaşmıştır. Bunu fırsat bulduğu her ortamda gerek Avrupa Birliği çatısı altında gerek üye ülkelerin Türkiye hakkında yaptığı değerlendirmelerde göstermiştir. Son yıllarda Türkiye aleyhinde oluşan atmosfer, Avrupa

---

¹²⁶¹ Kamhi, a.g.e. 2013, 322-336.

¹²⁶² Kamer, Kasım (2014). "Avrupa Birliği ve Ermeni Sorunu: Türkiye'nin Üyelik Süreci Bakımından Değerlendirme". *Yeni Türkiye*, S. 60, 1-3.

¹²⁶³ Soytürk, M. (2012). "Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Süreci ve Avrupa Birliği'nde Türkiye Tartışmaları". *History Studies International Journal Of History*, 383.

Birliği üyeliği için bu ülkeleri tek tek memnun etmenin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Avrupa Birliği'nin endişe ve beklentilerine karşın Avrupa Birliği'ne üyelik tartışmaları Türkiye'de ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Avrupa Birliği üyeliği devlet politikası olmakla birlikte Türk kamuoyunda Avrupa Birliği adaylığı konusunda henüz bir bilinç oluşmamıştır. Türkiye'de adaylık başvurusunun kabulü ile her şeyin hemen gerçekleşeceğine yönelik beklenti ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği Türkiye'nin üyeliği ile beraber kendi kimliğini kaybedecek diyenlerin sayısı bir hayli yüksektir. Bu yönde kanaat oluşmasında Avrupa Birliği'nin henüz tanımlanmış bir kimliğinin olmaması da başlıca etkendir. Avrupa Birliği'nin homojen olmayan yapısı öngürüleri bulanıklaştırır. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği konusunda en katı politikaları kimi zaman açık kimi zaman örtülüolarak Almanya sergilemektedir. Son dönemde yaşanan gerilimli ortam bunu iyice körüklemiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı hala sürüncemededir. Başka bir deyişle Türkiye'nin bu platformdaki yeri belirsizliğini korumuş ve günümüze kadar çeşitli gerekçelerle ötelenmiştir.

Bu koşullar altında günümüzde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ye adaylığını destekleyen, Türkiye ile ABD arasındaki pürüzleri gidermede Amerikan Yahudi lobisi ile temas halinde olan, her iki batılı güç karşısında bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti'ne destek veren bir Türk Musevi Cemaati vardır.¹²⁶⁴ Kamhi, Türkiye'nin Avrupa Birliği açısından Ortadoğu ülkeleri ile kültürel bağlara sahip olması açısından Avrupa Birliği için vazgeçilmez bir konumda olduğunun altını çizmiştir.¹²⁶⁵ Yahudi kanaat önderlerinin tamamı Türkiye'nin Avrupa Birliği'ye üyelik istemine olumlu bakmışlardır. Onlara göre Avrupa Birliği'nin sembolize ettiği fikir, Türkiye'nin çağdaşlaşma projesi olan Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma idealidir. Kanaat önderlerinin Türkiye'nin üye olma isteğine ilişkin görüşleri, çağdaşlaşma, ekonomik ve hukuksal uyum noktalarında birleşmektedir. Fakat bazı kanaat önderleri arasında Avrupa Birliği'ne üyelik projesine yeterince sahip çıkılmadığı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin uzak ihtimal olduğü düşüncesi mevcuttur. Bazı kanaat önderleri ise Avrupa Birliği'nin de bir Hıristiyan kulübü zihniyetinden arınması gerektiği belirtmiştir. Türkiye'nin üyeliği halinde Avrupa projesine katkısının olacağı ifade edilmiştir.¹²⁶⁶Yahudiler siyasal İslam'ın güç kazanması halinde Türkiye'nin İran'a kayması

¹²⁶⁴ Bali, 2004a, 28- 29.

¹²⁶⁵ Kamhi, a.g.e. , 330.

¹²⁶⁶ Koç, a.g.m. 34.

endişelerine ilişkin alternatif çözümü Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasında görmekteler.¹²⁶⁷

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin gelecekte ne şekilde gerçekleşeceği şimdilik öngörülememektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi olma arzusu yanında zaman zaman bu hedefinden uzaklaştığı ve başka bloklara kaydığı gözlemlenmiştir. Geline süreçte Türkiye'nin istikrarlı istemi önemlidir. Başlangıcından itibaren gel-gitli devam eden Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin nasıl sonuçlanacağını zaman gösterecektir. Ancak süreç Türkiye'nin üyeliği ile sonuçlanacak olsa bile, Türkiye gibi Müslüman bir ülkenin Hıristiyan Avrupa topluluğuna girmesi Yahudi lobisinin desteğine karşın oldukça güç ve zaman alacak bir süreç olacağı muhakkaktır.

4.7. Türk Yahudi Basını

Osmanlı devletine matbayı ilk getirelerin Yahudilerdi. 1800'lü yıllar dünyada Yahudilere yönelik yoğun bir karalama ve *kan iftirası* kampanyası başlatıldığı dönemlerdi. Yahudilere yönelik artan baskı ve karalamalar çeşitli ülkelerde Yahudi basınının doğmasına sebep olmuştu.

Türkiyedeki ilk Musevi gazetesi 1842 yılından 1914'e kadar Ladino dilinde yayınlanan *La Buena Esperansa*'dır. İstanbul'daki Ladino dilindeki diğer gazete *Or İsrail* (İsrail'in Işığı) ise 1853'te yayımlanmaya başlamıştır.¹²⁶⁸ Museviler 86'sı Osmanlı döneminde, 16'sı ise Cumhuriyet döneminde olmak üzere toplamda 102 gazete çıkartmışlardı. Bu gazeteler İspanyolca veya Ladino dilindedir.

Tanzimat dönemi Osmanlı Yahudileri için bir aydınlanma süreci başlamıştır. Osmanlı Yahudilerinin kültürel ve sosyal hayatında meydana gelen en önemli değişim belki de Yahudilerin Türkçe'yi öğrenme ve Türkçe aracılığıyla Türk kültürüyle daha fazla kaynaşma sürecine kitlesel olarak girmeleridir. Aynı yıl içerisinde Osmanlı'da yetişecek birçok Yahudi aydınının eğitim görmesini sağlayacak Alliance İsrailite Üniverselle (Evrensel Yahudi İttifakı) adlı okullar zincirinin temeli olacak cemiyet kurulmuştur.¹²⁶⁹ Dönemin Yahudi

¹²⁶⁷ Bali, 2009b, 354.

¹²⁶⁸ Akgül, E. (2015, Temmuz). Türk Yahudi Basınının 173 Yıllık Tarihi. *Bianet*.

¹²⁶⁹ Şakir, a.g.e.35.

basını bu egemen anlayış etrafında şekillenmiştir.500. Yıl Vakfı başkanı Naim Güler, Türk Yahudi basınına ilişkin şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Basın, Türk Musevilerinin yoğun ilgi gösterdiği alanlardan biridir. Genellikle tek bir girişimci yazarın veya çok kısıtlı bir amatör ya da yarı amatör kadronun ürünü olan Türk Yahudi gazeteleri, gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet dönemlerinde, yayınladıkları dil ne olursa olsun, bir-iki istisna dışında, her zaman ulusal çıkarların yanında olmuşlar ve nereden gelirse gelsin ülke aleyhindeki herhangi bir tutuma karşı derhal cephe almışlardır.

...Türk Yahudi basını işgal yıllarında, Kurtuluş Savaşı süresince ve Cumhuriyet döneminde milli tezlerin yurt dışındaki toplumlara aktarılmasında ve anlatılmasında kendi minik boyutlarına ve kısıtlı olanaklarına oranla hiç de küçümsenmeyecek katkılarda bulunmuştur.¹²⁷⁰

Cumhuriyet sonrasında Ladino dilinde yayın yapan Yahudi gazeteler, Latin harflerini kullanmaya başlamışlardır. Bunların bir bölümü zamanla Türkçe yayın yapmıştır. Bazı kaynaklarda bunun nedeni 1924'te çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunu olarak açıklanmaktadır. Bu dönemde Hür Adam (1930), Türkiye'nin Sesi (1949) ve Haftanın Sesi (1957) Yahudilerin Türkçe çıkardıkları gazete örnekleridir.¹²⁷¹ Bu tarihten itibaren İkinci Dünya Savaşı'na kadar bazı köklü gazeteler yayın hayatına devam etmiştir. Bu Yahudi gazetelerine, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kısa ömürlü günlük ve haftalık gazeteler eklendi. Bunların başında Moşe Benbasat'ın ve Izak Yaeş'in editörlüğünü yaptığı Yahudi İspanyolcası ve Türkçe makaleler yayınlayan Şabat (1947-50) geliyordu. Moşe Benbasat, 1950'de bu gazetenin devamı olarak La Vara'yı çıkartmıştır. 1947 yılında çıkarılmaya başlayan Aktiva ise İstanbul Yahudilerini İsrail'e göçmeye teşvik etmiştir. Bunların dışında Or Yehuda, Haftanın Sesi, La Luz,¹²⁷² La Boz (Ses), La Trompeta (Trompet), La Vera Luz (Gerçek Işık), El Tiempo (Zaman) ve Avram Leyon'un tarafından yayınlayan Şalom gibi irili ufaklı bir çok gazete yayın hayatına girmiştir.¹²⁷³ Yahudilerin Cumhuriyet döneminde Türkçe konuşma yönelimlerinden dolayı bu gazetelerin sayısında zaman içerisinde azalma görülmüştür.¹²⁷⁴ 1939 yılında yayın hayatına başlayan La Boz de Türkiye 1947 yılından itibaren tüm çabasını Filistin davasına sarfetmiştir.¹²⁷⁵ 1947-1948 yılları arasında kurulan Şabat, Şalom, Aktiva, L'Etolile Du Levant gazeteleri önceki gazetelere nazaran toplumsal meselelere daha eğilimli

¹²⁷⁰ Akgül, E. (2015, Temmuz) Türk Yahudi Basımının 173 Yıllık Tarihi. *Bianet*.

¹²⁷¹ Akgül, a.g.m. 6.

¹²⁷² Bu gazetede Kırım Savaşı'na dair geniş bir tafsilata erişebilirsiniz. Koni, H. (t.y.). "Sosyo-Politik Açıdan Türk Musevileri". **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**. 28

¹²⁷³ Stanford, a.g.e.430.

¹²⁷⁴ Koni, a.g.m. 33.

¹²⁷⁵ Bali, 2009a, 103.

ve objektif gazetelerdi.¹²⁷⁶ Bu gazeteler demokratik ortam sayesinde daha rahat bir şekilde Yahudi toplumunun sorunlarını dile getirebilmişlerdir.¹²⁷⁷ Avron, 1984'te, Şalom'un yayın hayatına devam edebilmesi için gazateyi Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş.'ye devretmiştir.¹²⁷⁸ Şalom Gazetesi; Naim Gülerüz, Nedim Yahya, Leon Haleva, Jako Molinas, Yakup Bensusen, Suzet Sudi ve diğerlerinin denetiminde 1984'te yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Şalom bugün Türk Musevilerinin sesi olmaya devam etmektedir.¹²⁷⁹ Türkiye'de Musevi Cemaati tarafından çıkarılan gazetelere bakıldığında günümüzde üç yayınbu bulunmaktadır: Göztepe Kültür Dergisi, Tiryaki ve Şalom. Türk Yahudi toplumuna yönelik yayın yapan tamamını gönüllü yazar, köşe yazarı ve çizerlerin oluşturduğu *Şalom*, haftalık yayımlanmaktadır. İlk baskısı 1947'de yapılan gazetenin haftalık tirajı yaklaşık 4,500 civarındadır ve Çarşamba günleri çıkmaktadır. Genel yayın yönetmenliğini İvo Molinas'ın yaptığı gazetenin içeriğinde, toplum ve cemaat haberleri, dış haberler, yaşam, kültür, sanat, eğitim, çevre, teknoloji, sağlık konularında yazı ve haberler, Yahudi dini ve geleneklerine ilişkin bilgiler, köşe yazıları ve karikatürler bulunmaktadır. 1947'den bu yana Türk Yahudi basınının en önemli temsilcisi olan *Şalom*, uzun yıllar Latin harfleriyle Yahudi İspanyolcası dilinde yayımlanmış, ancak 1984'te bir sayfası hariç Türkçe yayımlanmaya başlamıştır. 20-24 sayfa arasında çıkan gazete, Sefarad Yahudilerinin yüzyıllardır kullandığı Ladino dilini yaşatmak amacıyla bir sayfasını bu dile ayırmaktadır. Diğer azınlık gazeteleriyle karşılaştırıldığında ekonomik açıdan biraz daha rahat olsa bile 1950'de 50,000 olan Türk Yahudi nüfusun günümüzde İsrail'e göç ve ekonomik kriz nedeniyle yarı yarıya düşmesiyle *Şalom Gazetesi* tiraj kaybetmiştir. Gazete yaygınlığını artırmak ve Yahudi toplumunu daha iyi tanıtmak için teknolojinin tüm olanaklarından yararlanmayı hedeflemiştir.¹²⁸⁰ Şalom Gazetesi yenilenen yeni çizgisiyle Türkiye Yahudi tarihini ve kültürünü Yahudilere tanıtmakta önemli bir imaja sahiptir.¹²⁸¹ Şalom'dan sonra en uzun süreli Türk Yahudi yayını olan *El Tiempo* 1 Ekim 1872'de yayın hayatına başlamıştır. Gazete Abdülhamit istibdadı dönemindeki ilerici görüşlerinden dolayı sıkı bir şekilde baskı altına alınmıştı.¹²⁸² Bunların haricinde Türk basını arasında İsrail davasını

---

¹²⁷⁶ Levi, a.g.e.155.

¹²⁷⁷ Besalel, a.g.e.90.

¹²⁷⁸ Akgül, E. (Temmuz 2015). "Türk Yahudi Basınının 173 Yıllık Tarihi". *Bianet*.

¹²⁷⁹ Stanford, a.g.e. 431.

¹²⁸⁰ Gülerüz, (t.y.) *Türk Yahudi Basını Tarihi*. Gözlem Yayıncılık. 10-11.

¹²⁸¹ Yücel & Yıldız, a.g.m. 594.

¹²⁸² Akgül, E. (2015, Temmuz) "Türk Yahudi Basınının 173 Yıllık Tarihi". *Bianet*.

destekleyenler demevcuttu. Son Havadis ve Vatan Gazetesi'nibunların arasında saymak mümkündür.¹²⁸³

---

¹²⁸³ Bali, 2009a, 117.

SONUÇ

Türk Musevileri Türkiye'ye Osmanlı bakiyesinden kalan unsurlardan biridir. Türk Musevilerinin devlet nezdindeki gördükleri itibar gerek Osmanlı, gerek Türkiye Cumhuriyeti yıllarında devlete olan yararları ölçüsündedir. Yahudiler Osmanlı millet sistemi içerisinde kendilerine has kültürlerini dört yüzyıldan fazla sürdürebilen ve genelde devletin önemli sayılan işlerini ellerinde tutmayı başaran bir cemaattir. Türkler daha Anadolu'ya gelmeden önce bu topraklarda var olan yerli Yahudilere ek, 1492'de İspanya'dan sürülenlerin sürgünlerindeki kitlesel göçüyle başlayan süreçte 1897 Birinci Siyonist Kongresi'ne kadar Türk toprakları daima Yahudi göçüne açık olmuştur. Osmanlı Devleti, Yahudileri sahip olduğu ticari yetenek, Avrupa dillerine hâkim olma, yumuşak başlı bir toplum olma gibi özellikleri bakımından değerli bulmuş ve bu tarihe kadar göçlerine ses çıkarmamıştır. Sebatay Sevi olayını hariç tutarsak Türk-Yahudi tarihi olumlu bir seyir izlemiştir. Sebatay Sevi olayı ise tüm Yahudilere mal edilmeden Sevi'nin ve etrafındaki bir grup Yahudi'nin şahsi çıkarları olarak yorumlama yoluna gidilmiştir. Ancak Sevi'nin Yahudilik'te yeni bir yol açmış olduğu kabul edilmelidir. Bu olay literatüre *Dönme* tabirini kazandırmış ve yeni bir topluluk ortaya çıkarmıştır. Nitekim Dönmeler İTC ve sonrasındaki oluşumlarda kendilerine yaşam alanı bulmuşlardır. Günümüzde ise dışa kapalı bir topluluk olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Dışa kapalı toplum olmaları haklarındaki şaibeyi arttırmış, birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir.

Yahudiler imparatorluk sınırları içinde kendilerinden istenen her şeye Osmanlı Devleti'ne bağlılık bilinciyle uyum sağlamışlardır. Diğer bir deyişle Osmanlı Devleti'nin gösterdiği hoşgörüyü karşılıksız bırakmamışlardır. Osmanlı Devleti'ne sığındıkları andan itibaren bilgi ve becerilerini taşımalarının yanı sıra, devletin yüzünü Batı'ya çevirmişlerdir. Birinci Siyonist Kongresi sonrasında Osmanlı'ya dışarıdan sızan veya imparatorluk içindeki Yahudiler arasında Siyonistler türediyse de Musevi Cemaati'nin geneli Türk topraklarının bütünlüğünü savunmuş ve sırasıyla Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda Türklerden taraf olmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa Devletleriyle işbirliği yaptığı söylenen Yahudiler ise Osmanlı vatandaşı değildir. Dolayısıyla onların devlete verdikleri zarardan Türk Musevileri sorumlu tutulamaz. Yahudilerin Hristiyan dünyasıyla ilişkileri onları yüzyıllardır hemhal olduğu Osmanlı ile işbirliğine itmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu kadirşinaslıklarının karşılık bulacağını umut etmişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti'nden kopan gayrimüslimlere rağmen Yahudilerin devletin yanında yer almalarına karşın değerleri anlaşılammıştır. Çoğu zaman diğer

azınlıklarla aynı kefeye konulmuş yahut ikili politika izledikleri imalarıyla samimi bulunmamışlardır. Zaman göstermiştir ki konu sadece samimiyet sorunu değildir. Bu yöndeki algı, yerleşik yabancı düşmanlığının ürünüdür. Cumhuriyetçi kadronun belleği geriye ket vurmuştur. Bu arada kurunun yanında yaş da yanmıştır. Yıllardır sürdürülen uyumlu birlikteliği bozan gayrimüslimlere karşı genç Cumhuriyet hoşgörülü olamamıştır.

Cumhuriyetle başlayan dönemde Musevi Cemaati'nin tarihini Atatürk dönemi ve sonrası olarak keskin bir hat ayırır. Atatürk döneminde hâkim olan milliyetçi anlayış kucaklayıcı olmuştur. Bu dönemde Türkleştirme adı altında yürütülen politikalar bütünleştirici iken, İsmet İnönü ile başlayan süreç azınlıklar ile yönetim arasında yüksek gerilim hattı çekmiştir. Atatürk milliyetçiliği sertleşmiş ve günümüze kadar sürdürülen ırkçı politikaların temelini oluşturmuştur.

Türkiye'de Yahudi politikasının iki belirleyicisi vardır; korumacılık ve faydacılık. Türkiye, Yahudi politikasını bu iki temelde yürütmüştür. Gerektiğinde Yahudileri Avrupa pogromlarından ve kamplarından çekip almayı bilmiş gerektiğinde ise antisemitizmin en şiddetli olduğu dönemlerde vatandaşlıktan çıkartmıştır. Türkiye, Yahudileri faydası ölçüğünde korumuştur. Tüm Avrupa'nın kendi ulus-devletlerini kurduğu bir dönemde bu süreç Türkiye için de kaçınılmaz olmuştur. İster üniter devlette ister ulus-devlette olsun milleti oluşturan unsurlar bölünmez bir bütündür ve dil, din, ırk bakımından ayırım yapılamaz. Başka bir ifadeyle milletler veya cemaatler nezdinde egemenlik haklarının kullanılması bakımından hiçbir gruba ayrıcalık tanınamaz. Fakat Türkiye'de egemenlik haklarının kullanımında İslâm ile özdeşleşen Türk unsuru insiyatifli grubu oluşturmuştur. Çok dilliliğin, çok kültürlülüğün üniter yapılanmayı zedeleyeceği algısı yerleşmiştir. Dolayısıyla üniter / ulus devlete yöneltilen en ufak bir eleştiri bölücülük olarak tanımlanmıştır. Azınlık grupların Türk milli benliğine eklenmesi ön şart olarak görülmüştür. Her bakımdan Osmanlı kurumlarından daha modern ve ileriolan Türkiye devleti azınlık politikasında Osmanlı çizgisinin dışına çıkamamıştır. Başlarda yeni rejimin yerleşmesi ve resmi ideolojinin tanıtılması için uygulanan politikalarda Müslim-gayrimüslim ayırt etmeksizin hiç kimseye insiyatif tanımamıştır. Reformlar tüm toplumu kapsayıcı nitelikte ortaya çıkmıştır. Sonrasında Türkler lehine işleyen bir bürokrasi gelişmiştir. Bugün İnsan Hakları çerçevesinde doğru kabul edilmeyecek bir takım sert uygulamalar söz konusudur. Yıllar süren savaşlardan yeni çıkmış bir devletin kendisini emperyalizm ve onun işbirlikçilerine teslim etmesi düşünülemez. Fakat her türden hesaplar

mütekabiliyet esasına göre yapılmalıdır. Eğer geçmişten gelen sorunlar varsa devletler kendi tarihleriyle de yüzleşebilmelidir. Devlet ulusu oluşturan unsurları bir arada tutmalıdır.

Devletlerarası çatışmalarda azınlıklar her zaman piyon olarak kullanılmışlardır. Osmanlı Devleti açısından yıkılma sürecinde azınlıklara karşı kaybedilen hoşgörü de bunukörüklemiştir. Türk Musevileri olumsuz azınlık tabusunu topyekün yıkmışlardır. Ancak devlet Osmanlı bakiyesinden devraldığı sorunları çözerken pratikte geçmişten gelen bir alışkanlıkla tüm gayrimüslimleri aynı kefeye koymuş, Türkiye Cumhuriyeti devleti öç alırcasına tüm azınlıkları karşısına almıştır. Ulus-devlet sürecinin doğal pratiği olan yasalar uygulama aşamasında zorlayıcı veya ötekileştirici olmuştur. Türkleşmenin koşulu azınlıkların kendi kimlik belirtilerini minimize etmeleri olmuştur. Ulus-devlet önünde engel sayılan azınlıklardan Lozan Barış Antlaşması hükümlerince tanınan azınlık hakları, 1926 Medeni Kanun'la ellerinden alınarak savunmasız bırakılmışlardır. Dönemin katı uygulamaları yüzyıllardır hiçbir tehdit algısı yaratmayan Musevi Cemaati'ni olumsuz etkilemiştir. Türk Musevileri beklediklerinin tersine yeterince Türkleşmedikleri iddialarıyla dışlayıcı birçok uygulamayla yüzyüze gelmiştir. Dolayısıyla Türk Musevileri Cumhuriyet döneminde uygulamalara ve egemen anlayışa göre üç farklı strateji sergileyerek başlarındaki olumsuzlukları def etmek istemişlerdir; uyum, gizlenme ve dışa açılım.

Bu süreçte Türk Musevileri tüm olumsuzluklara rağmen devletle hiçbir çekişmeye girmemişlerdir. Kendilerini çok çaresiz hissettiklerinde tek yapabildikleri ülke dışına çıkmak olmuştur. Yahudilerin kaçma eğilimi göstermesinde, başlarına Avrupa'da yaşadıklarına benzer durumların gelmesi korkusu egemen olmuştur. O tarihlerde Yahudilere Türkiye'den daha fazla hamilik yapan bir devlet yoktur. Üstelik Avrupa ülkelerindeki pogromlar Türkiye'de hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. ABD'deki Yahudi lobisi de Avrupa ülkelerindeki Yahudileri pogromlardan kurtarmak adına pek başarılı olamamıştır. Yine de Türkiye'de sayıları git gide azalan bir Musevi Cemaati vardır. İstatistiklere bakıldığında dönem dönem artan azınlık karşıtı politikalara paralel seyreden göç hoşnut olunamayan bir takım durumların varlığını açıklar. Bugün çoğunlukla İstanbul, İzmir gibi şehirlerde yaşayan cemaat her antisemit olayın ardından yeni göç kervanları kurmuşlardır. Türkiye resmi devlet politikasında antisemitizm yoktur. Ancak buna rağmen özellikle Cumhuriyet öncesinde azınlıkların devlete verdikleri zarar nedeniyle Cumhuriyet yıllarındaki uygulamalar azınlıklardan intikam alma mekanizmasına dönüşmüştür. Bu durum Yahudilere yönelik antisemitizme yol açmıştır. Azınlıklara yönelik saldırıların hareket noktası Cumhuriyet öncesi bilinçaltıyla Türk toplumundaki bastırılmayan yabancı karşıtlığıdır. Tehcir ve

mübadele ile ülke dışına çıkarılan Ermeni ve Rumlara karşın geride kalan Yahudiler tek tehlike olarak görülmeye başlanmıştır. Basın ise bu tür kışkırtmaların baş aktörü olmuştur. Cumhuriyet yıllarında kamuoyunun Yahudi algısı ile devletin uygulamaları pratikte katı bir antisemitizme dönüşmüştür. *Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyaları, Trakya Olayları, Varlık Vergisi* gibi bir dizi uygulama egemen anlayışın genelde azınlıkları, özelde Yahudileri hedef alan uygulamalarıdır. Antisemitizmin devlet dilinde olmamasına rağmen hükümet yetkilileri antisemitizm karşısında ciddi herhangi bir cezai tedbir almamıştır. Resmi söylem çoğu zaman rejimin yerleşmesi için uygulamaların gerekliliğini dile getirmiş, onu destekleyen basın ve akademisyen camiası da hep arkasında olmuştur. Memurların azınlıklara yönelik keyfiliği de başka bir haksızlık nedenidir. Cemaat önderlerinin haksızlıklar karşısında sessiz kalmayı yeğlemesi sorunun başka bir yönüdür. Türk Musevilerinin pasif tavrını, itirazlarının rejim karşıtı olarak algılanabileceği endişesinden dolayı devleti karşılarına almak istememeleri olarak yorumlamak gerekir. Bazı Yahudi ileri gelenlerinden uygulamalara yaptığı ufak çaplı itirazlarda, kendilerine İspanya sürgünleri ve Hitler dönemi soykırım hatırlatılmış ve nankörlükle suçlanmışlardır. Yabancı/azınlık kompleksini hiçbir zaman aşamamış olan Türk toplumu, Yahudilerden geçmişin tüm olumsuzluklarına sünger çekmelerini istemiştir. Türk Musevilerinin geçmişi tüm olumsuzluklarına rağmen Türk toplumunda onların her an ihanet edebileceklerini düşünen bir kesim vardır. Her türlü eleştiriye saldırı olarak kabul eden bir ortamda Türk Musevilerinin içerde ve dışarıda Türk resmi politikaları aleyhinde eleştiri yapma şansı pek mümkün olmamıştır. Huzurlarının kaçmaması için sadece mal-mülk ve kimliklerinden değil, geçmişlerinden de vazgeçmişlerdir. Bunu yapamayanlar da ülkeyi terk etmiştir.

Gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet döneminde Yahudiler vatandaşlık bilinciiçinde hareket ederek taşıyarak devlete birçok yararlılıklar göstermiştir. Son döneme, yani AKP iktidarına kadar Türkiye’de hiçbir hükümet yetkilisinin ağzından doğrudan Yahudiler hakkında kötü bir ifade duyulmamıştır. Ancak toplum nezdindeki Yahudi tanımlaması için aynı şeyleri söylemek olanaksızdır. Türkiye’de 1923 sonrası hortlayan azınlık paranoyası çoğu zaman sayıları Ermeni ve Rumlara nazaran fazla olan Yahudilere yöneltilecek antisemit eylemlere dönüşmüştür. Sayıca gözle görünür olan cemaat bir *günah keçisine* dönüşerek İslami-ırkçı kesimlerin başlıca hedefi haline getirilmiştir. Ne zaman azınlık karşıtı yeni bir uygulama yürütülecek olsa, halkın nabzı yoklanırcasına azınlıkların sadakatsiz, faydasız, tekelcive tehdit olduğu yönünde bir algı operasyonu başlar. Türk Musevilerihem Türkleştirme politikalarıyla Türkleşmeleri istenilen hem de sadakatsizlik, iç düşman vb. suçlamalardan payını alan bir gruptur. Bu nedenle iki kimlik arasında sıkışıp kalmışlardır. Türkiye’ye

uluslararası alanda puan kazandırdıklarında Türk, diğer durumlarda Türklük değerleri yok sayılarak Yahudi olarak adlandırılmışlardır. Yahudiler kanunen Türk oldukları kadar Yahudi'dirler. Her biri Türkiye'nin gelişmesini isteyen bu ülkenin asıl vatandaşı olan insanlardır. Gelişmiş bir Türkiye, beraberinde refah düzeyi yüksek bir toplumu getirir. Yahudiler kendi refahları için Türkiye'nin kalkınmasını arzu etmektedirler. Ne var ki *"Türkiye'de her taşın altında mutlaka bir Yahudi parmağı vardır"* tezleri üniversite kürsülerinde kolay kabul görmektedir. Türkiye'nin Yahudiler tarafından yönetildiği ve ülkenin geleceğinin bu yüzden tehlikeye düşeceği gibi felaket senaryoları üretmek Türkiye'de bazı kesimler için gündelik sıradan davranışlardır. Oysa yüzyıllardır Türklerle birlikte yaşamış, Türklerin atlattığı bütün badirelerin süzgecinden kendileri de geçmiş olan Musevi Cemaati, Türk toplumuna Osmanlı devirlerinden beri süregelen bir uyum örneği sergilemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde devletten kopan diğer azınlıklara rağmen Osmanlı yönetiminden memnuniyetlerini her defasında dile getirmişlerdir. Musevi Cemaati adına bu güne kadar yapılmış sayısız spekülasyon, aşağılama ve hakaret olmasına karşın, defalarca bağlılıklarını kanıtlamışlardır. Haklarında türetilen sayısız ithama karşın Türkiye'yi içerde ve dışarıda zor duruma düşürecek bir söylemde bulunmamışlardır. Çok defa Türkiye'yi dış mecralarda onlar temsil etmiştir. Türkiye'nin uluslararası tezlerinde devletin yanında olmuşlardır. Yahudiler bugün kendilerine hamilik yapacak bir devletleri ve ABD'de güçlü bir Yahudi lobisi olmasına karşın kendi geçmişlerinden kopamamışlar Türkiye'de kalmayı ve geleceklerini burada temin etmeyi tercih etmişlerdir. Anayasal zeminde Türklükleri kabul edilen cemaat üyeleri Türk Musevileri adıyla bütünleşmiş, kendilerini bu topraklara ait hissetmişlerdir. Türk Musevileri yurttaşlık bilincine ulaşmıştır. Bugün sokakta görüldüğünde bir Türk'ten ayırt edilmeyecek kadar Türkleşmiş olan cemaat, uygulamada anayasal hakların gerisinde kalmıştır; çünkü Türkiye'de son dönemlerde etnisite ve dinsel kimlik üzerinden uygulanan çarpık bir demokrasi modeli vardır. Bu Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün uyguladığı milliyetçilik anlayışına taban tabana zıt, din temelli bir anlayıştır. Bu anlayışın egemen olması demek başta Yahudiler olmak üzere tüm azınlıklarla bu güne kadar sorunlu da olsa sürdürülen birlik ve bütünlüğü tehlikeye düşürür. Böyle bir anlayış karşısındakini ötekileştirir. Dahası kendisine benzetemediği her unsurdan kendine yönelen bir tehdit algılama paranoyası yaratır. Kendisini distopyada hissedenden her birey saldırganlaşır. Tek tipleştirmeyi dayalı bu saldırgan yönelim yakın tarihimizde gerçekleşen Mavi Marmara olayı sonrası Türk Musevi Cemaati üzerinde kendisini göstermiştir. Mavi Marmara baskını sonrası yapılan İsrail karşıtı protestolar açıkça Yahudi karşıtlığına dönüşmüş ve Türkiye'deki Yahudileri hedef almıştır.

Bir takım siyasiler, basın ve kamuoyu *sapla samanı ayırt edemeyecek* noktaya gelmiştir. İsrail politikaları karşıtı olmakla antisemit olmanın farklı şeyler olduğunun ayırdına varamamışlardır. Yahudiler basın kanalıyla baskılanarak İsrail'in politikalarını eleştirmeye zorlanmışlardır. Böyle bir davranış Türk resmi makamlarınca bu güne kadar sürdürülen Türk Musevilerinin devlete bağlı olduğu yönündeki söylemlere de gölge düşürmüştür. Bugüne kadar Türk Musevi Cemaati cephesinden kayda değer bir tepki gelmemişken, onları ısrarla taraf olmaya çağırarak kışkırtıcılıktır. Gelen sayılı birkaç eleştiri, Türkiye dışındaki Yahudi asıllı araştırmacı ve basın grubundandır. Resmi tarih anlayışı geçmişin olumsuzluklarını pek hatırlamak istemez. Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası, Yirmi Kur'a İhtiyat, Trakya Olayları, Varlık Vergisi, Struma vb. olayları yok saymıştır. Az sayıda Türk akademisyen bu konulara değinebilmiştir. Yahudiler maziyi eşelerken yönetimle ters düşecek bir üslup kullanmaktan kaçınmışlardır. Bu konuda Türk Musevileri hep dikkatli davranmışlardır. Zaman zaman olumlu açıklamaları karşılık bulmuş ve takdir edilmiştir. Ancak Türk-Yahudi tarihinde yüzleşmeyi ve Yahudilerden özür dilenmeyi bekleyen antisemit olaylar vardır. Milliyetçi refleksle hareket edenler bunu reddederler. Oysa ayıklama metodu ile tarih yazılmaz. Türk toplumunun yaklaşımı da bu noktada ikirciklidir. Bir yandan Türkiye'deki Yahudilerin Türkleşmesi istenir ve tarihin olumsuzluklarını dillendirmemeleri beklenirken, diğer yandan Yahudilerin tehlike oldukları iddiaları ile dışlamacı bir politika izlemiştir.

Türk Musevileri Mavi Marmara sonrasında haklarındaki bir türlü son bulmayan isnadlara rağmen bir kez daha bu ötekileştirici söylemleri halı altına süpürmeyi ve yönetimle dostça ilişkiler sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Birlikteliğin sürdürülmesi adına gösterilen iyi niyet karşılığında Türk Musevileri hakkında yapılan her türlü polemiklerden kaçınmak ortak payda açısından daha anlamlı olacaktır. Türkiye'de antisemit İslamcı-ırkçı kesime prim vermemek Türk Musevilerinin geleceğinin teminatıdır. Bu noktada Türkiye acilen dinsel demokrasi modeline alternatif, tam vatandaşlık esasına dayalı bir demokrasi anlayışına geçmelidir. Zira Türk Musevilerini Türkiye'den ve Türk kültüründen ayrı düşünmek ve de onları yok saymak da mümkün değildir. İnsanın kedisini bir yere ait hissetmesinin, bir yeri yurt olarak görmesinin ön koşulu orada geçmişini, ölülerini bırakmış olmasıdır. Bundandır ki İsrail asıllı yazar "*Taşların hafızaları vardır*" diyerek Türk Musevilerinin buradaki yadsınamaz tarihine vurgu yapmak istemiştir. Bugün Türkiye'de Yahudilerin okulları, sinagogları hatta mezarlıkları vardır. Türk Musevilerinin bu kalıntıları Türk-Yahudi tarihinin ortak geçmişiştir. Türk Musevileri öncelikle aşırı iyimserlik sendromundan çıkmalıdırlar. Sorunlarını birer Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak iç siyasetle çözmeyi her yurttaş gibi Türkiye Cumhuriyeti'ne borçludurlar. Sorunun çözülmediği noktada, herhangi bir hami

aramadan ulusal/uluslararası demokratik platformlara taşıyarak dile getirmeyi prensip edinebilirler.

Türk Musevilerinin geleceği hakkında kesin bir yargıya varılmamakla birlikte Türkiye’de çoğulcu ve birlik / bütünlük anlayışını temel alan sağlıklı bir demokrasinin yerleşmesinin hem Türkiye, hem Türk Musevileri için tek çıkar yol olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- Adıyeke, N. (2014, Eylül-Aralık) Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Millet Sistemi. *Yeni Türkiye*. Yıl. 20. Sayı. 60, 345-357.
- Agos, (2012). *Vatandaş Türkçe Konuş*.
- Akar, R. (1992) *Varlık Vergisi Kanunu, Tek Parti Rejiminin Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, 1. Baskı. Akar, R. (1992). *Varlık Vergisi Kanunu, Tek Parti Rejiminin Azınlık Karşıtı Politika Örneği* (1. Baskı). İstanbul: Belge Yayınları.
- Akgül, E. (Temmuz 2015). Türk Yahudi Basınının 173 Yıllık Tarihi. *Bianet*,
- Akkaya, A. Y. (2011). *Menderes ve Azınlıklar*. İstanbul: Mühür Kitaplığı.
- Aksanyar, N., & Biçer, M. (2008). İkinci Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergi'sinin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları (11 Kasım 1942 – 15 Mart 1944). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, 379-400.
- Aktar, A. (2012). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktar, A. (1976, Kış). Varlık Vergisi ve İstanbul [The Capital Levy and Istanbul, 1942 – 1944]. *Toplum ve Bilim*. No.71, 97-149.
- Aktar, A. (1996). Trakya Yahudi Olaylarını Doğru Yorumlamak. *Tarih ve Toplum*, S. 155, 301.45-312.56.
- Aktar, A. (2005). 6-7 Eylül 1955 Cumhuriyet Tarihinin En Karanlık Gecesi. *Sabah Gazetesi Yazı Dizisi*, 1-7.
- Aktoprak, E. (2010). Bir “Kurucu Öteki” Olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler (*İnsan Hakları Merkezi, İnsan Hakları Çalışma Metinleri: XVI*).
- Aktürk, Ş. (t.y.). Türk Siyasetinde Etnik Hareketler: 1920-2007. Ankara: *Doğu Batı Dergisi*, S. 44, 43-74.
- Akyol, T. (2011). *Tarihin Dönüşü*. İstanbul: Yakın Plan Yayınları.
- Almaz, A. and Batu, P. (2007). *Geçmişten Günümüze Yahudilik Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Alp, T. (1936). *Kemalizm*. İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası.
- Alp, T. (2001). *Türkleştirme*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Arık, D. (2005). Türk Yahudiler: Kırım Karaileri, *Dini Araştırmalar*; Cilt: 7, S. 21, 27-49.
- Arslan, A. (2007, Haziran). Avrupa’dan Türkiye’ye Yahudi Göçünün Stratejik Olarak Kullanılması (1880-1920). *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. S. 5, 7-40.
- Arslan, H. (2012, Şubat 18-19). *Tarih Boyunca İzmir Yahudileri: Yedi Kiliseler, Sürgün, Cemaatleşme Süreci ve Modern Durum*. Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII, Bütün Yönle-riyle Yahudilik, (Uluslararası Sempozyum).

- Atatürk, M. K. (2019). *Nutuk.*(5. Baskı).İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atilhan, C. R. (1968). *Fesat Programı ve Protokollar.* İstanbul: Talat Matbaası.
- Avlaremöz (2017, 15 Mayıs). Tek Aday İsak Haleva Hahambaşı Seçildi.
- Avlaremöz (2017, 2 Mayıs). Türkiyeli Yahudiler Hahambaşısı'nı seçiyor.
- Aybars, E. (1994). Mahmut Esat Bozkurt ve Masonlar. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.2, 246-262.
- Aydın Dergi (2011, 1 Eylül - 1 Ekim). Haddini Bil. *İstanbul Aydın Üniversitesi Uygulama Gazetesi*, S. 6, 1-24.
- Aydın, F. B.(t.y.). *Türk Basınında Nefret Söylemi: "Mavi Marmara Baskını" Örneği*, I.Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi, 201-224.
- Aydın, M. (2009). XIX. Yüzyılın Sonunda Osmanlı Devletinde Alliance İsrailite Universelle (A. I. U.) Okullarının Açılması. Konya: *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Kış / Sayı 7,7-24.
- Babaoğlu, R. (2013, February).6/7 Eylül 1955 Olayları'nın Muhtemel Failleri Üzerine Bir Değerlendirme. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 2,1349-1371.
- Baer, M. D. (2011). *Selanikli Dönmeler (Yahudilikten Dönenler, Müslüman Devrimciler ve Seküler Türkler)*.İstanbul: Doğan Kitap.
- Balcı, A. (t.y.) İsrail Sorunu: Ortadoğu'nun Gordion Düğümü, *Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü*, 99-146.
- Balcı, S. &Yadi, A. (2013). "*Osmanlı Bürokrasisinde Yahudiler*". İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Bali, R. N. (1998a, Kasım). Yirmi Kura İhtiyat Olayı. *Tarih ve Toplum*, S. 179, 260-274.
- Bali, R. N. (1996, Kasım). "Refah Partisi ve Türkiye Yahudileri". *Birikim*,74-87.
- Bali, R. N. (1997, Kasım). 1930 Belediye Seçimleri ve Serbest Fırkanın Azınlık Adayları. *Tarih ve Toplum*, S.167, 281-290.
- Bali, R. N. (1998, Kasım). Cumhuriyet Döneminde Azınlık Politikası. *Birikim Dergisi*, Sayı: 115.
- Bali, R. N. (1998b). "1923'ten Günümüze Türkiye Yahudileri-Gayri Resmi Bir Yaklaşım". *Folklora Doğru*, 105-122.
- Bali, R. N. (1999, Aralık19). Yirmi Sınıf İhtiyat Olayı. *Cumhuriyet Dergi Pazar Eki*, S. 717, 5-9.
- Bali, R. N. (2000). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*.İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bali, R. N. (2002, Temmuz) Sabetaycılar Hakkında Milliyetçi Şiirler. *Tarih ve Toplum*. Cilt. 38. S.223, 44.44.
- Bali, R. N. (2002, Temmuz). Anılarda ve Söyleşilerde Sebataycılar. *Tarih ve Toplum*, Sayı: 223, S.38, 26- 36.
- Bali, R. N. (2004, Ocak). Savaş Yıllarında Türkiye Yahudileri. *Toplumsal Tarih*, 119-121.
- Bali, R. N. (2004a). *Devletin Yahudileri ve "Öteki" Yahudi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bali, R. N. (2004b). Azınlıklar Açısından Türk ve Türkiyelilik Tartışmaları. *Türk Yurdu*. 38-39.
- Bali, R. N. (2009a). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri; Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bali, R. N. (2009b) *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Devlet'in Örnek Yurttaşları(1950-2003)*. İstanbul: Kitabevi Yayınevi.
- Bali, R. N. (2009c, Haziran). Cumhuriyet Döneminde Azınlık Milletvekilleri. *Toplumsal Tarih*, 186, 60- 64.
- Bali, R. N. (2010). Unutulmuş Bir TKP'li Davit Nae. *Toplum ve Tarih*.202, 70-76.
- Bali, R. N. (2013a). *1934 Trakya Olayları*. Ankara: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 4. Baskı.
- Bali, R. N. (2013b). *Toplu Makaleler 1 & Tarihin Ufak Bir Dipnotu: Azınlıklar*. İstanbul:Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Bali, R. N. (t.y.). Diyarbakır Yahudileri.
- Bali, R. N. (t.y.). Vatandaş Türkçe Konuş!. *Birgün*.
- Bali, R. N. (1997). Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Tartışmaları. *Tarih ve Toplum*, 1-24.
- Barokas, Y. (1987, Ocak). *Türkiye'de Yahudi Toplumlari*.
- Behmoaras, L.(1993). *Türkiyede Aydınların Gözüyle Yahudiler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik, Basın ve Yayın A.Ş.
- Belge, B. A. (1933, Nisan) Bizdeki Azlıklar. *Kadro (Aylık Fikir Mecmuası)*.S.16,3-52.
- Berber, Ş. G. (2012). Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Uyum Süreci: (Moiz Kohen Örneği). *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 7/4, Fall, 1779-1797.
- Besalel, Y. (2004). *Osmanlı ve Türk Musevileri*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Besalel, Y. (2014, Ağustos). Cumhuriyet Tarihinde Yahudiler ve Meslekleri. *Bianet*.
- Besalel, Y. (2015, Şubat). Bir zamanlar Anadolu ve Trakya'da Yahudi Yaşamı. *Şalom*.

Bilici, Kenan. (2016) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Eğitim Öğretimde Alman Bilim Adamları Kadrosu (1936-1970). *Ankara Üniversitesi Yayınları*,236-265.

Bozkurt, C. (2012, December). Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939). *The Journal Of Academic Social Science Studies*,Volume 5 Issue 8, 265-295.

Bozkurt, C. (2014, Mart). I. Dünya Savaşı'nda Filistin Suriye Cephesi'nde Nili Casusluk Örgütünün Faaliyetleri. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, S. 88, 89-111.

Bozkurt, G. (2005). Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44/1, 49-59.

Bruchfeld, S. & Levine, P. A. (1998). *Bunu Anlatmalısınız*. Başbakanlık Yaşayan Tarih.

CDAB / BCA Fon Kodu: 30.10.00, Yer no: 232.562.20/1

CDAB / BCA Fon Kodu: 30.10.0-0. Yer no: 110 - 736 – 7.

CDAB / BCA Fon Kodu: 30.18.1-2. Yer no: 100 - 113 – 17.

CDAB / BCA Fon Kodu: 30.18.1-2. Yer no: 101 - 10 – 19.

CDAB / BCA Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer no: 110/736/18.

CDAB / BCA Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer no: 232 - 562 – 20/1.

CDAB / BCA Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 114/45/7.

CDAB / BCA Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 114/45/7.

CDAB / BCA Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 66-53-7.

CDAB / BCA Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 92/94/10

CDAB / BCA Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 93/117/7.

CDAB / BCA Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer no: 93/120/20.

Cin, A. (2009, Spring). Avram Galanti'den “Türkçede Arabî ve Lâtin Harfleri ve İmlâ Meseleleri” Adlı Çalışması. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/3, 445-491.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı / Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (CDAB / BCA) Fon Kodu: 30. 01.133. 866. 5

Çağatay, M. (2011). Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu, *TBB Dergisi*, 91-144.

Çağlayan, S. (2004). *İsrail Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çeçen, A. (2008). Kemalizm ve Siyonizm. *Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Dergisi*, S.117, 1-13.

- Çolak, M. (2003, Ağustos). Milas Yahudileri ve Türk Yahudi İlişkileri (XIX. Yüzyıl Sonu-XX Yüzyıl Başları. *TSA / Cilt:7 S: 2. 145- 163.*
- Çufalı, M. (2005, Bahar-Yaz). Cumhuriyet Döneminde Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan Dinamikler. *Liberal Düşünce*, Cilt:10, No: 38-39, 55-67.
- Dağlıoğlu, E. C.(2014) Türk Vatandaşlığı Yahudilerden Gizlenmelerini Talep Ediyor. *Agos*.
- Demir, Ş.(t.y.). Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları.
- Demirağ, Y. (2000).Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları. *OTAM*. 15-33.
- Diyalog. (2014, Kasım-Aralık). İzmir Yahudileri. *İzmir Türk Musevileri E-Haber Bülteni*, 16-61.
- Dokuyan, S. (2014,Aralık). Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 23-55.
- Düstur, Tertip 3, C. 5, Lozan Sulh Muahednamesinin kabulüne dair kanunlar [1] (10 Muharrem 1342 ve 23 Ağustos 1339), 36-42.
- Düstur, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (18.10.1982), No: 2709, Tertip : 5 Cilt : 22, 144.
- Düzgün, M. “Cumhuriyetin İlanından İsrail'in Kuruluşuna Kadar Türkiye'deki Yahudiler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3, 65-83.
- Efe, U. (2004, Temmuz). Kemalizmin Mucidi; Moiz Kohen (M. Tekinalp) Yahudisi. *Milli Çözüm*.
- Ercan, Y. (2008, Mart). Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi*, 1-15.
- Erdal, İ. & Özger Y. (2011). *Türk Sosyal ve Siyasi Hayatında Yahudiler*.İstanbul:IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Erdemir, H. (2011, Yaz). İsrail Devleti’nin İlanından Önce David Ben- Gurion’un Filistin’i Yahudileştirme Politikası. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4 S. 8, 175-179.
- Eriş, M. Ü. (2015). Türk Toplumsal Yaşantısının Ladino Üzerindeki Etkileri, 549-560.
- Eroğlu, A. H. (2000). *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*.Ankara: Alperen Yayınları.
- Ers, İ. (2015, Şubat-Mart). Prof. Avram Galanti’nin “Arabî Harfleri Terakkimize Mânî Değildir” Kitabına Eleştiri. *Düşünüyorum/ Anadolu Aydınlanma Vakfı Sosyal ve Kültürel Bülteni*, 11-14.
- Ertan, Temuçin, F. (2000) Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu,*Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi*, Sayı: 10, 252-272.
- Ertosun, E.(2011). Türkiyenin Filistin Politikasında ABD ya da AB Çizgisi: Güvenlik Etkeninin Belirleyiciliği. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 7, S. 28, 57-85.

- Eygi, M. Ş.(2000). *İki kimlikli, Gizli, Esrarlı ve Çok Güçlü bir Cemaat; Yahudi Türkler yahut Sabetaycılar*. İstanbul: ZVİ- GEYİK Yayınları.
- Feroz, A. (2006).*Bir Kimlik Peşinde, Türkiye*. İstanbul:1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gabbay, M. (2013). *Cumhuriyetle Birlikte Büyüdüm*. İstanbul:1. Baskı, TÜSTAV.
- Galanti, A. (1995). *Türkler ve Yahudiler: Tarihi, Siyasi Araştırma*. İstanbul: Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş.
- Gershom, G. S. (t.y.). Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönemleri (Çev. A. Küçük), 217- 242.
- Gök, A. A. (2001, Temmuz-Ağustos). Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayri Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar. Ankara: *Türkiye ve Siyaset*, S. 3, 101-108.
- Gökbayır, S. (2012). Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 61-96.
- Guttstadt, C. (2012).*Türkiye, Yahudiler ve Holokost*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güler, A. (2003).*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*. Ankara.
- Güleryüz, N. A. (2012). *Bizans'tan 20. Yüzyıl'a Türk Musevileri*.Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Güleryüz, N. A. (2014, 27-29 Mayıs). *Fetih Öncesi ve Feth-i Hakani Sonrası İstanbul'da Musevi İbadethaneleri*. İstanbul: Osmanlı İstanbulu: II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu bildirileri, 439-454.
- Gülsoy, U. (2000), *1909'dan 1919'a Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Askerlik Meselesi*. İzmir: *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri (1999, 8-10 Nisan)*, 529- 533.
- Güven, D. (2009). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güzel, M. Ş. (2012, Kasım). İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Giden Yolda Filistin 1914-1947. Ankara :*Usgam / Uluslararası Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi*.
- Haligua, E. (2016, Temmuz). "Mavi Marmara ve Ülke Çıkarları". *Avlaremoz*.
- Hür, A. (2008, Ekim). Cumhuriyet'in Amele Taburları: Yirmi Kur'a İhtiyatlar. *Taraf*.
- İlyas, A. (2017). *Türkiye'de Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Urfa (1923-1950)*. Konya; Çizgi Kitabevi.
- İnci, İ. (2012). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması. *CBÜSosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, S.2, 272-288.
- İnternet: Çınar, A. Ö. (2005). *Lozan'dan Sonra Türkiye Yahudileri (1923- 1960)*,Yüksek Lisans Tezi. <https://tez.yok.gov.tr>, Erişim Tarihi: 06/10/2018.

- İnternet: Demirel, F. I. (2010). *Çanakkale Yahudi Cemaati ile Gayrimüslim Politikalarının İzinde*. Yüksek Lisans Tezi. <https://tez.yok.gov.tr>, Erişim Tarihi: 17/12/2017.
- İnternet: <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/lobiciliktulayyilmaz.pdf>, Erişim Tarihi: 23/06/2018.
- İnternet: Serçe, U. (2008). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Azınlık Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi. <https://tez.yok.gov.tr>, Erişim Tarihi: 14/11/2017.
- İşcen, Y. (2004, Mayıs). *Zion Katur Bölüğü*. *Milli Çözüm Dergisi*.
- Kamhi, J. (2013). *Gördüklerim Yaşadıklarım*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kaptan, E. (2002). *Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu*. Harp Akademileri Basımevi.
- Karabulut, K. (2005). 11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, Sayı 27, 235-339.
- Karadağ, N. F. (2010). *Tanzimattan Sonra Osmanlı Devletinde Azınlıkların Hukuki Statüsü*, Yüksek Lisans Tezi.
- Karaosmanoğlu, K. (2008, İlkbahar). Türkiye’de Azınlıklar ve Komplö Zihniyeti. *Liberal Düşünce*, 139-154.
- Kaştan, Y. (2015). Orta Doğu’da Arap-İsrail Mücadeleleri ve Türkiye, (y.y.).1797-1811.
- Kazgan, H. (2005). *Galata Bankerleri*. Ankara: Orion Yayınevi.1. Cilt, 13-19.
- Keser, U. (2012). *1945-1948 Sürecinde Türkiye-Kıbrıs-Filistin Ekseninde Yahudiler*. Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Keser, U. (2012, Güz/Autumn). Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal of Modern Turkish History Studies XII/25*, 181-226.
- Kılıç, M. (2010, Mayıs). Türkleştirme Dağında Bir Musa ve Evamir-i Aşere (On Emir). *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, 167-191.
- Kılıç, M. (2012, Bahar). Sicil-i Ahval Kayıtlarına Göre II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Bürokrasisinde Yahudi Memurlar. *OTAM*, S.31, 129-152.
- Kızılkın, N. (2011, Şubat) 1934 Trakya Olayları ve Perde Arkası. *Milli Çözüm Dergisi*, 1-10.
- Kızıloğlu, S. (2012, Ocak). İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi. *Sosyal Bilimler*, Cilt:2, Sayı:1, 35-62.
- Kocabaş, S. (2003). *Türkiye’de Gizli Tarih II. Dönemlik ve Dönmeler*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Koç, M. B. (2012, Kasım). Atatürk’ün Vatandaşlık Anlayışı ve Günümüzde Yahudiler. S.84, 1-38.

Kodal, T. (2005). Türk Arşiv Belgelerine Göre İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) Yıllarında Türkiye Üzerinden Filistin'e Yahudi Göçleri, 1907-1929.

Koni, H. (t.y.). Sosyo-Politik Açından Türk Musevileri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.*

Korkusuz, M & Ergün, Ö . (2009). Hukuksal Boyutları ile Eski ve Yeni Vakıflar. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12-13 (16-17-18-19), 69-138.

Kuran, N. (2009, Mayıs–Ağustos). Haskala'nın Yahudi Eğitime Etkisi: Alliance Israelite Universelle ve Toplumsal Dönüşüm "İstanbul AIU Okulları Örneği ile, *Milel ve Nihal*. Cilt/Volume: 6 Sayı/Number: 2, 223-341.

Küçük, A. (2004). *Tarihten Günümüze Sabetaycılık, Dönmelik Meselesine Yaklaşımlar*. Ankara. Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları.

Levi, A. (1996). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler: Hukuki ve Siyasi Durumları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Lewis, B. (2004). *Semitizm ve Anti-Semitizm: Çatışma ve Önyargıya Dair*. İstanbul: Everest Yayınları.

Mahçupyan, E. (2004, Haziran). Türkiye'de Gayrimüslim Cemaatlerin Sorunları ve Vatandaş Olamama Durumu Üzerine. *TESEV*, 1-16.

MAZLUMDER (2008). Türkiye'de Dini Ayrımcılık Raporu.

Milli Çözüm Dergisi (2010). Kemalizmin Mucidi Moiz Kohen Tekinalp Yahudisi, *Milli Çözüm*.

N. (2016). "Ortaköy Yetimhanesi (El Orfelinato)". *Şalom*.

Namal, Y. (2012, Nisan/April). Türkiye'de 1933–1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, Cilt/Volume 2, Sayı/Number 1, 14-19.

Nasuhbeyoğlu, T. (2007). Halen Varlığını Devam Ettiren Türkiye'deki Yabancı ve Azınlık Okulları. İstanbul, 1-18.

Nasuhbeyoğlu, T. (2007, Ocak). Halen Varlığını Devam Ettiren Türkiye'deki Yabancı ve Azınlık Okulları. İstanbul, 1-18.

Nefes, T. S. (2017, Nisan). Türkiye'de Yahudi Karşıtı Dili Anlamak. *Avlaremos*.

Ojalvo, D. (2012- 28 Eylül) Siyon Katır Birliği nedir, ne değildir?

Ojalvo, D. (2012). *Yahudi Kimliği Üzerine Bir Deneme*.

Oral O. (2005). *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*. İstanbul: Bellek Yayınevi.

Oran, B. (1994, Haziran-Aralık). "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken.". *Ankara Üniversitesi/SBF Dergisi*, C. 49, S. 3-4, 283- 301.

- Oran, B. (2002). Cemaat Vakıfları Bugünkü Sorunları ve Çözüm Önerileri, 1936 Beyanname. *İstanbul Barosu/ İnsan Hakları Merkezi Azınlık Hakları Çalışma Grubu*, 22-27.
- Oran, B. (2003). Lozanda Azınlıkların Korunması. *Toplumsal Tarih*.
- Oran, B. (2004). Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyanname. *İstanbul Rumları-Bugün ve Yarın*, 113-126.
- Oran, B. (2004). *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. İstanbul: 4. Baskı, TESEV Yayınları.
- Oran, B. (2010, Kasım). “Azınlıklar”. *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: 159-165.
- Ortaylı, İ. (2002, Ağustos). Osmanlı Millet Sistemi ve Bab-ı Ali. *Tarih ve Toplum*. Cilt. 38. Sayı. 224, 91 19 – 95.23.
- Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi Faciası*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Ölmez, A. (2010). *İstanbul’da Sosyal Barışın Bozulması, İstanbul Ermeni Olayları ve Yahudiler*. İstanbul: Kurtuba Kitap.
- Örtlek, M. (2014). Türkiye’de Etnik Azınlıklara Yönelik Yaklaşımlar. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, No 2, 15-28.
- Özçelik, Ş. (2013, Güz/Autumun). 6/7 Eylül 1955 Olaylarında Yerel Bir Basın Örneği: “Yeni Adana” Gazetesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi/ Journal Of Modern Turkish History Studies XIII/27*, 251-277.
- Özer, Ö. (2008, Temmuz). Yahudi Perspektifinden Anti-Siyonizm. *IHRC (The Islamic Human Rights Commission)*.
- Öztürk, İ. M. (2013). İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi. *Ankara Üniversitesi Dergiler Veri Tabanı*, Cilt: 32 Sayı: 54 Sayfa: 135-166 .
- Palti, C. (2017, 5 Ocak). Mozağin Kayıp Parçası: Trakya Yahudileri (8/15). *Avlaremoz*.
- Pınar, M. (2015). Tek Parti Döneminde Trakya’da Yahudi Politikası (1923-1934), *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Winter II, 267-285.
- Polat, E. G. (2011/3). Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi*, 128-155.
- Rabkın, Y. M. (2014). *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*. (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Reisman, A. (2011). *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Resmi Gazete. (01/04/1949). *İsrail Devletinin Derhal Tanınması Hakkında Karar*. S.7171, Karar Sayısı 8942.

Resmi Gazete. (22/11/2001). *Türk Medeni Kanunu*.(4721 sayılı Kanun)

Rozen, M. (2010). *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi Oluşum Yılları (1453-1566)*. (S. Çağlayan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Russo, M. (2015). Yeni gözdemiz: Struma. *Şalom*.

Russo, M. (2016). Strumayı Anlamlı Kılmak. *Şalom*.

Sakin, S. (2010). 6-7 Eylül 1955 Olayları Sonrasında Türk Kamuoyunun Tutumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,12. Baskı. S.3, 378-385.

Seha, L. Meray (1970). *Lozan Barış Konferansı – Tutanaklar Belgeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sharon, M. S. (1992). *Türkiye Yahudileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 27.

Somel, S. A. (2014, Nisan). Gayrimuslim Okulları Nasıl “Azınlık Okulu” Oldu. *Tarih Vakfı*.

Söğütlü, İ. (2004, Bahar). Darülfünundan Üniversiteye: Cumhuriyet Türkiye’sinde İlk Üniversite Reformu (1933). *Liberal Düşünce*, 121-127.

Standford S. S. (2008). *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler*. Meriç Sobutay (çev). İstanbul: Kapı Yayınları.

Standford S. S. (2014). *Yahudi Soykırımı ve Türkiye (Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtarılmasında Türkiye’nin Rolü, 1933-1945)*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2011, Ekim). Türkiye İsrail İlişkileri. *SDE Analiz*, 4-54.

Süslü, A. (1991, 9-11 Eylül). Atatürk ve Azınlıklar. *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu Bildirisi*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Şahan, İ. E. & Ender, R. (Mayıs - Ağustos 2014).Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil Raporu.*Hrant Dink Vakfı*, 1-85.

Şahin, M. (2011, Eylül).Türkiye-İsrail İlişkileri: Zoraki İttifak Çöktü. *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3 – S. 33, 22-29.

Şahingöz, M. (1989). İzmirde Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgallere Tepkisi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 4. Cilt, S. 1. 53-60.

Şakir Z. (2011). *Türkiye Yahudileri*.İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.

Şalom. (2015). *Bir Zamanlar Anadolu ve Trakya’da Yahudi Yaşamı*.

Şalom. (2016, Eylül). 61 Yıl Sonra Utanç ile Hatırlıyoruz.

Şenay, B. (2002). Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt: 11, S.2, 117-140.

- Şenel, B. (2014). İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 9, S. 1, 157-176.
- Şimşek, H. (2009, Bahar). Çanakkale Bağlamında 1934 Trakya Yahudi Olayları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 5. S. 9, 137-150.
- Şimşek, H. (2014, Bahar). İttihat ve Terakki Yönetimi ve Gayrimüslim Cemaatler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl:12, S. 16, 181-192.
- Şimşek, H. (2015). Türk İnkılabı ve Azınlıklar, 2971- 2979.
- Şimşir, B. (1990). *Lozan Telgrafları (Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı / Kasım 1922- Şubat 1923)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 1.
- Şimşir, B. (2010). *Türk Yahudiler: Avrupa Irkçularına Karşı Türkiye'nin Mücadelesi Belgeler(1942-1944)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şişman, C. (2002, Temmuz) Sabetaycılığın Osmanlı ve Türkiye Serüveni. *Tarih ve Toplum*. Cilt. 38. S. 223, 5.4 - 5.6.
- Şişman, C.&Varol, M. (Bahar, 2015). Erken Cumhuriyet Dönemi Sabataycılık Tartışmaları: *Türk Sesi Gazetesi'nden 1924 Tarihli Bilinmeyen Bir Tefrika*. *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, 189-229.
- Taymaz, E. (2002, Ekim). Anayurda Dönüş Hareketleri. *Bianet*.
- TBMM Zabıt Ceridesi, ,Devre 5, İçtima.31, Cilt. 3, 302-303.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1. Cilt.43. Birleşim, 347-360.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 23, 71. Birleşim, 179.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 23, Birleşim 73.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 2, 371
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 24, 85. Birleşim, 92-93.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 25, Birleşim 110, 649-652.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt II, 371.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, İçtima: 2. Cilt 8, 36-42.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2. Cilt 7. Birleşim 2, 25.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 11, Birleşim 65, 20.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 80, Cilt. 262-263.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, 28. Cilt, 21.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 23, Birleşim 70, 222-223.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 6, İçtima: 4, Cilt. 28, 21.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 6, İçtima: 4, Cilt. 28, 4.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 7, Birleşim 56, Cilt 5, 102.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 7, Cilt 8, Birleşim 1, 57.

Toktaş, Ş. (2006). Turkey's Jews and Their Immigration to Israel. *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No. 3, 505-519.

Toktaş, Ş. (2006). 1950'ler İstanbul'unda Gayrimüslim Azınlıklar ve Nüfus Hareketleri: Türkiye Yahudi Cemaati. *Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular*, 95-109.

Tunç, F., Sevinç, Y., Özcan, A. ve Kor, Z. T. (2010). *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*. İHH İnsani Yardım Vakfı, Baskı 7.

Tunçay, M. (2003). Çok Kültürlülük Perspektifleri. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, 1-15.

Tüfekçi, V. (2009). *Türk Musevileri ve Milli Mücadele*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Tür, Ö. (2007). Türkiye ve Filistin – 1908/1948 Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 62 S. 1, 223-246.

Türel, Y. (2010). Türkiye İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze. *Akademik Orta Doğu*, Cilt 5, S. 1, 9-24.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt II, 36-42.

Ulugöl, M. C. (2009). *Osmanlı ve Türkiye'de Vatandaşlık Kavramı, Azınlıklar Üzerinde Etkisi ve Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ulutaş, U. & Bölme, S. M. & Demir, G. N., Torlak, F. ve Ziya, S.. (Ed.). (2012). *İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu*. Ankara: 1. Baskı, Seta.

Umar, Ö. O. (2002). Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, Cilt: 12, S. 2, 421-438.

Umerova, Z. (2006) *Yahudi Lobisinin Abd İçindeki Konumu ve Ortadoğu Politikasındaki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Ürer, L. (2003). *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*. İstanbul: Derin Yayınları.

Valansi, K. (2016). 74. Yılında Struma Faciası Anıldı. *Şalom*.

Yahya, H. (1995, Aralık). Soykırım Yalanı (Siyonist-Nazi İşbirliğinin Gizli Tarihi ve 'Yahudi Soykırımı' Yalanının İçyüzü). İstanbul: Alem Yayıncılık.

Yaman, G. (2012). Türkiye – İsrail İlişkilerinin Dünü Bugünü. (y.y.). 23-26.

- Yarcan, Ş. (2009). Balat ve Galata'da Yahudi Kültürü Üzerine Bir Gezi. İstanbul: *İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını*, 1-10.
- Yeşildal, M. (2006). *Balat'taki Yahudi Kurumlarının Tarihsel Gelişim Süreci*, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı. İstanbul.
- Yetkin, Ç. (1996). *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*. İstanbul: Göz. Gaz. Bas. VeYay. A.Ş.
- Yılan, O. (2007, 26 Eylül). Yahudi'nin Ermenileri ve Halacoğlu'nun Tespitleri. *Milli Çözüm Dergisi*.
- Yıldız, S. (2015, Haziran). Asimile Olma, İçer Kapanma, Kimliklenme Cumhuriyetten Bugüne Türkiye Yahudilerinin Kimlik Stratejileri. *Alternatif Politika*, Cilt 7, S. 2, 258-283.
- Yıldız, S. (2017, Ocak). Yahudiliğin Üç Hali. *Avlaremez*.
- Yılmaz, M. E. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri. *Akademik Orta Doğu*, Cilt 4, Sayı 2, 51-62.
- Yılmaz, T. (t.y.). Stratejik Güç; Lobcilik,
- Yücel, H. ve Yıldız, S. (Ekim 2015). Kimliklenerek Toplumla Bütünleşme: Türkiye'deki Ermeni ve Yahudi Örgütlenmeleri Aktörlerinin Kimlik Algıları ve Stratejileri. *Alternatif Politika*, Cilt 7, S. 3, 566-617.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : KANDÖKER, Elif
Uyruğu : T. C.
Doğum tarihi ve yeri : 12.09.1984, Divriği
Medeni hali : Bekar
Telefon : (0541) 4896648
e-posta : e.kndkr@hotmail.com

Eğitim

Derece	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Erciyes Üniversitesi	2011
Lise	Divriği Lisesi	2003

İş Deneyimi,

Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2019-devam ediyor	Spor Toto Teşkilatı Ortaokulu	Öğretmen

Yabancı Dili

İngilizce

Hobiler

Edebiyat, tarih ve felsefe üzerine kitaplar okumak, dil öğrenmek, gezi-fotoğrafçılık.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

